

64334

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI

**PERS YÖNETİMİ DÖNEMİNDE BATI ANADOLU
ŞEHİR DEVLETLERİNİN POLİTİK VE SANATSAL
YAŞAMI**

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. TOMRİS BAKIR-AKBAŞOĞLU

İSMAİL GEZGİN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İZMİR, 1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
KAYNAKÇA VE KISALTMALAR	
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
YUNANLILARIN ALTIN ÇAĞI	
1. PERS HAKİMİYETİ ÖNCESİNDE BATI ANADOLU	4
BÖLÜM II	
DOĞU VE BATI'NIN KARŞILAŞMASI	
1. PERS-LYDİA SAVAŞI VE PERSLERİN BATI ANADOLU'YU ELE GEÇİRMELERİ	8
2. KAMBYSES (M.Ö. 530-522) VE SMERDİS (BARDİA, M.Ö.522) DÖNEMLERİNDE ANADOLU	14
BÖLÜM III	
İMPARATORLUĞUN ORGANİZASYONU VE İLK BAŞKALDIRI	
1. BÜYÜK DAREİOS VE İMPARATORLUĞUN YENİDEN ORGANİZASYONU	16
2. İONİA İHTİLALİNİ HAZIRLAYAN NEDENLER VE İLK HAREKETLER	19
3. İONİA İHTİLALİ	21
4. LADE SAVAŞI VE SONUÇLARI	27
5. MARATHON SAVAŞI: AVRUPA ÜZERİNE İLK SEFER	35
BÖLÜM IV	
AVRUPA ÜZERİNE SEFER VE YUNANLILARIN DAYANIŞMASI	
1. XERXES VE YUNANİSTAN SEFERİ	37
2. SALAMİS SAVAŞI: YUNANLILAR İÇİN ÖZGÜRLÜĞÜN BAŞLANGICI	42
3. PLATAİA VE MYKALE SAVAŞLARI	43
4. ATTİK-DELOS DENİZ BİRLİĞİ	46
5. ARTAXERXES I DÖNEMİNDE BATI ANADOLU	50
6. KALLİAS BARIŞI	53
BÖLÜM V	
KARGAŞA DÖNEMİ	
1. PELOPONNESOS SAVAŞI	55
2. GENÇ KYROS'UN BATI ANADOLU'YA GELİŞİ VE DENGELERİN BOZULMASI	77
3. GENÇ KYROS'UN İSYANI	81
4. SPARTA'NIN ANADOLU ÜZERİNE YAPTIĞI SEFERLER	84
5. MİSİR VE KIBRIS AYAKLANMALARI	90
6. BÜYÜK KRAL BARIŞI	92
7. II. ATİNA KONFEDERASYONU	94
BÖLÜM VI	
PERSLER PERSLERE KARŞI	
1. BÜYÜK SATRAP AYAKLANMASI VE AYAKLANMAYI HAZIRLAYAN NEDENLER	96
2. İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ	104
BÖLÜM VII	
PERS HAKİMİYETİ ALTINDA YUNAN KENTLERİ	
1. PERS HAKİMİYETİ ALTINDA YUNANLILAR	105
2. PERS İMPARATORLUĞU'NUN BATI ANADOLU ÜZERİNDEKİ YÖNETİMİ	
A. SATRAPLIKLAR VE SATRAPLIK PROBLEMİ	111

B. ALT SATRAPLIKLAR VE TOPRAK SAHİPLERİ	118
C. GARNİZONLAR VE SAVUNMA SİSTEMLERİ	121
D. SAVUNMA SİSTEMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA MODELİ: AKHAEMENİD DÖNEMİNDE İONİA VE AİOLİS'TE SAVUNMA SİSTEMİ	130
3. PERSLERİN VERGİ SİSTEMİ	
4. PERS HAKİMİYETİ ALTINDAKİ BATI ANADOLU'DA EKONOMİK VE SANATSAL YAŞAM	143
5. İKİ KÜLTÜRÜN BİRBİRİNE BAKIŞI VE YAKLAŞIMLARI	150
6. BATI ANADOLU YUNAN KENTLERİ VE DEMOKRASİ MÜCADELESİ	154
BÖLÜM VIII	
1. SONUÇ	163
HARİTA I	
HARİTA II	

ÖNSÖZ

Günümüzden önce yaşamış olan insanları ve kültürleri araştıran arkeoloji, araştırmacıya haz veren bir bilim dalıdır. Yaşamımda çok önemli bir yeri olan bu bilim dalında aldığım eğitim sırasında, hayatımda bir dönüm noktası olan ve arkeolog olmama neden olan hocam Prof. Dr. Güven Bakır'a çok şey borçluyum.

Daskyleion'da yaptığı kazılarla Anadolu-Pers dönemi problemlerini yakından takip ederek bu konuda çalışmama izin veren Hocam Prof. Dr. Tomris Bakır-Akbaşoğlu'na yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Uzun süredir birlikte çalıştığım, tezimin her aşamasında tartışma olanağı bulduğum hocam Doç.Dr. Ersin Doğer'e ve Fransızca yayınların çevrilmesinde kolaylık sağlayan ve fikirlerinden yararlanmama izin veren hocam Doç. Dr. Nuran Şahin'e teşekkür ederim.

Ayrıca, tezimin hazırlanmasında, her türlü kolaylığı ve çalışma ortamını sağlayan Çeşme Meslek Yüksek Okulu yönetimine de teşekkür ediyorum.

Her türlü desteği ile ayakta kalmamı sağlayan, beni her zaman destekleyen ve bıkmadan beni dinleyen dostum Yrd. Doç. Dr. Melek Göregenli'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

İsmail Gezgin
Bornova 1997

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Ağaoğulları 1994, Ağaoğulları, M.A. **Kent Devletinden İmparatorluğa.** İstanbul 1994
- AJA American Journal of Archaeology
- Akerström 1973, Akerström, A. "Ionia and Anatolia-Ionia and the West. The Figured Architectural Terracotta Frieze: Its Penetration and Transformation in the East and in the West in the Archaic Period". **Xth Int. Cong.** İzmir-Ankara 1973, 319-327
- Akurgal 1974, Akurgal, E. "Zur Datierung der Grabstelen aus Daskyleion". **Mansel'e Armağan,** Ankara 1974, 363-368
- Akurgal 1983, Akurgal, E. **Eski İzmir I,** Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı. Ankara 1983.
- Akurgal 1988 Akurgal, E. **Anadolu Uygarlıkları.** Ankara 1988
- Akurgal 1996, Akurgal, E. "Batı Anadolu'da Konut, Yerleşme ve Kent Planlaması (M.Ö.3000-30)". **Habitat II.** İstanbul 1996.. 122-145
- AMI Archaologische Mitteilungen aus Iran
- Aslan 1995, Aslan, A. **İlk Çağ Felsefe Tarihi I.** (Başlangıçtan Atomculara Kadar.) Bornova 1995
- Ath. Emp. **The Athenian Empire.** London Association of Classical Teachers. Lactor no.1, London 1978
- Austin 1944, Austin, R.P. "Athens and the Satrap Revolt." **JHS** 64(1944)
- Badian 1987, Badian, E. "The Peace of Callias." **JHS CVII** (1987), 1-39.
- Bakır 1989, Bakır, T. "Daskyleion," **Höyük I** (1989), 75-84
- Bakır 1991a, Bakır, T. "A Phrygian Inscription Found at Daskyleion", **Museum** 4 (1990-1991), 60-61

- Bakır 1991b, Bakır, T. "Eine neue Phrygische Inschrift aus Daskyleion", **Epigraphica Anatolica** 18 (1991), 157-164
- Bakır 1993, Bakır, T. "Graffiti aus Daskyleion" **Kadmos** 32 (1993), 135-144
- Bakır 1994, Bakır, T. "Anadolu Pers Sanatı ve Daskyleion Satraplığı", **1993 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları**, 1994, 24-30
- Bakır 1995, Bakır, T. "Archaologische Beobachtungen über die Residenz in Daskyleion", Dans les pas des Dix-Mille (ed. P. Briant), **PALLAS** 43, 1995, pp. 269-285
- Bakır 1997, Bakır, T. "Phryger in Daskyleion" **Frigi e Frigio**, 1997 (ed. Mirjo Salvini), (baskıda).
- Balcer 1991 Balcer, J.M. "The East Greeks under Persian Rule: A Reassessment." **Ach. Hist.** VI(1991), 57-63
- Balcer 1993, Balcer, J.M. "The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia" **AMI** 26(1993), 81-90
- Balcer 1995 Balcer, J.M. **The Persian Conquest of the Greeks.** Konstanz 1995
- Barkworth 1993, Barkworth, P.R. "The Organization of Xerxes Army", **Iranica Antiqua** vol. xxvii, 1993. 149-167
- BCH Bulletin de correspondance hellenique
- BD **The Bird of Democracy.** An Exhibition Celebrating The 2500th Anniversary of Democracy. Atina, 1993
- Bean 1987, Bean, G.E. **Karia** (çev. Burak Akgüç), İstanbul 1987
- Bean 1995, **Eski Çağda Ege Bölgesi** (çev. İ. Delemen), İstanbul 1995
- Bean-Cook 1952, Bean, G.E.-Cook, J.M. "The Cnidia." **BSA** XLVII (1952)
- Berges 1994, Berges, D. "Alt-Knidos und Neu Knidos." **Ist. Mitt.** Band 44, 1994, 5-16
- Bilgin 1996a, Bilgin, S.M. **Aryan Mitolojisi**, İstanbul 1996
- Bilgin 1996b, Bilgin, S.M. **Zarathuştra, Gathalar**, İstanbul 1996
- Bingöl 1996, Bingöl, O. "Antik Çağ Mimarları ve Kent". **Habitat II.** İstanbul 1996. 165-170
- Boardman 1975, Boardman, J. **Rotfigurige Vasen aus Athen**, London 1975

- Borchard 1969, Borchard, J. "Epichorische, grako-persisch beeinflusste Reliefs in Kilikien", *İst.Mitt.* 18, 1969
- Boyce 1982, Boyce, M. **A History of Zoroastrianism**. vol.II. Leiden-Köln, 1982
- BSA The Annual fo the British School ar Athens
- Buluç 1973, Buluç, S. "The tomb Monument at Belevi near Ephesos." **Xth Int.Cong.** İzmir-Ankara 1973, 517-521, pl. 153-156
- Bumin 1990, Bumin, K. **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul 1990
- Burn 1984, Burn, A.R. **Persia and the Greeks. The Defence of the West c.546-478 B.C.** London 1984
- Cahill 1988, Cahill, N. "Taş kule: A Persian-Period Tomb near Phokaia." *AJA* 92(1988), 481-501
- Calligas 1993, Calligas, P.G. "The Bird of Demokracy". (in.BD) 1993.
- Carradice 1987, Carradice, I. "The 'Regal' Coinage of the Persian Empire." **Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires.** (ed.) Ian Carradice. BAR International Series 343, 1987, 73-95
- Cawkwell 1981, Cawkwell, G.L. "Notes on the Failure of the Second Athenian Confederacy." *JHS* CI(1981), 40-55
- CHI Cambridge History of Iran
- Childs 1981, Childs, W.A.P. "Lycian Relations with Persian and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries. Re-examined." **Anatolian Studies** XXXI(1981), 55-80
- Çilingiroğlu 1983 Çilingiroğlu, A. "Urartu'da Toplu Nüfus Aktarımları", **Anadolu Araştırmaları IX** (1983), 113-114
- Cook 1973, Cook, J.M. **The Troad** Oxford 1973
- Cook 1981 Cook, R.M. **Clazomenian Sarcophagy**, Lonodon 1981
- Cook 1983, Cook, J.M. **The Persian Empire**. New York 1983
- Cook 1985, Cook, J.M. "The Rise of the Achaemenids and Establishment of Their Empire." **CHI** vol.2, 1985, 200-291
- Corsten 1991, Corsten, Th. "Herodot I-131 und die Einführung des Anahita Kultes in Lydien" **EIA** (XXVI) 1991
- Dandamaev 1989, Dandamaev, M.A. **Political History of the Achaemenid Empire**, Leiden, New York, Köln 1989

- Demand 1989, Demand, N. "Did Knidos Really Move? The Literary and Epigraphical Evidence." **Classical Antiquity** vol.8, 1989
- Demand 1990, Demand, N. **Urban Relocation in Archaic and Classical Greece, Flight and Consolidation** Norman, Oklahoma 1990
- Descat 1985, Descat, R. "Mnésimachos, Hérodote et le Systeme Tributaire Achéménide", **REA (LXXXXVII)**, 1985, 97-112
- Diakonoff 1979, Diakonoff, I. "Artemidi Anaeti anastesen." **BABesch** 54(1979) 139-177
- Doğer 1995, Doğer, E. "Some Boundary Stones in Southern Aiolis" **Arkeoloji Dergisi III** (1995), 61-70
- Doğer-Gezgin 1996, Doğer, E.-Gezgin, İ. "Aiolis'te Bir Anıt" **Arkeoloji Dergisi IV** (1996),
- Doğer-Gezgin 1997, Doğer, E.-Gezgin, İ. "Arkaik ve Klasik Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler" **İzmir Araştırmaları Enstitüsü** 1997 (baskıda)
- Finley 1974, Finley, M.I.(ed.) **Studies in Ancient Society**. Boston 1974
- Forrest 1966, Forrest, W.G. **The Emergence of Greek Democracy. The Character of Greek politics, 800-400 B.C.** World University Library 1966.
- Gezgin 1995, Gezgin, İ. "Datça-Burgaz Mevkii Kazı sonuçları" **Arkeoloji Dergisi III** (1995), 71-91
- Guepin 1964, Guepin, "On the position of the Greek Artists Under Achaemenid Rule." **Persica I** 1963-1964, 34-52.
- Habitat II Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, İstanbul 1996
- Hanfmann 1969, Hanfmann, G.M.A. "Excavations At Sardes- 1969". **TAD XVIII-I** (1969)
- Hanfmann 1973, Hanfmann, G.M.A. "Lydian Relations İonia and Persia." **The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology**. 25-35, pl.7-12. İzmir-Ankara 1973

- Hanfmann 1974, Hanfmann, G.M.A. "A Pediment of the Persia Era from Sardis." **Mansel'e Armağan**. 289-302, Ankara 1974
- Hanfmann 1983, Hanfmann, G.M.A. "Old Smyrna Pyrgoi: New Light on an Old Problem." **Anatolia XXII**, 1981-1983. **Festschrift Akurgal**, 239-254
- Hansen 1971, Hansen, E. **Attalids of Pergamon**, Ithaka-London 1971, 8-12
- Hoepfner 1996, Hoepfner, W. "Klasik Dönemde Konut ve Toplum". **Habitat II**. İstanbul 1996. 155-164
- Hopfner-Schwadner 1986, Hopfner, W.-Schwadner, E.L. **Haus und Stadt im klassischen Griechenland**, Köln, 1986
- Hornblower 1982, Hornblower, S. **Mausolus**, Oxford 1982
- Hornblower 1983, Hornblower, S. **The Greek World 479-323 B.C.** Oxford 1983
- Ist. Mitt. İstanbuler Mitteilungen
- Jeffery 1976, Jeffery, L.H. **Archaic Greece, The City-States c.700-500 B.C.** London 1976
- JHS Journal of Hellenic Studies
- Johnston 1967, Johnston, A.E.M. "The Earliest preserved Greek Map: A New Ionian Coin Type." **JHS LXXXVII** (1967) 86-94
- Kolb 1996, Kolb, F. "Antik çağın Büyük Anadolu Yerleşmelerinde Konutun Rolü". **Habitat II**. İstanbul 1996. 146-145
- KST Kazı Sonuçları Toplantısı
- Merkelbach 1970, Merkelbach, R. "Das attische Dekret für Klazomenai". **ZPE**. 5 (1970),32-36
- Olmstead 1978, Olmstead, A.T. **History of the Persian Empire**, London 1978
- Osborne 1975, Osborne, M.J. "The Satrap of Mysia". **Grazer Beitrage** 3,1975, 291-309
- Özyiğit 1995, Özyiğit, Ö. "1994 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". **KST XVII** (1995), 1-27
- Petit 1988, Petit, Th. "A Propos des 'Satrapies' Ionienne et Carienne." **BCH** 112 (1988), 307-322

- Polat 1994, Polat, G. "Eine Neuerwerbung des Uşak Museums: Eine anatolische-persische Grabstele." **Arkeoloji Dergisi II.** 61-66, İzmir 1994.
- Ratté 1992, Ratté, Chr. "The 'Pyramid Tomb' at Sardes". **İst.Mitt.**42 (1992), 135-161
- REA *Revue des études anciennes*
- Roebuck 1959, Roebuck, C. **Ionian Trade and Colonisation.** New York 1959
- Ruzicka 1983, Ruzicka, S. "Clazomenae and Persian Foreign Policy 387/6 B.C." **Phoenix** vol. 37 (1983)2. 104-108
- Schefold 1983, Schefold, K. **Larissa am Hermos.** Die Karawane 1983. 47-74
- Seager 1967, Seager, R. "Thrasylbulus, Conon and Athenian Imperialism 396-386 BC." **JHS LXXXVII** (1967) 95-115.
- Seager-Tuplin 1980, Seager,R.-Tuplin.C. "The Freedom of the Greeks of Asia: On the Origins of a Concept and the Creation of a Slogan." **JHS C** (1980).141-154
- Sekunda 1988, Sekunda, N.V. "Achaemenid Military Terminology" **AMI** 21(1988), 69-77
- Sekunda 1985, Sekunda, N.V. "Achaemenid Colonization in Lydia." **REA LXXXVII** (1985) 7-30
- Sekunda 1990, Sekunda, N.V. "Persian Settlement in Hellespontine Phrygia." **Ach.Hist.** III (1909) 175-196
- Sekunda 1991, Sekunda, N.V. "Achaemenid Settlement in Caria, Lycia and Greater Phrygia." **Ach.Hist.** VI.1991 Leiden.83-143
- Serdaroğlu 1982, Serdaroğlu, Ü. "Bautätigkeit in Anatolien unter der persischen Herrschaft." **Palast und Hütte. Bauen und Wohnen im Altertum,** 347-356, 1982
- Starr 1975, Starr, C.G. "Greeks and Persians in the Fourth Century B.C." **Iranica Antiqua XI** (1975), 39-99. A Study in Cultural Contacts Before Alexander. Part I
- Starr 1977, Starr, C.G. "Greeks and Persians in the Fourth Century B.C." **Iranica Antiqua XII** (1977) 49-115. The Meetings of Two Cultures.
- TAD *Türk Arkeoloji Dergisi*

- Tanrıver 1988, Tanrıver, C. Epigrafik ve Nümizmatik Buluntular Khyton Sorunu. İzmir 1988 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Tuplin 1987, Tuplin, C. "The Administration of the Achaemenid Empire." **Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires** (ed.) Ian Carradice 109-167. BAR International Series 343.1987
- Tuplin 1987a, Tuplin, C. "Xenophon and the Garrisons of the Achaemenid Empire" **AMI** 20 (1987), 167-245
- Tuplin 1990, Tuplin, C. "Persian Decor in Cyropaedia: Some Observations." **Ach. Hist.** V (1990), 17-29
- Vogelsang 1992, Vogelsang, W.J. **The Rise and Organization of the Achaemenid Empire.** The Eastern Iranian Evidence. Leiden, New York, Köln 1992
- Wade-Gery 1950, Wade-Gery, H.T. **The Athenian Tribute Lists.** vol.III. Princeton, New Jersey 1950
- Weiskopf 1989, Weiskopf, M. **The So-Called Great Satraps Revolt 366-360 B.C.** Historia, Einzelschriften. Heft 63, Stuttgart 1989
- Wycherley 1967, **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?** (çev.Nirven, N.-Başgelen, N.) İstanbul 1986
- Xth. Int. Cong. The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology Ankara-İzmir 1973
- ZPE Zeitschrift für Papyrologie und Epigrafik
- Şahin 1976, Şahin, S. "Erythrai için Attik Dekret." **Belleten** 40 (1976), 555-558

GİRİŞ

Oldukça eskiye dayanan tarihi ile bir kültür merkezi olan Anadolu'daki en önemli ve uzun süren siyasi olaylardan birisi de, yaklaşık 200 yıl süren ve bu sürenin tamamına yakın bölümünde özgürlük mücadelesi veren Yunan kentlerinin, hızla gelişen Perslerin egemenliğinde kalmalarıdır. Kalkolitik ve Tunç Çağlardan itibaren iyi takip edilebilen tarihi ve Homeros destanları ile hareketli ve renkli kesitler sunan yaşamları ile bilim adamlarının ilgisini çeken Anadolu'nun Ege Denizi kıyılarında, Troia savaşlarının hemen ardından Yunanistan anakarasından gelen kolonistlerin akınıyla yeni bir dönem başlamıştı. M.Ö. 11. yy da gerçekleşen bu kolonizasyon hareketi, İonia, Aiolis ve Karia kıyılarında yoğunlaşmıştı. Küçük gruplar halinde gelen kolonistler, yerleşecekleri yerleri belirlerken, kendilerinden önce de tercih edilen, stratejik noktalardaki korunaklı yerleri tercih etmişlerdir. Karanlık Çağ olarak da adlandırılan 300 yıl süresince, kabileler halinde birbirlerinden bağımsız yaşamlarını sürdüren bu yerleşim birimleri, tarım yoluyla geçimlerini sağlamışlardır. M.Ö. 9.yy ve özellikle 8.yy da, Fenikeliler sayesinde keşfettikleri deniz ticareti sayesinde hızlı bir gelişim yaşayan bu Yunan yerleşimleri, kısa sürede önemli gelişmeler kaydetmişler ve polis olarak adlandırılan ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşamları ile kent-devlet formunu kazanmışlardır. Bir anda, antik dünyanın en önemli halkları haline gelen bu polisler, ekonomik gelişmelere paralel olarak artan nüfusları nedeniyle kendilerini yeni bir kolonizasyonun içinde bulmuşlar ve kısa sürede en önemli denizlere hakim olmayı başarmışlardır.

Yaratıcı ruhları ve yeniliklere açık anlayışları ile sanat ve bilimin merkezi haline gelen Batı Anadolu kıyılarındaki bu kentler, M.Ö. 7.yy başlarına kadar olabildiğince huzurlu bir hayat sürmüşlerdi. Bu yy ile birlikte, Batı Anadolu'nun iç bölgelerinde büyümeye başlayan Lydia krallığı ve bütün Anadolu halklarının başına bela olan Kimmer tehlikesi altında kalmıştır. M.Ö. 6.yy ın ortalarına kadar sık sık savaşmak zorunda kalan ve hatta M.Ö. 560 yılından itibaren Lydia krallığının hakimiyetine giren Yunan kentleri, güçlerinden ve girişimciliklerinden hiç bir şey kaybetmemiş olmalarına rağmen, M.Ö. 546 yılında Sardes önlerinde yapılan savaşta Pers kralı Kyros'un Kroisos'u yenmesinden hemen sonra Pers hakimiyeti altına girmek durumunda kalmışlardır. M.Ö. 334 yılında yapılan Granikos savaşına kadar Perslerle yakın ilişkide bulunmak zorunda kalan Yunan kentleri, eski güçlerini önemli ölçüde kaybetmişlerdi.

Coğrafik olarak, mücadelenin yapıldığı alan olarak şanssız bir konumda kalmış olan bu bölge halkları, çok değişken olan politikalar, aralarındaki dayanışmayı sağlayamamış olmaları ve Atina, Sparta ve Pers süper güçleri arasındaki acımasız rekabet ve egemenlik mücadelesinden oldukça zarar görmüştü. Yaklaşık 200 yıl boyunca, sürekli savaş durumunda bulunmaktan ve zaman zaman Atina'ya zaman zaman Perslere ve zaman zaman har ikisine birden(?) ödedikleri vergiler nedeniyle eski misyonlarını kaybeden Yunan kentleri önemli değişiklikler yaşamışlardır.

Anadolu arkeolojisi açısından hem önemli hem de uzun bir süreç olan Pers dönemi, uzun süre dikkate alınmamış ve çalışmalara pek fazla konu olmamıştır. Merkezlerin önemli bir bölümünde kazı yapılmamış ve yapılanlardan da bu konuda fazla bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Özellikle, Pers arkeolojisi denince akla ilk gelen İran ve Irak gibi ülkelerde son 20 yılda yaşanan gelişmelerin, buralarda çalışma yapılmasını imkansız hale getirmesi nedeniyle önem kazanan Anadolu toprakları da yıllarca ihmal edilmiştir.

Daskyleion ve Sardes gibi Pers arkeolojisi açısından büyük önem taşıyan satraplık merkezlerindeki arkeolojik araştırmalar, bu alandaki ender çalışmalardan olup önümüzdeki yıllarda bu konudaki problemlerin önemli bir kısmına ışık tutacaklardır.

Yine son yıllarda İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde, arkeoloji bilimine ve arkeolojik çalışmalara değişik yaklaşan ekollerin ortaya çıkmaya başlaması ile birlikte bu alana duyulan ilgi artmış ve eskisine oranla çok daha fazla bilim adamı konuyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu güne kadar, çok fazla yayın yapılmasına karşın yapılan araştırmaların yeterli olmaması nedeniyle söylenecek daha çok şeyin olması ve daha önce ortaya konulmuş olan bulgu ve bilgilerin değişik yaklaşımlarla yeni bilgiler vermesi ile bu bilgiler ışığında daha da iyi anlaşılmaya başlanması, bu alana duyulan ilginin artmasına neden olmuştur.

Bu çalışma sırasında karşılaşılan manzara, Anadolu'nun söz konusu dönemiyle ilgili neredeyse hiç bir çalışmanın olmamasıdır. Özellikle Türk arkeologları tarafından pek fazla rağbet görmeyen bu konudaki yayınların tamamına yakını, Anadolu topraklarını bilmeyen ve bu alanda araştırma yapma olanağı olmayan yabancı bilim adamları tarafından yapılmaktadır. Olaya daha bütün ve üstten bakmayı başaran bir çok araştırmacı, yayınlanan kazı raporları ve antik metinlerden yola çıkarak yeni teoriler geliştirmektedir. Sadece bu teorileri bile test etmek, malzemeye ulaşmakta zorluk çekmeyen ve arazi çalışması yapabilme olanağına sahip olan türk arkeologlarını uluslararası düzeyde önemli bir konuma yükseltebilecektir.

Orjinal malzeme kullanılmadan yapılan bu çalışma, yukarıda özeti verilen dönemin mümkün olduğunca bütün yönlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ancak, kronolojik ve coğrafik olarak büyük bir alanı kapsaması nedeniyle, her başlığı bütün detayları ile incelemek olanaksızdır. Bu nedenle, bazı konular yüzeysel olarak verilirken bazıları daha detaylı olarak ele alınmıştır. Yine de bütünlüğün korunmasına dikkat edilmiş ve çalışmanın dönemin atmosferini yansıtmaya çalışılmıştır. Öncelikle, 212 yılı kapsayan bu çalışmada, bütünlüğü olan bir tarihsel gelişim çizilmeye çalışılarak, olayların nedenleri üzerinde durulmaya özen gösterilmiştir. Salt arkeolojik malzemeye dayalı, bağlamından kopartılmış çok öznel bir çalışmanın dönemini ifade edemeyeceğine inanılan bu günlerde, özne malzeme değil insan olmalıdır. Sosyal bilimlerin tek bir disiplin temel alınarak yapılamayacağı kabul edilen ve sadece arkeolojik yöntemleri kullanarak eski kültürlerin anlaşılacağı noktasına geline günümüzde, malzemenin insana ulaşmak için araç olarak değil amaç olarak kullanılması elitist bir tavır olarak değerlendirilmektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada, olayların ardında yatan ekonomik, siyasal ve toplumsal gerçekler (çok detaylı olmasa da) araştırılarak olaylarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Bunların yanı sıra, uzunca bir süre Pers hakimiyeti altında yaşamlarını devam ettiren Yunan kentlerinin, ne gibi değişimler yaşadıkları ve bu değişimleri etkileyen olaylar tartışılmıştır.

Bu çerçeveden hareketle, 1993 yılından bu yana devam etmekte olan, Aiolis ve İonia bölgelerindeki sistemli yüzey araştırmalarında saptanan, bu döneme ait bazı yerleşim ve kalelere değişik açılardan yaklaşılarak, varlığı tartışılan savunma sistemi ve toprak paylaşımının gerçekliği test edilmeye çalışılmış ve beraberinde bu konudaki problemlerin de tartışması yapılmıştır.

Yunan halklarının kararlarını ve toplumsal yapılarını çok etkileyen siyasi gelişmeler ve bunların nedenleri üzerinde de durulmuş, Atina, Sparta ve Perslerin bu gelişime yaptıkları etkiler saptanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın, bir sonuç değil bir başlangıç çabası olduğu ve bu tarz bir bakış açısının olaylara değişik boyutlar kazandıracağı, hatta diğer sosyal bilim dalları ile yapılacak disiplinler arası çalışmalara zemin hazırlayabileceği düşünülebilir.

BÖLÜM I

YUNANLILARIN ALTIN ÇAĞI

I.1. PERS HAKİMİYETİ ÖNCESİNDE BATI ANADOLU

Pers İmparatorluğu'nun batıya yayılımını ve Lydia ülkesi ile ilişkilerini daha iyi kurabilmek açısından, M.Ö. 6.yy'ın başlarındaki Anadolu'nun kısa bir tasvirini yapmak yerinde olacaktır. M.Ö. 6.yy başlarından itibaren, Yakınoğu'da iki büyük gücün yarattığı gerginlik iyice tırmanmaya başlamıştı; bu güçler Media¹ ve Lydia² idi. M.Ö. 7. yy'ın sonlarına doğru, Asur Krallığı'nın düşmeye başlamasıyla Parsa'yı da egemenliğine katan Med Krallığı yükselmeye başlamıştı. Asur'a karşı Babylonialılar ile birleşen Medler M.Ö. 612 yılında Nineveh ve Mezapotamia'da başarı sağlamışlardı. Bu sırada, bölgenin önemli bir gücü olan Urartu Krallığı da ortadan kalkmıştı. Monarşik bir yönetim biçimine sahip olan Medler, farklı etnik grupların ve değişik dillerin konuşulduğu ve değişik sosyo-ekonomik yapıları olan halkları içinde barındırıyordu. Medler tarafından ele geçirilen Parsa, Med Krallığı'na vergi ödemesine rağmen, zaten birbirlerine yakın olan iki halk arasındaki ilişki evliliklerle de güçlendirilmişti; Med Kralı Astyages kızı Mandane'yi Perslerin lideri olan, Kyros'un babası Kambyzes I ile evlendirmişti. M.Ö. 559 yılında Kyros'un Astyages'e üstünlük sağlamasıyla, bu kez Medler Perslerin idaresine girmiş oldular ve İran yaylasından Anadolu içlerine kadar uzanan Pers Krallığı da kurulmuş oldu.³

Batı Anadolu'da ise, M.Ö. 7.yy'ın başlarında, Lydia Krallığı'nı ele geçiren **Mermnad** sülalesi hüküm sürüyordu.⁴ İlk Lydia Kralı **Gyges**'ten başlayarak son kral **Kroisos**'a kadar, bütün Lydia Kralları Batı Anadolu Yunan kentlerini ele geçirmek üzere seferler düzenlemişlerdi. Paktalos Çayı'nın getirdiği altın madeni ve verimli bir ovanın üstünde olması nedeniyle, kısa zamanda hızla yükselen Lydia Krallığı, bir yandan Yunan kentlerini ele geçirerek denize inip, son derece karlı olan ticaretten pay kapma planı ve

¹. Olmstead 1978

². Hanfmann 1983

³. Hdt. I. 107-130; Balcer 1995. 43-50; Olmstead 1978

⁴. Hdt. I.6-14

mücadelesi yaparken,⁵ diğer yandan da tüm Anadolu'nun başına bela olan **Kimmer** saldırılarından da korunmaya çalışıyordu.⁶ M.Ö. 8.yy'dan itibaren, deniz ticaretinde görülen canlanma ve ticaretin önemini kısa zamanda kavrayan İonia'nın da bu sayede yakaladığı gelişmeler, her zaman Lydia krallarının iştahlarını kabartmıştır.⁷ Önceleri her iki mücadelede de başarısız olan Lydia, Kimmerlerin Urartu Krallığı tarafından yok edilmesiyle birlikte,⁸ M.Ö. 6. yy'ın başlarından itibaren Yunan kentleri üzerinde başarı sağlamaya başlamıştı. M.Ö. 6.yy'ın ortalarına doğru, Kroisos'un tahtta olduğu dönemde, Lydia Krallığı bütün **İon**, **Aiol** ve **Karia** kentlerini ele geçirmeyi başarmış ve bütün kentleri haraca bağlamıştı.⁹

M.Ö. 7. yy ve 6.yy'ın başlarında, Batı Anadolu'daki ekonomik ve sosyal yaşam merkezlerinin, pazarları, güvenli surları, tapınakları ve kamu mekanları ile daha çok kentler olduğu söylenebilir. Bunların çoğu coğrafik olarak denizlerle ilişkili olan büyük ticari işleve sahip deniz kentleriydi; ancak kentlerin etrafında ve arazileri üzerinde büyük çiftçi nüfusu da yer almaktaydı.¹⁰ Tyranlıkla yönetilen İonia ve Aiol kentleri, hızla gelişen deniz ticareti sayesinde, doğu ile ticari ve kültürel bir ilişki kurmuşlar, ciddi başarılar kazanmışlar ve bununla da kalmayarak, yeni pazarlar oluşturabilmek amacıyla, **Troas**, **Marmara** ve **Karadeniz**'de koloniler kurmuşlardı.¹¹ Bu ilişki kültürün bütün alanlarına yayılmıştı; tanrılara yakışır büyük boyutlu ve görkemli mermer tapınakların yanı sıra büyük boyutlu heykeller de Yunan kentlerinde yapılmaya başlanmıştı¹². Bu kolonizasyon süreciyle beraber, özellikle İonia kentleri, üretimlerini sanayi boyutlarına ulaştırmış ve pazardan önemli bir pay kapmayı başarmışlardı. Zeytinyağı, şarap, seramik ve deniz ürünleri en çok ticareti yapılan ürünler arasındaydı. Zeytinyağı ve şarap gibi sıvı ürünlerin ticaretinde ihtiyaç duyulan ambalaj da yine Yunan kentlerinin ürettiği ticari amphoralarla karşılanmıştı ve kısa sürede Miletos, Klazomenai ve Khios gibi kentler amphora

⁵. Doğer-Gezgin 1997

⁶. Hdt. I.6, 15

⁷. Bu tarihten önce de yine Lydialıların Smyrna limanını kullanarak denize açıldıkları bilinmektedir. Hdt.I.94; Hanfmann 1974

⁸. Tarhan 1983

⁹. Hdt. I.26-7

¹⁰. Starr 1975, 76.

¹¹. Roebuck 1959. Sadece Miletos'un 100 civarında koloni kurduğu göz önüne alınırsa, bu faaliyetin o günün tüm dünyasını içine almaktaydı. Özellikle kuzey Ege, Karadeniz ve İtalya-Sicilia kıyıları bu dönemde yoğun bir kolonizasyona sahne olmuştur. M.Ö.7.yy başlarında başlayan bu hareket, M.Ö. 6.yyın ilk yarısında yoğunlaşırken Pers hakimiyetinden sonra tamamen bitmiştir.

¹². Starr 1975,76-77.

üretimini seri hale getirmeyi başarmışlardır.¹³ Sikkenin ticarete kullanılmaya başlaması ve özellikle de M.Ö. 6.yy başlarından itibaren küçük paraların basılmaya başlanması, ticareti kolaylaştıran ve akıcı hale getiren bir başka unsur olmuştur.¹⁴ Ticaretteki bu parlama özellikle İonia'da sanat, felsefe ve bilim alanlarında da görülmüş ve İonia kısa sürede, Yunanlıların içinde en görkemli topluluk olma başarısına erişmişti. "**İonia'nın altın çağı**" olarak da adlandırılan bu dönemdeki gelişme, kendisini her alanda hissettirmiş ve kentlerin imarına da yansımıştır. Bilim, düşünce ve sanat alanlarında çok önemli insanlar yetiştiren İonia, Karadeniz'den tüm Akdeniz kıyılarına kadar varlığını hissettirmiştir.¹⁵ Bu dönemde tyranlar tarafından yönetilen İonia, Lydia saldırılarından ve istilalarından bile çok etkilenmemiştir. Lydia hakimiyeti altına girdikleri dönemde dahi aktivitelerini devam ettirme başarısını göstermişlerdir. Hatta bazı imar faaliyetlerinde Lydia Krallarının Yunan kentlerine yardımda buldukları bilinmektedir. Bunun yanı sıra, Lydia krallarının Yunan tanrılarına itibar ettikleri ve tapınaklara sunuda buldukları, zaman zaman yol göstermeleri için Apollon tapınaklarına kehanet için başvurdukları antik kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Yunan kentlerinin bu başarısının temelinde sadece doğu ile giriştikleri ticari ilişkiler yatmamaktadır. Bu durumun bir nedeni de, Yunan kentlerinin, kent devletlerinin modelini oluşturan polis biçiminde örgütlenmelerinden kaynaklanmaktadır. Polislerin coğrafik ve siyasal olarak birbirlerinden bağımsız olmaları, kentlerde yaşayan halk sınıfları arasındaki siyasi mücadeleler ve sınırlı toprak parçalarına sahip olmaları, Yunanlıları daha araştırmacı ve daha maceracı yapmaya yeterli olmuştur ki, Yunan polislerinin yakaladığı bu gelişmenin altında bu ruh yatmaktadır. Bunun dışında, doğu ile başlatılan ticari ilişkiler beraberinde kültürel etkilenmeyi de getirmiş ve Yunan dünyasının, kendilerinden daha önde olan doğulu halklardan aldıkları astronomi, matematik ve sanat gibi alanlarda atılım yapmalarına ve kısa sürede önemli ilerlemeler kaydetmelerine olanak sağlamıştır. Yunan dünyasındaki bu gelişmelerin öncüsü olan İonia da sahip olduğu coğrafik konumu nedeniyle öne çıkmıştır.¹⁶ M.Ö. 8. yy'da yazı, M.Ö. 7.yy'da para, M.Ö. 6.yy'da **Thales**, **Anaksimandros** ve **Anaximenes** gibi İonialı düşünce adamları ve Samos Hera, Ephesos Artemis ve Didyma Apollon gibi görkemli yapılar bu etkileşimin ürünleri olarak görülebilir. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi bu etkileşim sırasında Yunan kentlerinin

¹³. Bu kentler sadece amphora imalatında değil, aynı zamanda lüks seramik üretiminde de başarılı oluşlardır. Ayrıca Klazomenai'nin M.Ö. 6. yy da pişmiş toprak lahit üretiminde gösterdiği gelişim de unutulmamalıdır. Cook 1981

¹⁴. Balcer 1991, 57-63.

¹⁵. İonia'nın arkaik dönemdeki bu gelişmesi için bkz. Roebuck 1959

¹⁶. Yunan felsefesi ve biliminin ortaya çıkışı ve İonia'nın önemi için bkz. Aslan 1995.

çok uygun ve olumlu bir siyasal ve sosyal yapıya sahip olmaları bu gelişmelerin kısa sürede yaşanmasına neden olmuştur. Sosyal ve siyasal bir baskı altında olmadıkları için de bu başarı Lydia hakimiyetinde de devam etmiştir. Lydia Kralı Kroisos'un olumlu politikaları, muhtemelen Yunan kentleri için koyduğu haracın makul düzeyde olması ve kentlerin eskisi gibi özgürce davranmaları için uygun koşullar yaratması Yunanlıların gelişmelerini devam ettirmelerini sağlamıştır. Hatta, yaklaşık olarak yüz yıl Lydia tehdidi altında yaşayan Yunan kentleri, ödedikleri haraç nedeniyle biraz da ferahlamış olmalıydılar; çünkü Lydia Krallığı ile sürekli savaş durumunda olmaları onlara daha pahalıya mal oluyor olmalıydı.

Medler ve Lydia arasında M.Ö. 585 yılında ilk kez karşı karşıya gelen iki ordunun yaptığı savaştan sonra imzalanan barış ve hemen ardından gerçekleşen krali bir evliliğe rağmen,¹⁷ aradan geçen yaklaşık kırk yılda bu mücadele, yerini yavaş yavaş soğuk savaşa bırakmıştır. Bu savaşın, Herodotos tarafından, Miletoslu bilgin Thales'in önceden saptadığı güneş tutulması sırasında, 25 Mayıs 585, gerçekleştiği anlatılmaktadır. Ancak savaşın nedenleri hakkında bilgimiz oldukça sınırlıdır.

Pers İmparatorluğu'nu kuran Kyros'un tahta geçmesiyle birlikte, soğuk savaş yerini bu kez sıcak savaşa bırakmaya başlamıştır. Kimmer tehlikesinin sona ermesi, Phrygia devletinin ortadan kalkması ve Lydia'nın topraklarının sınırlarını Kızılırmak'a kadar uzatması ile iki ülkenin komşu durumuna gelmeleri, bu soğuk savaşın kızışmasını sağlayan nedenlerdendir.

¹⁷. Hanfmann, 1974; M.Ö. 585 yılında yapılan bu barışın hemen ardından Lydia kralı Alyattes'in kızı Aryene Med kralı Astyages ile evlenmişti.

BÖLÜM II

DOĞU VE BATININ KARŞILAŞMASI

II.1. PERS-LYDİA SAVAŞI VE PERSLERİN BATI ANADOLU'YU ELE GEÇİRMELERİ

M.Ö. 585 yılından sonraki barış döneminde, Lydia kralı Kroisos (Lydia, ilk kralı olan Gyges döneminden itibaren, başta İonia kentleri olmak üzere, Batı Anadolu kentlerini ele geçirmek için sürekli seferler düzenlemişler ve Alyattes ve Kroisos dönemlerinde ise önemli bir kısmını egemenlikleri altına almayı başarmışlardır), Mısır ve Babil ile dostluklar kurmuş, ancak Pers İmparatorluğu'nun gelişmesinden ve sürekli yayılmasından rahatsızlık duymaya başlamıştı. Delphoi başta olmak üzere bütün kehanet merkezlerine (Didymaion Apollon tapınağı da dahil) hediyelerle birlikte elçiler gönderdi;¹⁸ çeşitli kentlere birlik olma önerileri iletti (başta Sparta olmak üzere ki, bu sırada Sparta, Yunan kentleri arasında önemli bir yere sahipti.); kehanet merkezlerinden aldığı cevapları olumlu yorumlayarak ve gerekli askeri hazırlıkları tamamlayarak¹⁹ hemen Kappadokia'ya savaş açtı ve Kızılıрмаğın karşısına kadar ilerledi (muhtemelen M.Ö.547). Herodotos'un anlatımına göre²⁰ Miletos'lu Thales'in yardımıyla Kızılıрмаğı aşan Kroisos, güçlü bir kale olan Pteria'yı ele geçirir ve bu yöredeki Suriye'lileri de göçetmeye zorlar.

Bundan haberdar olan Kyros, Nobanidus'un 10. yılında²¹, Tigris'i geçerek Assyria içinden, Nineveh kalıntılarından, Nisibis ve Harran'ın kuzeyinden Samosata'dan geçerek Pteria önlerine ulaşır. Daha sonra bu yol Herodotos tarafından²² Büyük Kral Yolu olarak tanımlanır. Kyros aynı zamanda, İonia'ya gönderdiği elçilerle Kroisos'un buyruğundaki **İon** kentlerini ayaklanmaya teşvik etmiştir²³; bu yolla Lydia devletini iki

¹⁸ . Kroisos'un bu hareketi Yunan kentleri ve kültürleri ile kurduğu ilişkiye açıklık getirmesi bakımından önemlidir. Kroisos'un daha önce de Ephesos Artemis Tapınağı'nın yapımına yardımcı olduğu bilinmektedir. Akurgal 1988

¹⁹ . Bu hazırlıkların asker toplamak olduğu Sardes'e döndükten sonra ordunun bir kısmını terhis etmesinden anlaşılmaktadır. Hdt. I.77

²⁰ . Hdt. I.75

²¹ . Bu olay Perslerin yıllıklarından da takip edilebilmektedir, Burn 1984.

²² . Hdt. V.52-54

²³ . Hdt. I.76

cepheden vurabilecektir. Ancak Miletos kenti dışındaki İonia'lılar bu önerileri pek dikkate almadılar. Çünkü Perslerin İonia'ya kadar ilerleyeceklerini tahmin etmiyorlardı. Bu konuda, İonia kentleri, hem Lydia ordusunun gücüne hem de mesafenin uzaklığına güveniyorlardı.

Xenophon'a göre,²⁴ Kroisos'un en iyi piyadeleri kendi egemenliğindeki İon kentlerinden getirdiği adamlar ve Lydia'lı savaşçılardı. Diğer tarafta, Medli ve Persli okçular ve kısa kılıçlılar, piyadeler (tarımsal kesimden toplanmıştı) ve özel şövalyelere sahip olmasına rağmen, Kyros'un ordusu çok düzenli değildi, daha önceki, Astyages'in ordusuna bazı eklemeler yapılmıştı.

Savaşın birinci gününde, iki taraf da birbirine bir üstünlük sağlayamadı, fakat ordudaki asker sayısı bakımından Perslerden daha az olan Kroisos ümitsizliğe kapıldı; Sardes'e dönerek bağlaşıkları olan Mısır ve Sparta'dan yardım istemeyi, kışı hazırlıklarla geçirdikten sonra Perslere saldırmayı düşündü ve ertesi gün Kyros'un da saldırmadığını görünce de geri dönmek üzere yola çıktı. Kroisos'un geri döndüğünü gören Kyros da Sardes'e yürümeye karar vererek hemen yola çıktı. Herşeyden habersiz Sardes'e ulaşan Kroisos, ordudaki paralı askerleri serbest bırakmıştı. Bu askerlerin etnik kökenleri belirtilmemesine rağmen Yunan kentlerinden oldukları söylenebilir. Kıştan sonra yapacağı seferin planlarını yapıyor, Mısır ve Sparta'ya, kışın hemen arkasından kendisine yardım göndermeleri için elçiler gönderiyordu. Kroisos, aniden Kyros ve ordusunu Sardes önlerinde görünce şaşırılmış, ancak savaşmaktan da geri kalmamıştı; iki ordu Sardes önlerindeki ovada yeniden karşılaştılar²⁵.

Kroisos'un atlılarından çekinen Kyros, komutanı Harpagos'un önerisi ile askerleri, yükleri taşıyan develere bindirdi. Atların develerden ürküp kaçmalarıyla yaya kalan Lydia süvarileri savaşmaktan çekinmemişler, ancak bir süre sonra Sardes akropolü surları içine çekilmek zorunda kalmışlardı. Bunu gören Kyros Sardes'i kuşatma altına aldı. Kuşatmanın uzun süreceğini anlayan Kroisos, müttefiklerinden yardımın hemen gönderilmesini istedi. Ancak kuşatmanın 14. gününde, Sardes akropolünün en dik (Tmolos'a bakan) yamacından, Mardia'lı Hyroiades öncülüğündeki bir grup askerin akropole girmeyi başarması ile birlikte Sardes kenti düşmüş oldu ve Kroisos yakalandı.²⁶

²⁴ Xen. Kyr. III.4.41.

²⁵ Hdt. I. 79-85

²⁶ Hdt. I. 80-85

Herodotos'ta²⁷ Kroisos'un akıbeti için, Kyros'un onu yakmak istediği ancak sonradan vazgeçtiği anlatılır.²⁸ Fakat bu hikaye Burn'a²⁹ göre olanaksızdır; çünkü Pers dinine göre, ateş kutsaldır ve yanan gövde kutsal ateşi kirletir.

Sardes'i ele geçiren Kyros, doğuya dönmeden önce, Yunan kentleri ile ilk ilişkisini kurdu. Aiolis ve İonia kentleri Kyros'a elçiler gönderip, Kroisos'a bağlı oldukları koşullarda kendisine sadakat gösterebileceklerini bildirdiler. Kyros ise, daha Kroisos'la karşılaşmadan önce bu konuda kendilerine elçiler gönderdiğini fakat onların kabul etmediğini hatırlatarak Yunan kentlerinin bu isteklerini reddetti. Sadece Miletos,³⁰ Kyros'un Lydia'lılara uyguladığı koşulları kabul ederek, Kyros'la anlaşırken, diğer İon kentleri, Samos'un karşısındaki Mykale Burnu'nda, *Poseidon Helikonios*³¹ kutsal alanının bulunduğu Panionion'da toplandılar ve liderliğini Phokaia'lı Pythermos'un yaptığı bir grup elçiyi, yardım istemek üzere Sparta'ya gönderdiler. Elçileri dinleyen Spartalılar, yardım etmeyeceklerini bildirdikleri halde, 50 kürekli bir gemiyle bir grup elçiyi **Phokaia**'ya gönderirler; oradan Sardes'e geçen elçiler, Kyros'un huzuruna çıkıp diplomatik bir yolla Spartalıların mesajı olan "*herhangi bir Yunan kentinin yıkılmasını istemediklerini ve böyle bir şey olursa buna seyirci kalmayacakları*" düşüncesini iletirler.³² Herodotos'un bu pasajında³³ Kyros'un verdiği cevap oldukça ilginç olup, Persler ile Yunanlılar arasındaki sosyal sistemin farklılığını ortaya koyar. Perslerin sosyal olarak aristokratik, politik olarak feodal ve ekonomik olarak da gereksinimleri kadar üretme temeline dayanan bir sisteme sahip oldukları söylenebilir.³⁴ Yunan dünyası ise bu gelişimi çoktan tamamlamıştır; siyasi olarak tyranlar tarafından yönetilmelerine rağmen doğu kültürlerine oranla daha çoğulcu bir sisteme sahiptir ve ekonomik olarak da kısa süre önce daha programlı olan, pazara ve ticarete dayalı ekonomik sisteme geçmiştir. Bu ekonomik sistemin getirdiği bir takım siyasi yapılanmaların oluşması da devam etmekteydi.³⁵

²⁷ . I. 86

²⁸ . Bu sahnenin tasviri bir Attika vazosu üzerine de resmedilmiştir. Boardman 1975, fig.171, Myson ressamı amphorası.

²⁹ . Burn 1984

³⁰ . Balcer 1995. Miletos'un önemli bir liman kenti olması ve Karia ile İonia kentleri arasında bir sınır kenti olması nedeniyle Persler için önem taşıyor olmalıdır. Miletos'un Perslerin yanında yer alması, aynı zamanda, İonia ve Karia kentleri arasındaki fiziksel iletişimin de kopmasını sağlayacaktı.

³¹ . Mykale Burnu'nda yer alan bu kutsal alanın M.Ö.8.yy'a kadar gittiği saptanmıştır. Ancak bu olaya kadar, bu mekanın siyasi bir işlevde kullanıldığına ilişkin hiç bir veri yoktur. Jeffery 1976, 208-209

³² . Herodotos'un bu anlatımına rağmen aynı olayı Diodoros tam tersi olarak aktarmaktadır. Diodoros'a göre (IX.36.1), Spartalılar Yunanlıların zor durumda kaldıklarını görünce Kyros'a elçi göndermişler ve Yunanlıları köleleştirmesini istemişlerdir, Seager-Tuplin 1980.

³³ . Hdt. I.153

³⁴ . Burn 1984, 44.

³⁵ . Ağaoğulları 1994

Daha sonra Kyros, **Sardes**'i **Tabalos** adında bir Persli'ye, Kroisos'un hazineleri ile diğer Lydia'lıları Susa'ya getirmek üzere **Paktyas** adında bir Lydia'lıya teslim ederek, Babil, Baktria, Saka ve Mısır üzerine yürümek amacıyla Akbatana'ya döndü. İonia üzerine birkaç general göndermenin yeterli olacağını ve bunun için kendisinin burada kalmasının gereksiz olduğunu düşünüyordu. Ancak Kyros gidince, Paktyas elindeki hazine ile denize doğru inerek paralı asker topladı ve Tabalos'un yönetimindeki Sardes'i kuşattı. Bundan sonra anlatılacak olan olaylardan da anlaşılacağı üzere, merkezi otoriteden bu kadar uzak ve paralı asker bulmanın çok kolay olduğu bir bölgede, bu kadar paraya sahip olmak, Susa'da oturan Büyük Kral açısından her zaman tehlikeli olmuştur. Bunun üzerine Kyros, Medli **Mazares**'i Sardes'e gönderdi; üzerlerine bir ordunun gönderildiğini duyan isyancılar dağıldılar ve Paktyas **Kyme**'ye sığınmak zorunda kaldı. Persler Paktyas'ın kendilerine teslim edilmesini istemelerine rağmen, teslim etmemişler ve en sonunda **Khios** tarafından, karşılığında **Atarneos** (Mysia'da) alınarak Perslere satılmıştır.³⁶

Mazares, ayaklanmanın ardından, Lydialıları bir düzene soktukten sonra, tüm Batı Anadolu'yu Pers egemenliği altına sokmak için, Maeandros ovasına inerek Miletos'un en yakın komşusu olan **Priene**'yi ele geçirerek köleleştirmiş ve bütün Maeandros ovasını, **Magnesia**'da dahil olmak üzere, yağmaladıktan sonra ölmüştür. Yerine bir başka Medli, Kyros'un sağ kolu, **Harpagos** geçmiştir. İlk olarak İonia üzerine yürüyen Harpagos, toprak yığma taktiği ile kalan bütün Yunan kentlerini ele geçirmiştir. İonia'da ilk saldırdığı yer **Phokaia** olmuştur; Hermos yatağı yolunu izleyerek Phokaia üzerine yürümüştür.³⁷ Phokaiialılar, İspanya'daki Tartessos Kralı Argantonios tarafından, Perslere karşı kentin etrafını surla çevirmeleri için, gönderilen paralarla şehri kalın ve masif, aşılması çok güç bir duvarla çevirmişlerdi.³⁸ Harpagos, Phokaiialılara, surların bir kısmını yıkıp, Büyük Kral'a teslim olurlarsa kimseye bir şey olmayacağını bildirdi. Phokaiialılar düşünmek ve tartışmak üzere bir günlük izin istemişler ve elli kürekli gemilere her şeylerini yükleyip Khios'a doğru denize açılmışlar, Persler bomboş kalan kente girdikleri zaman hayal kırıklığına uğramışlardır.³⁹

Khios'a varan Phokaiialılar **Oinussa** (Khios ve Erythrai Yarımadası arasında) denilen adayı satın almak istemişlerse de ticari rekabetten çekinen Khioslular satmayı

³⁶. Hdt. I.157-161.

³⁷. Bu yolun önemi Bölüm VII.2'de daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

³⁸. Son yıllarda Phokaia'da yapılan kazılarda, bu duvar olduğu ileri sürülen, son derece kaliteli bir işçilik gösteren sur duvarı bulunmuştur. Özyiğit 1995, 1-27

³⁹. Hdt. I.163-164

kabul etmediler. Bunun üzerine Phokaiialılar **Kyrnos**'a (Korsika) gittiler. 20 yıl önce burada **Alalia** adında bir kent kurmuşlardı; önce Phokaia'ya uğrayarak Harpagos'un burada bıraktığı garnizonu kılıçtan geçirdiler ve bir daha dönmek üzere Kyrnos'a yöneldiler. Fakat yolda dayanamayarak geri dönenler oldu; Kyrnos'a varanlar ise beş yıl oradaki kolonilerle yaşadılar. Ancak Etrüsk ve Kartacalılarla yaptıkları savaşları kaybederek Alalia'dan Rhegium'a geçmişler ve oradan Oinotria'ya geçerek Elea kentini kurmuşlardı. Phokaiialılar gibi Teoslular da, daha önce Klazomenaili Timesios tarafından kurulan **Abdera** (Thrakia'da) kentine kaçmışlardı.⁴⁰

Panionion'da toplanan diğer İonialılar⁴¹ ise **Prieneli Bias**'ın denize açılıp Sardinia Adası'nda tüm Yunanlılar için büyük bir kent kurma önerisini kabul etmemişlerdir. **Ionia** ve **Aiolis** kentleri düşüp, orduları yenilince,⁴² Harpagos güneybatıya, **Karia**, **Lykia** ve **Dor** olan **Halikarnassos** ve **Knidos**'un bulunduğu yarımada doğru yürümüştür. Knidosluların yarımadaı bir kanalla ada haline getirme uğraşları da Harpagos'tan kurtulmaları için yeterli olmamış ve bir kaç küçük direnme dışında Harpagos her yeri ele geçirmiştir. Bir tek Karia kenti **Pedassos** Perslere karşı direnmiş ancak onlar da yenilmekten kurtulamamışlardır.⁴³

Kyros, Batı Anadolu Yunan kentleri üzerine komutanlarını gönderdikten sonra, doğuya Babil'e yönelmiştir. Lydia ve Babil'in ele geçirilmeleri arasında altı yıllık bir zaman farkı vardır, ancak bu yıllara ait Babil kronikleri kayıptır ve bu konuda en detaylı bilgiyi yine Herodotos'ta bulmak mümkündür. Herodotos, Babil'in oldukça iyi tahkim edilmiş ve etrafı suyla dolu bir hendekle çevrili olduğunu ve böyle tahkim edilmiş başka bir kent bulunmadığını anlatır⁴⁴. Kyros M.Ö.540 yılında Babil'e saldırı hazırlıklarını tamamlamıştır.

Babil'i ele geçiren Kyros, Herodotos'un anlatımına göre, burayı *bölgelere bölmüş* ve toplanan vergilerden başka, ordunun, yılda dört aylık yiyecek gereksinimini karşılamalarını istemişti⁴⁵. Kyros, Babil'e girdikten sonra, hemen kurmaylarını toplamış ve genişleyen imparatorluk topraklarını yönetmek için yeni bir sistem uygulamanın gereğinden bahsederek, buna uygun atamalar yapmıştır.⁴⁶

⁴⁰ Hdt. I.168

⁴¹ Jeffry 1976.

⁴² Hdt. I.6; I.169, böylece Yunan kentleri ikinci kez özgürlüklerini kaybetmiş oldular

⁴³ Hdt. I. 170-177; Hornblower 1982, 18-25

⁴⁴ Hdt. I.177

⁴⁵ Hdt. I.192

⁴⁶ Xen.Kyr. VIII.6.1-7. Geniş bilgi için bkz. Bölüm VII.2

Kyros , ilk kez **Assurlular** tarafından kullanılan, imparatorluğu eyaletlere bölme yöntemini uygulamış ve satrapların da yardımıyla yönetimini, monarşik bir sisteme dönüştürmüştür.⁴⁷ Büyük Kral tarafından uygulamaya konulan bu yeni sistem, Dareios'un Behistun yazıtında da desteklenmekte ve M.Ö. 522 yılından önce İmparatorluğun yirmi eyalete ayrıldığı ve herbirinin başında yönetici olarak bir **khshathrapavan** (satrap) bulunduğu belirtilmektedir. Bu eyaletlerden ikisi Batı Anadolu Yunan kentlerini de içine almaktaydı: İonia ve Karia'yı da kapsayan **Lydia** satraplığı ve **Phrygia** satraplığı.⁴⁸ Satraplar sadece sivil yöneticiler değil, aynı zamanda toplanan ordunun komutanları olup, Büyük Kral'ın emrindeki, daha küçük toprak parçalarına hükmeden, daha küçük krallar gibidirler. Bunlara bağlı olarak, sekreterleri,⁴⁹ finansal memurlar ve her satraplıkta bulunan garnizonların komutanları vardır ki, bu sonuncular doğrudan Büyük Kral'a bağlıdır⁵⁰ . Ayrıca çevreyi kontrol edip Kral'a haber veren, "Kral'ın Gözleri" olarak tanımlanan⁵¹ ve her yıl eyaletlerin denetimlerini gerçekleştiren denetleyiciler de vardı⁵² .

Kyros'un son seferi, daha kuzey doğudaki, Massagetler üzerine olmuş ve Herodotos'a göre, Massagetler Kraliçesi Tomris'le yaptığı savaşta ölmüştür⁵³ .

⁴⁷ . Olmstead 1978

⁴⁸ . Bakır 1989, 75-85; Burn 1984, 59; Balcer 1995. ; Vogelsang 1992

⁴⁹ . Hdt.III.128

⁵⁰ . Xen.Kyr. VIII.6.3

⁵¹ . Hdt. III.34,77

⁵² . Aes.Pers. 960; Hdt. I.114; Xen. Kyr.VIII.6.16, 2.10; Tuplin 1987

⁵³ . Hdt.I.124

II.2. KAMBYSES (M.Ö.530-522) VE SMERDİS (BARDİA) (M.Ö.522) DÖNEMLERİNDE ANADOLU

"Kyros ölünce iktidar, Kyros'un Pharnaspes'in kızı Kassandane'den olma oğlu Kambyses'e geçti"⁵⁴; aynı şekilde, M.Ö.530 yılının eylül ayında, Babil kaynakları da "Babil'in Kralı, Ülkelerin Kralı" olarak Kambyses'i gösterirler. Çok uzun olmayan saltanatı sırasında, M.Ö. 525 yılının Mayıs ayında, Mısır'ı işgal etti. Kral Amasis ve Mısır, eskiden beri Yunan kentleriyle iyi ilişkiler içindeydiler ve Mısır ordusunda *Yunanlı paralı askerler* de bulunuyordu.⁵⁵

Bu sekiz yıl süresince, Anadolu ile ilişkili önemli bir olaya kayıtlarda rastlanmamasına rağmen, Herodotos'un Mısır seferini anlatırken verdiği, Mısır ordusundaki Kariyalılar ve İonialılar gibi bilgiler, eskiden bu yana Mısır'da bulunan Yunanlıların,⁵⁶ daha sonraki olaylarda da Mısır'a yardım etmeleriyle ilişkilendirildiğinde, önem taşımaktadır.

Kambyses Mısır'da iken, Kambyses'in kardeşiyle aynı ismi taşıyan, Smerdis adlı bir Mag,⁵⁷ gerçek Smerdis'i öldürmüş ve Kambyses'in de ölmesinden yararlanarak, iktidarı ele geçirmişti. Çok kısa süren saltanatı sırasında, kayda değer bir olay bulunmamakla beraber, Herodotos tarafından verilen, bu dönemde, üç yıl süreyle kimseden vergi alınmayacağı ve kimsenin askere çağrılmayacağına ilişkin bilgi, daha önce de vergi alındığı ve asker toplandığının anlaşılması bakımından önemlidir.⁵⁸

Hemen tüm antik kaynaklarda, tahta geçen Smerdis'in gerçek Smerdis olmadığı ve bu olaydan sonra, asil, vatansever yedi Achaemenid tarafından yapılan darbeden sonra, tahtı elinde bulunduran sülalenin de değiştiği anlatılmaktadır.⁵⁹ **Otanes, İntaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines, Hydarnes ve Dareios** adlı bu yedi

⁵⁴. Hdt. II.1.

⁵⁵. Hdt. II.182; Balcer 1995, 101. Yunan kentlerinin Mısır ile olan ilişkisi daha eskilere dayanmaktadır.

⁵⁶. Mısır'daki Naukrates kentinin daha eski bir tarihte kurulmuş bir Yunan kolonisi olduğu bilinmektedir.

⁵⁷. Magların İran'da ateş tapınaklarının rahipleri olduğu söylenebilir. Bilgin 1996a,b.

⁵⁸. Hdt. III.67. Bu pasaj Kyros döneminde de İmparatorluk topraklarındaki halklardan vergi aldığına kanıttır. Bkz. Bölüm VII.3

⁵⁹. Hdt. III.68-80; Burn 1984, 94; Olmstead 1978, 109. Olmstead, tahta geçen Smerdis'in gerçek olduğunu ve bunu yıkmak üzere yediler tarafından girişilen hareketin, kardeşine karşı ayaklanmış olan Smerdis'e karşı yapılan askeri bir darbe olduğu yorumunu yapmaktadır.

Persli ve onların soyundan insanlarla, daha sonra İmparatorluk topraklarında yapılan görev dağılımında sık sık karşılaşmak mümkündür.⁶⁰

İmparatorluk tahtı için yapılan bu mücadele sırasında, İmparatorluğun hemen her köşesinde ayaklanmalar olmuş, yönetim kargaşasından çıkan kaosu değerlendirmek için bazı yöneticiler isyan etmişlerdi. İsyen eden yöneticilerden birisi de aşağıda anlatıldığı gibi Sardes satrabı Oroites idi.

⁶⁰ . Hdt. III.68-80.

BÖLÜM III

İMPARATORLUĞUN ORGANİZASYONU VE İLK BAŞKALDIRI

III.1. BÜYÜK DAREİOS VE İMPARATORLUĞUN YENİDEN ORGANİZASYONU

Smerdis'in (Bardia) öldürülmesinden sonra tahta oturan Dareios, Pers İmparatorluk tarihinin en başarılı krallarından birisidir; kısa zamanda imparatorluk topraklarını genişletmesinin yanı sıra, reformist yönetimi, "kanun yapıcı" kişiliği ve ekonomiyle ilgili konulardaki işlek zekasıyla ön plana çıkmaktadır.⁶¹

Dareios'un tahta oturduğu sırada, İmparatorluk toprakları içerisinde, yönetim boşluğundan doğan bir çok ayaklanma vardı. Ayaklanan eyaletlerden birisi de **Sparda** satraplığıdır. Bardia'nın tahtı ele geçirmesi ve hemen ardından tahttan indirilmesi imparatorluk içerisinde kaos yaratmıştı. Kyros tarafından **Sardes** satraplığına atanan **Oroites** de bu yönetim boşluğundan yararlanarak isyan etmiş ve **Daskyleion** satrabı **Mithrobates** ve oğlunu öldürmüştü. Kambyses'e sadık kalan Samos tyranı Polykrates'i de öldüren Oroites, Kappadokia üzerine yürümüştü. Elinde önemli bir askeri ve ekonomik güç bulduran Oroites, bu belirsizlik döneminden yararlanmak istemiştir. Batı Anadolu'da kendisi için tehlike olabilecek iki önemli güç olan Polykrates ve Mitrobates'i ortadan kaldırmak istemesi de, Oroites'in amacını ortaya koymaktadır. Dareios, bu tehdidin farkına varmış ve tahta geçer geçmez Oroites'i öldürtmüştür.⁶² Bu olayın başarıyla halledilmesinden sonra, Dareios, Pers generali **Otanes**'i Sparda'ya göndermiştir. Otanes kısa sürede, Samos, Khios ve muhtemelen Lesbos ile bazı kuzey Ege adalarını Pers yönetimine dahil etmiştir.⁶³

Dareios, yönetiminin hemen başlangıcında, İmparatorluk topraklarında, patlak veren çok sayıdaki ayaklanmayı bastırmak için seferler düzenlemiştir.⁶⁴ Behistun Yazıtı'nda, isyancı ülkeler arasında Mısır da geçmektedir; Dareios'un, M.Ö. 519/18

⁶¹ . Burn 1984, 96.

⁶² . Hdt. III.120-128; Balcer 1995, 118-9

⁶³ . Balcer 1995, 118-9

⁶⁴ . Burn 1984, 96

yılına kışında bu seferi başlattığı ve Mısır'ı yeniden ele geçirdiği bilinmektedir.⁶⁵ Mısır'ı yeniden İmparatorluk topraklarına katmak için düzenlenen bu sefer, İmparatorluğun bundan sonraki idaresini doğrudan etkileyen bir olay olmuştur. Mısır ile girişilen bu mücadele sırasında Dareios, daha sonra Batı Anadolu'ya uygulayacağı yönetim sistemi için bazı dokümanlar toplamıştır. Bu dokümanlar, Birleşik Nil Krallığı Döneminden bu yana gelen ve Amasis tarafından tekrar hazırlatılan **Mısır Kanunları** idi. 30 Aralık 518 tarihinden önce Dareios, satrap Aryandes'ten kendisine Mısır Kanunları'nın bir kopyasını göndermesini istemişti.⁶⁶ Dareios'u böyle bir arayışa iten nedenler arasında, tahtı ele geçirmesine yardımcı olan diğer altı ailenin de yönetimdeki mevkileri paylaşmak istemesi, imparatorluğun hızla büyümesi, çok büyük olan imparatorluk topraklarında her fırsatta ayaklanma çıkması sayılabilir. Dareios'un altın sikke bastırmasının da bu döneme rastlaması oldukça ilginçtir.⁶⁷

Asya'da sürdürülen bu mücadelenin hemen ardından, Dareios'un Batı Anadolu halkları ile karşılaştığı Skyth seferi gerçekleşmiştir. Daha sonra gerçekleşen İonia ihtilalini hazırlayan olayların başlangıcı olarak kabul edilebilecek olan bu sefer, doğrudan Batı Anadolu ile ilişkisi olmamasına rağmen önem taşımakta ve bundan sonraki olayların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Skythler üzerine yapılan seferden kısa süre önce, Kappadokia satrabı **Ariaramnes**, Karadeniz'e kadar inmiş, bu sefer sırasında güvenliği sağlamak için bir ön hazırlık yapmıştır. Dareios, sefer için gerekli askeri hazırlıkları yaptıktan sonra, M.Ö. 514/3 yılında Susa'dan çıktı ve **Samoslu Mandrokles**'in yaptığı köprüden Avrupa'ya geçtikten sonra Skythia'ya girdi.⁶⁸ Yaklaşık olarak yüzyıldan bu yana, bu kıyılar **Miletos** tarafından kolonize edilmekteydi⁶⁹ ve bu olayda Pers ordusunda bulunan **İonialıların** görevi de köprüde bekleyip güvenliği sağlamaktı.⁷⁰ Böylelikle zaten zor olduğu bilinen bu sefer sonucunda geri dönen ordunun tekrar Anadolu yakasına geçmesini sağlayacaklardı.

Skyth ülkesi içlerinde, Dareios'un zor durumda kaldığını gören Skythler, İstros'daki köprüyü bekleyen İonialıların köprüyü hemen yıkmalarını ve ülkelerine geri

⁶⁵. Olmstead 1978, 135 vd.

⁶⁶. Olmstead 1978, 142; Burn 1984, 105-6

⁶⁷. Hdt. IV.166. Herodotos, Dareios'un altın sikke bastırmasının yanı sıra, aynı pasajda, kendisine rekabet amacıyla gümüş sikke bastıran, Mısır satrabı Aryandes'i de öldürdüğünü anlatır.

⁶⁸. Hdt. IV.83-84; Olmstead 1978, 148; Balcer 1995, 149

⁶⁹. Olmstead 1978, 148; Roebuck 1959, 116-124

⁷⁰. Herodotos'un (IV.83-98) bu olayı ifadesinden anlaşıldığına göre, ilk kez bu seferde, Pers ordusunda Yunanlılardan da yararlanılmaktaydı ve belki de bu seferdeki en önemli görev Yunanlılara/İonialılara verilmişti. Herodotos'un verdiği bu bilgilerin doğru olduğunu kabul edersek ki, bu konuda bilim adamlarının çoğu hemfikirdir, Persler/Dareios ve Yunanlılar arasında güven ve çıkara dayalı bir ilişki olduğu iddia edilebilir.

dönmelerini tavsiye ettiler. Ancak **Miletos Tyranı Histiaios** İonialıları beklemeye ikna etti. Bu sırada yapılan oylamada, *Abydos'tan Daphnis*, *Lampsakos'tan Hippokles*, *Parion'dan Herophantos*, *Prokonnesos'tan Metrodoros*, *Kyzikos'tan Aristagoras*, *Byzantion'dan Ariston* (bunlar *Hellespontos'tan idiler*), *Khios'tan Strattis*, *Samos'tan Aiakes*, *Phokaia'dan Laodamos*, *Miletos'tan Histiaios* ve *Kyme'den ise Aristagoras* vardı. Sayılan bu isimlerden de anlaşılacağı gibi, bu seferde Dareios'un ordusuna, Miletos'tan Kuzey Ege'ye kadar pek çok kentten askeri katılım olmuştu. İonialılar, Skythialıların yanında köprüyü yıkar gibi yaparak, gitmeyip beklemeyi tercih ettiler. Dareios, başarısız geçen ve orduyu yıpratın seferden dönerek köprünün bulunduğu yere gelince İonialıların gemileri ile karşıya geçmiştir. Dareios, Daskyleion satrabi **Megabazos** komutasında, Avrupa'da bir birlik bıraktıktan sonra, Thrakia içlerine ilerlemiş; Khersonesos'taki **Sestos'a** gelmiş ve buradan gemilerle Asia'ya geçmiştir. Megabazos, Hellespontos Bölgesinde kaldığı sürece, Pers egemenliği dışında kalmış olan bütün kentlere boyun eğdirmiştir.⁷¹

Herodotos'un anlattıklarından da anlaşılacağı gibi, Perslerin Batı Anadolu Yunan kentleri üzerinde kurduğu egemenlik demokrasi için bir engel teşkil etmekle birlikte, tyranların hüküm sürmelerine de ortam hazırlamaktadır.⁷² Dolayısı ile bu tarihlerde bir demokrasi ve monarşi çatışmasının var olduğu, en azından Herodotos'un bu pasajından tyranlara karşı çıkan bir demokrat kesimin bulunduğu anlaşılmaktadır. Atina'da tyranların kovulmasının da bu tarihlere rastladığı ve Yunan dünyasında köklü bir siyasi hareketin başladığı da düşünüldüğünde, Yunan kentlerine hükmeden tyranların Pers varlığını kabul etmelerini aslında kendi otoritelerini sürdürmelerinin bir koşulu olarak görmek gerekmektedir.⁷³

Dareios'un, Megabazos'un liderliğinde, Avrupa'da bıraktığı Persler, Hellespontos'da daha önce Dareios yönetimini kabul etmeyen **Paionia**'ı ele geçirdiler ve Thrakia içlerine kadar ilerleyip buradaki bütün kentleri büyük Kral'a bağladılar⁷⁴; burayı daha da zararsız hale getirmek için, halkın bir kısmını doğuya götürerek asimile ettiler.⁷⁵

⁷¹. Hdt. IV.120-146. Yunan kentlerinin yakaladığı bu tarihi fırsatı değerlendirmemeleri de hayli ilgi çekicidir. Pers ordusunun çok önemli bir bölümünün yok edilmekle karşı karşıya kaldığı bu olayda, hem de oybirliği ile, böyle bir kararın alınması ve bundan kısa süre sonra da, memnun olmadıkları bu egemenliğe karşı ayaklanmaları, bu kadar kısa sürede gerçekleşen bu değişikliğin açıklanması güç bir durumdur.

⁷². Hdt. IV.137. Bu tartışma sırasında, köprüyü yıkararak, Pers ordusunu kaderine terk etmek ve İonia kentlerinin özgür olmalarını sağlamak isteyenler de çıkmıştır.

⁷³. Ağaoğulları 1994; Forrest 1966.

⁷⁴. Hdt. V.I

⁷⁵. Balcer 1995, 157; Skyth seferinden sonraya tarihlenen bazı krali yazıtlarda buradan getirilmiş halklardan sık sık söz edilmektedir.

III.2. İONİA İHTİLALİNİ HAZIRLAYAN NEDENLER VE İLK HAREKETLER

Sardes'e gelen Dareios, Skyth seferindeki hizmetlerinden dolayı, Miletoslu Histiaios'a, Edonilerin topraklarındaki Myrkinos'u, Mytinelî Koes'e ise Mytilene'nin yönetimini verdi. Histiaios, stratejik ve ekonomik bakımdan önemli bir yerde bulunan Myrkinos'ta yeni bir yapılanma başlatınca, Daskyleion Satrabı Megabazos'un da uyarıları ile Dareios tehlikeyi sezmiş ve Histiaios'u kendisine danışman yaparak Susa'ya götürmüştür. Bununla birlikte, ayrılmadan önce, öz kardeşi Artaphrenes'i Sardes satrabı, Sisamnes'in oğlu Otanes'i de Megabazos'un yerine orduların komutanı yapmıştı. Otanes'in Megabazos'un yerine Daskyleion satrabı olarak atandığı şeklinde yorumlar da vardır.⁷⁶ Otanes, Byzantion, Khalkedon, Antandros ve Lamponion'u almış ve Mytilene'den Koes'in gönderdiği gemilerle, Pelasgların elinde bulunan Lemnos ve İmbros adalarını ele geçirmiştir.⁷⁷ Dareios'un Skyth seferinin amacı, vergi ya da ganimet olarak altın ve gümüş elde etmek olmasının yanı sıra, bu sefer hazırlıkları sırasında Kuzey Troas bölgesinde de güvenliği sağlamaktı. Aynı zamanda, Boğazların hakimiyeti Perslerin eline geçtiği için özellikle Karadeniz'deki kolonilerle ticari ilişkileri olan Atina da bu durumdan ekonomik olarak etkileniyordu. Atina, bu bölgeye, özellikle ticari amphora ve seramik ihrac ediyordu.⁷⁸

Histiaios'un Dareios tarafından Susa'ya götürülmesi sonucunda boşalan Miletos tyranlığına da, Histiaios'un damadı ve yeğeni, Molpagoras'ın oğlu, Aristagoras getirilmişti.⁷⁹

Bu dönemde Byzantion Tyranı Ariston açıkça isyan etti; boğazdaki köprüyü ve Dareios anıtını yıkmak istedi, fakat Persler tarafından hemen bastırıldı. Gerçekte Dareios, boğazın kıyısındaki kentler üzerine fazla düşünmemişti ve Avrupa'da Megabazos ile birlikte bıraktığı ordu, gerçekte Skyth seferi fiyaskosundan arta kalanlardan oluşuyordu. Dareios'un oradan güven içerisinde geçmesi, onların temelde boyun eğdikleri izlenimi verdiklerini göstermiş ve Megabazos'un emrindeki ordu Trakia içlerine saldırılar

⁷⁶ . Olmstead 1978, 150

⁷⁷ . Hdt. V.23-26

⁷⁸ . Balcer 1995, 157

⁷⁹ . Hdt. V.30

yapmasına rağmen boğaz kentleri unutulmuştu; üstelik Paionia ülkesi de garnizonlaştırılmamıştı.⁸⁰

Dareios, Histiaios ile birlikte Susa'ya döndüğünde Kuzeybatı Anadolu'da güvenliği sağlamıştı; kendi kardeşi **Artaphrenes**'i Sardes satrabı, krali yargıç Sisamnes'in (Kambyses tarafından öldürülmüştür) oğlu **Otanes**'i de "*kıyı halkının komutanı*" olarak atamıştı. Otanes için "*deniz kıyısı halkı komutanı*" olarak atanması sözü, bazı bilim adamları tarafından Daskyleion satrabı olarak da çevrilmektedir, fakat Otanes için satrap ünvanı hiç bir antik metinde kullanılmamıştır. Otanes muhtemelen Prens Artaphrenes'in hiyerarşik olarak astı idi. Yunan tarihçilerine göre, Kambyses, Otanes'i babasının yerine yargıç olarak atamıştı ve Otanes daha sonra Megabazos'un komutanlığına atandı.⁸¹

Pers kuvvetleri her tarafta egemenliği sağlamış ve Avrupa'ya saldırmak düşüncesi bir an için de olsa sona erince, bir kaç yıl için barış hakim olmuştu. Bir kaç yıllık bu sükunet, kentlerin ekonomik yapısında da bir rahatlama sağlamıştır. Bu tarihlerde, Kyzikos, Lampsakos kentlerinin sikke basımlarında bir ilerleme görülmüştür; ayrıca Phokaia ve Mytilene kentlerinde elektron sikke basımında gelişme gözlenmiştir. Bunun yanısıra Abydos, Dardanos, Lemnos, İmbros ve Tenedos sikke basımında öne çıkan kentler olmuşlardır.⁸²

⁸⁰ . Burn 1984, 136

⁸¹ . Burn 1984, 136-7

⁸² . Balcer 1995, 161-3

III.3. İONİA İHTİLALİ

M.Ö. 6.yüzyılın sonunda, tyranlığın sona erdiği ve Hippias'ın kovulduğu Atina'da **Kleisthenes**'in reformuyla birlikte yasalar ortaya çıkıyor, demokratik bir sistem oluşuyordu. Bu reformlardan dört yıl sonra, beş yüzler meclisi göreve gelmişti.⁸³ Atina'dan kovulan Hippias da Anadolu'ya gelmiş ve Perslerle işbirliği yapmaya başlamış; Atina'nın Perslerin eline geçmesi için çalışıyordu. Kendi iktidarının garantisi için Persleri destekliyordu. Bunun üzerine, Atina, Perslere elçi göndererek (Sardes'e) anlaşmak istemişse de, Sardes satrabı Artephrenes'in Atinalılardan, Hippias'ı geri çağırmasını istemesi gerginlik yaratmıştır. Atina'da, tyranların kovulması sırasında ve sonrasında politik bir kaos yaşanırken, Anadolu bu dönemde daha sakindi.⁸⁴ Fakat, Atina'da tyranların zor durumda kaldığını ve hemen arkasından da kentten kovulduklarını gören Batı Anadolu Yunan kentlerinin tyranları kısa süre öncesinde gerçekleşen Skyth seferinden itibaren kendilerinin de kovulmasını önlemek için çareyi Persleri desteklemekte bulmuş olmalıydılar. Bir yerde Pers hakimiyetinin devam etmesi onların iktidarlarının devamı anlamını taşımaktaydı. Tyranların kovulmasından hemen sonra, Atina ve Samosluların İtalya kıyılarına yaptıkları seferler (M.Ö. 510-500) Miletos'un batıdaki pazarlarının kapanmasına yol açmıştı. Ekonomik olarak zor durumda bulunan Aristagoras bu duruma çareler aramaya başlamıştı. Ülkelerinden kovulmuş olan bir grup Naxos halkı, Miletos'a gelip, Tyran Aristagoras'tan kendilerini Naxos'a geri götürmek üzere asker istemişler, ancak Aristagoras kendisinin bunu yapacak güçte olmadığını söyleyerek, Dareios'un kardeşi olan Satrap Artaphrenes'ten yardım istemişti. Ayrıca Naxoslular, yapılacak seferin ücretini ödemeyi de kabul etmişlerdi. Aristagoras'a inanan satrap Artaphrenes, Kral'ın da izniyle, iki yüz gemi donatmış ve *dost ülkelerden* toparlanmış birliklerle (bu birliğin hangi ülkelerden toplandığı verilmemiştir), Megabates'in komutasında Aristagoras'a göndermişti. Aristagoras'ın amacı hem para kazanmak, hem de Kyklat Adalarını ele geçirip Büyük Kral'ın gözüne girmek idi. Fakat Megabates ile aralarında çıkan bir anlaşmazlıktan sonra, Aristagoras'a kızan Megabates, gizlice Naxoslulara haberci göndererek Naksosluların savaşa hazırlanmasını sağlamıştır. Bunun üzerine savaş ve kuşatmaya hazırlanan Naxos'u ele geçiremeyen ordu, hezimete

⁸³. Ağaoğulları 1994

⁸⁴. Balcer 1995, 159. Bu sakinlik Anadolu'da bulunan huzurdan değil, Pers egemenliği altında hiçbir şey yapamamaktan kaynaklanıyordu.

uğrayarak geri dönmek zorunda kaldı. Artaphrenes'e verdiği sözü yerine getiremeyen Aristagoras, aynı zamanda savaş masraflarını da ödemekten bunalmıştı. Susa'da danışmanlık adı altında gözetimde tutulan Histiaios da Aristagoras'ı isyan etmeye kışkırtıyordu.⁸⁵

Bu olayın hemen ardından, M.Ö. 499 yılında, başka seçeneği kalmayan Miletos tyranı Aristagoras, Perslere karşı ayaklanmak için kendisine destek verecek yandaşlar aramaya başlamıştı. Bunun için Atina'ya geldi ve gerekli yardımı alacağına dair söz aldı.⁸⁶

Herodotos'un bu anlatımına rağmen, Aristagoras'ın liderliğinde ayaklanan İonia'da (Milet dışında) ayaklanmayı hazırlayan nedir? Niçin İonia halkları Aristagoras'ın peşinden giderek isyan etmeğe hazır hale gelmiştir? Herodotos'un anlatımının dışında bu konuda bilgi veren kaynak yoktur, ancak bütün İonia'yı isyana hazırlayan daha gerçek nedenler olmalıdır. Yoksa, Yunan kentleri Pers yönetimiyle kişisel problemleri olan Aristagoras'ın peşine düşmezlerdi. Perslerin İonia'ya ilk gelişlerinde bile, Perslere karşı bu kadar kollektif bir davranış göstermemişler, hatta Miletos bütün şartları kabul edip Pers egemenliğine girerken, diğer İonia kentleri savaşmayı, hatta İonia'yı terk etmeyi tercih etmişlerdir.⁸⁷

Bunun en temel sebeplerinden biri, İonialıların Perslere ödediği vergi olmalıdır: İonia, Karia, Lykia ve Pamphylia, diğer Yunanlılarla birlikte, bir yıl için *400 Talant* (yaklaşık 2.400.000 Drahmi) vergi vermekteydiler.

İsyanın nedenleri arasında gösterilen en kötü neden ise Yunanlı tyranlar arasında Pers yönetimine duyulan öfke olabilir; Kyros Küçük Asia'yı ele geçirdiği zaman, Tyranlar, Yunan kentlerinin çoğunda aristokrasiye karşı isyan edenlerin liderleriydi; fakat bu bir ya da iki jenerasyon önceydi ve diktatörlük ve onun bütün uygulamalarına isyan etmek için yeterli zaman geçmişti. Bunun yanı sıra, Dareios'un Skyth seferi sırasında İonia kentlerinin çoğu Pers ordusuna katılmışlar ve ellerine çok iyi bir fırsat geçmesine rağmen, sadık kalmayı oy çokluğu ile kabul etmişlerdi. O dönemin en iyi yönetim şekli seçeneği, Korinth örneğindeki gibi oligarşi veya Atina örneğinde olduğu gibi demokratik sistem idi.⁸⁸ Aristagoras'ın kafasındaki düşünce, kendi içine düştüğü kötü durumdan kurtulabilmek amacıyla, Yunan kentlerine özgürlük ve dönemin en popüler yönetim biçimi olan demokrasiyi vaadederek isyan için kandırmak olmalıydı.⁸⁹

⁸⁵ . Hdt. V.30-37

⁸⁶ . Burn 1984, 193

⁸⁷ . Hdt. I.143

⁸⁸ . Burn 1984, 195-6

⁸⁹ . Bu olayın siyasi boyutları için bkz. Bölüm VII.6.

Aristagoras, yandaşlarına danışıp görüşlerini alır; herkes ayaklanmadan yanadır. Tarihçi ve coğrafyacı Hekataios isyana karşı çıkmış, Pers Kralı'na karşı savaşılacaksa, Kroisos'un Didyma Apollon tapınağına sunduğu hazineyi ele geçirmek gerektiğini öne sürmüştü; çünkü Hekataios Miletos ve Dareios'un olanaklarını en iyi bilen insanlardandı. Bu düşünce itibar görmemiş ve ayaklanmaya karar verilmişti. Hemen Naxos'tan dönen donanmanın demirlediği Myus'a, donanma komutanlarını kazanmak için bir elçi gönderildi. Miletoslular isyana gönüllü katılınsınlar diye Aristagoras görevden çekildi ve demokratik bir hükümet kurdu. Bu yeniliği tüm İonia'ya yaydı ve bütün tyranlar kovuldu ya da öldürüldü: Mytilene'de Keos taşlanarak öldürüldü, Kyme'de Herakleides'in oğlu Aristagoras kovuldu ve diğer kentlerin çoğunda da benzer olaylar yaşandı. Bütün İonia kentlerinde tyranları görevden alması da, Aristagoras'ın yukarıda anlatılan planının doğru olduğunu göstermektedir. Daha sonra Aristagoras, kentlere komutanlarını seçmeleri için emir verdi ve İonia delegesi olarak yardım istemek üzere Lakedaimonia'ya doğru yola çıktı. Ancak Kleomenes ve Spartalılar yardım konusunda ikna edemedi.⁹⁰

Sparta'dan yardım istemek çok akıllıcaydı; çünkü bu tarihte en kuvvetli Yunan gücüne sahip olan ülke konumundaydı ve bu sırada Sparta krallığı Anaxandridas oğlu Kleomenes'in elindeydi.⁹¹ Aristagoras büyük olasılıkla, Sparta'ya yardım istemeye M.Ö. 499-8 kışında ve elinde bronz bir haritayla gitmiştir ki bu harita bronz bir tablet üzerinde olup, bütün toprakları, denizleri ve nehirleri gösteriyordu. Yunan dünyasında ilk harita *Anaximandros* tarafından yapılmış ve coğrafik bilgiler, İoniali gemiciler tarafından toplanmıştı. Bu bilgiler daha sonra Hekataios tarafından yazılmıştı.⁹²

Sparta'dan eli boş dönen Aristagoras, bu kez Atina'ya gitti; tam bu sırada Atina'nın kovmuş olduğu tyran Hippias da Sardes'e gitmişti. Artaphrenes'e yaranmaya çalışıyor, Atina'yı Artaphrenes ve Dareios'un egemenliğine katmak istediğini söylüyordu. Bunun üzerine Artaphrenes, Atina'ya Hippias'ı geri çağırma emretmiş, bunu kabul etmeyen Atinalılar, Perslere düşmanlık beslemeye başlamışlardı. Bu durumdaki Atinalılar, yardım istemek için gelen Aristagoras'ı Halk Meclisi'nin karşısına çıkarmışlar ve sonunda da yardım etmeye ikna olmuşlardı. Melanthios komutasında hazırladıkları yirmi gemiyi İonia'ya gönderdiler.⁹³ Bunun üzerine, Eretria da beş trirem ile bu yardıma katıldı; Yapılan yardım miktar olarak küçük görünmekle beraber, Ege'nin en iyi donanması idi.

⁹⁰. Hdt. V.36-38. Spartalıların bu tutumu, Diodoros'un Spartalı elçilerin Kyros'la Yunan kentleri üzerine yaptıkları pazarlığı hatırlatmaktadır.

⁹¹. Hdt. V.49-51.

⁹². Burn 1984, 198; (Son yıllarında yapılan araştırmalar da Pers sikkelerinin bir kısmında da benzer şekilde Batı Anadolu haritası saptanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Johnston 1967)

⁹³. Hdt. V.97

Aynı kış savaş hazırlıkları ve plan yapmakla geçti. M.Ö.498 yılının ilkbaharında Aristagoras, yirmi yıl önce Thrakia' dan Phrygia'ya götürülen, Paionialıları evlerine dönmeye ikna etmeye çalışarak Dareios'un dikkatini çekmek istemiş, Paionialıların önemli bir bölümü de topraklarına geri dönmek fikriyle hemen yola çıkmış ve **Khios**, **Lesbos** ve **Doriskos** üzerinden Paionia'ya gitmişlerdi⁹⁴.

Aristagoras da, Atina ve Eretria gemileri Batı Anadolu'ya ulaşınca, **Sardes**'e savaş açmış ve Miletosluların başına kardeşi Kharopinos ve Hermophantos'u geçirerek kendisi de Miletos'da kalmıştı. Donanma ile **Ephesos**'a kadar gelmişler, gemileri **Koressos**'a bırakarak, Ephesosluların rehberliğinde, **Kaikos** Nehri'ni takip ederek, **Tmolos**'u aşmış ve **Sardes**'e ulaşmışlardı. Hiç bir güçlkle karşılaşmadan kenti ele geçirdiler, fakat akropole çekilmiş olan Artaphrenes burayı savunuyordu. Kenti yakan İonialılar, küçük bir grubun kendilerini savunduklarını görünce, paniğe kapılarak Tmolos Dağı'na çekilip, gece gemilerin yanına döndüler. Bu mücadele sırasında, Sardes ve onunla birlikte **Tanrıça Kybeba** (Kuvava) Tapınağı da yanmıştı. Savaşı haber alan "*Hermos'un bu yanındaki Persler*"⁹⁵ Sardes'e gelmişler İonialıları orada bulamayınca peşlerinden Ephesos'a kadar takip etmişlerdi. Burada İonialılarla savaşıp onları bozguna uğratmışlar; pek çok İonialı ölmüş, kurtulabilenler ise kendi kentlerine dağılmışlardır.⁹⁶

İonialılar bu savaşta başarısız olunca, Atinalılar ve Eretrialılar ülkelerine geri döndüler ve bir daha da yardıma gelmediler. İonialılar, Dareios'a karşı savaş hazırlıklarına başlayarak ve **Hellespontos** üzerine bir gemi gönderdiler. Byzantion da dahil olmak üzere bütün kentler, hatta **Karialılar** ve **Kaunos**⁹⁷ kenti de İonialılara destek olmaya razı oldular.

Bu ayaklanmadan Kıbrıs da etkilenmiş Onesilos komutasında, Perslere baş kaldırmış ve isyana yanaşmayan Amathus kentini kuşatma altına almıştı. Kıbrıslılar, Pers komutanı Artybios komutasında bir Pers ordusunun Kıbrıs'a doğru yola çıktığını öğrenince hemen İonialılardan yardım istemişler ve İonialılar da büyük bir donanma ile yardıma gitmişlerdi. Kıbrıslılarla Persler arasında geçen bu şiddetli çatışmayı Persler kazandı ve Onesilos öldürüldü. Karadaki savaşı Perslerin kazandığını öğrenen İonia donanması, hemen İonia'ya doğru yelken açmıştı.⁹⁸ Tüm bu olaylar, M.Ö.497 yılında

⁹⁴ . Hdt. V.98

⁹⁵ . Bu Pers birlikleri, Halys'in batısındaki, Dareios'un damatları olan Daurises, Hymaios ve Otanes tarafından yönetilen bölgelerden gelmiş olmalıdırlar (Olmstead 1978, 154).

⁹⁶ . Hdt. V. 98-102.

⁹⁷ . Burada, Kaunos kentinin Karia'dan ayrı tutulmasının nedeni, Kaunos'un isyana katılma kararını diğer Karia kentlerinden sonra vermesidir. Hdt.V.104.

⁹⁸ . Hdt. V.108-115.

gerçekleşmiş olmalıdır ve bu olayların doğruluğunu ve dramatik görünümünü,1950-3 yıllarında Paphos'ta Kouklia'da yapılan kazılar da desteklemektedir. Burada yapılan kazılarda yüzlerce doğu tipi bronz miğfer ve buna benzer savaş artıkları ele geçmiştir.⁹⁹

Dareios'un kızları ile evli olan Pers generalleri **Daurises**, **Hymaios** ve **Otanes**, Ephesos'ta İonialıları yenmişler, gemilerine çekilmek zorunda bırakmışlar ve bütün Yunan kentlerini aralarında paylaşarak yağmalamışlardı.

Daurises, Hellespontos siteleri üzerine yürüyerek **Dardanos**, **Abydos**, **Perkote**, **Lampsakos** ve **Paisos**'u birer gün arayla ele geçirdi. Paisos'tan Parion üzerine yürüyeceği sırada Kariyalıların da İonialılara katılarak ayaklandıklarını haber almış ve oradan dönerek Karia üzerine saldırmıştı. Karia topraklarına giren Daurises, Marsyas Irmağı'nı geçince Kariyalılarla savaşa tutuşmuş ve bir üstünlük sağlamıştı. Geri çekilen Kariyalılar, **Labraunda**'daki **Ordular Tanrısı Zeus Tapınağı**'nda toplanarak, Miletoslular ve müttefiklerinin yardıma gelmesiyle tekrar savaşa girmişler ve daha da ağır bir yenilgi almışlardı. Yeniden toparlanan Kariyalılar tekrar savaşmaya başladılar ve **Pedassos**'a giden yolda Pers ordusunu, pusuya düşürerek, Daurises, Amorges ve Sisimakes başta olmak üzere bütün Persleri kılıçtan geçirdiler.¹⁰⁰

İsyanı bastırmakla görevlendirilen diğer Pers komutanı Hymaios, daha kuzeydoğuda görev yapmaktaydı. Mysia'daki Kios'u ele geçirmiş, Daurises'in Karia üzerine yürüdüğünü haber alınca da Hellespontos üzerine yürümüşü. Bütün Aiol kentlerini ve eski Troialıları ele geçirmiş ve burada ölmüştü.¹⁰¹ Sardes satrabi Artaphrenes ve Sisamnes oğlu Otanes ise kuzey İonia ve onlara komşu olan Aiol topraklarını, **Klazomenai** ve **Kyme** kentlerini ele geçirdiler.¹⁰²

Bütün Yunan kentlerini ayaklanmaya iten Aristagoras, savaş sonrasında, yandaşlarını toplamış, kaçma planları yapıyor, ancak nereye gideceğine karar veremiyordu. Hegesandros oğlu Hekataios'un Leros'a bir kale kurup oraya çekilme ve bir süre kendilerini unutturup sonra tekrar Miletos'a geri dönme fikrini uygun görmeyen Aristagoras, Dareios'un Histiaios'a bağışladığı, Edonia topraklarındaki Myrkinos'a

⁹⁹ . Burn 1984, 202-203.

¹⁰⁰ . Hdt. V.121

¹⁰¹ . Hdt. V.122

¹⁰² . Hdt. V.123; Bu pasajdaki bilgilerden İonia'nın tamamının bu isyana katılmadıkları anlaşılmaktadır. Klazomenai'nin ele geçirilmesi vurgulanırken Smyrna'dan hiç söz edilmemektedir. Önce Kyme'yi ele geçiren Persler Klazomenai'ye gitmek için bazı Aiol ve İon kentlerinden (Larisa ve Smyrna gibi) geçmek zorundadır. Oysaki, hiç bir kaynaktan bu kentlerin isyan etmeleri veya ele geçirilmeleri hakkında bilgi yoktur. Bu durumda, bu kentlerin isyan etmedikleri sonucu daha akla yatkındır.

gitmeye karar vermişti. Miletos'u **Pythagoras**'a bırakıp deniz yoluyla Trakia'ya geçip Myrkinos'a ulaşmış, bir süre sonra da Trakyalılarla yaptığı savaşı kaybederek ölmüştü.¹⁰³

Ayaklanmanın başlamasından hemen sonra, ayaklanmayı bastırıp huzuru sağlamak ve Sardunya Ada'sını Pers İmparatorluk sınırlarına katmak için, Dareios'tan izin isteyen Histiaios da isteğine ulaşmış ve serbest bırakılmıştı. Doğruca Sardes'e gelen Histiaios, Satrap Artaphrenes'in kendisinden şüphelendiğini anlayınca, gizlice kaçtı ve **Khios**'a gitti. Khioslular onu Dareios'un emrinde olmakla suçlayıp hapse attılar, ancak gerçeği anlayınca da serbest bıraktılar. İonialılar onu sorguya çektikleri zaman, Histiaios, isyanın nedeni olarak onlara, Büyük Kral'ın İonialıları Fenike'ye, Fenikelileri de İonia'ya yerleşmeye zorlamak istemesi olduğunu söyledi.¹⁰⁴ Daha sonra Histiaios, **Sardes**'te yerleşmiş olan Perslere, Artaphrenes'e isyan etmeleri için Atarneuslu Hermippos ile haber göndermiş, fakat haberi öğrenen Artaphrenes pek çok Persliyi öldürmüştür. Bu olaylar muhtemelen M.Ö.495 yılında olmuştur.¹⁰⁵

Khios'ta bulunan Histiaios, eski tyranı olduğu Miletos'a geçmiş, ancak yeni bir tyran istemeyen Miletoslular şehrin kapılarını kapatmışlar ve onu kente almamışlardı. Khioslular tarafından da istenmeyen Histiaios, Mytilene'ye geçip kendisine bir donanma vermeleri için Lesbosluları ikna etmiştir. Lesboslulardan aldığı sekiz triremlik donanmayla Byzantion'a gelip boğazı tutmuş ve Karadeniz'den gelen gemileri yağmalamaya başlamıştır.¹⁰⁶

¹⁰³ . Hdt. V.125-126

¹⁰⁴ . Nüfus aktarımı olarak adlandırılabilir olan bu sistem, daha eski tarihlerden itibaren uygulanmaktaydı. Daha erken tarihlerden örnekler için bkz. Çilingiroğlu 1983 ; İonia Ayaklanmasından sonra da, Miletoslular Susa ve Sogdia'ya gönderilirken, Miletos'a da Pedasos'tan getirilen Kariyalılar yerleştirilmiştir.

¹⁰⁵ . Hdt. VI. 1-4; Burn 1984, 207-208

¹⁰⁶ . Hdt. VI.5

III.4. LADE SAVAŞI VE SONUÇLARI

Yukarıda sözü edilen olaylar sırasında, Yunanlıların ortak hareket ettiklerini gören Pers generalleri güçlerini birleştirme gereği duymuşlar, **Knidos**, **Kos** ve **Halikarnassos** gibi Doğu Yunan kentlerinden de aldıkları yardımla büyük bir ordu oluşturarak, **Miletos**'a yürümüşlerdi.¹⁰⁷ Deniz kuvvetleri içerisinde Fenikeliler, Kıbrıslılar, Kilikalılar ve Mısırlılar Perslerle birlikteydiler (tüm donanma 600 gemiden oluşuyordu). Miletoslular ise Panionion'a elçiler gönderip İonialılara durumu bildirdiler; İonialılar Perslerle deniz savaşı yapmaya, Miletos'un savunmasını ise Miletoslulara bırakmaya karar verdiler. Bu sırada oluşturulan İonia donanmasında yer alan kentler ve donanmaya katkıları şöyleydi:

Miletos 80 gemi
Priene 12 gemi
Myus 3 gemi
Teos 17 gemi
Erythrai 8 gemi
Khios 100 gemi
Phokaia 3 gemi
Lesbos 70 gemi
Samos 60 gemi
Toplam: 353 gemi.¹⁰⁸

M.Ö. 494 yılında gelişen bu olaylarda, Miletos'a yardım için Anadolu'daki İon kentlerinin tamamının bu donanmaya katılmaması düşündürücüdür. Yarımadadan **Erythrai** ve **Teos**, kuzeyden **Phokaia** ile **Miletos**'un küçük komşuları **Myus** ve **Priene** gemilerle Persler karşısında yer almışlardı.¹⁰⁹ "*Pers donanması ve kara ordusu Miletos önlerine geldiği zaman, İon donanmasının beklenenden daha iyi olduğunu gören Pers komutanları, başarıdan şüpheye düşmüşlerdi; denizde yenilir ve Miletos'u alamazlarsa Dareios'tan çekecekleri vardı. En çok bundan korkuyorlardı. Miletoslu Aristagoras tarafından iktidardan düşürülmüş ve Perslere sığınmış olan, bu sefere Perslerin*

¹⁰⁷ Balcer 1995, 186

¹⁰⁸ Hdt. VI.6-8

¹⁰⁹ Burn 1984, 209

yanında katılan eski İonia tyranlarını çağırdılar. Bunları toplayınca şunları söylediler: İonialılar, işte sizin için Kral'a yararlı olmanın zamanı geldi; karşı taraftaki yurttaşlarınızı kazanmaya çalışınız; onlara şöyle söz veriniz: Ayaklandıkları için ceza görmeyecekler, ne tapınakları ne de mülkleri yakılacak, eskisinden daha ağır bir muameleye uğramayacaklar. Ama sizi dinlemezler, ne olursa olsun deyip savaşa girerlerse başlarına nelerin geleceğini de iyice anlatınız: Savaşı kaybedecekler ve köle olacaklardır; oğulları işdiş edilecek, kızları Baktria'ya gönderilecek, toprakları başkalarına verilecektir".¹¹⁰

Bu pasajlardan da anlaşılacağı gibi tüm İonialılar Perslerin karşısında değildi¹¹¹ ve kendi içlerinde de tam olarak bir birlik yoktu; bunun yanı sıra, tyranlığı destekleyen İonialılar Perslerin saflarında yer almışlardı.

Lade Ada'sında toplanan İonialılar, **Phokaialı Dionysos**'un emrinde savaşmakta karar kıldılar. Ancak, Phokai'a'nın sadece üç gemiyle savaşa katılması ve Dionysos'un talim yaptırırken İonialı denizcileri fazla çalıştırması yüzünden, İonialılar arasında anlaşmazlıklar ve huzursuzluklar çıkmaya başlamıştı. Bu durumdan hoşnut olmayan **Samoslular**, ümitsizliğe kapılarak eski tyranları Aiakes'in çağrısına uyarak, tapınaklarını ve mallarını yakılmaktan kurtarmak amacıyla geri döndüler. Bunu gören **Lesboslular** da savaşmaktan vazgeçince, İonialıların büyük bölümü de onlara katıldılar.¹¹²

Lade Ada'sı önlerinde yapılan bu savaşı, organizasyon eksikliği ve iç huzursuzluk yüzünden, İonialılar kaybetmişlerdi. En çok zarar görenler ise savaştan kaçmayarak gemileriyle savaşmayı tercih edenler olmuşlardı. Bunların başında, savaşa en çok gemiyle katılan Khioslular geliyordu; kahramanca savaştıktan sonra ellerinde kalan gemilerle **Mykale**'ye sığınmışlar ve kara yoluyla **Ephesos**'a geçmişlerdi; hiç bir şeyden haberdar olmayan Ephesoslular ise silahlı askerleri görünce, saldırıya uğradıklarını zannederek yanlışlıkla bütün Khiosluları kılıçtan geçirmişlerdi. Ephesos'un donanmaya katılmamasına rağmen, savaştan kurtulan Khiosluların Ephesos'a sığınmak istemeleri, bu kentin de bu tarihlerde İonia kentlerinin tarafında olduğunu göstermesine rağmen, Herodotos'un anlattığı, Khiosluların yanlışlıkla kılıçtan geçirilmeleri mantıklı bir açıklama değildir. Ayrıca bütün İonia'nın kaderini etkileyen bu savaştan Ephesosluların haberdar

¹¹⁰. Hdt. VI.9.

¹¹¹. Pers egemenliği öncesinde güçlü birer kent olan Klazomenai, Smyrna, Kolophon ve Lebedos gibi liman kentlerinin, donanmaya katılmamış olmaları, bu kentlerin daha önceden ele geçirilmiş olmalarından kaynaklanmış olabilir. Roebuck 1959, bu kentlerin tarımsal kökenli olmaları nedeniyle donanmaya katılmadıklarını ama muhtemelen asker gücü olarak diğer İonialılara yardımcı olduklarını anlatır; ayrıca İon kentlerinin asker sayılarından kentlerin nüfusuna ulaşmaya da çalışmıştır. Nüfusun 1/4'ünün asker olması oranından yola çıkarak kentlerin bu savaştaki asker sayılarını dörtle çarpmıştır.

¹¹². Hdt. VI. 7-14; Burn 1984, 210

olmaması da pek tatmin edici değildir. Herodotos burada Ephesosluları mazur göstermek için masum bir yalan söylüyor olmalıdır. Ephesoslular, kentlerine sığınan bu Khiosluları kabul etseler, savaşı kazanan Perslerin öfkelerini üzerlerine çekmiş olmaktan korkmuş görünmektedirler.

Öte yandan Phokaialı Dionysos ise ele geçirdiği üç düşman gemisiyle birlikte, Phokaia'nın köleleştirileceğini düşünerek, önce Fenike'ye geçerek ticaret gemilerini yağmalamış sonra da Sicilya'ya giderek korsanlık yapmaya başlamıştı.¹¹³

İonia donanmasına karşı, Lade Ada'sı önlerine gelmek üzere yola çıkan Pers donanması önce Dor adalarından biri olan **Rhodos** Adası'na uğramıştı. Donanmanın komutanı, muhtemelen, dört yıl sonraki Marathon Savaşı'ndan tanıdığımız Medli Datis olmalıdır ve onun yardımcıları arasında ise Mardonios adında bir genç vardır. Rhodos'taki direnme onların yolculuğunu bir süre geciktirmişti. Herodotos bu olayı anlatırken, Rhodos'u İonialıların müttefiki olarak saymaz. Lyndos'taki Athena Tapınağı'nın Hellenistik kronikleri olayı şöyle anlatır: "*Pers Kralı Dareios Yunanlılar üzerine güçlerini gönderdiği zaman, onun donanmaları ilk önce bu adaya geldiler. Ülkede panik vardı ve halk kalelere kaçtı, fakat bunların çoğu Lindos'a geldiler. Ve barbarlar onları kuşattılar; su sıkıntısı çekilmeye başlandı; halk teslim olmayı düşünmeye başladığı sırada yöneticilerden birisine rüyasında Tanrıça göründü ve ona gerekli suyu elde etmek için babasına dua etmeyi emretti. Egenin yaz sıcağında mucize gerçekleşti ve yeterince yağmur yağdı ve kente dayanma gücü verdi. Datis, bu insanları tanrılar koruyor diyerek onlarla bir anlaşma yaptı ve esas amacı için yola koyuldu. Pers generali hiç şüphesiz, sitadeldeki tapınağa girmek için ısrar etti ve en iyi silahlar ve elbiselerle bir sunuda bulundu; bunlar muhtemelen M.Ö. 4.yy'daki yangında kaybolana kadar tapınakta kaldılar*".¹¹⁴ Bunun yanısıra, Medli Datis ve onun yetiştirdiği genç Mardonios'un Rhodos'taki Lyndos'u kuşatmaları ve sonradan sunuda bulunmalarının, M.Ö. 490 yılında Kilikia'dan denize indikten sonra gerçekleştirildiği de öne sürülmektedir.¹¹⁵

Perslerin denizde İonialıları yenmesi, Miletos'u denizden ve karadan kuşatmaya almaları, duvarların altındaki toprağı kazarak kenti ele geçirip, her şeyi yıkıp halkı köleleştirmeleri, Aristagoras'ın isyanının altıncı yılında, yani M.Ö.494 yılında olmuştu. Kutsal Didyma, hem tapınak hem de orakl, Hekataios'un korktuğu gibi, yağmalanmış ve

¹¹³ . Hdt. VI. 15-17

¹¹⁴ . Burn 1984, 210-11

¹¹⁵ . Olmstead 1978, 160

yakılmıştı.¹¹⁶ Buradaki hazinelerin bir kısmı, muhtemelen savaştan önce Apollon'un diğer büyük merkezi olan Delphoi'deki tapınağa götürülmüştü. Apollon Didyma Persler tarafından ele geçirilince hazineleri Susa'ya taşınmıştı¹¹⁷ ve bronz *Apollon kült heykeli* de bu sırada Susa'ya götürülen eserler arasındaydı.¹¹⁸ İnsanların bir çoğu öldürülmüş bir çoğu da başkent Susa'ya götürülmüştü. Dareios bunları Erythreia denilen denizin kıyısında ve Dicle Nehri'nin ağzında bulunan Ampe kentine yerleştirdi. **Miletos** toprakları da **Perslerle Kariyalılar** arasında paylaşıldı; Persler, Miletos ile çevresindeki araziye, Kariyalılar ise dağların eteklerindeki yerleri aldılar.

Samoslular denizcilerinin savaştan kaçmalarından hoşnut olmamışlar ve Aiakes ile Perslerin kölesi olmaktansa Sicilya'da bir koloni kurma kararı almışlardı; daha sonra basit bir hile ile buradaki Zankle kentini ele geçirmişlerdi. Persler, Aiakes'i Samos'a göndermiş böylece kentleri ve tapınakları yanmaktan kurtulmuştu. Dareios'a baş kaldıranlar arasında yağmadan tek kurtulan kent **Samos** oldu. Persler kısa süre sonra Karia'yı da egemenlikleri altına aldılar.¹¹⁹

Byzantion civarında korsanlık yapan Histiaios, Miletos'da olanları haber alınca, Hellespontos'u, Apollophanes oğlu Abydoslu Bisaltes'e bırakarak, Lesboslularla birlikte **Khios**'a geçmiş, Khiosluların adaya çıkmasını istememesi üzerine savaşarak adayı ele geçirmişti. Daha sonra elinde bulunan çok sayıdaki İonialı ve Aiolisli ile birlikte Thasos'a karşı sefer açmıştı. Thasos'u kuşattığı sırada, Fenikelilerin Miletos'dan ayrılarak İonia'nın diğer kentlerine yelken açtıklarını öğrenince, Thasos'dan vazgeçerek, bütün orduyla Lesbos'a gitmiş, fakat kıtlık başlayınca, yiyecek bulabilmek için, Mysia'da Atarneus ve Kaikos ovalarındaki ekini kaldırmak üzere, Lesbos'tan karşı kıyıya geçmişti. Bu bölgede güçlü bir ordu ve komutan Harpagos vardı. Harpagos, Histiaios'un ordusunu karaya çıkarken basıp yok etmiş ve Histiaios'u yakalamıştı; Sardes'e getirilen Histiaios, Artaphrenes tarafından öldürüldü.¹²⁰

Pers donanması, kıyı Miletos yakınlarında geçirdikten sonra, denize açılmış ve **Khios, Lesbos ve Tenedos**'u teslim almıştı. Karada da İonia kentlerini aynı şekilde kolayca ele geçirmişler, güzel kızları Büyük Kral'ın sarayına göndermişler, erkekleri iğdiş etmişlerdi.¹²¹

¹¹⁶ . Pers yönetiminin yerel kültlere karşı her zaman saygıyla yaklaştıkları bilinmesine rağmen, bu savaşta, Yunan tapınaklarını yakması, Sardes'te İonialılar tarafından yakılan, Kybele tapınağının intikamını alma hareketi olduğu söylenebilir.

¹¹⁷ . Strabon, XIV.1-5; XVII.1-43

¹¹⁸ . Paus. I.16.3; VIII.46.3

¹¹⁹ . Hdt. VI.18-25

¹²⁰ . Hdt. VI.26-30

¹²¹ . Hdt. VI. 31-32

Hellespontos'un batı kıyılarını Pers egemenliğine katan donanma, Avrupa kıyılarından **Khersonesos**, **Perinthos** gibi Trak kaleleri ile Selymbria ve Byzantion'u da teslim almıştı. Byzantion ve karşısındaki Khalkhedonlular Fenike donanmasının gelmesinden önce ülkelerini terk ederek, Karadeniz'de Mesembria kentini kurmuşlardı. Fenikeliler bu kentleri yakmışlar, sonra Prokonnesos ve Artake'ye geçmişler ve buraları da yaktıktan sonra, tekrar Khersonesos'a dönmüşlerdi. Burada sadece, daha önce Daskyleion satrabı Megabazos oğlu Oibares ile anlaşarak teslim olan, Kyzikos'a dokunmamışlardı. Kardias kenti dışında bütün Khersonesos, Fenikeliler tarafından ele geçirilmişti.¹²²

Khersonesos Perslerin eline geçmeden önce, burada yönetici (Stesagoras oğlu) Kimon'un oğlu Miltiades idi. Miltiades, Fenikelilerin Tenedos'a geldiklerini öğrenince, beş triremle birlikte Atina'ya doğru yelken açmış, Kardias'dan yola çıkmış, Melas Körfezi'ni geçerken Fenike donanması ile karşılaşmış, ancak kaçmayı başararak İmbros üzerinden Atina'ya geçmişti.¹²³

Bütün bu olayların yatışmasından sonra, **Artaphrenes**, bütün İonia kentleriyle, onların temsilcilerinin de katıldığı bir anlaşma yaptı. Bundan sonra çıkacak olan problemleri bir hakem yardımıyla çözecekler ve savaşmayacaklardı. Ayrıca her bir İonia kenti, toprakları ölçüsünde eskisinden pek farklı olmayan oranda vergi verecekti.¹²⁴ Yeni vergi hesaplamasına göre her bir polislin toprakları parasanglarla ölçülecek (5,6 km.) her parasang için bir altın mina tutarında vergi toplanacaktı.¹²⁵ Bütün tedbirler, gerçekte yeniden bir savaş ve kargaşa ortamı yaratmayı engellemek amacıyla alınmışlardı. Dareios, bu tür önlemleri imparatorluğun bütün topraklarına yaymış ve imparatorluğu yeniden organize etmişti.¹²⁶

M.Ö. 492 yılı baharının başlangıcında, Dareios'un kızı Artozostra ile evli olan genç **Mardonios** (Yedilerden Gobryas'ın oğlu), büyük bir ordu ve donanmanın başında deniz kıyısına gönderilmişti. Ordu karadan Hellespontos'a doğru giderken, Kilikia'da gemiye binen Mardonios, denizden Küçük Asia'yı dolaşarak İonia'ya gelmişti. Mardonios İonia'daki bütün tyranları atmış ve bütün sitelerde demokrasiyi getirmişti.¹²⁷ Bu türden

¹²² . Hdt. VI.31-33

¹²³ . Hdt. VI. 34-41

¹²⁴ . Hdt. VI.42; Balcer 1995

¹²⁵ . Balcer, 1995, 193

¹²⁶ . Hdt. III.97; Olmstead 1978, 157-8. Sardes'in yanı sıra Mısır, Babil ve diğer bazı satraplıklarda da bazı organizasyon hareketleri görülür

¹²⁷ . Hdt. VI.43

bir uygulamanın amacı, yapılacak olan Yunanistan seferi öncesinde, Anadolu'daki Yunan kentlerinin rahat durmalarını sağlamak olmalıdır.

Herodotos'un bu anlatımına rağmen, bazı bilim adamları bu olayı pek inandırıcı bulmamışlar ve inandırıcı bulmamalarının nedeni olarak da, M.Ö.480'de Khioslu Tyran Strattis'in,¹²⁸ Lampsakoslu Hippokles'in oğullarının¹²⁹ ve Samos'ta Androdamas'ın oğlu Theomestor'in, Salamis Savaşı'ndan sonra kentlerde tyran olarak oturmasını¹³⁰ göstermişlerdir. Lampsakos dışındaki diğer örneklerin tümünün ada olması nedeniyle özel bir duruma sahip olup İonia'dan ayrı tutulma olasılığının yanı sıra, bu uygulamanın sadece Avrupa Yunanlıları üzerine yapılan sefer boyunca sürdüğü ve hemen ardından durumun değiştiği göz önünde tutulmalıdır. M.Ö. 480'de Dor kenti olan **Kos** ve **Halikarnasos**'da da hanedanlar vardı ve bu kentler isyana katılmamışlardı.¹³¹ Dareios, İonia ayaklanması sırasında, Anadolu'nun batı kıyısını elinde tutmak için, Yunanistan'ın da imparatorluk topraklarına katılmasının zorunluluğunu anlamıştı. Bunun yanı sıra, Atina ve Eretria'nın ayaklanma sırasında Yunan kentlerine yardım etmesi ve ayaklanmaya fiilen katılması, Sardes'in ve Kybele Tapınağı'nın yakılması bu sefer için geçerli nedenler olmuşlardır. Ancak, Dareios'un daha önce Skyth üzerinde yaptığı sefer de sanki Yunanistan üzerine yürümek için bir hazırlık niteliğindeydi. M.Ö. 492 yılında hareket eden bu ordudaki deniz kuvvetlerinde, Persler ve Fenikeliler ağırlıktaydı; ayrıca doğulu piyade bölükleri, Doğu Yunan ve Lydia birlikleri de vardı. Böyle olmasına rağmen bu konuda bir kanıt yoktur. Bu güçler muhtemelen, satrapların yönetiminde olan toprak sahipleri ve şovalyelerden sağlanmaktaydı.¹³²

Mardonios İonia'dan sonra Hellespontos'a geçti ve orada bir donanma ve kara ordusu toplayarak Eretria ve Atina'ya saldırmak üzere Avrupa içlerine ilerledi. Doriskos da muhtemelen bu dönemde Pers egemenliğine girdi ve buraya Dareios tarafından bir yönetici atandı.¹³³

"Bu kentler (Eretria ve Atina) Yunanistan üzerine yapılan seferin bahanesi idi. Pers komutanlarının asıl amacı, alabildikleri kadar çok Yunan kenti almaktı. Kendilerine karşı el kaldırmamış olan Thasos'u, donanmayla alıp köle yapmaları, kara ordusuyla daha önce köleleştirilmiş olan uluslara Makedonialıları da katmaları bu yüzdendir; zira Makedonia'nın bu yanındaki bütün uluslar zaten boyunduruk

¹²⁸ . Hdt. VIII.132

¹²⁹ . Thuk. VI.59.3

¹³⁰ . Hdt. IX.90

¹³¹ . Hdt. VII.99,164; Burn 1984, 222

¹³² . Balcer, 1995, 201-2

¹³³ . Hdt. VI.43; Burn 1984, 222

altındaydılar".¹³⁴ Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere Perslerin asıl amacı Eretria ve Atina'yı ele geçirmek değil, bu kentleri İonialılara yaptıkları yardımdan dolayı cezalandırmak ve gözdağı vermektir.¹³⁵

Mardonios Thasos'dan kıyıcı izleyerek, Akanthos'a indi ve buradan da Athos Dağı'nı dolaştı. Athos Dağı civarında fırtınaya yakalanan donanma sürüklenerek Athos Dağı'na çarpmış; üç yüz gemi batmış ve yirmi bin insan yüzme bilmediklerinden, soğuktan veya köpek balıkları tarafından parçalanarak ölmüştü. Kara ordusu ile Makedonia'da kamp kuran Mardonios, Thrakialı Bryglerin saldırısına uğramış, önemli kayıplar vermiş ve sonunda Brygleri de Pers egemenliğine katmıştır. daha sonra da seferin başarısız olmasıyla birlikte ordusuyla Asia'ya geri dönmüştür.¹³⁶

Dareios'a Thasos'un ayaklanacağı konusunda bilgi ulaştınca, M.Ö. 491 yılında Dareios, Thasos'a kalelerini yıkıp, gemilerini **Abdera**'ya getirmeleri konusunda bir emir verdi. Thasoslular, Histiaios'un adayı kuşatmasından bu yana, korku içindeydiler. Adadaki altın yatakları nedeniyle yılda üç yüz talanta varan kazançlarına, kalelerini güçlendirmelerine ve savaş gemileri yapmalarına rağmen, Dareios'un emri üzerine savaşmaktan korkmuşlar ve kalelerini yıkarak gemilerini Abdera'ya getirmişlerdi.¹³⁷ Böylece Kuzey Ege kıyıları tamamen kontrol altına alınmış oldu ve imparatorluğun önünde sadece Thessalia kaldı.¹³⁸

Bundan sonra Dareios, Yunanlıların tepkilerini ölçmek ve Yunanistan üzerine yapılacak yeni bir sefer için, bütün Yunan kentlerine elçiler gönderip, Büyük Kral'a toprak ve su yollayarak bağlılıklarını göstermelerini istedi. Ayrıca kendisine vergi veren bütün kıyı kentlerine haber göndererek kendisine savaş gemileri ve atları taşımak için yük gemileri yapmalarını istedi. Kıyı kentlerinde, Yunanistan üzerine yapılacak seferde kullanılmak üzere, gemilerin yapımına hemen başlanırken, elçiler gittikleri her yerde Kral'a bağlılıklarını bildiren halkları egemenlikleri altına aldılar. Bütün Ege adaları ve **Aegina** krala toprak ve su verdiler. Atina, Aegina'nın krala toprak ve su vermesini, Pers kralı ile birleşerek kendilerine karşı savaşacakları şeklinde yorumlayıp, Sparta ile işbirliğine girişti. Bunun üzerine Sparta Kralı Anaxandridas oğlu Kleomenes, Aeginalılar içindeki suçluları tutuklamak üzere Aegina'ya gitmiş, fakat ada halkı Kleomenes'i adadan kovmuştu. Bu sırada Sparta'da kalan Ariston oğlu Demaratos Kleomenes'in devrilmesi

¹³⁴ . Hdt. VI.44

¹³⁵ . Burn 1984, 222

¹³⁶ . Hdt. VI.44-45; Burn 1984, 222-223

¹³⁷ . Hdt. VI.46-48

¹³⁸ . Burn 1984, 223

için çalışıyordu. Ancak Sparta halkı Demaratos'u kovmuş ve yerine Menares oğlu Leotykhidas'ı getirmişti. Demaratos ise Dareios'a gitmiş ve burada çok iyi karşılanmıştı. (Bu tür olaylara çok sık rastlanmıştır; Yunan kentlerinde başı sıkışan, prestij kaybeden herkes Pers tarafına geçerek Yunanlılar aleyhine çalışmıştır. Bu da Perslerin muhalif Yunanlılara destek verdikleri ve karışıklık çıkarmak ya da Pers yanlısı yöneticilerin iktidara geçmesini sağlamaya çalıştıklarını gösterebilir.) Demaratos'u kovduran Kleomenes de daha sonra intihar ederek ölmüştür.¹³⁹

Aeginalılar, Kleomenes öldükten sonra Leotykhidas'a gelip Atina'da tutuklu bulunan Aeginalıları kurtarmasını istediler. Atinalıların bunları teslim etmemesi üzerine, Aeginalılar Sunion'da beş yılda bir yapılan bayramı kutlamakta olan Atinalılara pusu kurarak, Atina'nın ileri gelenlerini taşıyan kutsal gemileri ele geçirip içindekileri hapse atmışlardı. Bunun üzerine Atinalılar öç almak için hazırlıklara başladılar. Aegina'daki iç karışıklıklardan da yararlanan Atina, yetmiş gemiyle saldırıya geçti ve böylece Atina ile Aegina arasındaki savaş başlamış oldu.

¹³⁹ . Hdt. VI. 48-84

III.5. MARATHON SAVAŞI: AVRUPA ÜZERİNE İLK SEFER

Yunanlılara duyulan öfke iyice artmaya başlamıştı. Mardonios'un donanması başarılı olamamış ve geri dönmek zorunda kalmıştı. Dareios, Mardonios'u komutanlıktan almış ve yerine Medli Datis ve yeğeni Artaphrenes oğlu Artaphrenes'i, Atina ve Erethria'yı köleleştirmek üzere atamıştı. Herodotos'un bu yazdıklarını¹⁴⁰ Lindos tapınak kronikleri de doğrulamaktadır. Hatta Mardonios'un da bu donanmada Datis'in emrinde görevlendirildiği de söylenmektedir.¹⁴¹

Datis ve Artaphrenes (Sardes satrabı Artaphrenes'in oğlu) Kral'ın yanından ayrılıp güçlü bir orduyla Kilikia'ya yönelmişler ve Aleion ovasında kamp kurmuşlardı. Dareios'un kıyı kentlerine yaptırdığı savaş ve yük gemileriyle birlikte deniz askerleri de onlara katılmışlardı. Toplam 600 triremle İonia'ya doğru yola çıkmışlardı. 600 triremen her birinin 60 kürekçi ve 100 denizciyi taşıdığı düşünülürse, donanmayı toplam 36.000 kürekçi ve 60.000 denizcinin oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Persler bu donanmayı oluşturmak için kıyı kentlerinden gümüş toplamış ve içerideki kentlerden de üretimlerine bağlı olarak değişik erzaklar almışlardı.¹⁴² Samos'a geldikleri zaman Hellespontos ve Trakya'ya yönelecekleri yerde batıya İkaros Ada'sına gelmişlerdi. Büyük fakat limansız olan ada, güçlü kuzey rüzgarını kesiyordu ve Kyklatlarla arasında 25 mil mesafe vardı. Athos Dağı'nı dolaşmamak ve daha egemenlik altına alınmamış olan Naxos'u alabilmek için böyle yapmışlardı. Donanma Naxos'a çıktığı zaman hiç bir direnişle karşılaşmadı ve tapınakla kenti ateşe verdikten sonra yakaladıkları insanları köle yaptılar. "Daha sonra diğer adalara gitmek üzere denize açıldılar". Naxosluların başına geleni haber alan Deloslular korkuyla Tenos'a kaçmışlardı. Fakat Datis'in politikası başkaydı ve daha ilerideki Rhenaiada'ya demirledikten sonra Deloslulara bir haber göndererek geri dönmelerini istedi; onlara zarar vermeyecekti; çünkü bu Dareios'un emriydi. Datis tapınağa yığdırdığı 300 talantlık tütsüyü altarda yaktı.¹⁴³

Naxos ve Delos'la birlikte diğer Kyklatlar da Pers egemenliği altına girmişti. Datis adaların içinden, yanına aldığı İonialı ve Aiolislilerle birlikte Euboia'ya doğru yola çıktı. Euboia'nın güney ucundaki Karystos kenti kapılarını kapattı ve Karystoslular

¹⁴⁰ . VI.94

¹⁴¹ . Burn 1984, 236

¹⁴² . Balcer, 1995, 210

¹⁴³ . Hdt. VI.97; Burn 1984, 237, not.2)

Erethria ve Atina'ya karşı savaşmayacaklarını söylediler. Persler bunun üzerine kenti kuşatarak ele geçirdiler.¹⁴⁴

Perslere karşı Eretrialılar Atina'dan yardım istediler. Atina da bu yardım isteğine uyarak 4000 kolonist gönderdi; ancak kentte Pers yanlısı insanların da olması nedeniyle huzursuzluklar ortaya çıkmıştı. Persler Eretria kıyısına ulaştıkları zaman Eretrialılar, boğazı geçip Oropos'a sığınmışlardı. Kıyıya çıkan Persler hiç bir direnmeyle karşılaşmadılar ve kaleye saldırdılar; yedinci günün sonunda Eretrialılar kapıları açarak Perslere teslim oldular; kent yağmalandı, kutsal alanlar yakıldı ve insanlar köleleştirildiler. Bir kaç gün sonra Attika'ya doğru yola çıkan Pers donanması Atinalılara saldırmak için en uygun yer olarak seçtikleri Marathon'a, Atina'dan sürülen tyran **Hippias** tarafından getirilmişti. Atina, tehlikenin büyüklüğünü anlayınca, hemen Sparta'dan yardım istemiş, ancak Spartalılar hemen yardım edemeyeceklerini söylemişlerdi. Buna karşın, kısa süre önce Atina'ya bağlanan Plataialılar, Atina'ya yardım etmek için gelmişlerdi. Düşmandan daha az kaldıklarını görünce, korkuya kapılan Atinalıların bir kısmı da savaşmak istememiş, fakat yapılan oylamada savaş kararı çıkmıştı. Marathon ovasında karşılaşan iki ordunun savaşından galip çıkan **Atinalılar** olmuştu. Savaşı kaybeden Persler, bu kez deniz yoluyla Sunion Burnu'nu aşıp Atinalılardan önce Atina'ya varmak istedilerse de bunu başaramayıp Asia'ya dönmek zorunda kalmışlardı.¹⁴⁵

Marathon Savaşı 16-17 Ağustos 490 tarihinde olmasına rağmen, Spartalıların yardımı ancak 19 Ağustos'da ulaşabilmişti.¹⁴⁶

Marathon Savaşı'nda alınan yenilgiden sonra, Atinalılara karşı daha çok kin duyan Dareios hemen yeni bir seferin hazırlıklarına başlamış, büyük bir ordu toplamış ve M.Ö.487/6 yılında Mısır'ın da ayaklanmasıyla, yapılan hazırlıklar daha da arttırılmıştı. Ancak, Dareios'un, M.Ö. 486 yılında amacına ulaşmadan ölmesiyle, yerine kardeşi Artobazanes ile giriştiği taht mücadelesinden galip çıkan Xerxes geçmişti.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Hdt. VI.98-9; Burn 1984, 237

¹⁴⁵ Hdt. VI.103-120

¹⁴⁶ Burn 1984, 257

¹⁴⁷ Balcer, 1995, 223

BÖLÜM IV

AVRUPA ÜZERİNE SEFER VE YUNANLILARIN DAYANIŞMASI

IV.1. XERXES VE YUNANİSTAN SEFERİ

Kyros'un kızı Atossa ile Dareios'un en büyük oğulları olan ve 32 yaşında tahta geçen Xerxes, tahta geçtiği yıl babasının zamanında ayaklanmış olan Mısır üzerine bir ordu gönderdi ve bütün Mısırlıları köle yaparak, Mısır'ı yönetmek üzere kardeşi Akhaimenes'i bıraktı.¹⁴⁸

Xerxes, Mısır'da güvenliği sağladıktan sonra, uzun süren tartışmaların ardından, Yunanistan üzerine yürümeye karar verdi.¹⁴⁹ Mısır'ın ele geçirilmesinden sonraki dört yıl Yunanistan üzerine yapılacak sefer için hazırlıklar yaparak geçti. Pers egemenliği altındaki kentlerin kimi gemi donatıyor, kimi kara ordusu hazırlıyor, kimi atlı birliklerin yiyeceği ile uğraşiyor, kimi atlar için yük gemisi yapıyor, kimi de köprü yapımı için özel gemiler üretiyordu. Bütün bu hazırlıklar sürerken, Xerxes toplanan orduyla birlikte Sardes'e doğru yola çıktı. Ordu, Kappadokia'daki Kritalla'da toplanmış ve buradan yola çıkmıştı. Halys Irmağı'nı geçip, Phrygia'daki Kelainai'a vardılar; buradan Phrygia kenti Anava'nın ve tuz çıkarılan bir gölün yanından geçip Kolossai kenti üzerinden Phrygia-Lydia sınırındaki **Kydrara**'ya geldiler. Burada Kroisos tarafından dikilmiş bir sınır yazıtı vardı. Lydia'ya geçildikten sonra yol ikiye ayrılmış; sola giden yol **Karia**'ya, sağa giden yol ise **Sardes**'e doğru gidiyordu; bu yoldan Maiandros'u geçerek Sardes'e geldiler. Xerxes, Atina ve Sparta dışında her yere elçiler göndererek toprak ve su istemişti.¹⁵⁰

Xerxes'in bu sefer sırasında yaptığı en ilginç iş, **Hellespontos**'un en dar noktasında, **Abydos** ile **Sestos** yakınlarına uzanan, iki köprü yaptırmasıydı. Bu köprü, çok sayıda askerden oluşan büyük bir ordu, çok sayıda at, öküz ve deve, yine çok sayıdaki arabanın geçmesi için yapılıyordu. Köprü için elli kürekli gemilerden ve triremlerden üçyüzaltmış tanesi yanyana bağlanarak köprünün yarısını taşıyan ayak oluşturulmuş oldu, diğer yarısı içinde üçyüzondört gemi kullanıldı. Bunların üzerinden

¹⁴⁸ Burn 1984, 313

¹⁴⁹ Hdt. VII.7-19

¹⁵⁰ Hdt. VII.20-32

halatlar çekilmiş, halatlara da kalaslar bağlanmış, üzerleri de önce tahta sonra da toprakla örtülünce köprü tamamlanmıştı.¹⁵¹ Muhtemelen 10 Nisan 481 yılında Sardes'ten hareket eden Xerxes gündüz güneş tutulmasıyla karşılaşmış ve bu olay "*Tanrı, Yunanlılara kentlerinin kararacağını haber veriyor*" şeklinde yorumlanınca, Xerxes yoluna devam etmişti. Bu sırada Küçük Asia kıyılarındaki ordusunun komutanı, bir Persli olan, **Hydarnes** idi.

Lydia'dan çıkan ordu, Kaikos Irmağı'na ve Mysia'ya doğru yol alıyordu. **Kaikos**'u geçince, Kane Dağı'nın sağından, **Atarneos** kentinin içinden Karene kentine gelindi. Bundan sonra **Adramytteion** kentini ve **Antandros**'u geçerek Thebe ovasına inen ordu, İda Dağı'nın sağından İlion topraklarına geçmişti. İda Dağı'nda konaklandığı sırada çıkan fırtınada yıldırım düşmesi nedeniyle önemli kayıplar verilmişti. Skamandros Irmağı'na varınca **Rhoiteion**, **Ophryneion**, **Dardanos** kentlerinin sağından Gergethlerin solundan geçildi ve **Abydos**'a varıldı.¹⁵²

Köprüden geçiş yedi gün boyunca hiç durmadan sürmüş, ordu ilerlemeye başlamıştı.¹⁵³ Kardias kentinin sağından, Agora kentinin içinden, Melas Irmağı'nı geçerek, batıya doğru, Aioli kenti Ainos'u ve Stentoris Gölü'nü geçerek Doriskos'a ulaştılar. Ordu Doriskos'da toplanmış, Xerxes'in emri üzerine sayım yapılmıştı. Orduda temel olarak otuz komutan bulunuyordu ki, Hydarnes 10 bin ölümsüze komuta ederken, diğerlerinin her biri, Herodotos'un da belirttiği üzere¹⁵⁴ altmışbin kişiye komuta ediyordu; böylece toplam 1.750.000 kişilik bir piyade ordusu ortaya çıkıyordu. Deniz kuvvetlerinin yapısı ise şöyleydi:

Asia'dan gelen 1207 trirem, herbirinde 200 kişiden	241.400
Pers, Med ve Saka denizcileri	36.210
Herbirinde 80 kişi olan 3000 pentakonter	240.000
Herbirinde 200 kişi olan, Karadeniz ve Thrakia'daki Yunan kolonilerinden gelen 120 trirem	24.000
Donanmanın toplam insan gücü	541.600

Buna ek olarak 2.100.000 kişilik bir ordu, 80.000 şövalye, 20.000 deve bölüğü ve arabacılar ve 300.000'i, Avrupa'daki Thrakialı ve Yunanlılar olmak üzere toplam

¹⁵¹ Hdt. VII. 33-36; Burn 1984, 319-321

¹⁵² Hdt. VII.42-44; Burn 1984, 321

¹⁵³ Bu ordunun mahiyeti hakkındaki tartışmalar için bkz. Bölüm IV.1

¹⁵⁴ VIII.126

5.283.220 kişilik muhteşem bir ordu oluşturulmuştu.¹⁵⁵ Bu hesaplama rağmen, tartışmalar hala sürmekle beraber, bu rakamların abartılı olduklarını söylemek mümkündür. Bu orduyla birlikte giden hayvanlar da düşünülürse, 7-8 milyon baş canlı anlamına gelir ki, bu mümkün görünmemektedir. Minimum düzeyde beslenebilmeleri için her bir askerin günlük, 0.5 kg. tahıla ve 2 lt. suya ihtiyacı vardır. Hayvanlar ise günlük 5 kg. tahıl ve 8 lt. suya ihtiyaç duyarlar. 2.100.000 kişilik ordu, 75 bin şövalye ve bunların hayvanları Sardes'ten Atina'ya geçen toplam 170 günlük bir süre için günlük 117.300 ton tahıl, 63.750 ton yiyecek ve 453.033.000 lt. veya 599.250 ton suya ihtiyaç duyarlar. O koşullarda bunu finanse etmenin olanaksız olduklarını söylemek gerekmektedir.¹⁵⁶ Herodotos Xerxes'in ordusunu sayarken 29 farklı etnik kökene sahip olan askerden söz eder. İmparatorlukta satraplıkların sayısının da 20-30 arasında olduğu düşünülürse, bütün satraplıklardan asker toplandığı söylenebilir. Buna rağmen yukarıda verilen toplam sayı olanaksızdır. M.Ö.334 yılında, hem de kendi topraklarında ve savunma yapmasına rağmen, Aleksandros'a karşı savaşan Pers ordusunun 100.000 askerden oluştuğu dikkate alınırsa, Yunanistan'a giden bu ordunun da maksimum 100-150.000 askerden oluşması gerektiği kabul edilmelidir.¹⁵⁷

Herodotos Xerxes'in ordusundaki bütün ulusları giyimleri ve kullandıkları silahlara kadar anlatır. Bunlar arasında Batı Anadolu halklarından şöyle söz eder; "*Lydialıların silahları Yunanlılarınkine çok benziyordu ... Mysialılar kendi ülkelerinin başlıklarını giyiyorlardı, ellerinde küçük kalkanlar ve ateşte sertleştirilmiş demirden kargılar vardı... Mysialıların başında Datis ile Marathon çıkartmasını yapmış olan Artaphrenes oğlu Artaphrenes vardı...*" Herodotos bunları, kara ordusunu sayarken anlatıyor, donanmada ise toplam binikiyüzyedi trirem olduğunu belirtiyordu. Bunlar, Kıbrıslıların getirdiği yüzelli, Kilikalıların getirdiği yüz, Lykialıların getirdiği elli gemiden oluşuyordu. Otuz gemi getiren Asia Dorları Yunanlılar gibi donanmışlardı; Kariyalılar altmış gemi getirmişlerdi ve silah olarak kılıç ve hançer taşıyorlardı; İonialılar yüz gemi göndermişler, adalarda oturanlar ise onyediy gemi ile katılmışlardı; Aiolisliler altmış gemi getirmişler; Hellespontoslular yüz gemi donatmışlar, bunlardan sadece Abydos, köprüyü korumak için kendi topraklarında kalmıştı. Ayrıca, hafif gemiler ve at taşıyan küçük gemilerin toplam sayısı üçbin civarındaydı. Donanmanın başında Dareios'un oğlu

¹⁵⁵ . Burn 1984, 326-327. Herodotos'a dayanan, bu açıklamaya rağmen, bu rakamların abartılı oldukları hatta imkansız olduğu söylenebilir. Pers imparatorluğu içerisinde yaşayan toplam insan sayısının bile bu kadar olması pek olası değildir.

¹⁵⁶ . Balcer, 1995, 210-247

¹⁵⁷ . Barkworth 1993, 149-167

Ariabignes, Aspathines oğlu Preksospes, Megabates oğlu **Megabazos** (Daskyleion satrabı) ve Dareios oğlu Akhaimenes bulunuyordu; İonia ve Kariyalılar ise **Ariabignes**'in komutası altındaydı.¹⁵⁸

Xerxes'in donanmasındaki binikiyüzyedi tiremin sadece beşyüz tanesi Mısır ve Fenikeliler tarafından donatılmıştı; bunun dışındakiler tamamen Anadolu'dan sağlanmıştı. Yani donanmanın yarısından çoğu Anadolu'daki Yunanlılar, Kıbrıslılar ve Ege adalarından oluşturulmuştu.¹⁵⁹

Herodotos'un orduyu anlatırken ifade ettiği en ilginç bilgilerden birisi de Kariyalı Artemisia'yla ilgilidir. Halikarnasoslu Lygdamis'in kızıydı ve annesi Giritliydi; kocası ölmüş, tyranlığı kendisi yönetiyor ve bu seferde, Halikarnasosluların, Kosluların, Nisyrosluların ve Kalydnosluların başında, getirdiği beş gemiyle savaşıyordu.¹⁶⁰

Xerxes, Doriskos'tan ayrılmadan önce Thrakia ve Hellespontos'un her noktasına valiler (bu valiler daha çok askeri sorumlulukları olan garnizon komutanları olmalıdır) atamıştı.¹⁶¹ Xerxes, bu valileri kendisi seferdeyken çıkabilecek olası bir ayaklanmaya karşı atamış olmalıdır; çünkü yanında çok önemli bir orduyu götürüyordu ve dönüşte herhangi bir problemle karşılaşmak istemiyor olmalıydı.

Doriskos'dan hareket eden Xerxes, Thessalia üzerinden Yunanistan'a doğru yola çıkmıştı. Xerxes'in amacı sadece Atina'yı değil tüm Yunanistan'ı egemenliği altına almaktı. Bunun karşısında direnecek bir birlik yoktu ve zaten Yunanlıların çoğu Pers Kralı'na toprak ve su vermeği kabul etmişlerdi. Xerxes'in tüm Yunanistan'ı ele geçireceğinden şüphesi olmayan, alınacak ganimetlerden pay almak için fırsatı kaçırmak istemeyen ve topraklarını da korumak isteyen Avrupa'daki Yunan kentleri de Pers ordusuna katılmışlardı. Üzerlerine gelen böylesine büyük bir orduya karşı durmanın pek akıllıca olmadığını düşünüyor olmalıydılar. Malis'e varan Pers ordusu burada kamp kurmuştu.

Yunanlılara gelince, onlar da Pers ordusunu Termopylai'da karşılamaya karar vermiş ve burada kamp yapmışlardı. Yunan ordusunda, Sparta'dan üçyüz hoplit, Tegea'dan beşyüz, Mantinea'dan beşyüz, Orkhomenos'tan yüzyirmi, Arkadia'dan bin, Korinthos'dan dörtyüz, Phlius'dan ikiyüz, Mykenai'den dörtyüz, Boiotia'dan yediyüz Thespialı ve dörtyüz Thebai askeri ile Lokrisliler ve bin Phokisli vardı.

¹⁵⁸ . Hdt. VII.60-100

¹⁵⁹ . Burn 1984, 330-331

¹⁶⁰ . VII.99

¹⁶¹ . Hdt. VII.107

Termopylai'da dört gün süren kamptan ve üç gün süren çatışmadan sonra Persler bir varlık gösterememişler, ancak buldukları bir patikadan geçerek, Yunanlıları arkadan kuşatmışlar ve Spartalı Leonidas ile birlikte üçyüz kişi ölümlerken Persler **Ağustos 480**'de savaşı kazanmışlardır.¹⁶²

Bu sırada Artemision Burnu'nda savaşa hazırlanan Atina donanması toplam ikiyüzseksen triremden oluşmaktaydı.¹⁶³ Pers donanmasının da Artemision önlerine gelmesiyle deniz savaşı da başlamış oldu.

Karada oldukça ağır kayıplar veren Yunanlılar geri çekildiler. Bunun üzerine Persler Delphoi üzerine yürüdüler. Artemision'dan çıkan Yunan donanması Salamis'e gelmiş ve burada başka gemilerin de katılımıyla güçlenmişti. Atinalılar burada savaş planları yaparken, Persler boş kalan Atina kentine saldırmışlar ve kenti ele geçirerek yağmalamaya başlamışlardı. Xerxes, Atina kentiyile beraber bütün tapınakları da talan etmişti.¹⁶⁴

¹⁶² . Hdt. VII.108-239; Burn 1984, 383

¹⁶³ . Burn 1984, 383

¹⁶⁴ . Bu tahribat, bu tapınaklarda yapılan araştırmalarda saptanmıştır. Aegina Aphaia Tapınağı'nda doğu ve batı alınlıklar arasındaki zamansal farklılıklar bu olayla açıklanmaktadır.

IV.2. SALAMİS SAVAŞI: YUNANLILAR İÇİN ÖZGÜRLÜĞÜN BAŞLANGICI

Yunanlıları denizde de yenmek isteyen Xerxes, donanmayı, **Salamis**'te bekleyen Yunan donanması üzerine göndermişti. Oldukça şiddetli geçen savaştan, Atinalılar ve Aeginalıların başarılı mücadeleleri sonucunda, Yunanlılar galip çıkmışlardı. Bunun üzerine donanmayı Asia kıyılarına gönderen Xerxes'in kendisi de Boiotia üzerinden geri döndü.¹⁶⁵ Dönmek istemeyen Mardonios ise kara ordusundan seçtiği altmışbin kişilik bir orduyla Thessalia'da kalmıştı. Xerxes'in neden geri döndüğü pek iyi anlaşılammakla beraber, Mardonios'u burada bırakmasından, Yunanlıları yendiği ve geri kalan operasyonlar için de Mardonios'un yeterli geleceğini düşünmüş olabileceği söylenebilir.

Salamis'ten kaçan Pers donanması, kara ordusunu **Abydos**'a geçirdikten sonra, önce **Kyme**'ye gelmiş ve kışı burada geçirmişti. İlkbaharda ise **Samos**'ta toplanıp, isyan etmesinden korktukları İonia kentlerini gözetlemeye başlamışlardı. Bu arada Thessalia'da kalan Mardonios'dan gelecek başarı haberlerini bekliyordular.¹⁶⁶

Mardonios, Atina'ya elçiler göndermiş, teslim olmalarını ve Büyük Kral'la anlaşma yapmalarını istemişse de, Atinalılar bunu reddetmişlerdir.¹⁶⁷ Atina'dan istediği yanıtı alamayan Mardonios, hemen orduyu hazırlayarak, ikinci kez Thessalia üzerinden Atina'ya yürümüş ve boş olan kenti yağmalamıştı (**Haziran sonu 479**). Bunu haber alan Sparta Atinalılara yardım etmek üzere beşbin kişilik bir kuvvet göndermişti. Bu yardımla bütün Yunanistan ortak hareket etmiş oluyordu ve bu ortaklık bundan sonra neredeyse hiç görülmeyecekti. Mardonios, Attika'da savaşmak istemediği için geri çekilip İsthmos'da kamp kurmuştu. Yunanlılar da yaklaşık üçyüzbin kişilik bir orduyla gelerek Perslerin karşısına kamp kurmuşlardı.¹⁶⁸

¹⁶⁵. Hdt. VIII.1-30

¹⁶⁶. Hdt.VII.130; Burn 1984, 501-502; Balcer 1995, 272. Persler için Kyme kentinin önemi Bölüm V.6'da tartışılmıştır.

¹⁶⁷. Hdt.VIII.136-144

¹⁶⁸. Hdt.IX.1-37; Burn 1984, 509-525

IV.3. PLATAIA VE MYKALE SAVAŞLARI

On gün süreyle, iki ordu da hareket etmeden Plataia'da beklemiş, onbirinci gün Pers süvarileri karşısında hırpalanmaya başlayan Yunan ordusu geri çekilmişti. Mardonios, Yunanlıların kaçtığı görünce, peşlerine düşmüş ve Spartalılar ve Tegealılar ile yaptığı savaşta hezimete uğramıştı. Mardonios'un emrinde bulunan Pharnakes oğlu **Artabazos** savaşın sonucunu önceden tahmin ederek, emrindeki kırk bin askeri de alarak kaçmıştı.¹⁶⁹

M.Ö. 479 yılında Yunan kentleri İonia'nın kurtuluşu ve özgürlüğü için Xerxes'e karşı ayaklanmışlardı. Ayaklanma **Sparda** satraplığı topraklarında yoğunlaşmıştı. (Bu ayaklanma Dareios döneminde Yunanistan üzerine yapılan sefer öncesinde, komutan Mardonios tarafından Yunan kentlerinde tyranları tahttan indirerek demokratik bir düzen kurmasını daha iyi anlamaya yardımcı olmaktadır.) Persler Plataia'da yenildikleri gün, **Mykale**'de de yeniliyorlardı. Spartalı Leotykhidas, Yunan donanması ile birlikte Delos'a geldiği sırada, Samos'tan (Perslerden ve Pers yanlısı tyran Teomestor'dan gizli olarak) gönderilen elçiler, Yunanlı komutanlardan, İonia'nın özgürlüğü için, Perslere karşı yardım istiyorlardı. Leotykhidas'ın elinde muhtemelen yüzon gemi bulunuyordu. Leotykhidas ve komutanlar bunun bir tuzak olmadığına inanınca, yardım etmek üzere Samos'a doğru yola çıktılar ve Kalamoi'a varınca Hera tapınağı karşısına demir attılar. Yunanlıların üzerlerine geldiğini gören Persler ana karaya doğru çekilmişler, kara ordusunun bulunduğu Mykale'ye sığınmışlardı. Mykale'deki bu ordu, Xerxes'in Yunanistan seferine götürdüğü ordudan, İonia'yı korumak için **Tigranes**'in komutasında, ayırdığı altmışbin kişiden oluşuyordu. **Mykale**'ye varan Persler **Eumenidler Tapınağı**'nın (Eleusis Demeteri) yanına gelince gemileri karaya çekerek, bir duvar örüp arkasına sığındılar. Perslerin Mykale'ye çekildiğini gören Yunanlılar da savaş hazırlıkları yaparak, onları takip ettiler. Leotykhidas, Perslerle birlikte olan İonialılara "*Persler zaten dilimizi anlamazlar, savaşa başladığımız zaman önce özgürlüğü, sonra da parolamız olan Hera'yı düşünün*" mesajını verdikten sonra karaya çıkmıştı. Bu mesajı anlayan Persler de İonialılardan şüphelenerek ellerindeki silahları toplamış ve Miletosluları, Mykale tepelerine giden yolları korumak bahanesiyle kamptan uzaklaştırmışlardı.¹⁷⁰

¹⁶⁹ . Hdt. IX.38-70; Burn 1984, 525-546

¹⁷⁰ . Hdt.IX.90-107

Bu sırada Plataia'daki savaş sona ermiş ve Mardonios'un 350 bin kişilik ordusu (bu rakam biraz abartılıdır) yokolmuştu. Bütün hazırlıklarını bitiren Yunanlılar, öğleden sonra saldırıya geçtikleri sırada Plataia zaferinin haberi gelmişti. Bu haberi alan Yunanlıların kendilerine olan güvenleri artmış, hırsıyla Perslerin üzerine saldırmışlardı.

"Atinalılar ve onlara bağlaşıklık olan diğerleri, savaş cephesinin hemen hemen yarısı, düşmana karşı alçak ve düz bir kumsalda yürüyorlardı, oysa Spartalıların ve onların yanındaki müttefiklerin tuttıkları yol, bir sel yatağının oyduğu bayırdan geçiyordu. Lakedaimonialılar böylece, barbar kampına arkadan sarkmak üzere yürürken öbür kanadın savaşçıları düşmana yanaşmışlardı. Kalkanlardan kurulmuş olan siper ayakta kaldığı sürece Persler dayandılar ve Atinalılar hiçbir ilerleme gösteremediler. Ama Atina birlikleri ve onların yanında yer almış olan müttefikleri, zafer onurunu kendileri kazanmak, Lakedaimonialılara kaptırmamak için, bütün saf boyunca birbirlerini kışkırttıkları zaman iş değişti. Kalkanları devirdiler, elbirliği ile ileri atılıp Perslerin üzerine düştüler. Onlar saldırıyı karşıladılar ve bir süre dayandılar da, ama sonunda tabyalarına doğru kaçmaya başladılar. Atinalılar, Korinthoslular, Sikyonlular ve Troizenliler peşlerini bırakmadılar ve onlarla beraber kalenin içerisine daldılar; duvarlar aşıldıktan sonra Barbarlar direnmeyi kestiler; Perslerin dışındakiler kaçmaya başladılar. Persliler bir avuç kaldıkları halde, art arda siperlerine giren Yunanlılara karşı savaşıyorlardı. Pers şeflerinden ikisi kaçıp kurtulmuş, ikisi ölmüştü. Artayntes ve İthamitres adlı iki amiral kaçmış, Mardontes ve kara birlikleri generali Tigranes silah elde ölmüşlerdi".¹⁷¹

Ellerinden silahları alınmış olan Samoslular da Yunanlılara yardım etmiş ve savaşın kazanılmasını kolaylaştırmışlardır. Geçitleri tutan Miletoslular ise kaçan Persleri yanlış yöne sevk edip yeniden Yunanlıların önlerine çıkarıyorlardı. Yunanlılar bütün gemileri ve sığınakları yakmışlardı. Mykale Savaşı küçük boyutlu bir savaş olmasına rağmen çok önemli bir olaydı; bu savaş sonucunda, İonialılar yeniden özgürlüklerini kazanmış, Pers donanması Ege denizinden tamamen çekilmiş ve yerini Yunan donanması almıştı.¹⁷²

Savaştan sonra Yunanlılar, İonialıları Yunanistan'a götürüp onlara kendi topraklarından vermeyi bile düşündüler; çünkü sürekli olarak İonia'yı koruyamayacaklarını anlamışlardı. Ancak Atinalılar bu düşünceye karşı çıkınca daha fazla tartışılmadı. Bunun üzerine "... *Samos, Khios, Lesbos ve Yunan safında bulunan diğer*

¹⁷¹ . Hdt.IX.102

¹⁷² . Hdt.IX.104-109

adaların birliğe alınmasına ve bu anlaşmanın Yunan davasına kopmaz bağlarla bağlı olduklarına dair içecekleri anıtlarla pekiştirilmesine karar verdiler ve Hellespontos'daki köprüleri yıkmak üzere denize açıldılar".¹⁷³

Yunan donanması önce Lekton'a, sonra **Abydos**'a vardı; fakat köprülerin olmadığını gördüler. Bunun üzerine Spartalılar Yunanistan'a dönerken, Atinalılar Khersonesos'u geçip **Sestos**'u kuşattılar. Sestos'un savunması sağlam olduğu için çevre halkı ve **Kardia** kentindeki Persli **Oiobazos** da buraya sığınmıştı. Buradaki garnizonda Aioller ve Perslerden oluşmuş bir birlik vardı. Bu sırada bölge, Pers valisi **Artayktes** yönetimindeydi. Uzun süren kuşatmadan sonra Persler başta olmak üzere, **Sestos**'u destekleyenler kaçınca Khersonesoslular teslim olmuşlardı; Atinalılar bunun üzerine, buradan topladıkları ganimetlerle birlikte ülkelerine döndüler (M.Ö.479).¹⁷⁴

¹⁷³. Hdt. IX.106; Burn 1984, 552Bu köprü Yunanistan'a geçmek üzere Pers ordusunun Çanakkale boğazında kurduğu köprü idi.

¹⁷⁴. Hdt. IX.114-121

IV.4. ATTİK-DELOS DENİZ BİRLİĞİ

M.Ö. 480-79 yılları Batı Anadolu Yunan kentleri için çok önemli bir başlangıç tarihidir. Bu tarihte, Perslerin Yunanlılara karşı M.Ö.546 tarihinde Kyros'la başlattıkları yayılma politikası sona ermişti ve Persler hücum etmekten vaz geçerek ilk kez savunma yapmaya başlamışlardı. Özellikle **Plataia** ve **Mykale** savaşlarının sonucunda, M.Ö. 479 yılında, Anadolu'da yaşayan Yunan halkı özgürlüğünü yeniden kazanmış oldu. Fakat bu özgürlük onlara oldukça pahalıya patlamıştı; İki kez yağmalanmış olan Atina'da, "... surdan çok az şey kalmıştı; evlerin çoğu yıkıntı halindeydi; ancak Perslerin ileri gelenlerinin konakladığı bir kaç yapı sağlam kalmıştı".¹⁷⁵

"Bir dönem Atinalıların duvarları (surları) ve gemileri yoktu. Fakat onlar ele geçirildiği zaman, kendi başarılarımız için çalışmaya başladık ve eğer daha fazlasını isterseniz bunun için çok çalışmak zorundasınız. Bu hareket noktasından babalarımız, onlara eşit olan kentler içerisinde büyük güç elde ettiler. Bazı Yunanlılara bunu para ve güç olarak inandırdılar. Onları diğer Yunanlılardan toplanan paranın Atina'da olması gerektiğine inandırdılar, eve donanmanın en iyisini alıp götürdüler; bu ülkelere tiremler vermediler. Bizim duvarlarımızı kaçak Peloponnesoslular yapmışlar ve bunun için Spartalılara rüşvet vermişlerdi. Gücün taşınmasıyla (Atina'ya) Yunan imparatorluğunun sahibi olduk. Bu başarı seksenbeş yıl sürmüştü."¹⁷⁶ Thukydides ve Andokides'in bu pasajları Pers tahribatından sonra Atina'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal durumu ifade etmeye yeterlidir. Kent arka arkaya iki kez yağmalanmış, bütün Atina yakılıp yıkılmış, kente trajik bir atmosfer egemen olmuş, bu durum, Atina sanatını da etkilemiş ve mutlu, gülümseyen heykellerin yerini daha ciddi görünümlü heykellerin almasına neden olmuştur.

Themistokles'in arkhonluğundaki Atinalılar, kenti yeniden imar etme çabasına giriştiği zaman, bu durum Atinalıların Persler karşısında gösterdiği başarıyı kıskanan Spartalıların hiç hoşuna gitmemişti ve özellikle kentin etrafını surla çevirmeleri, Atina ile Sparta arasında bir gerginlik yaratmıştı. Tam bu sırada yirmi Sparta, otuz Atina gemisi ve çok sayıda Yunanlıyla birlikte, komutan olarak, Anadolu'ya gönderilen Spartalı **Pausanias**'ın, Pers Kralı ile işbirliği yapması ve Anadolu'daki Yunanlılara karşı bir tyran

¹⁷⁵ Thuk. I.LXXXIX.

¹⁷⁶ Andokides 3.37-38, Andokides M.Ö.392 yılında Sparta'daki barış görüşmelerine katılan bir Atina elçisi idi.

gibi davranmaya başlaması, Yunan kentlerinin bu durumu Atina'ya şikayet etmeleri ve Atina'nın Yunan kentlerine lider olmasını istemeleri üzerine, Atinalılar, Yunan kentlerinin liderliğini müttefiklerinin de onayıyla ele geçirmiş oldular. Anadolu'daki Yunan kentleri uzun yıllar çekilen eziyetin ve Atina'da demokrasi adına yaşanan gelişmelerin etkisiyle, Atina'nın liderliğini gönüllü kabul etmiş olmalı. Aslında, sadece Pausanias'ın davranışları Yunanlıları bu seçimi yapmaya itmemiştir. Pers tehlikesi başladığından bu yana değişik vesilelerle Spartalılardan ve Atinalılardan yardım istemişler ve çoğunlukla Spartalılar bu istekleri yerine getirmemişlerdir. Atina'nın sık sık bu kentlerin yanında yer almaları bu seçimi kolaylaştırmış olmalıdır. "... *Barbarlara karşı para yardımıyla bulunacak kentlerle, gemi yardımıyla bulunacak kentleri saptadılar. Bahaneleri Kral'ın topraklarını yakıp yıkarak, uğranılan kötülüklerin öcünü almaktı. Atina'da ilk olarak o sırada vergi toplamakla görevli Hellenotames magistrallığı kuruldu. Para yardımına bu ad verildi. İlk vergi 460 talent olarak saptandı, hazine Delos'ta duruyor, meclisler tapınakta toplanıyordu*".¹⁷⁷

"M.Ö. 478 yılının sonlarında kurulmuş olan bu Yunan birliği, *Aristeides'in liderliğinde organize olmuştu. Aristeides, Salamis Savaşı'ndan iki yıl sonra Timostenes'in arkhonluğunda (M.Ö.478/7) ilk verginin toplanmasını organize etti ve İonialılara dostları ve düşmanlarının aynı olacaklarına dair yemin ettirdi*"¹⁷⁸

" *Sonra Aristides, Yunanlılara yemin ettirdi ve taraf olan Atinalılardan da deniz birliği için yemin aldı*".¹⁷⁹ İonialılar, birliğe vergi, asker ve gemi vererek katkıda bulunuyordu.¹⁸⁰ Başlangıçta Atina lider konumundayken birliğe katılan diğerlerinin durumu şöyleydi: **Samos, Khios ve Lesbos**'la Mykale Savaşı'nın ardından hemen anlaşmaya varılmıştı; ayrıca güneyde **Miletos**, kuzeyde **Abydos, Kyzikos ve Khalkedon** birliğe katılan kentler idi; bunun yanı sıra Batı Anadolu kentlerinin büyük çoğunluğu hala Pers egemenliği altındaydı.¹⁸¹ Yeni oluşturulan birliğe üye kentler arasından toplanan vergiler Delos'taki **Apollon Tapınağı**'nda biriktiriliyordu.

Doğu Yunan polisleri, alışmadıkları Akhaemenid İmparatorluğu'ndan ayrılarak Atina ve yandaşlarını destekleme eğilimine girmişlerdi. Kıyı kentlerinin Akhaemenid İmparatorluğu'nun baskısından kurtulmasına rağmen, iç bölgelerin Pers egemenliğinde kaldıkları bilinmektedir. Hermos vadisi, **Sardes**'ten **Smyrna**'ya kadar olan koridor

¹⁷⁷ . Thuk.I.69; Olmstead 1978, 262-264

¹⁷⁸ . Aristotle, Constitution of Athens, 23.5

¹⁷⁹ . Plut.Aristides 25.1

¹⁸⁰ . Thuk.I.XCIX; Ath.Emp, 18

¹⁸¹ . Olmstead 1978, 264; Hornblower 1983, 23-24

Perslerin kontrolündeydi; ayrıca Miletos'un doğusundaki **Myous**, Aiolis kentleri olan **Myrina** ve **Grynaion** toprakları; Atarneos'un kuzeyi, Kaikos Vadisi'nin batı kesimi ve Spartalı Damaratos'un elinde tuttuğu **Pergamon**, **Theuthrania** ve **Halisarna** gibi küçük kentlerde Perslerin hakimiyeti devam ediyordu. Benzer şekilde Eretrialı Gongylos'un sahip olduğu **Gambreion** ve **Palaia Gambreion** kentleri de Perslerin egemenliğindeydi. Troas bölgesinde de, **Perkote** ve **Lampsakos** gibi kentler saf değiştirmeyen kentler arasındaydı. Perslerin ellerinde tuttıkları bu kentlere bakıldığında, Perslerin Ege kıyılarından çekildiği gibi bir görüntü oluşsa da, onların Ege'ye açılan en önemli geçitler olan, **Maiandros**, **Hermos** ve **Kaikos** vadilerini ellerinde tutmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁸² Buna rağmen, Kıyı kentlerinin çoğu da Yunan birliğine katılmışlardı.

Özellikle, Karia ve Lykia kıyılarındaki kentlerin Yunan birliğine fazla rağbet etmemeleri üzerine, M.Ö. 466 yılında, Kimon, ikiyüz trirem ile birlikte Karia kıyılarına bir sefer düzenlemiş ve buradaki kentleri de birliğe katılmaları ve vergi vermeleri konusunda ikna etmişti.

Bunun üzerine Xerxes, Kimon'a karşı, Gobryas'ın oğlu Ariomandes komutasında büyük bir ordu gönderdi; kara bölüklerine Pherendates komuta ediyordu. Bu donanmadaki 200 Fenike, Kıbrıs ve Kilikia gemisi Xerxes'in oğlu Titraustes'in emrindeydi. Ariomandes, **Eurymedon** ağzına geldiği zaman Yunanlılar da onları takip ettiler ve burada yapılan deniz savaşını kazanan Kimon karaya çıkarak Perslerin kampını da ele geçirdi. Böylece Atinalılar Perslerin buradan da çekilmelerini sağlamış oldular.¹⁸³

Karia, **Lykia** ve **Asia**'daki Yunan kentlerinin çoğu bu sefer sonrasında birliğe katılmış oldular/katılmak zorunda kaldılar. Bu olaylardan sonra Asia'daki Atina etkisi ticari ve ekonomik anlamlarda kendisini göstermeye başlamıştır.

Eurymedon Savaşı'ndan sonra, Thasoslular, Trakya'da bulunan limanlar ve işlettikleri madenler yüzünden anlaşmazlığa düşüncü, birlikten ayrıldılar. Thasos'a giden Atina donanması, burada yapılan savaşı kazandı ve karaya çıkarak kenti yeniden ele geçirdi. Thasoslular limanlardan ve maden ocaklarından elini çekmek, surlarını yıkmak, birliğe istenen gemileri sağlamak ve para ödemek üzere bir anlaşma imzaladılar.¹⁸⁴

"Atinalılar, komutan olarak Miltiades'in oğlu Kimon'u seçtiler ve bütün orduyu onun emrine verdiler. Kentlerin birliğe üye olmalarına yardım etmek ve hala Pers garnizonları (Phrouroi) tarafından tutulan kentlerin özgür kalmalarına yardım etmek amacıyla, Kimon'u Asia kıyılarına gönderdiler. Byzantion'da donanmayı aldı ve Eion

¹⁸² . Balcer 1995, 304

¹⁸³ . Olmstead 1978, 267-8; Thuk.I.100; Plut. Kimon 12

¹⁸⁴ . Thuk.I. 100-101

kenti üzerine yürüdü ve Pers yönetiminde bulunan kenti aldı.... daha sonra İonialılar da gemi gönderince toplam üçyüz trirem oldu. Donanma, Perslere karşı isyan etmelerini sağlamak için Karia kıyılarına doğru açıldı, buradaki halklar heriki dili de konuşuyorlardı ve Persli garnizonları vardı..."¹⁸⁵

İonia ve Aiolis'te 28 Yunan kenti, Hellespontos ve Karia'dan sekizer kent, M.Ö. 454 yılından sonra birliğe vergi ödemişlerdi. M.Ö.454 yılından önce durumun nasıl olduğunu bilmek, konuyla ilgili bir belge ele geçmediği için mümkün olmamaktadır. M.Ö. 453 yılında konfederasyona en azından 212 kent üye idi ve vergi ile gemi yardımında bulunuyorlardı. Bunlardan 205'den fazlası *phoros* ödüyordu. 170 polis veya birliğe üye kentlerin %82'si, 5 talant veya daha az vergi veriyordu. 5 Yunan kenti 6 talant ve üzerinde vergi veriyordu: Güney Aiolis'te Kyme 12, İonia'da Miletos 10, Ephesos 7,5, Erythrai 7 ve Teos 6 talant vergi veriyorlardı.¹⁸⁶

¹⁸⁵ . Diod. 11. 60.1-4; Diodoros'un bu pasajı, Kimon'un Karia kıyılarına yaptığı seferle buradaki kentlerin birliğe katılmalarını sağlaması şeklindeki bilgiye ters düşmektedir. Ancak, iç Karia bölgesinin hala Perslerin elinde olduğu da unutulmamalıdır (Hornblower 1982).

¹⁸⁶ . Balcer 1995, 197

IV.5. ARTAXERXES I DÖNEMİNDE BATI ANADOLU

M.Ö. 465 yılının sonlarına doğru, Pers kralı Xerxes ölmüş ve yerine Artaxerxes I tahta geçmiştir.¹⁸⁷ Artaxerxes, genel olarak, kendisinden önce oluşturulan politikayı izlemiştir; Dareios ve Xerxes'in yazdırdığı satraplık listelerini karşılaştırınca, Herodotos tarafından verilen resmi vergi listesinden bildiğimiz sistemde bir değişiklik olduğu görülüyor. Kyros'un döneminde oluşturulan yirmi satraplık, Dareios I döneminde bazıları birleştirilerek azaltılmıştır. Bu durum Xerxes'in ordu listesinde sezilmekte iken, Artaxerxes'in vergi listesinde açıkça görülmektedir.¹⁸⁸ Yeni Kral, Akhaemenid İmparatorluğu'nun güvenliğini sağlamak için, Doğu Yunan kentlerine karşı (özellikle **Sparda** ve **Daskyleion** satraplıklarında) daha katı bir politika uygulamaya başlamıştı. Atinalı sürgün **Themistokles**, özellikle Sparda satraplığının kontrolü için Pers İmparatorluğu'na verdiği hizmetler karşılığında **Magnesia** (Maiandros) toprakları ile ödüllendirildi. Themistokles ölümüne kadar Magnesia'da yaşamıştır (M.Ö.5.yy ortaları).¹⁸⁹ Artaxerxes, Artabazos'un (Baktria satrapı) isyanından sonra Dareios tarafından kurulmuş olan imparatorluk politikasını yeniden oluşturma ihtiyacı duymuştur ve bu politika daha sert olma yönünde gelişmiştir.

Bu arada, Kimon'un Asia'ya yaptığı seferle birlikte, Asia'da Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılan kentlerin sayısı artmıştı;¹⁹⁰ Kimon, özellikle **Khersonessos** ve **Trakia** kentlerinin tümünü ele geçirmişti.¹⁹¹ Ayrıca adalardan **Lesbos**, **Khios**, **Samos**, **Mykanos**, **Naxos**, **Paros**, **Andros**, **Tenos**, **Rhodos** ve ayrıca **Knidos**, Kıbrıs'taki **Paphos**, **Soli** ve **Salamis** ve tüm kıyı **İonia** kentlerini de birliğe katılmaya ikna etmiştir.¹⁹² Özellikle tüm kıyı kentlerinin ve Kıbrıs'ın Atina yanlısı olmasıyla Akdeniz, Yunan donanmasının eline geçmiş oldu. Buna bağlı olarak da Pers donanması Doğu Akdeniz'e kapanmak zorunda kalmıştı.

İç politikada oldukça demokrat olan Perikles, aslında bir aristokrat ve emperyalist idi. Gerçekte, Delos Birliği, Atina İmparatorluğu'nun içinde gelişmişti ve

¹⁸⁷ . Olmstead 1978, 28

¹⁸⁸ . Olmstead 1978, 291

¹⁸⁹ . Balcer, 1995, 317-18

¹⁹⁰ . Plut. Kimon, 12.1,3-4

¹⁹¹ . Plut. Kimon, 14.1

¹⁹² . Aesc. Persians, 351-907. İonia kentlerinden birisi olan Smyrna'nın, ele geçen vergi listelerinde adının bulunmaması şüpheli bir durum yaratmaktadır.

Atina ilk ittifak teşebbüsünde oldukça sert davranmıştı. Artaxerxes, Asia'da Atina'ya vergi ödeyen kentleri, tekrar geri almak için çaba harcıyordu. Bu durumda diplomatik girişimlerin bir yararı olmadığını gören Perikles, Kıbrıs'a ikiyüz gemi gönderirken, Kıbrıs'ın istila edilmesiyle savaşın yeniden başlayacağını düşünüyordu. Bu arada, Mısır Pers egemenliğine karşı isyan etmiş ve Atina'dan yardım istemişti (M.Ö. 460). Perikles'in Kıbrıs'a gönderdiği gemiler, bu kez yardım etmek üzere Mısır'a gönderildiler ve Memphis kolayca ele geçirildi (M.Ö. 459). Atina ve müttefiklerinin tüm Mısır'a hakim olmaları üzerine Büyük Kral, Atinalıların geri dönmelerini sağlamak için, Megabazos'u Sparta'ya gönderdi; amacı para teklif ederek Spartalıların Atinalılara karşı ayaklanmalarını sağlamaktı. Megabazos bunu başaramayınca da Büyük Kral tarafından Mısır'a gönderildi. Burada uzun süren mücadelelerden sonra, Mısır yeniden Perslerin eline geçer.

Bu olaylardan kısa bir süre sonra da, Perikles'in isteği ile, Yunan birliğinin merkezi hazinesi Delos'tan Atina'ya taşındı. Atina'da, M.Ö. 454 yılının yazında başlayan vergi listelerinden de anlaşılana¹⁹³ bu taşınma ve Atina'nın takındığı sert tavır birliğe üye kentler arasında huzursuzluk yaratmış ve birlikten kopmaların başlamasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Ege kıyıları ve adalarında Pers yanlısı hareketlerin çoğalmaya başladığı görülür. Perslerden intikam almak ve demokratik sisteme dönmek amacıyla birliğe üye olan Anadolu'daki Yunan kentleri, ağır olan vergilerden ve Atina'nın sömürgeci tutumundan rahatsız olmaya başlamıştı. Birliğin merkezinin Atina'ya taşınması ve toplanan paraların Atina'nın imarında kullanılması bardağı taşıran son damla olmuştu. (Atina akropolündeki görkemli yapıların hemen hepsi bu dönemde ve Yunan kentlerinden toplanan vergiler yardımıyla yapılmıştır.)

Atina, birliğin merkezini Atina'ya taşıdıktan sonra, birliğin kuruluş amacı olan, Perslere karşı savaşarak öc alma duygularından uzaklaşıp, savaştan vazgeçmeye başlamıştı. Atina'nın yavaş yavaş savaştan uzaklaşması ve olaya daha ticari bakması Yunan kentleri arasında huzursuzluk yaratmıştı. Listelerde üç talant ödüyor görünen **Erythrai** ve **Miletos** isyan etmiş ve Pers yanlısı olmuşlardı. M.Ö. 452 yılının yazında, Atina ve konfederasyon güçleri birlikten ayrılan Erythrai'i tekrar ele geçirmişlerdi. Miletos'ta da sivil bir iç kargaşa baş göstermişti ve komşuları Latmos ve Bolbai ile en azından yedi küçük Karia kenti (Ouranion, Lapsimanda, Amyranda, Oula, Tarbanes, İdyma ve Erines) yeniden Akhaemenid İmparatorluğu ile birleşmişlerdi. M.Ö. 452 yılının baharında yukarıda sayılan Karia kentleri ve M.Ö. 451 yılında da Miletos tekrar

¹⁹³ . Wade-Gary 1950,

konfederasyona dönmek zorunda bırakılmışlardır. İsyan eden Miletos ve Erythrai yardım istemişler; **Magnesia** ile **Myous**'dan gelen askeri yardım da Yunan konfederasyonu saldırılarına engel olamamıştır.¹⁹⁴ M.Ö.450 yılında isyan eden kentler arasında Kolophon da yer alırken Notion pasif kalmayı tercih etmiştir. M.Ö. 451 yılında, Atina'da yapılan seçimleri kazanan Kimon tekrar komutan seçilmiş, M.Ö. 450 yılında, tekrar Mısır ve Kıbrıs üzerine sefer düzenlemiştir. M.Ö. 449 yılında Kimon'un ölmesiyle Mısır ve Kıbrıs'ta başarı sağlayan donanma geri dönmek zorunda kalmıştır.

¹⁹⁴ . Balcer, 1995, 321-3

IV.6. KALLIAS BARIŞI

Perikles, Kıbrıs'ta Fenike donanmasına karşı zafer kazanmasına rağmen buradaki donanmayı geri çeker ve Kallias başkanlığındaki bir heyeti barış istemek üzere Susa'ya gönderir (M.Ö. 449). Artaxerxes'in huzuruna barış istemek üzere çıkan Hipponikos oğlu Kallias barış girişimlerini başlatır.¹⁹⁵ Atinalıların amacı, İonia'nın bağımsızlığının sağlanması yanında, barış içinde geçecek birkaç yılla birlikte, Atinanın kendisini toparlaması, hem de kopmuş olan ticari ilişkilerinin yeniden kurulabilmesidir.

Pers egemenliği altındaki kentler daha şanslıydı; Artaxerxes onların vergilerini Dareios döneminde çıkan İonia ayaklanmasının sonucunda bağlanan vergiler ölçüsünde alıyordu ve bu durum Pers egemenliği altındaki Yunan kentlerinin, refah içinde olduğunu gösteriyordu (Atina Birliğine daha çok vergi ödeniyordu). Attik-Delos Birliği'nin ilk vergisinin, gemi ve diğer yardımlar dışında, 460 talant olarak belirlendiğini düşünürsek, Herodotos'un listesinde daha kalabalık bir kent topluluğu için belirlenen 400 talant daha düşük kalmaktadır. Bununla birlikte, Atina birliğine ödenen vergilerin de, daha kutsal olan özgürlük ve intikam amacı taşıdığı göz ardı edilmemelidir. Başlangıçta, Yunan kentlerinin kendi istekleriyle birliğin kurulması ve liderliğin Atina'ya teklif edilmesi, Yunan kentlerinin bu birliğe verdiği önemi göstermektedir. Ancak, birliğin Atina'ya taşınması ve amacının dışına çıkılmaya başlanması doğal olarak üyeleri rahatsız etmiş ve ödedikleri vergiler de ağır gelmeye başlamıştır.

Bu anlaşmayla, iki imparatorluğun arazilerinin sınırları da çizilmiş oluyordu. Bu anlaşmanın maddeleri; düzenli Pers bölüklerinin Halys Nehri'nin batısına geçmemeleri ve satrapların askeri birliklerini de denizden uzak tutmalarına dayanmaktadır; büyük Pers donanması Phaselis'in doğusunda Doğu Akdeniz'de kalacaktı; Atina bundan sonra Mısır veya Lybia'da çıkabilecek olan ayaklanmaları desteklemeyecek ve buralardan ellerini çekecekti. M.Ö. 449 yılında imzalanan ve Kallias Barışı olarak anılan bu barışın gerçekleşmesinden sonra Attik-Delos Deniz Birliği'nin kuruluş amacı ortadan kalkmış oluyordu.¹⁹⁶

Bu barıştan kısa süre sonra, M.Ö. 445 yılında, gerginlik yaşayan Atina ve Sparta arasında Otuz Yıl Barışı yapılmıştı. Arka arkaya imzalanan bu barışlara rağmen,

¹⁹⁵ . Hdt. VII.151

¹⁹⁶ . Olmstead 1978, 310-1; Balcer 1995, 324

Atinalıların vergi topladıkları alanların Perslerin egemenliğindeki bölgeler içinde olması kışkırtıcı bir durum olmaya devam etmekteydi. Atina'ya vergi ödeyen bölgeler, Karia, İonia, Hellespontos ve Adalarken, Lykia da Perslere karşı Atina'yı koz olarak kullanıyor olmalıydı. Lykia başlangıçtan bu yana satraplardan uzakta yerel yöneticiler tarafından idare edilmekteydi.¹⁹⁷

Bu sırada oligarşi ile yönetilen **Samos** ile, demokratik **Miletos** arasında da bir çekişme çıktı; çekişmenin konusu ise **Priene** idi. Samos, Atina yandaşı olan anakaradaki Priene kentinin arazilerine sahip olmak istiyordu. Aynı zamanda, Samos adasında da demokratlarla oligarkhlar olarak ikiye ayrılan halk kendi aralarında mücadele ediyorlardı. Miletos, M.Ö. 441 yılında, Samos'a karşı Atina ve Perikles'ten yardım istedi; Atina Samos'a dört gemi gönderme kararı aldı ve gemileri göndererek adayı ele geçirip, demokrasiyi gündeme getirdi. Demokrasiye karşı olan Samoslular, Sardes Satrabı Hystaspes oğlu **Pissouthnes**'in yardımıyla, yediyüz kişilik bir orduyla adayı ve Atinalıların bıraktığı garnizonu ele geçirerek, Atinalıları Pissouthnes'e teslim ettiler. Samoslular Miletos'a saldırmaya hazırlanıyorlardı ve Byzantionlular da bu isyana katılıyorlardı. M.Ö. 439 yılının baharında, Perikles, **Miletos**, **Lemnos** ve **Khios**'un da yardımıyla, **Samos**'u yeniden ele geçirmişti. Bir Fenike donanmasının yardıma geldiğini öğrenen Perikles, **Kaunos** ve **Karia**'ya doğru yola çıktı. Böylece, bu olayın ardından barış açıkça sona ermiş oluyordu. Zaten M.Ö. 440 yılının sonlarında, Persler **Gargara**, **Skepsis**, **Cebren**, **Batı Zeleia** ve **Astacus**'u geri almıştı. Perikles'in olmadığı sırada, Samos donanması harekete geçirip, Atina gemilerini yenerek adayı tekrar ele geçirdiler; ancak bu çok sürmedi: Perikles geri gelince, adayı yeniden kuşatarak Samoslular ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre; Samoslular kenti çeviren surları yıkmayı, rehine ve gemi vermeyi ve tazminat ödemeyi kabul ediyorlardı. Bu olaydan sonra Byzantionlular da Atina yanlısı olmayı kabul ettiler.¹⁹⁸ Daha sonra Perikles, bu mücadele sırasındaki kayıplarını telafi etmek ve egemenliği altındaki toprakları büyütme için Karadeniz'e açıldı ve Thrakia Yarımadası'nı ele geçirerek, Karadeniz'de koloniler kurdu ve buralara alt tabakadan insanlar yerleştirdi.¹⁹⁹

¹⁹⁷. Childs 1981, 55-80

¹⁹⁸. Thuk. I.115-117; Olmstead 1978, 343

¹⁹⁹. Badian 1987

BÖLÜM V

KARGAŞA DÖNEMİ

V.1. PELOPONNESOS SAVAŞI

Sparta ile Atina arasındaki gerginliği ortadan kaldırmak için yapılan Otuz yıl Anlaşması çok uzun sürmedi; Spartalılar, daha önce Atina'ya karşı ayaklanmış olan, Megaralılara uygulanan cezanın kaldırılmasını ve Aegina'ya bağımsızlık verilmesini istiyorlar ve haklı olarak barışın Yunan kentlerinin bağımsız olmasıyla mümkün olabileceğini öne sürüyorlardı.²⁰⁰ Spartalıların bu isteklerini yerine getirmeyen Atina, bunu savaş teklifi olarak algıladı. Otuz yıl anlaşmasının onbeşinci yılında (M.Ö.431) Thebaililer, Atina'nın müttefiki olan Plataia kentine saldırdılar. Plataialılar iyi bir savunmayla, Thebai askerlerini yendikten sonra, Atina'dan yardım istediler ve Atina da bunun üzerine burada bir garnizon bıraktı.²⁰¹

Plataia olayının kanlı bir şekilde sona ermesinden sonra, Atina ve Sparta savaş hazırlıklarına başlamıştı. Savaşın başlangıcında, Yunan dünyası Sparta'yı daha sempatik buluyordu.²⁰² Sparta'yı destekleyen kentler; Peloponnesoslular, Megaralılar, Phokisliler, Lokrisliler, Boiotialılar, Ambrakialılar, Luekaslılar ve Anaktorionlular idi.

Atina'nın müttefikleri ise; **Khios**, **Lesbos**, Plataia, Messania, Akarnania, Korkyra, Zakynthos, **Karia**'nın kıyı kesimi, **İonia**, Hellepontostaki **Dorlar**, Thrakia kıyısındaki kentler, Peloponnesos ile Girit arasındaki tüm adalar, Melos ve Thera dışındaki Kyklatlar idi.²⁰³

²⁰⁰ . Thuk.I.139

²⁰¹ . Thuk.II.1-6; Savaşın nedenlerinden bir başkası da, Korinth kalesi olan Potideia'dır: Korinth kolonisi olmakla birlikte Atina'ya vergi ödeyen Potideia, surlarını yıkmaları, Korinthos'un heryıl gönderdiği epidamiourgos denilen yöneticileri kovmaları gibi Atina isteklerine boyun eğmeyince, Atina Potideia'yı kuşatmıştı. Potideia, M.Ö. 438-434 yılları arasında Atina'ya 6-15 talant arasında değişen vergi ödemişti.

²⁰² . Thuk. II; Yaklaşık olarak 50 yıl süren Atina liderliğinden, Yunan kentleri zararlı çıkmışlardı ve amaçladıkları hiç bir şeye de ulaşamamışlardı. Bir süredir Pers tehlikesinden uzak yaşıyorlardı, fakat bu kez Atina'nın emperyalist politikasından bunalmışlardı.

²⁰³ . Thuk.II.9-10

Savaşa hazırlanan Peloponnesos ordusunun Attika üzerine yürümesiyle savaş başlamış oldu; ordunun başında Zeuksidamos oğlu Arkhidamos vardı. Spartalıların Attika'yı işgal etmeleri ve ilerlemeleri karşısında, Perikles sadece savunmada kalıyor, mantıklı davranmaya çalışıyordu. Savaşın ilk yılı Korinthos Körfezi ve civarında küçük çatışmalarla sürdü. İkinci yıl ise Atina vebadan kırılırken, Spartalılar da ovayı yakıp yıkmışlar ve gümüş madenlerinin bulunduğu Lavrion'a kadar ilerlemişlerdi.

Perikles, **Khios** ve **Lesbos** gemileriyle takviye edilmiş olan donanmayla, Epidauros'un bir kısmını tahrip etti; ancak kenti ele geçiremedi ve kısa süre sonra da öldü (M.Ö.429).

Bu arada Attika'yı etkisi altına alan veba, Atina nüfusunun çoğunu yok etmişti (M.Ö.430/29 ve 427/26). Salgın hastalık nedeniyle güçsüz düşen Atina, kara savaşına girmek istemiyor, hazırladığı güçlü donanmayla önemli noktalara saldırıyordu. M.Ö. 428 yılında **Lesbos** Ada'sı Attik-Delos Deniz Birliği'nden ayrıldı; ayrılma nedeni olarak da birliğin Yunanlıları köleleştirmek için değil Perslere karşı öç almak için kurulduğunu ve Perikles'le birlikte bu amacın değiştiğini öne sürdüler. Lesboslular, Atina'ya karşı, Spartalıların yanına geçtiler.²⁰⁴ Bunu öğrenen Atinalılar yüz gemiyle Lesbos üzerine sefer düzenlediler ve kenti kuşatıp tekrar ele geçirdiler. Aynı anda, Plataia da Peloponnesoslular tarafından kuşatma altında tutuluyordu (M.Ö.427). Aynı yıl Anadolu'da da Kolophonlular Atina'ya karşı Perslerden yardım istemişlerdi.

Atina'ya karşı, Lesbos Ada'sına gönderilen, Teuptiaplos ve Alkidas komutasındaki Sparta donanması, yardım için geç kalındığını görünce, bir süre İonia kıyılarında dolaşmış, **Teos**'a bağlı olan **Myonesos**'a çıkmış, oradan Ephesos'a geçmişti. İonia'ya doğru yola çıkan Atina donanması ise **Erythrai** kentindeyken, Sparta donanmasının İonia'da olduğunu öğrendiler. Atina donanmasına komuta eden Pakhes, Sparta donanmasının **Klaros**'ta (burada Klaros olarak geçmesine karşın Notion kastediliyor olmalıdır)²⁰⁵ demirlediğini öğrenince, bir süre peşlerine düşmüş, ancak yakalayamayacağını anlayınca geri dönüp, Kolophonlulara ait olan **Notion**'a demir atmıştı. Tam bu sırada Kolophon'da, Pers taraftarı olanlar isyan edip kenti ele geçince, Atina taraftarları kaçarak kenti terk etmek zorunda kalmışlar ve Notion'a sığınmışlardır. Atinalı Pakhes Notion'a saldırarak, burada bulunan Pers garnizonunu Pers taraftarlarını kılıçtan geçirdikten sonra, kente Atina taraftarlarını yerleştirdi.²⁰⁶ Buradan Mytilene'ye

²⁰⁴. Thuk. III.13-15

²⁰⁵. Klaros'un bu tarihte denizden uzak kaldığı göz önüne alınırsa, sözü edilen liman Notion limanı olmalıdır (bu bilgiler Doç.Dr. Nuran Şahin tarafından verilmiştir.)

²⁰⁶. Bu bilgiler Doç.Dr. N. Şahin tarafından verilmiştir.

geçen Pakhes, bütün Lesbos Adası'nı ele geçirmeyi başarmış (M.Ö. 427) ve parsellere ayırarak Atinalılar arasında paylaşmıştır. Perslerin Kıyı Anadolu'dan uzaklaşmasına rağmen Yunan kentlerinde hala Pers tarafını destekleyen Yunanlılar vardı. Aşağıda da anlatılacağı gibi, olaylar artık tamamen siyasi bir mücadele haline dönüşmüş olup, monarşik yönetimin tekrar iktidara gelmesini isteyenler Perslerin ve Spartalıların tarafını tutuyor olmalıydılar.

Spartalılar, Lesbos'ta yenilgiye uğradıktan sonra, Korkyra'yı ele geçirmek üzere hazırlık yapmaya başlamışlardı; bu sırada, Korkyra'da Atina'ya karşı bir ayaklanma ve iç savaş vardı (M.Ö. 427). Burada yapılan deniz savaşında Spartalılar ağır basmalarına rağmen, Atinalıların yardıma gelmesiyle, paniğe kapılıp gizlice kaçtılar. Bu ayaklanma, bütün Yunan dünyasını derinden etkilemiş, buradaki karışıklıkların kahramanları olan demokrasi taraftarları ve aristokratlar, diğer kentlerde de karışıklıklara önyak olmuşlardı; demokratlar Atina'yı, aristokratlar ise Sparta'yı destekliyordular.²⁰⁷

Aynı yıl, Atinalılar, Sicilya'ya bir donanma gönderdiler; burada yapılan savaşlar sonucunda, Messania Atinalılara teslim oldu. Bundan sonra Atina, birliğe üye olmayan Melos Ada'sına Nikias'ın komutasında bir donanma gönderdi. Melos'u ve Boiotia'daki Tanagra kentini yağmaladılar ve Atina'ya geri döndüler. Bu olaydan sonra, Melosluların Sparta'dan yardım istemeleri üzerine, Spartalılar Thrakia'da **Herakleia** kentini kurdular. Amaçları Thrakialıları ve Dorları korumaktı ve böylece Euboia ile Thrakia arasında kestirme bir yola sahip olmuşlardı.²⁰⁸

M.Ö. 422 yılında Pylos'ta yapılan savaşta, Spartalılar çok ağır kayıplar vermişler ve bunun üzerine Atinalılardan barış istemeyi kararlaştırmışlardı; ancak Atina'nın bu isteği reddetmesi ile birlikte savaş yeniden başlamış oldu. Atinalıların, Spartalıların gelen bu barış isteğine uymamaları, Sparta'nın kötü duruma düşmesi ve yapılacak savaştan sonra daha ağır koşullarda barış imzalatma isteği olmalıdır. Netekim, Pylos'taki savaşı kazanan Atinalılar oldular ve bu savaştan sonra, **M.Ö. 421** yılında, Peloponnesos Savaşı'nın onuncu yılında, **Nikias Barışı** gerçekleştirildi.

Bu anlaşmaya göre " *Lakedaimonialılarla Atinalılar aşağıdaki koşullar altında elli yıl süreyle müttefik olacaklardır:*

Bir düşman Lakedaimonia topraklarına girip, zarar verirse Atinalılar elden geldiğince kalabalık bir orduyla ve ellerindeki tüm imkanlarla Lakedaimonialılara yardıma koşacaklardır. Bir düşman, Atina topraklarına girip zarar verirse,

²⁰⁷ . Thuk. III.70-94; Hornblower 1983, 120-131. Hemen hemen aynı yönetim tarzını benimseyen Persler ve Spartalılar kısa süre sonra Atina'ya karşı birleşeceklerdir.

²⁰⁸ . Thuk. III. 92-93; Hornblower1983, 131

Lakedaimonialılar elden geldiğince kalabalık bir orduyla ve ellerindeki tüm imkanlarla Atinalılara yardıma koşmak zorundadırlar. Düşman geri çekilmeden önce ülkeyi yakıp yıkarsa, Spartalılarla Atinalılar, sorumlu siteyi düşman sayacak, ortaklaşa misilleme yapacak ve savaşa ancak ortaklaşa bir anlaşmayla son vereceklerdir. Bu maddeye, adaletle, gayretle ve hileye sapsmadan uyulacaktır.

Bir köle ayaklanması olursa, Atinalılar, güçleri ölçüsünde tüm çabalarıyla Spartalıların yardımına koşacaklardır.

Bu koşullara uyulacağına, her iki taraftan da bu barış anlaşmasına karar verenler ant içeceklerdir. Anlaşma her yıl yenilenecektir. Spartalılar Dionysialar sırasında Atina'ya, Atinalılar Hyakinthialar sırasında Sparta'ya gideceklerdir.

Her iki taraf da anlaşmayı, Sparta'da Apollon Amykles Tapınağı yakınında, Atina'da Akropolis' te Athena Tapınağı yakınında birer dikili taşta yazdıracaklardır.

Spartalılar ve Atinalılar ittifak anlaşmasına bir şey ekletmek veya çıkartmak isterlerse, iki tarafın da kabul etmesiyle bunu yapabileceklerdir".²⁰⁹

Ayrıca bu anlaşmaya göre Atina ele geçirdiği kentleri (Pylos, Kytera, Metana ve Atalante) geri verecek ve tüm tutsakları serbest bırakacaktı. Spartalılar da Atinalılardan aldığı kentleri geri verecek ve bu kentler daha önce ödedikleri miktarda vergiyi Atina'ya ödeyecekler ve özgür olacaklardır.²¹⁰

Anlaşma çok adil gibi görünüyorsa da, Sparta'nın güç kaybetmesi ve hemen arkasından yapılan bu anlaşmayla, **Attika-Delos Deniz Birliği** varlığını daha da güçlendirerek sürdürmüş oluyordu. Nikias Barışı'ndan sonra da, Thukydides'in anlattıklarından da anlaşıldığı üzere, Yunan dünyasına huzur gelmemiştir; barıştan bir yıl sonra Atina'daki iç politik çekişmeler, Sparta ile Argos arasındaki çatışmaların yeniden başlamasına neden oldu.

M.Ö. 424 yılında Mytilene ve Lesbos'tan sürgün edilenler; Peloponnesos'dan aldıkları paralı askerlerle birlikte kıyı kentlerini ele geçirmek üzere Anadolu'ya geldiler. Önce Rhoeteion'u aldılar ve iki bin Phokaia stateri karşılığında halka geri verdiler ve **Antandros** üzerine yürüyerek burayı da ele geçirdiler. Bu sırada, Atinalılar da 60 gemi, iki bin hoplit ve süvariyle Kythera üzerine sefer düzenlemişlerdi.²¹¹

Mytileneliler hemen **Antandros'u** tahkim etmeye başlamışlardı, ancak Hellespontos dolaylarında Atina birliği için para toplayan Demodokes ve Aristides

²⁰⁹ . Thuk. V.23

²¹⁰ . Thuk. V.18

²¹¹ . Thuk. IV.51-52

olaydan haberdar olmuş ve Antandros üzerine sefer açmışlardı. Burada yapılan çatışmalardan galip çıkan Atinalılar, Antandros'u tekrar ele geçirmişlerdi.²¹²

M.Ö. 424 yılının sonunda, Artaxerxes ölünce, onun Kraliçe Damaspiya'dan olma oğlu Xerxes varis olarak ortaya çıkmış; fakat 45 gün süren iktidarının sonucunda, bir festivalin ardından uykuda iken öldürülmüştü. Boş kalan tahta ise Artaxerxes'in, Arkadialı Cosmartidene'den olma oğlu **Dareios II Ochus** geçer (13 Şubat 423).²¹³ Bu sırada Batı Anadolu'da, Daskyleion satrabı **Pharnakes** ve Sardes satrabı **Pissouthnes** görev yapıyorlardı.

Barış anlaşmasının ardından, Atina ve Sparta, ele geçirdikleri yerleri geri vermeye yanaşmayınca, kısa sürede yeniden bir gerginlik oluşmuştu. Atina'da komutanlığa seçilen Alkibiades de barışın devam etmesini istemiyordu; çünkü hala Atina'nın Yunan dünyasının lideri olduğuna inanıyordu. M.Ö.420 yılında Sparta'dan kopan Argos, Atina ile bir anlaşma yaparak birliğe katılmıştı.

M.Ö. 418 yılında, Sparta ile bir anlaşma yapan Argos Atina tarafından kışkırtılınca, Sparta ile Atina ve müttefikleri Mantinea'da karşı karşıya geldiler ve bu savaştan Atina ve Argoslular büyük kayıp vererek çıktılar.²¹⁴

Bu savaştan sonra Sparta, Yunan kentleri arasında önemli bir itibar ve güç kazanmıştı; Peloponnesos Birliği'ni tekrar canlandırdılar ve bu birliğe kısa süre öncesine kadar düşmanları olan Argos'u bile katmayı başardılar.²¹⁵

M.Ö. 417 yılında Atina, egemenliğini tanımayan Melos Adası'na 30 Atina, 6 **Khios** ve 2 **Lesbos** gemisiyle sefer düzenledi ve uzun süren kuşatmadan sonra Meloslular teslim olmak zorunda kaldılar.²¹⁶

Nikias'ın izlediği yumuşak ve barışçı politika sayesinde, güçlükle yapılabilen barış Alkibiades'in maceracı ruhu nedeniyle, bir anda yok olmuş ve Sparta ile Atina yeniden karşı karşıya gelmişlerdi. Bunun sonucunda da, Yunan dünyası yeniden ikiye bölünerek savaş durumuna geçmişti. Öyle anlaşılıyor ki, bu dönemde bütün Yunan kentlerinde, Demokratlarla Aristokratlar arasındaki mücadele, kentin hangi tarafta yer alacağını belirleyen önemli bir unsurdur. **Demokrasi** yanlıları Atina'yı desteklerken, **Aristokratlar** Sparta yanlısı olarak görünüyorlardı. Böylece, kentlerdeki iç politik mücadeleler kentin taraf olmasında önem kazanıyor ve belirleyici oluyordu. Mantinea'da

²¹² . Thuk. IV.75

²¹³ . Olmstead 1978, 355-356

²¹⁴ . Thuk. V.63-75

²¹⁵ . Thuk. V.76-81

²¹⁶ . Thuk. V.84-116

Sparta'ya karşı alınan yenilgi nedeniyle, Alkibiades Atina'da itibar kaybetmişti; buna rağmen, M.Ö. 417/6 yılında Nikias ile birlikte tekrar komutanlığa seçilmeyi başarmıştı. Alkibiades, Atinalıları ikna edip Sicilia üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi ve yapılan hazırlıklardan sonra, M.Ö. 415 yılında Sicilia üzerine yürüdü. Syrakusai'in alınmasını amaçlayan bu sefer, Alkibiades'in kaçması ve Nikias'ın başarısızlığı ile sonuçlanmış, ağır bir yenilgi alınmıştı, M.Ö. 413.²¹⁷ Bu savaşa Atinalıların yanında Lemnos, İmbros gibi adaların yanı sıra, İonia'dan **Miletoslular**, **Samoslular** ve **Khioslular** da katılmışlardı; bu nedenle, Miletos, Samos ve Khios vergiden muaf tutulmuşlardı. Dor kenti olan Rhodos da Atina'nın yanında yer alan kentler arasına katılmışlardı.²¹⁸

Bu yenilgiden sonra Atina büyük bir itibar kaybına uğramıştı; ayrıca donanmanın önemli bir bölümü yok olmuş ve önemli ekonomik kayıplar vermişti. Üstelik bu savaştan, Atina'nın en büyük düşmanı olan Sparta karlı çıkmıştı. Bu savaştan sonra Atina ile Sparta arasında gerginlik iyice artmış ve savaş hazırlıkları iyice hızlanmıştı. Bu olayın sonucunda, Atina'nın Yunan kentlerine verdiği güven sarsılmış ve birlikten kopmalar da başlamış, **Lesbos** birlikten ayrılarak Sparta tarafına geçmişti. **Khioslular**, **Erythrailliler** ve Sardes satrabı **Tissaphernes** Sparta'ya elçiler göndererek, Atina'ya karşı yardım istemişlerdi. Uzun zamandır Atina politikalarından hoşnut olmayan Atina birliğine üye Yunan kentleri için bu büyük bir fırsattı. Bu fırsatı kaçırmak istemeyenler arasında adadaki Klazomenai halkı da vardı; Sparta yanlısı olanlar hemen anakaraya çıkarak bir yerleşim yeri kurmuşlardı. Benzer şekilde başka kentlerde de aristokratlar ve demokratlar arasındaki mücadele bölünmelere yol açmıştı.

Bu sırada, Pers kralı Dareios II tahta geçtiği andan itibaren Atinalılarla M.Ö.421 yılında yapılan anlaşmayı tanımayarak, Yunan kentlerinden vergi toplamak ve denize inmek istiyordu; ancak Atina'nın egemenliği nedeniyle kentlerden vergi alamayan satrap **Tissaphernes**, Peloponnesosluların göndereceği orduya yiyecek sağlayıp masraflarını bile ödemeyi kabul ediyordu ve her ne pahasına olursa olsun Sparta'nın yardımını alarak böyle bir fırsatı kaçırmak istemiyordu. Böylece Spartalıları Büyük Kral'ın yanına çekmek istiyor ve onların yardımıyla Batı Anadolu kentleri üzerindeki Atina baskısını ortadan kaldırıp, yeniden vergi toplayarak Pers kralının gözüne girmek istiyordu. Tissaphernes aynı zamanda, Karia'da ayaklanan Pissouthnes'in oğlunun yakalanmasını istiyordu.

²¹⁷. Thuk. VI. kitap

²¹⁸. Thuk. VII.57

Sparta'dan yardım isteyenler arasında Megara'dan Laophon oğlu Kalligitos ile Kyzikos'dan Athenagoras oğlu Timagoras da yurtlarından atılmışlar ve Pharnakes oğlu Pharnabazos'un yanına sığınmışlardı. Yunan kentlerinden vergi toplayamayan Pharnabazos da şehirleri Atina'dan ayırabilmek için, Sparta'dan, Hellespontos kıyılarına bir donanma göndermesini istiyordu. Spartalılar, **Khios** ve **Erythrai**'i hemen ittifaka aldılar ve 40 gemi gönderilmesini kararlaştırdılar, Khios'un da 60 gemisi vardı ve toplamı önemli bir donanma yapıyordu (M.Ö.412).²¹⁹

Ertesi yaz Sparta, 30 gemilik bir donanmayı Anadolu'ya gönderdi; Pharnabazos'un önce Hellespontos'a gelmesini istediği donanma, önce **Khios**'a sonra **Lesbos**'a en son olarak da Hellespontos'a gidecekti. Khios'tan şüphelenmeye başlayan Atina, Khios'a gemi göndererek kendisine bağlılıklarını bildirmelerini istedi. Bunun üzerine Khioslular, Atina'ya 7 gemi göndererek Atina taraftarı olduklarını söylediler. Aslında, Khios halkının, aristokratlar dışında, Sparta'dan yardım istendiğinden haberi yoktu; Atina'nın tepkisini çekmemek için gizli tutuyorlardı. Sparta'nın Khios'a bir donanma gönderdiğini haber alan Atina, 21 gemiden oluşan donanmayı Khios üzerine gönderdi; ancak Khios gemilerine güvenmeyen Atina donanması bir süre sonra geri dönmüş ve Khios gemilerini bırakarak 37 gemiyle tekrar yola çıkmışlardı; düşman donanmasına yetişip, Peiraeos'a kadar kovaladılar ve burada yapılan savaşı Atinalılar kazandı. Bunun üzerine, Spartalılar, Khalkideos ve Alkibiades komutanlığında küçük bir donanmayı gizlice **İonia** üzerine gönderdiler. Ansızın Khios'a çıkan Spartalıları görünce, demokratlar korkuya kapılmış, oligarkhlar ise sevinmişlerdi. Khalkideos ile Alkibiades **Khioslular** ile **Erythraïluların** ikinci kez Atina'dan ayrılmalarını sağlamış; buradan üç gemiyle Klazomenai'e geçmişler ve onları da birlikten ayrılmaya ikna etmişlerdi; Atina baskısını üzerinden atan **Klazomenai** halkı adayı terkedip anakarada **Polikhna**'yı tahkim ettiler.²²⁰

Khios, hem İonia hem de Atina için çok önemli bir müttefikti; bütün deniz savaşlarına en çok sayıda gemiyle katılan kentlerden birisidir. Spartalıların, yardım gönderme konusunda önce Hellespontos yerine Khios'u tercih etmelerinin nedeni de bu olmalıdır. Ayrıca Khios'un stratejik olarak çok önemli bir konumda olması da bu tercihin nedenlerinden olmalıdır. Spartalılar için Khios'u birlikten ayırdıktan sonra Atina baskısından bunalan Erythrai ve Klazomenai kentlerini isyana sürüklemek hiç de zor olmamıştır.

²¹⁹. Thuk. VIII.1-6

²²⁰. Thuk.VIII.7-14; Tanrıver 1988

Atina, durumun kendi aleyhine döndüğünü görünce, hemen bir donanma hazırlayarak Khios'a gönderme kararı aldı. Strombikhides emrindeki 8 gemiden oluşan donanma **Samos'a** varmış burayı kolağan ettikten sonra **Teos** üzerine yola çıkmıştı. Spartalı Khalkideos da onu karşılamak üzere 23 gemiyle Khios'dan Teos'a doğru yola çıkmıştı. **Teos'da** demirleyen Strombikhides, kalabalık bir deniz filosunun üzerine doğru geldiğini öğrenince, Samos'a doğru kaçmaya başladı. Teoslular Khalkideos'a önce kentin kapılarını açmak istememelerine rağmen, Atinalıların kaçtığını görünce kara ordusunu kente almayı kabul ettiler. Khalkideos ile Alkibiades, gemilere **Khioslu** tayfaları bindirip 20 gemi daha donattıktan sonra, Atina'ya karşı isyan etmelerini sağlamak için, **Miletos'a** hareket ettiler ve Atinalılardan önce **Miletos'a** varıp isyan ettirmeyi başardılar; geç kalan Atinalılar da 19 gemiyle Miletos'a gelmiş ancak kente alınmayınca Lade Ada'sına demirlemişlerdi.²²¹

Bu olaydan hemen sonra Spartalılar, Tissaphernes'in ve Khalkideos'un yardımlarıyla Büyük Kral ile ilk anlaşmalarını imzaladılar;

"Spartalıların müttefikleri, Kral ve Tissaphernes ile şu koşullarda ittifak yaptılar: Kral'a ait ya da Kral'ın atalarına ait olmuş tüm bölgeler ve tüm şehirler Kral'ın olacaktır. Atinalıların bu şehirlerden gerek para gerek her çeşit ürün olarak aldıkları vergiler konusunda, kral, Spartalılar ve müttefikleri, Atinalıların bu vergileri toplamasına birlikte engel olacaklardır. Kral da, Spartalılar da, müttefikleri de imzacı taraflardan ikisi de onaylamadan barış yapamayacaklardır. Kral'ın uyruklarından isyan eden olursa, Spartalıların ve müttefiklerinin düşmanı ilan edileceklerdir. Spartalıların müttefiklerinin uyruklarından isyan eden olursa, aynı biçimde Kral'ın düşmanı ilan edileceklerdir".²²²

Bu anlaşmadan sonra Khioslular, 10 gemi daha hazırlayarak Anaia'ya geldiler; ancak dönerlerken Diomedon komutasındaki 16 gemiyle karşılaşınca, biri **Ephesos'a** diğerleri ise **Teos'a** doğru kaçtılar; Atinalılar 4 gemiyi ele geçirmeyi başarırken diğerleri Teos'a ulaştılar. Atinalılar Samos'a çekilince, Khioslular ellerinde kalan gemilerle Teos'dan ayrılıp **Lebedos** topraklarındaki **Aerae'nin** birlikten ayrılmasını sağladılar.

Sparta birliklerinin Teos'dan ayrılmasından sonra, Tissaphernes burada kalan surları da yıktı. Tissaphernes'in de Teos'dan ayrılmasıyla birlikte, Diomedon Atina gemileriyle Teos'a gelmiş ve şehre kabul edilmişti; sonra kıyıyı izleyip Aerae'ye kadar gelmiş ve kente saldırmış; ancak ele geçirmeyi başaramamıştır.

²²¹ Thuk. VIII.15-17

²²² Thuk. VIII.18

Bu dönemde demokratik bir yönetime geçen Samos'a Atina tarafından özerklik verilmişti. Samos'a bu ayrıcalığın tanınmasının nedeni olarak, Yunan kentlerinin birlikten ayrılmaya başlamasıyla sadık kalan kentlerin ödüllendirilmesi gösterilebilir.

Khioslular ise elden geldiğince çok kenti isyana sürükleyebilmek için Lesbos'a yönelmiş ve başarılı olmuşlardı. Sonra Hellespontos'a doğru yola çıkmış buradaki Sparta birlikleri de Klazomenai ve Kyme'ye yönelmişlerdi. Kara ordusunun komutanı Spartalı Eralas, donanma komutanı ise Deiniadas idi; donanma Methymna ve Mytilene'yi Atina'dan ayırmayı başarmıştı. Spartalı Astyokhos 4 gemiyle Khios'a ulaştığı sırada, Leon ve Diomedon komutasındaki Atina donanması da Lesbos'a hareket etmişti. Bunu haber alan Astyokhos da Lesbos'u kurtarmak için yola koyuldu; Pyrrha ve Eresos'a uğradığı sırada, Atinalıların Mytilene'yi aldıklarını öğrendi. Bu haberleri, Mytilene'nin ele geçirilmesinden sonra Methymna'dan kaçan denizcilerden öğrenmişti. Bunun üzerine, Astyokhos, Mytilene'ye gitmekten vazgeçip, Eresos'u Atina'ya karşı isyan ettirdi ve halkı silahlandırarak, karadan Antissa ve Methymna'ya gönderdi; kendisi de denizden yola çıktı. Bu sırada Atinalılar, Lesbos'u yeniden birliğe katmışlar ve Klazomenailıların karada tahkim ettikleri Polikhna'yı da ele geçirerek tüm halkı adaya sürerken, isyanın elebaşları Daphunte'ye sığınmış ve Klazomenai yeniden Atina birliğine katılmıştı.²²³ Astyokhos Lesbos'a geldiğinde bu olanları görünce bütün planları bozulmuş ve geri dönmek zorunda kalmıştı.²²⁴

Lade Ada'sında Miletos'u kuşatan Atina gemileri, Miletos toprakları içindeki Panormos'a bir çıkartma gerçekleştirdiler ve Miletoslulara yardıma gelen, Spartalı Khalkideos'u öldürdüler. *"Bunun üzerine Leon ile Diomedon, Lesbos'taki Atina gemileriyle, Khios'un karşısındaki Oenussae adalarını, Erythrai topraklarındaki tahkim edilmiş yerleri, Sidussa ile Pteleon'u ve Lesbos'u deniz üsleri olarak kullandılar; Lesbos'tan Khios'a bir deniz akını yaptılar. Yanlarında deniz piyadesi olarak, kara listelerinde yazılı ve askerlik hizmetiyle yükümlü hoplitler vardı. Kardamyle'ye bir çıkartma yaptılar, Boliskos'ta onları karşılamaya çıkan Khios birliklerini bozguna uğrattılar, pek çoğunu öldürdüler ve bu bölgeyi baştan aşağı kırıp geçirdiler. Phano'e'de ikinci, Leukomuon'da üçüncü bir zafer kazandılar. Bundan sonra Khioslular artık çıkış hareketi yapmadılar; Atinalılar ise herşeyin bol olduğu ve Med savaşlarından bu yana kimseden zarar görmeyen bu bölgeyi yakıp yıktılar..."*²²⁵

²²³ . Tanrıver 1988.

²²⁴ . Thuk. VIII.19-23; Tanrıver 1988

²²⁵ . Thuk. VIII.24

Aynı yazın sonunda Atina, Argos ve müttefikleri birlikte hazırladığı 48 gemiden oluşan bir filo ve 3500 kişilik orduyla Samos'a gelmiş ve **Miletos**'a çıkarma yapmıştı. Tissaphernes ve Sparta'nın desteği ile karşı koyan Miletoslular, Argosluları yenmelerine rağmen Sparta ve Pers güçleri Atinalılara karşı yenik düştüler. Atinalılar, Miletos'u kuşatacak bir sur yapmaya hazırlanırken, Sparta ve Sicilialılardan oluşan bir donanmanın üzerlerine geldiği haberini aldılar. Sparta ve Sicilia donanması önce Eleos Adası'na gelmiş, Atina'nın Miletos önlerinde olduğunu anlayınca, **İasos** Körfezi'ne yönelmiş ve Miletos topraklarındaki, **Teikhiussa**'da kamp kurmuşlardı. Atinalılar tehlikeyi sezince, Miletos'u hemen o gece terkettiler. Miletos'a gelen Sparta donanması, Atinalıların olmadığını fark edince, Tissaphernes'in de kışkırtmasıyla "*Kral'ın düşmanı olan Amorges'in elindeki İasos'a yelken açtılar*"²²⁶ ve kenti ele geçirdiler; Kral'a isyan etmiş olan Pissouthnes'in oğlu Amorges'i yakaladılar ve Tissaphernes'e teslim ettikten sonra Miletos'a döndüler. Amorges'in ordusundaki paralı askerleri, Spartalı Leon oğlu Pedaritos komutasında karadan **Erythrai**'e gönderdiler.²²⁷

Ertesi kış Tissaphernes, **İasos**'un savunması için hazırlıklar yaptıktan sonra, **Miletos**'a gelmiş ve Sparta donanmasına, günlük adam başına bir Attika drahmisi olan ücretlerini ödemişti. Bu sırada Samos'ta bulunan Atinalılara, Atina'dan Kharminos, Strobikhides ve Euktemon'un komutasında yardım geldi. Böylece güçlenen Atina donanması, Miletos'u denizden ablukaya alma ve **Khios**'a da kara birliği gönderme kararı aldı. Böylece Strobikhides, Onomakles ve Euktemon 30 gemi ve bin hopliten bir kısmını alarak Khios'a doğru yola çıktı; diğer 64 gemi Samos'ta kalıp Miletos'a deniz seferleri düzenlediler.²²⁸

Aynı anda Khios'ta bulunan Spartalı Astyokhos, 10 Sparta ve 10 Khios gemisiyle Pteleon'a saldırdı; alamayınca da kıyıda **Klazomenai**'e kadar gelerek buradaki Atina taraftarlarına, "*toprakların iç kısmındaki Daphnunte'ye çekilip boyun eğmelerini buyurdu, aynı buyruk İonia vali yardımcısı Tamos tarafından da verildi, ama yerine getirilmedi; bunun üzerine Astyokhos surları olmayan kente saldırdı. Ele geçiremeyince rüzgarlı bir havada yeniden denize açıldı. Kendisi Phokaia ve Kyme'ye yanaşırken, öbür gemileri Klazomenai yakınındaki Marathusa, Pele ve Drymussa adalarına demirlediler. Rüzgar yüzünden 8 gün adalarda kalıp, bundan yararlanarak çapulculuk yaptılar ve Klazomenaililerin adalarda biriktirdikleri yedek besinleri tükettiler; geri kalanı da gemilerine yükleyip Phokaia ve Kyme'de bekleyen Astyokhos ile buluşmak*

²²⁶ . Thuk. VIII.24

²²⁷ . Thuk. VIII.25-28

²²⁸ . Thuk. VIII.29-30

üzere yola çıktılar".²²⁹ Atina baskısından bunalan Lesbosluların ayaklanmak için Astyokhos ile görüşmeleri üzerine, Astyokhos ve kara yoluyla Miletos'dan Erythrai'e geçen Pedaritos **Khios**'a geldiler; Astyokhos ve Pedaritos Khiosluları, Lesbos'a isyan çıkarmak üzere göndermek istedilerse de, Khioslular bu karara uymadılar. Bu duruma çok sinirlenen Astyokhos, Lakonia'dan getirdiği gemilerle birlikte 5 Korinthos, bir megara ve bir Hermione gemisiyle Miletos'a yöneldi ve **Erythrai** topraklarındaki **Korykos**'a demirledi. Samos'ta kalan Atina donanmasının da burada olmasına rağmen, iki donanma birbirlerini farketmediler ve Astyokhos **Miletos**'a yöneldi. Peloponnesos'tan yardım amacıyla yola çıkan 12 Sparta gemisi, Tissaphernes'in isyan ettirdiği kentlerden **Knidos**'a demirledi. Bunu haber alan Samos'taki Atinalılar, hemen Knidos üzerine bir donanma göndererek Sparta donanmasını yenilgiye uğrattılar; daha sonra Knidos'a saldıran Atinalılar kenti ele geçiremeyince, Knidos topraklarını yağmalayarak tekrar Samos'a döndüler.²³⁰

Astyokhos, Miletos'a gelip donanmanın başına geçtiği sırada, Sparta ordusunun durumu çok iyi idi ve pek de yararlı olmayan Khalkideos ve Tissaphernes arasında yapılan anlaşmaya olumsuz bakmaya başlamışlardı; bunun üzerine Spartalılar ve Persler arasında yeni bir barış ve dostluk anlaşması imzalanmıştır.

Bu anlaşmaya göre:

- 1-Kral'a ait tüm ülke ve şehirlere Spartalılar ve müttefikleri savaş açamayacak ve zarar veremeyecek,
- 2-Spartalılar ve müttefikleri bu şehirlerden vergi toplamayacak,
- 3-Kral Dareios ve uyrukları, Spartalılara ve müttefiklerine savaş açamayacak, zarar veremeyecek,
- 4-Spartalılar ve Persler birbirlerinin yardımlarına ihtiyaç duyarlarsa ancak ortak bir anlaşmayla harekete geçecekler,
- 5-Persler ve Spartalılar, Atina'ya karşı savaşmaya devam edecekler ve ortaklaşa bir anlaşmayla barış yapabilecekler,
- 6-Kral'ın isteği üzerine gelen tüm birliklerin parasını Kral verecek,
- 7- Anlaşma kapsamında olan yerlerde oturanlardan birisi Kral'ın topraklarına saldırırsa, Spartalılar Kral'a yardım edecekler,

²²⁹ . Thuk. VIII.31. Atina baskısı altında anakaraya çıkamayan Klazomenai halkı, bu adaları tarım ve depolama amaçlı kullanmış olmalıydılar. Sürekli tehdit altında yaşadıkları için en güvenli yerin bu adalar olduğunu düşünmüş olmalılar.

²³⁰ . Thuk.VIII.32-36; Gezgin 1995

8-Kral'ın ülkesinden birisi, Spartalılar veya müttefiklerine saldırırsa, Kral Spartalılara yardım edecekti.²³¹

Spartalılar ve Persler bu anlaşmayı imzalarken, Atinalılar Lesbos'tan **Khios**'a geçmişlerdi; Khioslu Pedaritos, Miletos'daki Astyokhos'dan yardım istemesine rağmen, Khioslulara kızgınlığı süren Astyokhos buna yanaşmadı. Samos'taki Atina filosu da Miletos gemilerini bulamayınca tekrar Samos'a çekilmişti. Pedaritos'un kendilerine yardım etmeyen Astyokhos'u Sparta'ya şikayet eden mektubu etkili olmuş ve Peloponnesos'tan çok yetkili bir danışma grubu, Astyokhos'u ikna etmek üzere gönderilmişti. Pedaritos aynı zamanda, Astyokhos'a da mektup yazıp yardım istemeye devam ediyordu. Sparta'dan gelen danışma grubunu da taşıyan yardım filosu, Atina gemilerinin korkusuyla, Girit üzerinden gelerek **Kaunos**'a demir attı; Miletos'a da haber göndererek filonun kendilerini karşılamalarını istediler. Bu sırada Khios hem karadan hem de denizden kuşatılmıştı. Astyokhos önce yardım etmek istememesine rağmen Sparta ve müttefiklerinin ısrarı üzerine yardım etmeye karar verdi. Astyokhos 27 Sparta gemisinin Kaunos'ta olduğunu haber alınca, Khios'tan önce Kaunos'a gitmek üzere yola çıktı. Yolu üzerindeki **Kos** kentine bir çıkarma yaparak yağmaladıktan sonra **Knidos**'a geldi. Halkın direnmesiyle karşılaşınca karaya çıkmayarak, Kaunos'taki 27 gemiyi gözetleyen ve 20 gemiden oluşan Atina filosunun üzerine doğru yürümeye başladı. Samoslu Kharmines komutasındaki Atina filosu da Sparta donanmasının Kaunos'ta olduğunu öğrenmiş, **Syme**, **Khalke**, **Rhodos** ve Lykia dolaylarında beklemekteydiler. Astyokhos Syme'ye yöneldiği sırada çıkan fırtına, donanmanın bir kısmını Atinalıların bulunduğu Knidos'a doğru sürüklemiştir. Atinalılar ise bunları, Kaunos'tan bekledikleri gemiler sanıp, hemen saldırarak üç gemi batırıp çoğuna zarar vermişken, kalan Sparta gemileri tarafından sarılmışlardı; çatışmada Atina gemilerin çoğu batarken, bir kısmı önce Teutlussa Adası'na sonra da **Halikarnassos**'a sığındılar. Spartalılar Knidos'a yanaştılar ve **Kaunos**'tan gelen diğer filoyla birlikte Syme'ye bir zafer anıtı dikip, tekrar **Knidos**'a demir attılar. Samos'taki Atina donanması savaşı haber alınca hemen Syme üzerine yürüdü; ancak Knidos'taki Sparta donanmasıyla bir çatışma olmadı ve **Lorrymi**'ye yanaşıp tekrar Samos'a döndüler. Tüm Sparta donanması Knidos'ta iken Tissaphernes de Knidos'ta idi ve onlarla anlaşma yapmak üzere görüşmekteydi. Spartalılar önceki anlaşmalardan pek hoşnut değillerdi; ancak burada yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmadı. Bunun üzerine, Sparta donanması **Rhodos**'a gitmeye ve bu adayı kendi birliğine katmaya karar verdi; çünkü Perslerden gerekli yardımı görememişlerdi ve

²³¹ . Thuk.VIII.37

Rhodos'u kendi birliklerine çekerek diğer adaları ele geçirebilmek için sağlam bir zemin oluşturacaklar ve Perslere gereksinim duymadan var olabileceklerdi. Zaten Rhodos'un ileri gelenleri de haber gönderip Spartalılardan yardım istiyorlardı. Spartalılar adaya çıkıp, halkı Atina'dan ayrılıp Sparta tarafına geçmeye ikna ettiklerinde, Samos'taki Atinalılar da olayı duymuşlar ve hemen harekete geçmişlerdi. Atinalılar Rhodos açıklarına geldikleri zaman geç kaldıklarını anlayıp, Samos'a geri çekilmişler ve Khalke, Kos ve Samos'tan Rhodos'a deniz akınları yapmaya başlamışlardı. Spartalılar ise ele geçirdikleri Rhodos'tan 32 talantlık vergi aldılar ve gemilerinin bakımlarını yaparak uzun süre burada kaldılar.²³²

Sparta, **Alkibiades'e** Khalkideos'un ölümü ve Miletos savaşı nedeniyle güvenmiyordu ve Astyokhos'dan onu öldürmesini istediler; başına gelecekleri anlayan Alkibiades Tissaphernes'in yanına sığındı. Zaten Sparta ile anlaşamamış olan Tissaphernes'i Sparta'nın aleyhinde kışkırtıp, onları zor durumda bırakmaya çalışıyordu. Tissaphernes, Alkibiades'ten etkilenip, tayfalar için ödediği bir drahmiyi üç oboleye düşürmüş ve Spartalılara yaptığı ödemelerin yanısıra, Atina'ya bağlı kentlerin komutanlarını ve ileri gelenlerini de kendi safına çevirebilmek için para ödüyordu. Ayrıca Tissaphernes'e Sparta veya Atina'dan birinin hem karada hem de denizde egemen olmasını engellemesini öğütüyordu ki, Kral'a karşı geleni diğeriyle kırdırabilirdi. Alkibiades bununla da kalmayarak, Atinalılara, kendisini ülkelerine almaları ve demokrasiden de vazgeçmeleri koşuluyla, Kral'ın ve Tissaphernes'in dostluğunu öneriyordu. Alkibiades'in bu önerisi Atinalıların benimsemesine rağmen strategos Phyrnikos'un hiç hoşuna gitmemişti; Kral'ın Batı Anadolu'da yeniden egemenlik kurmaya başladığı bir dönemde Atina ile dost olması anlamsızdı. Ayrıca birliğin kuruluşu ve Atina'nın lider olması demokratik bir yapısı olduğu için gerçekleşmişti ve demokrasiden vazgeçilirse zaten zor durumda olan birlik tamamen dağılılabirdi. Phyrnikos, Alkibiades'in Atina'ya gelmesine engel olamayacağını anlayınca, geldikten sonra kendisine zarar vermesinden korkarak, Miletos kıyılarında bulunan Astyokhos'a, Alkibiades'in Spartalıların aleyhine çalıştığını anlatır. Astyokhos ise aldığı bu haberi, **Magnesia'ya** giderek, Tissaphernes'in yanında Alkibiades'e iletir; Alkibiades bu durumu Atinalılara bildirip Phyrnikos'un öldürülmesini ister. Phyrnikos, Astyokhos'a bir mektup daha göndererek, Samos'taki Atina ordusunu, kendisini yenebilmek için Spartalılara vereceğini söyleyerek tehdit eder; Astyokhos bunu da Alkibiades'e iletir. Daha sonra Phyrnikos, düşmanın saldıracağını söyleyerek orduyu alarma geçirdi ve Samos'a surlar yapılmaya başlandı. Alkibiades'in Phyrnikos'u hainlikle suçlaması Atinalılara inandırıcı

²³² Thuk. VIII.38-44

gelmedi; bunun üzerine, Alkibiades, Tissaphernes'i Atinalılarla barış yapmak için ikna etti. Oysa Tissaphernes, Atinalılardan çok, denizde daha üstün olan Spartalılardan çekinmekteydi. Özellikle daha önce, Knidos'ta Therimenes ile yapılan anlaşmanın Sparta birliği arasında karışıklık yarattığını öğrendikten sonra, daha da çekinmeye başlamıştı. Samos'tan Atina'ya, Peisandros başkanlığında giden ekip Atinalıları ikna etmeyi başardı ve halk demokrasiye son verilmesine, Alkibiades'in Atina'ya çağrılmasına ve Kral ile barış yapılmasına karar verdi. Ayrıca Phyrnikos ve Skironides komutanlıktan alınarak yerlerine Diomedon ve Leon atandı. Sonra Peisandros, on temsilciyle beraber Tissaphernes'in yanına gitmek üzere yola çıktı.²³³

Kışın Leon ile Diomedon, **Rhodos**'a bir sefer düzenleyerek ele geçirmişler ve Kos'tan daha stratejik bir noktada olan adayı üs olarak kullanmaya başlamışlardı; çünkü Sparta donanması denize açılırsa buradan gözetlemek mümkündü. Pedaritos olayı duyunca Khios'tan Ksenophantidas'ı Rhodos'a gönderip bilgi aldı. Bu sırada Atinalılar sur inşa etmişlerdi. Pedaritos elindeki birliklerle Rhodos'a bir çıkarma yaptı; ancak önceleri avantajlı bir duruma geçmesine karşın bir çok Khiosluyla birlikte Pedaritos da öldü. Bunun üzerine, Atinalıların **Khios**'u kuşatmaya aldıkları sırada, Peisandros, Tissaphernes'in yanına gelmiş, anlaşma için görüşmeler başlamıştı. Tissaphernes ve Alkibiades Atinalılardan tüm İonia'nın ve komşu adaların serbest bırakılmasını istiyorlardı; ancak Atina heyeti Alkibiades'in oyununa geldiklerini anlayınca **Samos**'a geri döndü.²³⁴

Bu olaydan hemen sonra Tissaphernes, Spartalıları Miletos'a getirmek ve anlaşma yapabilmek amacıyla **Kaunos**'a gitti; onlara biraz para yardımında bulunup iyi geçinmek istiyordu ve görüşmeler sonunda onları üçüncü anlaşmaya da ikna etti:

"Dareios'un tahta çıkışının 13. yılında (M.Ö.411) ve Lakedamonia'da Alexippidas'ın ephorosluğu sırasında, Meandros ovasında bir yanda Lakedamionalılarla müttefikleri, öte yanda Tissaphernes, Hieramenes ve Pharnakes'in oğulları arasında, Kral'ın Lakedamionalıların ve müttefiklerinin işleriyle ilgili bir anlaşma imzalanmıştır.

Asia'da Kral'a ait her yer onun mülkü olarak kalacak; bunları dilediğince kullanacaktır.

Spartalılarla müttefikleri, Kral'ın ülkesine, Kral da Spartalılarla müttefiklerinin ülkelerine karşı hiç bir düşmanca harekette bulunmayacaktır.

²³³. Thuk. VIII.43-54

²³⁴. Thuk. VIII.55-56

Sparta'dan ya da müttefiklerinden biri, Kral'ın ülkesine karşı düşmanca bir harekete girişirse, Spartalularla müttefikleri ona engel olacaklardır; aynı biçimde Kral'ın uyruklarından biri Spartalılara ya da müttefiklerine karşı düşmanca bir harekete girişirse Kral buna engel olacaktır.

Tissaphernes, verilen sözler uyarınca, Kral'ın donanması gelinceye kadar eldeki gemilere para ödeyecektir. Kral'ın gemileri geldikten sonra, Spartalularla müttefikleri kendi gemilerinin bakımını üstlerine almak isterlerse, bunda serbest olacaklardır. Tissaphernes'ten para yardımı almayı tercih ederlerse, Tissaphernes verecek ama sonunda Spartalularla müttefikleri Tissaphernes'e aldıkları tüm avansları geri vereceklerdir.

Kral'ın donanmasının gelmesinden sonra, gerek Sparta ve müttefik gemileri gerekse Kral'ın gemileri, bir yandan Tissaphernes'in, öte yandan Spartalularla müttefiklerinin alacakları kararlar uyarınca ortaklaşa savaşacaklardır. Atina ile savaşa son vermek isterlerse bunu iki tarafın rızası ile yapacaklardır".²³⁵

Aynı kış Boiotialılar, Erythrai'in karşısında yeralan, **Oropos**'u ele geçirdiler. Erythraililer Oropos'u kaybedince Spartalıları Euboia'ya çağırmak için Rhodos'a gitmişler, ancak Spartalılar önce Khios'un yardımına gitme kararı vermişlerdi. Donanma Rhodos'tan ayrılıp Triopion önlerine varınca, Khalke'den gelen Atina gemilerini görmüşler, ancak iki taraf da savaşmaya yanaşmamış, Atinalılar Samos'a, Spartalılar ise Miletos'a gitmişlerdi. Bu olaydan sonra Spartalılar denizde savaşmadan Khios'a yardım edemeyeceklerini anlamışlardı.²³⁶

M.Ö. 410 yılının başlarında, Miletos kolonisi **Abydos**'u, Atina birliğinden ayrılmaya ikna etmek için, Spartalı Derkylidas karadan Hellespontos'a gönderildi. Bu sırada Astyokhos'un yardımından ümidini kesen Khioslular da savaşmaya karar vermişlerdi. Savaşa hazırlanırken ölen Pedaritos'un yerine, Miletos'tan Antisthenes ile Spartalı Leon gönderildi. Ayrıca Miletos (5 Thorii, 4 Syrakusai, 1 Anaia, 1 Milet ve Leon gemisi) donanmasından 12 gemi de Khios'ta idi. Khioslular, 32 Atina gemisine karşı gönderdikleri 36 Khios gemisiyle savaşı başlattılar ve tahkim edilmiş bir yeri ele geçirdiler.

"Bu olaylardan hemen sonra, Derkylidas, Miletos'dan kara yoluyla Hellespontos'daki Abydos'a geldi. Şehir bu Spartalıyla birlikte Pharnabazos'un lehine ayaklandı, iki gün sonra Lampsakos da isyan etti. Khios'da bu haberi alan

²³⁵ . Thuk. VIII.58

²³⁶ . Thuk. VIII.60

*Strombikhides 80 Atina gemisiyle (birkaçı hoplitleri taşıyordu) hemen yetişti. Lampsakoslular bir çıkış hareketi yaptılar, ama yenildiler. Surları olmayan şehir bir saldırıyla alındı. Strombikhides taşınır mallara ve kölelere el koyup, özgür şehirlilere evlerini geri verdi, sonra Abydos'a gitti; ama şehri kendi safına çekmeyi de, saldırıp almayı da başaramadı; bu yüzden, karşı kıyıda eskiden Medlerin elinde olan Khersonessos şehri Sestos'a geçti; orada tüm Hellespontos'u koruması için bir kale yaptırıp bir garnizon yerleştirdi*²³⁷.

Strombikhides'in filoyla Hellespontos kıyılarına gitmesiyle, Khioslular ve Astyokhos cesaretlendiler. Astyokhos iki gemiyle Khios'a gitmiş, oradaki gemilerle birlikte Samos'a yönelmişti; ancak Atinalılar aralarındaki güvensizlik nedeniyle karşılarına çıkmayınca Miletos'a döndüler.

Öte yandan Alkibiades'in, Atina'ya oyun oynadığının anlaşılmasına rağmen, Samos'taki Atinalılar, Peisandros'u, yol üstündeki yerleri de demokrasiden vazgeçirmek üzere Atina'ya göndermeye karar verdiler. Bu kargaşa nedeniyle, Atina kenti adeta bir iç savaş yaşıyor ve demokratik düzen yıkılıyordu. Peisandros'un Atina'ya varmasıyla, on üyeden oluşan bir kurucu meclis anayasayı hazırlamak üzere oluşturulurken, beş başkan seçilecek, bu beş başkanın her biri de yüz yurttaş, yurttaşların herbiri de üç yurttaş seçecekler ve *Dörtüyzler Meclisi* de kurulmuş olacaktı. Bütün bunlar itirazsız kabul edildikten sonra, Samos'ta bulunan orduda ayaklanma olmasını engellemek için hemen haberciler gönderdiler. Ancak ordu demokrasi taraftarıydı ve Samos'ta yapılan mücadeleyi de demokratlar kazanmıştı.

*"Aynı anda, Miletos'da bulunan Sparta filosu askerleri, Astyokhos ile Tissaphernes'in onları mahvolmaya sürüklediğinden yakınmaktaydılar. Astyokhos kendi donanmaları kalabalık, Atinalılarınki ise az olduğu sırada deniz savaşına yanaşmamıştı; şimdi bile, Atina donanmasının ayaklandığı ve gemilerin dağınık olduğu söylentileri dolaştığı halde savaşa razı olmuyordu. Kimsenin görmediği ama herkesin sözünü ettiği Tissaphernes'in Fenike gemilerini bekleyerek vakit kaybetmekle, yok olma tehlikesini göze almaktaydılar. Tissaphernes ise bu gemileri getirtmemekle, ücretleri düzensiz ve eksik vermekle ve böylece Sparta donanmasını kötü duruma düşürmekle suçlanmaktaydı. Söylenenlere bakılırsa vakit geçirmeden deniz savaşına girmek gerekiyordu..."*²³⁸

²³⁷ . Thuk. VIII.62

²³⁸ . Thuk. VIII.78

Astyokhos, Samos'tan gelen bu söylentileri işitince, savaşmaya karar vererek **Mykale**'ye yöneldi; Miletoslular da karadan buraya geleceklerdi. Atinalılar da 82 gemiyle Mykale'nin karşısındaki Glauke'de bekliyordular. Spartalıların üzerlerine geldiğini duyunca, Strobikhides'in Khios'tan **Abydos**'a götürdüğü gemilerin gelmesini beklemek üzere, savaşmaktan kaçınarak, Samos'a çekildiler. Spartalılar, Mykale'ye yanaşıp burada kamp kurmuşlarken, Strobikhides'in ve Hellespontos'daki gemilerin geldiğini öğrenince, **Miletos**'a geri dönmüşlerdi. Strobikhides'in gemileriyle takviye edilen Atinalılar, Miletos önlerine gelmiş, ancak kimseyi bulamayınca geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Spartalılar donanmanın kötü durumda olması ve Tissaphernes'in de az para yardımı yapması nedeniyle, kendilerini çağıran Pharnabazos'un bu önerisine uyup, Klearkhos komutasında, 40 gemiden oluşan bir filo gönderdiler; aynı anda Byzantion'un da ayaklanacağı haberini almışlardı. Fırtınaya tutulan Sparta donanması, bir süre Delos'ta demirledikten sonra Miletos'a geri dönmüş ve kara yoluyla Hellespontos'a gitmişti. Delos'ta kalan 10 gemi, Megaralı Helixos'un komutasında Hellespontos'a geçmiş ve Byzantion'u ayaklandırmayı başarmıştı. Bunu haber alan Atinalılar da hemen Samos'tan Hellespontos'a deniz ve kara gücü takviyesinde bulundular. Bu sırada Samos'ta bulunan Thrasybulos, Alkibiades'i çağırmak için, askerleri ikna etmiş ve Tissaphernes'in yanına giderek Alkibiades'i Samos'a getirmişti. Çünkü Tissaphernes'i etkileyip Spartalılara karşı kışkırtmak istiyordu. Böylece Alkibiades de Strategos seçilerek yönetimi almış oldu. Bunun üzerine Sparta ordusundaki huzursuzluk iyice artmış, Astyokhos daha da suçlanır hale gelmişti; hatta Astyokhos'a karşı bir saldırı bile olmuştu.

Miletoslular bu olay üzerine sinirlenerek, Tissaphernes'in **Miletos**'da yaptırdığı *kaleye* saldırıp, *garnizonu*²³⁹ kovdular. Bu sırada Sparta'dan, Astyokhos'un görevini devralmak için gelen Mindaros, filonun komutanı olmuştu. Atinalılar arasında da bir iç çatışma ve gerginlik söz konusu idi.

Spartalıların kendisine kin duymaya başlamalarından sonra, Tissaphernes, Aspendos'a, kendisini bekleyen 147 Fenike gemisinden oluşan donanmaya gitti ve yerine işleri yürütmek üzere generali **Tachos**'u bıraktı. Ancak Tissaphernes'in Fenike donanmasını getirmesi beklenirken, o uzun süredir Aspendos'ta bekleyen donanmayı yine getirmedi. Tissaphernes'in Aspendos'a gittiğini öğrenen Alkibiades de, Fenike donanmasının Atinalılara katılmasını sağlamak ya da en azından Sparta donanmasına katılmasını engellemek bahanesiyle, Phaselis ve Kaunos üzerinden Aspendos'a yöneldi.

²³⁹. Bu garnizonun daha iyi anlaşılması için bkz. Bölüm VII.2

Tissaphernes, varlığı bile şüpheli olan bu donanmayı, Atina'nın bu hareketi nedeniyle de getirmemiş olabilirdi. Tissaphernes Sparta donanmasını, Aspendos'ta bekleyen bu donanmayı öne sürerek uzun zaman kullanmıştır. Güçlü bir donanmaya sahip olan Sparta'dan çekinen Tissaphernes, Fenike donanmasını getirmemekle Sparta donanmasının yıpranmasını ve gücünü yitirmesine neden olmaya çalışıyor olmalıdır. Bu yıllarda Atina'dan tamamen umudunu kesen Anadolu'daki Yunan kentleri de Sparta'dan beklentiler geliştirmeye başlamıştı ve bu durum Persler açısından ilerisi için bir tehlike oluştuyordu.

Bu sırada Atinalıların kendi aralarında müthiş bir iç savaş başlamıştı; bununla birlikte Euboi'a'da Spartalılara karşı alınan yenilgi Atinalılara yeniden düşünmelerini sağlamıştı. Hemen bir meclis kurup Dörtüyzler Meclisi'ni feshettiler ve Samos'a haber göndererek Alkibiades'in orduyla Atina'ya gelerek yönetime geçmesini istediler.

Tissaphernes, Aspendos'ta iken, hiç bir görevli Spartalıların ücretlerini ödemiş, üstelik Fenike donanmasının gelmesinden de ümitlerini kesmeye başlamışlardı. Pharnabazos, Spartalılara yardım çağrısında bulunuyordu ve Tissaphernes gibi davranarak avantaj sağlamak istiyordu. Bunun üzerine Mindaros, 73 gemiden oluşan filoyla birlikte Hellespontos'a doğru yola çıkmış ve kısa süre sonra fırtınaya yakalanmıştı. Mindaros'un Miletos'dan çıktığını haber alan Thrasyllus, Hellespontos'a varmalarını engellemek için, onların peşinden 55 gemiyle harekete geçmişti. Thrasyllus, Mindaros'un Khios'da olduğunu öğrenince, Lesbos'a gözcüler yerleştirerek, **Khios** üzerine akın yapmayı tasarladı; Mindaros ise iki gün Khios'ta demirledikten sonra Eresos'daki Atina gemileriyle karşılaşmamak için, kıyıdan yola koyularak, **Phokaia** topraklarındaki **Karteria** Limanı'na demirledi; sonra Kyme kıyısından, Mytilene'nin karşısındaki **Arginuses**'te mola verdikten sonra Harmatunte (Methymnos'un karşısında), **Lektos**, **Larisa** ve **Hamaksitos**'dan geçerek Rhoeteion'a ulaştılar. Sestos'da bekleyen 18 Atina gemisi, Spartalıların boğaza girdiklerini anlayınca, o sırada **Abydos**'ta bulunan 16 Sparta gemisine görünmeden, gizlice kaçmaya çalışmışlar, ancak hemen hepsi ele geçirilerek yok edilmişlerdir.²⁴⁰

Spartalılar Abydos önünde toplanarak, Elaeunte'yi kuşatmış ama alamamışlardı. Atinalılar bunu öğrenince, Eresos'daki kuşatmayı kaldırarak Hellespontos'a yönelmişlerdi. Elaeunte önlerinde savaş hazırlıkları yapılarak savaşa başlandı; savaş sonucunda dağılan Sparta donanması **Abydos**'a doğru kaçtı. Bu savaştan sonra Sestos'taki Atina gemileri, gerekli hazırlıkları yaparak isyan etmiş olan **Kyzikos**'un üzerine yürüdüler; Harpagion ve

²⁴⁰ . Thuk. VIII.79-102

Priapos'daki 8 Bizans gemisini ele geçirdikten sonra, Kyzikos'u yeniden vergiye bağladılar.²⁴¹

Aspendos'a giden Alkibiades 13 gemiyle Samos'a döndü; Fenike donanmasının gelmesine engel olmuş ve Tissaphernes'in dostluğunu kazanmıştı. Bu arada Halikarnassos'u önemli miktarda vergiye bağlayarak Kos'u tahkim etti ve Samos'a döndü. "*Tissaphernes, Sparta donanmasının Miletos'tan Hellespontos'a geçtiğini haber alınca demir alıp, Aspendos'tan İonia'ya yöneldi. Spartalıların Hellespontos'da buldukları sırada, Aiolis asıllı olan Antandros'lular, Abydos'taki karadan İda Dağı üzerinden getirip şehre almışlardı. Tissaphernes'in generali Persli Arsakes'ten yakınmaktaydılar... Arsakes'in yüklediği vergilere katlanamayan Antandros'lular, Akropolis'e yerleştirilmiş olan garnizonu kovdular*".²⁴² "*Tissaphernes bunun Miletos ve Knidos'tan da Pers garnizonlarını kovmuş olan Peloponnesosluların işi olduğunu tahmin etti... Bu yüzden Hellespontos'a gidip, Spartalıları Antandros'daki tutumlarından ötürü kınamak, Fenike donanması konusunda ve suçlandığı öbür konularda kendisini elden geldiğince temize çıkarmak istedi. Önce Ephesos'a gidip, Artemise bir kurban sundu*".²⁴³

M.Ö. 411 yılının sonbaharında, Atina'dan Timokhares'in bir deniz gücüyle gelmesiyle başlayan, Atinalılar ile Spartalılar arasındaki deniz savaşı, Agesandros'un komutasındaki Sparta donanmasının kazanmasıyla sona erdi. Bu savaştan kısa süre sonra, Rhodos'ta olan Dorieus 14 gemi ile Hellespontos'a geldi; ancak Atinalıların donanmayı fark etmesiyle savaş çıktı. Rhoiteion Burnu yakınlarındaki çatışmadan bir sonuç alamayan Atinalılar Madythos'a geri çekildiler. İlion'da olan Mindaros, Dorieus'a yardım etmek için hemen denize açıldı; fakat Atinalılar yolunu kesince savaş yeniden başladı. Tam çatışma sırasında, Alkibiades 18 gemi ile gelince, Spartalılar kaçarak Abydos'a sığındılar. Bu sırada Daskyleion satrabi Pharanabazos'un ordusu Abydos yakınlarındaydı²⁴⁴ ve onlara yardım edebilmek için karadan çatışmaya katıldı. Atinalılar 30 gemiyi ele geçirerek Sestos'a çekildiler; daha sonra limanda 40 gemi bırakarak ve küçük birliklere ayrılarak vergi toplamak üzere yola çıktılar.

Bu olay sırasında (M.Ö. 410 yılı başları), Tissaphernes de Hellespontos'a gelmişti; Alkibiades, hediyelerle Tissaphernes'i karşılamaya çıktıysa da, Tissaphernes, Kral'dan Atinalılar ile savaşmak üzere emir aldığını söyleyerek, Alkibiades'i esir alarak

²⁴¹ . Thuk. VIII.103-107

²⁴² . Thuk. VIII.108

²⁴³ . Thuk. VIII.109

²⁴⁴ . Diod. XIII.45.6

Sardes'e göndermişti. Fakat kısa bir süre sonra, Alkibiades Karia'da yakalanan Mantitheos ile birlikte **Klazomenai**'e kaçmayı başardı.²⁴⁵

Sestos'ta kalan 40 Atina gemisi, Mindaros'un 60 gemi ile saldıracağını öğrenince, Kardia'ya sığındılar; bunu haber alan ve bu sırada Klazomenai'de olan Alkibiades de 5 trirem ve bir sürat gemisiyle Kardia'ya geldi ve Sparta donanmasının Kyzikos'a gittiğini öğrenince, karadan Sestos'a doğru yola çıkarak gemilerin de buraya gelmelerini emretti. Savaş hazırlıkları sürerken Makedonia'ya vergi toplamaya giden Theramenes ile Thasos'a giden Thrasyboulos yirmişer gemiyle geldiler. Toplam 86 gemiden oluşan donanma, Parion'da toplandıktan sonra Prokonnesos'a ulaştı. Mindaros'un ve Pharnabazos'un piyadeleri ile birlikte **Kyzikos**'ta olduğunu öğrendiler. Kyzikos'un Perslerin eline geçtiğini ve Pers kralından yardım aldığını Xenophon'un anlatımından anlamak mümkündür.²⁴⁶ Daha sonra Kyzikos'a hareket eden Atinalılar, Kyzikos açıklarında Mindaros'a ait 60 Sparta gemisi ile karşılaştılar ve çıkan savaşta, Sparta donanmasını yenmeyi başardılar ve bu savaşta Mindaros öldü. Atinalılar dağılan düşman gemilerini toplayarak Prokonnesos'a (Marmara Adası) götürdüler ve sonra yeniden Kyzikos'a hareket ettiler; ancak Spartalılar ve Pharnabazos'un kaçtığını gören Kyzikoslular bu kez direnmediler ve kentin kapılarını Atinalılara açtılar. Alkibiades, Kyzikos'tan yüklü bir vergi aldıktan sonra, önce Perinthos'a sonra da Selymbria'ya (Silivri) geçti. Perinthoslular, Atinalılara şehrin kapılarını açmamalarına rağmen para yardımı bulundular. Atinalılar daha sonra, Khalkedon arazisindeki Khrysopolis'e gelip şehri tahkim ettiler ve bir gümrük kurarak, Karadeniz'den gelen gemilerden yüzde on vergi almaya başladılar. Daha sonra bu sistemi korumak üzere, Theramenes ile Eumakhos'un komutasında 30 gemiyi burada bırakarak tekrar Hellespontos'a döndüler.²⁴⁷

Bu sırada, Spartalıların durumu bir hayli kötü idi; Atinalılara karşı zayıf düşmelerinin yanı sıra prestijlerini de kaybetmişlerdi. Pharnabazos, Spartalı müttefiklerini teselli etmek ve savaşa yeniden motive etmek için, giyecek ve iki aylık maaş verdikten sonra, gemicileri silahlandırarak kendi satraplığının sahillerine nöbetçi olarak yerleştirdi. Ayrıca müttefiki olan kentlerin komutanlarını çağırarak, kaybedilen gemilerin yerine,

²⁴⁵ . Xen.Hell.I.I.1-10, bu pasajdan da anlaşılacağı gibi, bu tarihte Klazomenai kenti Atina ile bağlıydı.

²⁴⁶ . Xen.Hell. I.I.11-15; Diod. XIII.49

²⁴⁷ . Xen.Hell.I.I.16-23

Antandros'ta gemi yapmaları²⁴⁸ ve onlara bu iş için İda Dağı'ndan, gerekli olan keresteleri getirmeleri için para verdi. Antandros'ta gemiler yapılırken, Spartalıların müttefikleri olan Syrakusaililer, Antandros'luların da yardımıyla, kentin surlarını onardılar.²⁴⁹ Yapılan bu yardım, Antandros kentine iyilik etmek gibi görünse de, bunun altında yatan temel düşünce, Pharnabazos'un Khalkedon'u kurtarmak üzere yola çıkmak istemesi ve donanmanın Antandros'tan ayrılmasından sonra, bu kentin tekrar Atinalıların eline geçmesini istememesi olmalıdır. Aynı anda, Syrakusaili komutanlar ülkeleri tarafından görevden alındıklarını ve yerlerine, Epikydes oğlu Demarkhos, Menekrates oğlu Myskon ve Gnosias oğlu Potamis' in atandığını öğrenirler. Syrakusai'li komutan Hermokrates, bunu duyunca, Pharnabazos'un yanına giderek, ondan aldığı paralarla, Syrakusai'e dönmek için gemi bulmaya çalışmıştı. Syrakusai'dan gelen yeni komutanlar, Miletos'a gelerek donanmanın başına geçtiler.²⁵⁰

Thasos'da çıkan siyasi kargaşada Spartalılar ve Spartalı Eteonikos şehirden atıldılar; Tissaphernes'le birlikte olayın sorumlusu görülen Pasippidas da vatanından sürüldü; Pasippidas'ın müttefiklerinden topladığı donanmanın komutasını almak üzere Kretesippidas gönderildi ve Kretesippidas komutayı Khios'ta aldı.²⁵¹

Spartalılar, Atina'nın Pire Limanı'na yapılan tahıl sevkiyatını durdurabilmek ve Atina'yı zor durumda bırakmak amacıyla, Klearkhos komutasında 15 gemiden oluşan bir donanmayı Khalkedon ve Byzantion'a gönderdiler; ancak Hellespontos denizinde Atinalılar tarafından engellendiler.²⁵²

Atinalı komutan Thrasylos M.Ö.409 yılında Samos'a gelerek, buradan Pygela'ya saldırarak kenti tahrip etti. **Pygela**'ya yardım etmek isteyen bir grup Miletos'lu da Atinalılar tarafından öldürüldüler. Thrasylos Pygela'dan sonra **Notion**'a geçerek, buradan **Kolophon** üzerine yürüdü; Kolophonlular hemen teslim oldular. Bir gün sonra Thrasylos Lydia'ya girerek burayı yağmalamış, köle ve para toplamıştı. Bu bölgenin yönetimini elinde bulunduran Persli **Stages**, Atinalıların ganimet peşinde olmalarından yararlanarak saldırmış ancak çok başarılı olamamıştır. Bunun üzerine, Thrasylos da, Ephesos'a gitmek amacıyla ordusunu deniz kenarına indirdi. Bundan haberdar olan Tissaphernes büyük bir ordu toplayarak, **Ephesos**'a yardıma gitti. Thrasylos, hoplitleri

248 . Thuk. IV.52, Antandros'un bulunduğu coğrafik konumu nedeniyle önemli bir tersane merkezi olduğu anlatılır; ayrıca Thuk. VIII.108'de Antandros, Tissaphernes'in garnizonunu attıktan sonra da Spartalılarla dost olarak görünüyor

249 . Xen.Hell.I.I.24-27

250 . Xen.Hell.I.I.28-31

251 . Xen.Hell.I.I.32-34

252 . Xen.Hell.I.I.35-36

Koressos yakınlarına, atlıları, peltastları ve deniz piyadelerini kentin diğer yanına çıkararak donanmayla saldırıya geçti. Bunun üzerine, Ephesoslular Tissaphernes'in de yardımı ile 20 gemiyle karşı hücumla geçtiler; **Koressos**'taki Atina donanmasını bozguna uğrattıktan sonra, bataklığın kenarındaki Atinalılar üzerine yürüdüler ve burada da savaşı kazanarak Koressos yakınlarına zafer anıtı diktiler. Atinalılar ölümlerini topladıktan sonra Notion'a geldiler ve buradan Lesbos Adası'na geçtiler. Lesbos'ta bekleyen Atinalılar, üzerlerine doğru gelen 25 Syrakusai gemisinin yolunu kesip 4 gemi ve çok sayıda esir aldılar; sonra **Sestos**'da bekleyen diğer Atinalıların yanına gelerek, buradan hep birlikte **Lampsakos**'a geçtiler. Lampsakos'da Alkibiades'in komutasında toplanan tüm ordu **Abydos**'a bir sefer yaptı; Pharnabazos atlılarla birlikte yardıma gelmesine rağmen yenilerek kaçmak zorunda kaldı. Bütün kışı Lampsakos'da geçiren Alkibiades ve ordusu zaman zaman Pharnabazos'un topraklarına saldırarak ganimet elde ettiler.²⁵³

M.Ö. 408 yılında, tüm Atina donanması Prokonnesos'a gitti; buradan Khalkedon ve Byzantion'a yönelmiş, daha sonra Bithynia topraklarına girerek Khalkedon'a ait malları Bithynialılardan alarak geri dönmüşlerdi. Bir süre sonra, Alkibiades tüm ordusu ile Khalkedon'u kuşattı; şehirde bulunan Spartalı Hippokrates birliklerini toplayarak savaşa hazırlandı; Pharnabazos da Hippokrates'i desteklemek için hazırды. Yapılan savaşta Hippokrates öldürüldü ve Khalkedonlulara pek yardımcı olamayan Pharnabazos da Khalkedon Herakleion'una çekildi. Bundan sonra Pharnabazos ile Atinalılar arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre, Pharnabazos Atinalılara 20 talant verecek, Khalkedonlular da Atinalılara vergilerini ödeyecekler; Pharnabazos Atinalıların elçilerini Kral'ın yanına götürecektir ve bunun karşılığında, Atinalılar, elçiler dönünceye kadar, Khalkedon'a saldırmayacaklardı. Pharnabazos elçilerle birlikte yola çıktığında, Batı Anadolu'ya **başkomutan** (karanos) olarak atanan **Genç Kyros** ile karşılaştı. Kyros, Pharnabazos'un elçileri Kral'a götürmesini engellerken, aynı zamanda elçilerin geri dönmelerine de izin vermedi (M.Ö. 407). Kralla görüşmek üzere gönderilen Atina elçileri de bir kaç yıl sonra Ariobarzanes tarafından Kios'ta serbest bırakıldılar.²⁵⁴

253 . Xen.Hell.I.II.1-7

254 . Xen.Hell. I.3.1-22; I. 4.1-7

V.2. GENÇ KYROS'UN BATI ANADOLU'YA GELİŞİ VE DENGELERİN BOZULMASI

Atinalılar elçileri gönderdikten sonra, Byzantion'u kuşatmışlardı. Kentte bulunan Spartalı Klearkhos, karşı kıyıya geçip Pharnabazos'un yanına gitti; çünkü savaşla kenti ele geçiremeyeceklerini anlayan Atinalılar kenti teslim etmeleri için bazı Byzantionluları ikna etmişlerdi. Bunun üzerine Klearkhos kenti terk ederek Hellespontos denizine dağılmış olan Sparta ordusunu toplamak ve askerlerin maaşını almak üzere Pharnabazos'un yanına gitti.

Alkibiades, ülkesine geri dönmek üzere, Samos'a geçti ve buradaki yirmi gemiyi alarak, Karia'ya **Kerameikos** Körfezi'ne gitti ve buradan topladığı 100 talant vergiyle tekrar Samos'a döndü. Bu arada, Thrasyboulos 30 gemiyle Thrakia'ya geçmiş ve Sparta'nın eline geçen kentlerin yanısıra iç savaşın sürdüğü Thasos Adası'nı da ele geçirmişti. Thrasylos ise geri kalan ordu ile Atina'ya döndü; aynı anda Atina'da yapılan seçimlerde Alkibiades, Thrasyboulos ve Konon strategos seçilmişlerdi. Bunun üzerine henüz sürgün olan Alkibiades de Atina'ya döndü. Atina'da iyi karşılanan Alkibiades, 1500 hoplit toplayarak ittifaktan ayrılan Andros'u yeniden ele geçirdikten sonra, yeniden Samos'a geldi.²⁵⁵

Spartalıların, görevi biten Kretesippidas'ın yerine komutan olarak görevlendirdiği Lysandros, Rhodos'a gelip toplam 70 gemiyle **Kos** ve **Milet** üzerinden, **Sardes**'e geçip Kyros ile görüşerek, Tissaphernes yönetimiyle ilgili şikayetlerini anlattı. Kyros Lysandros'u dinledikten sonra, askerlere ödediği ücreti arttırdı. Bunun üzerine telaşlanan Atinalılar da, Tissaphernes aracılığı ile, Kyros'a elçi göndermek istedilerse de Kyros onlarla görüşmeyi kabul etmedi. Bu anlaşmadan sonra Lysandros, gemilerini Ephesos'a çekerek onları bakıma aldı.²⁵⁶

Samos'ta bulunan Alkibiades, Thrasyboulos'un Hellespontos'tan gelerek **Phokaia**'yı kuşattığını haber alınca, onun yardımına gitmek üzere bir donanma gönderdi; ancak donanma Ephesos'tan geçerken Lysandros tarafından fark edilmiş ve çıkan savaşta 15 trirem kaybeden Atinalılar, Samos'a geri dönmüşlerdi. Alkibiades, Samos'taki bütün donanmayı alarak, intikam almak amacıyla, Ephesos'a geldiyse de, Spartalıların

²⁵⁵ . Xen.Hell.I.IV.7-23

²⁵⁶ . Xen.Hell.I.V.1-10; Kyros Atinalıları kabul etmemekle, kendi planları için Batı Anadolu'daki problemleri bitirmek istediği anlaşılmaktadır ve kendisine müttefik olarak da Spartalıları seçmişti.

istememeleri yüzünden bir savaş çıkmadı ve Alkibiades yeniden Samos'a döndü. Bir süre sonra Spartalılar, **Delphoinion** ile **Teos'u** da ele geçirince, Alkibiades'in prestiji sarsılmış ve Atina'da huzursuzluklar başlamıştı. Bunun üzerine, Alkibiades, kendi isteği ile Khersonesos'taki kalesine çekildi. Bu durumda Atinalı Konon donanmayı ele almak üzere Samos'a geldi; denizcileri 70 gemide toplayarak denize açıldı ve Spartalıların elindeki kentlerin arazilerine saldırarak talan etti.²⁵⁷

M.Ö.406 yılında, Spartalılar Lysandros'un yerine Kallikrates'i görevlendirdiler. Kallikrates, Lysandros'tan devraldığı gemilere, başta Khios ve Rhodos'tan olmak üzere, müttefiklerinden aldığı 50 gemiyi ilave etti; böylece donanmada toplam 140 gemi olmuştu. Kallikrates, donanmanın başına kendisinin geçmesiyle başlayan huzursuzluğu fark edince, Kyros'a giderek gemicilerin parasını istedi. Kyros'un parayı ödemesi biraz gecikince, başının çaresine bakmak isteyen Kallikrates, Miletos'tan bir miktar para aldıktan sonra, Atinalıların elinde bulunan, Lesbos'taki Methymna kentine saldırarak ele geçirdi. Konon, Methymna'ya yardım etmek istemiş; ancak Methymna'ya geldiğinde geç kaldığını anlayınca yüz adalardan birinde demir atmıştı.²⁵⁸ Kallikrates, Atina donanmasının Samos'a dönmesini engellemek için yollarını kesmişti. Konon, savaşı kaybedeceğini anlayınca emrindeki 70 gemiyle Midilli'ye sığındı. Kallikrates'in 140 gemiyle kendisini takip etmesi ve Midilli halkının Atinalıları şehre almak istememeleri nedeniyle savaşmak zorunda kaldı. Methymna ve Khios'tan kara ordusunu da getiren Kallikrates, limanın ağzına demirleyerek çıkışı kapattı; tam bu sırada, daha önce Kyros'tan istediği para da geldi. Konon, çok kötü durumda kalmış ve biri Atina'ya diğeri Hellespontos'a olmak üzere iki gemi göndermişti. Hellespontos'a giden gemi kısa sürede yakalanırken, Atina'ya giden gemi amacına ulaşmış ve Atinalıları durumdan haberdar etmeyi başarmıştı. Diomedon komutasındaki 12 gemi hemen Konon'a yardım için yola çıkmış; ancak Spartalıların saldırısına uğramış ve 10 gemiyi kaybetmişlerdi. Diomedon iki gemiyle kurtulup tekrar Atina'ya dönmüştü. Bunun üzerine Atinalılar 110 gemilik bir donanmayla yardıma gitmeye karar verdiler; donanma önce Samos'a geldi ve burada donanmaya 10 gemi daha katıldı; bu arada müttefiklerden de 30 gemiden oluşan yardım gelmişti. Kallikrates, Atina'dan gelen gemilerin Samos'ta olduklarını öğrenince, burada 50 gemi bırakarak kalan 120 gemiyle, Lesbos'un Malea burnuna geldi. Atinalılar da Samos'tan ayrılarak Argynysai adalarına geldiler. Kallikratides, çok yakın olan bu adaya gece baskını yapmak istemişse de hava koşulları nedeniyle bunu gerçekleştirememiştir.

²⁵⁷ . Xen.Hell.I.V.10-33

²⁵⁸ . Diod. XII.77.1-2

Ertesi gün çıkan savaşta Spartalılar yenilgiye uğramışlar, bir kısmı **Khios'a** bir kısmı da **Phokaia'a** sığınmışlardı. Spartalılar ve müttefikleri bu savaşta yaklaşık 70 gemi kaybetmişler, 25 gemi kaybeden Atinalı komutanlardan çoğu bu yüzden, Atina'da yargılanıp idama mahkum edilmişlerdi.²⁵⁹

Eteonikos komutasında, **Khios'ta** bulunan Spartalı askerler, kış gelince Khios'u ele geçirmek istedilerse de Eteonikos, Khiosluların da yardımıyla ayaklanmayı bastırdı. Bu olaydan sonra Spartalılar ve müttefikleri Ephesos'ta toplanarak, donanmanın başına Lysandros'un geçmesini istediler (M.Ö. 406) ve Sparta yönetiminin de bu isteği olumlu bulunmasıyla Lysandros, donanmanın başına geçmişti.²⁶⁰ Lysandros, Ephesos'a gelerek donanmayı teslim aldı; eskiyen gemileri elden geçirirken **Antandros'ta** da yeni gemiler yaptırmaya başladı. Daha sonra Genç Kyros'a giderek ondan bir miktar para aldı ve denizcilere maaşlarını ödedi. Bir süre sonra babasının hasta olduğunu öğrenen Kyros, Lysandros'u çağırarak, babasının yanına gitmek istediğini belirtip, vergi topladığı kentlerin listesinin yanısıra bir miktar daha para verdi ve yola çıktı.

Xenophon'un bu olayı nakledişinden, Kyros'un vergi toplamak dahil bütün yetkileri Lysandros'a devrettiği sonucu çıkmaktadır. Kyros'un yanından ayrılan Lysandros, askerlerine biraz daha para dağıttıktan sonra, Karia'daki **Keramos Körfezi'ne** gelerek, Atinalıları destekleyen **Kedreiai** (Sedir Adası) şehrine saldırarak burayı ele geçirdi. Kedreiai halkını köleleştirdikten sonra Rhodos'a geçti. Bir süre sonra, Rhodos'tan hareket eden Lysandros, *İonia kıyılarından, boğazı kontrol altına almak ve Sparta'dan ayrılan şehirlere baskı yapmak amacıyla* Hellespontos denizine geçti. Abydos'tan kıyıyı takip ederek, Atina'nın elinde olan **Lampsakos'a** gitti; Abydoslular ve diğer Sparta müttefikleri karadan Lampsakos'a gelerek kente saldırıp ele geçirdiler. Bu sırada Atinalılar ve müttefikleri de boş durmuyorlar, üslendikleri Samos'tan Kral'ın arazisini talan ediyorlar ve Khios ve Ephesos'a saldırılar düzenliyorlardı. Bunun üzerine, Atinalılar da Spartalıların ardından Hellespontos'a hareket etmişler, ancak Spartalıların aksine, kıyı halkının Sparta'nın müttefik olması nedeniyle, açık denizden 180 gemi ile Elaios'a gelmişlerdi. Lampsakos'un Spartalılar tarafından ele geçirildiğini haber alınca **Sestos'a** geçerek, oradan Lampsakos'un karşısındaki Aigos-Potamoi'e saldırdılar ve burayı ele geçirdiler. Burada birkaç gün konakladıktan sonra, Spartalıların hücumu geçtiklerini görünce karşı saldırıya geçmek istedilerse de hazırlıksız yakalandıkları için çok sayıda gemiyi Spartalılara kaptırdılar; tayfaların çoğu esir düşerken, karaya çıkarak buradaki

²⁵⁹ . Xen.Hell.I.VI.12-35

²⁶⁰ . Xen.Hell. II.I.1-9

kalelere sığınanlar da oldu. Bu sırada buradan 8 gemi ile kaçmayı başaran Konon, Lampsakos'a ait olan Abarnis kalesine saldırarak, burada bulunan Lysandros'a ait gemileri ele geçirdi ve bir gemiyi Atina'ya haber vermek üzere gönderdikten sonra 8 gemiyle Kıbrıs'a Evagoras'ın yanına gitti.²⁶¹

Lysandros daha sonra, Byzantion ve Khalkedon'a giderek, bu kentlerle, topraklarındaki **Atina garnizonlarını** sınır dışı etmeleri konusunda bir anlaşma yaptı ve bütün Atinalıları Atina'ya gönderip, tekrar **Lampsakos'a** döndü. Atina donanmasının başına gelenleri öğrenen Atinalılar panik içinde yeniden savaş hazırlıklarına başlarken Lysandros, 200 gemiden oluşan donanması ile Lesbos Adası'nı ve Thrakia kentlerini egemenliği altına almıştı. Atina'nın yenilgisini öğrenen Atina müttefiki kentler de Sparta tarafına geçerlerken, sadece Samos Atina'ya bağlılığını devam ettirdi. Batı Anadolu kıyılarını ve Ege adalarını Atinalılardan temizleyen Lysandros'un niyeti Atina üzerine yürümekti ve çok geçmeden Yunanistan'a doğru yola koyuldu. Atina, durumun güçlüğünü anlayınca Sparta'ya elçiler göndererek barış yapmanın yollarını aramaya başladı. Spartalılar barış için şu koşulları ileri sürdüler: Pire'nin surları yıkılacak, 12 gemi dışında tüm gemiler Sparta'ya teslim edilecek, sürgün edilmiş olanlar geri çağrılacak, Sparta'nın dostları dost, düşmanları düşman olarak kabul edilecek, karada ve denizde Sparta nereye isterse oraya gidilecekti. Atinalılar bu barış koşullarını kabul etmek zorunda kaldılar; surlar yıkıldı, sürgünler geri döndü.²⁶²

Bu sırada Lysandros'un kuşatma altında tuttuğu Samoslular, son anda, kenti terk etmek koşulu ile teslim oldular (M.Ö.405) ve Lysandros Sparta'ya döndü.

Sparta'ya karşı ağır bir yenilgi alan ve çok kötü bir barış yapmak zorunda kalan Atina'da, otuzlar meclisinin halk oyuyla yönetime gelmesiyle, oligarkhlar yönetimi ele geçirmiş oldu. Otuzlar meclisinin yönetime gelmesi, iç güvenliği sağlamak amacıyla (bu meclisin de isteği ile) bir Sparta garnizonunun Atina'ya yerleşmesine ve Atina'da oldukça kötü bir dönemin başlamasına neden oldu.²⁶³

Kısa bir süre sonra, otuzlar meclisi tarafından sürgüne gönderilen Thrasyboulos, ülkesine geri döndü ve yaptığı savaşta otuzlar meclisinin ordusunu yendi ve bu olayla birlikte bu meclis de sona ermiş oldu.

Pers satrabı Kyros'un Lysandros'a verdiği yetki ve maddi yardımlar sonucunda, Peloponnesos Savaşı'nda Atina'ya karşı net bir üstünlük sağlayan Sparta, Genç Kyros'un Büyük Kral'a karşı verdiği mücadelede de Kyros'un yanında yer almıştı.

261 . Xen.Hell. II.I.10-32

262 . Xen.Hell.II.II.1-24

263 . Xen.Hell.II.III.1-27

V.3. GENÇ KYROS'UN İSYANI

M.Ö. 407 yılında Batı Anadolu üzerine **Karanos**²⁶⁴ olarak (başkomutan) atanan Genç Kyros, Sparda satraplığına gelerek Sardes'e yerleşti. Bu sırada Batı Anadolu satraplık merkezleri olan Daskyleion'da **Pharnabazos**, Sardes'te ise **Tissaphernes** satrap olarak görev yapıyorlardı. Pers satrapları Tissaphernes ve Pharnabazos sayesinde oldukça uzun süren Peloponnesos savaşları da Anadolu kıyılarında bütün şiddeti ile devam etmekteydi. Satrapların uyguladığı politika sonucunda Atina ve Sparta birbirlerine önemli bir üstünlük sağlayamadan sürekli savaşıyorlardı.

Dareios II'nin oğlu olan Kyros daha babası ölmeden, kardeşi Arsakes (Artaxerxes II) ile taht kavgasına başlamıştı. Bu kavganın büyümemesi ve Tissaphernes ile Pharnabazos arasındaki rekabetin sona erdirilmesi için Anadolu'ya Karanos olarak tayin edilmişti. Ancak bu durum özellikle, bu sırada Sardes satrabı olan Tissaphernes tarafından hiç de hoş karşılanmamıştı. Kyros'un kardeşi ile evli olan Tissaphernes, bu taht kavgasında Arsakes'i destekliyordu ve Kyros Batı Anadolu'da kendisinden daha yüksek bir konuma getirilmişti.

M.Ö. 404 yılında, babası Dareios II'nin rahatsızlığı nedeniyle Babylon'a gitmek isteyen Kyros, kendisinin yokluğunda herhangi bir kargaşa çıkmaması için güvenliği sağlamak amacıyla, uzun zamandır Perslerin yanında savaşan Sparta ordusunun komutanı Lysandros'u Sardes'e çağırarak, kendi yokluğunda bütün görev ve yetkilerini ona devrettiğini bildirdi; hatta toplanması gereken vergileri de Lysandros'un toplamasını istedi. Kyros'un, Tissaphernes gibi daha önce satraplık yapmış asil bir Persli varken, yetkilerini bir Spartalıya devretmesi Tissaphernes'i sevmediği ve güvenmediği anlamına da gelmektedir. Tissaphernes, daha sonraki olayların da göstereceği gibi taht kavgasında Artaxerxes'i desteklemekteydi. Bu nedenle daha Anadolu'ya gelirken, kafasında tahta geçme düşüncesi olan Kyros, Tissaphernes'e güvenmiyordu.

Kyros'un Lysandros'a verdiği para ve yetkiler, uzun zamandır satraplar tarafından büyük bir hassasiyetle korunan, Atina ve Sparta güçleri arasındaki dengenin Sparta lehine bozulmasına yol açmıştı. Kısa süre sonra Peloponnesos savaşı, Spartalıların Atina'ya üstünlük sağlamasıyla sona erdi.

264 . Sekunda 1988, 69-79

Kyros'un Babil'e gittiği sırada, Kral Dareios II Mart 404 yılında ölmüştü. Yerine tahta geçen Artaxerxes II'nin taht giyme töreninde, Tissaphernes, Artaxerxes'e Kyros'un kendisine suikast hazırladığını ihbar edince, Kral Kyros'u tutuklatmış; ancak annesi Parysatis'in ısrarlarına dayanamayarak serbest bırakmıştı. Serbest kalan Kyros, yeniden Batı Anadolu'ya dönerek görevine devam etmişti. Kyros, geri dönmesiyle birlikte, kendisine bağlı olan kentlere karşı daha ılıman ve dostça bir politika izlemeye başladı. Tek amacı vardı: Kardeşi Kral Artaxerxes II'nin üzerine bir sefer düzenlemek ve tahtı ele geçirmek. Batı Anadolu'da kaldığı sürece, Yunanlılar ve Yunan kültürü ile yakından ilgiliydi ve hiç bir zaman doğulu bir despot olmadı. Kyros, bir yandan Yunan kentlerinden aldığı vergileri Kral'a göndermeye devam ederken, bir yandan da düzenleyeceği sefer için büyük bir ordu toplamaya başlamıştı. Peloponnesos savaşları sırasında, Kyros'un verdiği büyük destekle, Atina'ya karşı önemli ve kesin bir üstünlük sağlayan Spartalılar da Kyros'a destek olmuş, asker toplamasına yardımcı olmuşlardır.

Yaklaşık 27 yıl süren Peloponnesos savaşının da sona ermesiyle Batı Anadolu kıyılarında, önemli miktarda paralı asker vardı. Uzun yıllar süren savaş böyle bir meslek grubunun oluşmasına yardımcı olmuştu. Yıllarca demokrasi ve özgürlük hayaliyle Atina'nın yanında yer alan Yunan kentleri, hem bu inançlarını yitirmişler, hem de yıllar süren savaş kentlerin ekonomik yapısını bozmuş, ticareti engellemiş ve onları yoksulluğa itmişti. Bu durum, zor şartlarda yaşayan Yunanlıların paralı asker olarak hayatlarını devam ettirmelerine neden olmuştur. Özellikle Spartalı Klearkhos, Thessalialı Aristippos ve Boiotialı Proxenos Kyros'a ordu toplama konusunda yardımcı olmuşlardı. Kyros topladığı birliklerin bazılarını niyetini açıkça söylemiyor ve Tissaphernes'e karşı bir sefer yapacağı için ordu topladığını söylüyordu. İnanıncı olabilmek için de Miletos'u elinde bulunduran Tissaphernes'e karşı Miletos'u kuşatma altına almıştı;²⁶⁵ Sardes'deki Persli ve Yunanlıların yanı sıra, kuşatmaya paralı askerlerin bir kısmı da katılmışlardı.²⁶⁶

Kısa sürede, Sardes'deki Pers ordusuna 9600 Yunan hopliti, 2100 peltast (hafif silahlı ve yaya) ve 200 Giritli okçu katılmıştı. Kyros'un kumanda ettiği bölükler ve donanma ile güçlü bir ordu oluşturulmuştu. Yeterli büyüklükte bir ordu topladığına inanan Kyros, M.Ö. 401 yılının baharında Sardes'ten hareket etmiştir. Bunu haber alan Tissaphernes, özel birlikleriyle²⁶⁷ hemen hareket ederek Kral'ı bundan haberdar etmiş; bunun üzerine Artaxerxes II savaşa hazırlanmaya başlamıştır.

²⁶⁵ . Kyros'a katılmayan tek kent, Tissaphernes'in elinde bulundurduğu Miletos idi.

²⁶⁶ . Xen.Anab. I.I.6-9

²⁶⁷ . Bu birlikler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bölüm VII.2

Phrygia ve Kappadokia içlerindeki katılımlarla, daha da güçlenen Kyrosun ordusu,²⁶⁸ 12.900 Yunanlı paralı asker, 20 Skyth arabası ile birlikte, Persli ve diğer etnik kökenlerden oluşan askerlerle 100.000 kişilik bir ordu haline gelmişti.²⁶⁹

M.Ö. 3 Ekim 401 yılında, Babil'in 90 km. kuzeyindeki **Kynaxa** yakınlarında, iki ordunun karşılaşmasıyla çıkan savaşı, Kyros'un ordusu kazandı, fakat Kyros ölünce, kazandıkları savaşı kaybettiler. Bütün planlar Kyros'un kral olması üzerine kurulduğu için bir anda boşlukta kalan ordunun bir kısmı uzun mücadeleler sonucunda Batı Anadolu'ya dönebilmeyi başardı.

Kyros'la birlikte Kynaxa'da savaşan Yunanlıların bir kısmı, Troas toprakları üzerinden, İda Dağı'ndan Antandros'a, buradan deniz kıyısından, Thebai ovasından, Adramytion, Kythonion ve nihayet Pergamon'a ulaştılar.

Akhaemenid sistemi hakkında bilgi vermesi bakımından, Xenophon'un burada aktardığı olay önem taşımaktadır. Yunan birlikleri, Pergamon'da Eretrialı **Gongylos**'un verdiği bilgiler sonucunda, Kaikos ovasında yaşayan Persli **Asidates**'in kalesine saldırdılar. Kaleyi kuşatan ordu, ovada oturan bir başka Persli **İtamenes**'in yardımı koşmasıyla amacına ulaşamadı. Gongylos, Yunan ordusunun zor durumda kaldığını görünce kendi ordusuyla hemen yardıma koştu. Başlangıçta kolay bir iş gibi görünen olay zor da olsa Yunan ordusu lehine sonuçlandı.²⁷⁰

Bu olayda Asidates ve İtamenes'in konumları ile sahip oldukları ve çevreden yardıma gelen birliklerin niteliği tartışmalara neden olmuştur. Ayrıca Asidates'in kalesi İtamenes'in yerleşimi ve çevreden yardıma gelen Parthenion, Apollonia gibi yerleşimlerin işlevleri, diğer tartışılan konular olarak göze çarpmaktadır.

Değişik görüşlere rağmen Asidates'in toprak sahibi olan Persli bir asil, yardıma koşan İtamenes'in de araziyi korumakla yükümlü bir garnizon komutanı olduğu, Parthenion ve Apollonia'nın²⁷¹ da arazi içerisinde dağılmış diğer garnizonlar olduğu fikri ağır basmaktadır. Yardıma koşan birlikler arasında geçen Hyrkianalı ve Suriyeli ağır piyadeleri de, kralın emrinde bu garnizonlarda görev yapan paralı askerler olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

268 . Xen. Anab.I.7.10-11

269 . Diodoros'a göre Kyros'un ordusu 30.000 atlı olmak üzere 70.000 Persli ve 13.000 yunanlıdan oluşmaktadır (XIV.19-21)

270 . Xen. Anab. VII. 8.7-25

271 . Apollonia ve Parthenion'un lokalizasyonu için bkz. Hansen 1971

V.4. SPARTA'NIN ANADOLU ÜZERİNE YAPTIĞI SEFERLER

Kardeşiyle giriştiği saltanat mücadelesini kazanan Kral, bu savaşta çok yararlılık gösteren **Tissaphernes**'i Kyros'un yerine yeniden satrap olarak atadı. Tissaphernes göreve gelir gelmez İonia kentlerinden kendisine bağlanmalarını istedi. Bu saltanat savaşı sırasında Kyros'u destekleyen İonialılar, korkarak Yunanlıların lideri konumunda olan Spartalılardan yardım istediler (M.Ö.400). Spartalılar bu isteği **Thibron** komutasında bir ordu göndererek yerine getirdiler; Thibron, Anadolu kıyısına geldiğinde buradaki Yunan kentlerinden de takviye birlikler aldı. Öncelikle savunma durumunda kalmayı yeğleyen Thibron, Kyros ile birlikte sefere giden ordudan geri dönenlerin de katılımıyla,²⁷² **Pergamon, Teuthrania ve Halisarna'yı** ele geçirdi. **Gambreion ve Eski Gambreion'u** elinde tutan **Gorgion** ile, **Myrina ve Gryneion'a** hakim olan **Gongylos** da Thibron'un birliklerine katıldılar. Başka küçük kentleri de Thibron zorla ele geçirdi; Mısırlıların oturduğu **Larisa** kentini kuşatsa da ele geçiremeyince Spartalı yöneticiler tarafından **Karia'ya** gönderildiler.

Thibron Ephesos'ta iken Derkylidas görevi devraldı ve Tissaphernes ile Pharnabazos'un arasındaki mücadeleyi anlayınca Tissaphernes ile anlaşarak, Pharnabazos'un topraklarına doğru hareket etti ve Pharnabazos'un yönetiminde bulunan Kuzey Aiolis'e kadar Sparta müttefiklerinin topraklarından geçti.²⁷³ **Hamaksitos Kolonai ve Larisa'yı** teslim aldı; diğer Aiolis kentlerine, Pharnabazos'a karşı ayaklanmaları ve Spartalıların müttefiki olmaları yolunda haberciler gönderdi. **Neandria, Ilion ve Kokylis** kentleri Sparta tarafına geçerken, **Kebren** Pharnabazos'a sadık kalacağını açıkladıysa da sonunda teslim olmak zorunda kaldı. Derkylidas daha sonra **Skepsis ve Gergis** üzerine yürüdü. Skepsis, Pharnabazos'un öfkesinden korkan Meidias'ın elindeydi ve Skepsis'i Derkylidas'a teslim etti. Gergis'e Meidias ile birlikte giden Derkylidas, Meidias'ın emriyle burayı da direnmeyle karşılaşmadan aldı.²⁷⁴

Xenophon'un anlatımına göre, Derkylidas, Pharnabazos ile barış yapmış ancak bu barışın koşulları hakkında bilgi vermemiştir. Kış Bithynia'da geçiren Derkylidas, ertesi

²⁷² . Xen.Anab. VII.8.7.24

²⁷³ . Tissaphernes ile Pharnabazos arasında daha öncesinden bu yana var olan bu rakabet, Kyros'un Kynaxa'da ölmesi ve yerine Tissaphernes'in karanos olarak atanmasıyla düşmanlık safhasına ulaştı. Bu durumda, Tissaphernes Pharnabazos'un üstünde bir pozisyona gelmişti.

²⁷⁴ . Xen.Hell.III.I.1-27

yıl Pharnabazos ile yaptığı barışı yenileyerek, Khersonesos'a geçti; burada Thrak akınlardan rahatsız olan kentlerin korunabilmesi amacıyla yarımadaı dik kesen bir sur yaptırdıktan sonra tekrar Anadolu'ya döndü. Burada Khiosluların, Atarneus'u kullanarak, İonia için tehlikeli olmaya başladıklarını öğrenince kenti uzun süren kuşatmadan sonra ele geçirmeyi başardı ve **Ephesos'a** geçti. İlk kez uzun süren sükunetten sonra, Karia kentleri Sparta'ya **Tissaphernes'i**, kendi özgürlüklerini elinde tuttuğu için şikayet edince, Sparta yönetimi Derkylidas'ın Karia'ya geçmesini istedi. Bütün bu olaylar olurken, Büyük Kral Tissaphernes'i başkomutan yapmıştı ve Pharnabazos onun emrine girmişti. Tissaphernes tüm Yunan güçlerini Anadolu'dan uzaklaştırmak istiyordu, bu yüzden Karia'ya önemli miktarda kuvvet yerleştirdikten sonra İonia'ya geçti. Derkylidas da, İonia'nın savunmasız kaldığını düşünerek hemen İonia'ya hareket etti. Derkylidas'ın ordusu karadan ilerlerken, **Magnesia'da** Pers ordusu ile karşılaştı; Pers ordusunda her iki satrabin güçlerinin yanısıra, Yunanlı askerler de vardı. Derkylidas'ın ordusunda, karşıdaki ordunun görkeminden panik başladı ve **Priene, Akhilleion**, adalar ve İonia'dan gelen askerlerin bir kısmı kaçtılar. Tissaphernes ile Derkylidas anlaşabilmek için görüşmek isteyince, Pers ordusu **Tralles'e** Yunan ordusu ise **Leukophrys'e** çekildi ve görüşmeler başladı. Derkylidas, Tissaphernes'in kentlerin yönetimine karışmamasını isterken, Tissaphernes de Derkylidas'ın bütün kentlerdeki Yunan birliklerini alarak, Sparta'ya dönmesini istiyordu. Bu sırada Kral ve Tissaphernes'in donanma topladığını ve büyük bir sefere hazırlandığını öğrenen Sparta, Agesilaos komutasındaki büyük bir orduyu, Asia'ya gönderdi (M.Ö.396). Anadolu'daki Yunan kentleri de bu orduya yardım etmek için hazırlık yapmaya başladılar. Donanma **Ephesos'a** doğru yola çıktı; Tissaphernes bu olayı duyunca, hemen anlaşma yapmanın yollarını araştırmaya başladı. Bu sırada Agesilaos'un Lysandros ile ilişkisi bozulmuştu; Agesilaos onu Hellespontos'a gönderdi. Hellespontos'a gelen Lysandros, Persli toprak sahibi **Spithridates'in** Pharnabazos ile arasının iyi olmamasından yararlanarak, kendisini 200 süvari ile Agesilaos'un yanına, Ephesos'a, getirdi.²⁷⁵ Tissaphernes, Agesilaos'un hemen geri dönmesini isteyince, anlaşma zemini kaybolmuş oldu ve Agesilaos, kendi ordusunun daha küçük olmasına rağmen, savaş hazırlıklarına başladı; İon, Aiol ve Hellespontos kentlerine orduya katılmaları için haber gönderirken, Karia üzerine yürürken geçeceği kentlere de ordusu için pazar kurmalarını emretti. Ancak Tissaphernes'i yanılarak Phrygia'ya (Daskyleion) yöneldi; Daskyleion'a yaklaştıkları sırada Rhathines ve Bagaios'un emrindeki süvarilerle karşılaşmış, hücum ettiler ancak bir sonuç alamayan Yunan birlikleri denize doğru yöneldiler. Çünkü, Agesilaos

²⁷⁵ . Çok tartışılan bu konu için bkz. Sekunda 1991

daha güçlü bir ordu kurmak zorunda olduğunu görmüştü. Çevredeki Yunan kentlerinden de yardım isteyen Agesilaos, orduyu Ephesos'ta toplayıp, uzun süre burada talim yaptırdı (M.Ö.395). Tissaphernes, Karia'daki ordusunu yeniden toplamıştı; fakat Agesilaos, Sardes arazisine girdi ve üç gün ilerledikten sonra dördüncü gün Paktalos'u geçince Pers süvarilerine rastladı. Burada yapılan savaşta Pers süvarilerini yenilgiye uğrattılar. Bu savaş sırasında, Tissaphernes'in Sardes'te olması onun vatan hainliği ile suçlanmasına ve Kral tarafından öldürülmesine neden olmuştur. Bu suçlamada, Tissaphernes'in daha önce Spartalılarla yaptığı iş birliği ve Pharnabazos ile giriştiği mücadele önemli bir rol oynamış olmalıdır. Onun yerine atanan Tithraustes de Yunan kentlerinin Pers Kralına vergi ödemeye devam etmeleri koşuluyla özerk olmalarını kabul ederek, Agesilaos'la anlaşma zemini aramaya başladı. Agesilaos, bu isteği Sparta'ya iletildiği sırada, donanmanın da Agesilaos'un komutasına devredildiği haberi geldi. Bunun üzerine, Agesilaos, kıyı ve adalardaki Yunan kentlerinden kendisine gemi yapmalarını istedi ve donanmaya yeni 120 gemi kazandırarak, karadan Daskyleion topraklarına yürüdü.²⁷⁶

Tithraustes, Agesilaos'un donanmayı ve orduyu takviye etme çabasından ve Agesilaos'un tutumundan, niyetinin Asia'dan ayrılmak değil, savaşı sürdürmek olduğunu anladı. Bu noktada gerçekten de Alkibiades'in ne kadar haklı olduğu ortaya çıkıyordu. Alkibiades, Atina ve Sparta ordusunu aynı anda destekleyerek, birbirlerine kesin bir üstünlük sağlamalarına izin vermeden, yavaş yavaş birbirlerini tüketmelerini sağlamayı tavsiye etmiş; Tissaphernes ile Pharnabazos da bu fikirleri benimseyip bir süre uygulamıştı ve bu uygulama Yunan kentlerinin uzunca bir süre etkisiz kalmasına neden olmuştu. Alkibiades, aksi halde Yunanlıların Persler için büyük bir bela olduklarını biliyordu. Ancak Genç Kyros'un kendi çıkarları uğruna ve kendisi olmadığı süre içinde huzursuzluk çıkmasını önlemek amacıyla, dengeyi Sparta lehine bozmuştu. Böylece güçlenen Sparta, Atina'yı bertaraf ettikten sonra Perslerin kendileri için bir tehlike haline gelmişti. Tithraustes, bu işten kurtulmanın yolunun, yine Atina ile Sparta'nın birbirlerine düşmeleri olduğuna karar vererek, Rhodoslu Timokrates'e 50 gümüş talant vermiş, düşüncelerini gerçekleştirmesini istemiştir; gerçekten de çok geçmeden, Yunanistan'da yine karışıklık başlamış ve yeniden Sparta ile Atina karşı karşıya gelmiştir. Boiotia'da Haliartos önlerinde yapılan savaşta Atinalıların desteklediği Thebaililer, Sparta'ya üstünlük sağlayınca, Sparta önemli oranda itibar kaybına uğramıştır.²⁷⁷

276 . Xen.Hell.III.IV

277 . Xen.Hell. III.V.1-25

Spithridates'in de yardımıyla Agesilaos, Pharnabazos'un topraklarına girmiş ve kentlerin çoğunu ele geçirmiş, Paphlagonia'ya doğru harekete geçmişti. Agesilaos'un kışı geçirmek için, Pharnabazos'un verimli topraklarında konaklaması üzerine, Pharnabazos savaş arabaları ve 400 atıyla Yunanlılara bir baskın düzenledi ve çok sayıda kayıp verdirdi. Birkaç gün sonra, Pharnabazos'un Kave'de kamp kurduğunun öğrenilmesiyle birlikte, Agesilaos, Herippidas'ın komutasında bir ordu gönderdi; burada yapılan çarpışmada, Pharnabazos'un birlikleri yenilerek kaçtılar. Ancak ganimet paylaşımı sırasında, Herippidas'la Spithridates arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden, Spithridates, daha önce Genç Kyros'un Artaxerxes'e karşı yapmış olduğu sefere katılan ve Sardes'te oturan Ariaios'un yanına gitti.

Agesilaos, Spithridates ile oğlu Megabates'in kendilerinden ayrılmalarına bozulmuş ve Pharnabazos ile anlaşmanın yollarını aramaya başlamıştı. Kyzikos'lu Apollophanes'in yardımıyla, Agesilaos Pharnabazos ile görüşmeyi başardı.²⁷⁸ Xenophon'un anlatımından da anlaşılacağı gibi, Pharnabazos Spartalılara karşı kendini biraz daha mağdur hissediyor ve onlarla savaşmaktan da hiç memnun görünmüyordu. Bu sırada Agesilaos'un, Pharnabazos'a, Kral'dan ayrılıp Spartalıların dostu olma teklifine karşı Pharnabazos'tan aldığı cevap çok ilginçtir: *"Eğer Kral, başka birini başkomutan olarak gönderir ve ben onun buyruğu altına girmek durumunda kalırsam, sizin dostunuz ve bağlaştığımız olacağım. Ama eğer, başkomutanlığı bana verirse, sanırım onur duygusu böyle yapılmasını gerektirir; bilesiniz ki, size karşı savaşı, elimden geldiğince işi sıkı tutarak yürüteceğim"*.²⁷⁹ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Pharnabazos, Tissaphernes ve Kyros'tan hiç memnun kalmamıştı; hatta bu sözler daha sonradan çıkacak olan *Satrap Ayaklanmalarını* açıklamak için de kullanılabilir.²⁸⁰

Agesilaos, Pharnabazos ile görüştüğten sonra, hemen onun topraklarını terk ederek, Thebe ovasındaki, Astyra'daki Artemis'e ait topraklarda kamp kurdu ve çevreden gelen birliklerin katılmasıyla da ordusunu güçlendirdi.²⁸¹ Agesilaos, Anadolu'dan Persleri atmak için, iyi bir fırsat yakaladığını düşünürken ve buna hazırlanırken, Sparta'dan gelen haberle ülkesine dönmek zorunda kalmıştı. Çünkü Kıta Yunanistan'da, Pers Kral'ının verdiği para, zaten fırsat bekleyen bazı kent devletlerini

278 . Xen.Hell.IV.I.1-30

279 . Xen.Hell.IV.I.37. Burada söz konusu başkomutanlık Genç Kyros'dan tanıdığımız karanosluk olup Tissaphernes'in ölümüyle boşalmıştı. Sardes satraplığına atanan Tithraustes'in karanos olmadığı anlaşılmaktadır.

280 . Bununla birlikte, bu pasajdan karanos kelimesine de açıklık gelmektedir. Batı Anadolu için Büyük Kral iki satrapın dışında bir de bütün ordulara başkomutan atıyordu.

281 . Xen.Hell. IV.I.38-41

biraraya getirmiş ve Sparta'yı tehdit eder hale gelmişti. Agesilaos, yanında götüreceği birlikleri seçip, Batı Anadolu'yu Pers güçlerine karşı koruyabilmek amacıyla, Euxenos komutasında 4000 kişilik bir orduyu Anadolu'da bıraktıktan sonra, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Yunanistan'a yöneldi.²⁸²

Bu sırada Spartalıların donanması, M.Ö.394 yılında, **Knidos** önünde karşılaştığı, Pharnabazos ve Konon²⁸³ (Pharnabazos'un Spartalılara karşı denizde başarılı olabilmek için kiraladığı Atinalı amiral.) komutasındaki donanma ile girdiği savaşta ağır bir yenilgi almış ve Peisandros ölmüştü. (Aynı anda, Agesilaos, yanındaki İon, Aiol ve Hellespontos'lu birliklerle Koroneia'da, (M.Ö.394) düşmanlarına karşı büyük bir başarı kazanmıştı.). Konon ve Pharnabazos komutasındaki donanma, Spartalılara karşı kazandığı bu deniz zaferinden sonra, adalar ve kıyıdaki kentlere uğrayarak, buralardaki Spartalı komutanları kovmuş ve özgürlük sözü vermişti. Pharnabazos, Konon'a 40 gemi bırakarak ve **Sestos**'ta buluşmak üzere anlaşarak, **Ephesos**'ta karaya çıktı. (Bu sırada, Agesilaos'un Anadolu'ya gönderdiği Derkylidias **Abydos**'ta idi). Derkylidias, Abydos'tan topladığı çok sayıda orduyla, **Sestos**'a geçti; burada bir yandan savunma hazırlıkları yaparken bir yandan da, Aiolis'te Kral'a rağmen bağımsız kalabilmiş olan **Temnos** ve **Aigai** kentlerini örnek olarak göstermekteydi.²⁸⁴

Pharnabazos, **Sestos** ve **Abydos**'a, teslim olmalarını önermesine rağmen, Sparta tarafında kalmaları nedeniyle, bu iki kentin topraklarını yağmaladı ve kalelerini ele geçirebilmek için hazırlık yapmak üzere Melos Ada'sına geçti. Pharnabazos ile Atina'ya yardım etme konusunda anlaşan Konon, Pharnabazos'tan aldığı yüklü bir parayla Atina'ya geçti ve Atina surlarını tamir etmeye başladı. Spartalılar, olayları öğrenince, Sardes'te bulunan **Tiribazos**'a (satrap), Konon'a verilen yardımı kesmesi ve Sparta ile barış yapılması için, Antalkidas'ı gönderdiler. Bunu duyan Atinalılar da Konon ile birlikte elçiler gönderdiler: Antalkidas'ın önerdiği barışın koşulları, Kral'ın isteği doğrultusunda idi; "*Asia'daki Yunan kentleri için Spartalılar, Kral ile savaşmak istemiyorlardı; bütün adaların ve diğer kentlerin özgür olması yeterliydi*". Tiribazos da bu öneriye sıcak bakmakla birlikte, Lemnos, İmbros ve Skyros'u kaybedecekleri korkusuyla karşı çıktı. Çünkü Anadolu'daki kentlerin bağımsız olması halinde Yunanistan'daki kentler de bağımsız olmak isteyeceklerdi. Bu yüzden barış olmadı ve elçiler dağıldılar.

282 . Xen.Hell.IV.II.1-8

283 . Pharnabazos'un Spartalılara karşı denizde başarılı olabilmek için kiraladığı Atinalı amiral.

284 . Bu kentler hakkında antik kaynaklardan fazla bilgi bulunmamakla beraber bkz. Doğer-Gezgin 1997

Tiribazos, Konon'un tutuklanmasını sağlayarak, Kral'a yakın olmak istediye de, Kral'ın Sardes satraplığına atadığı yeni komutan, **Strouthes**, Atinalılarla çok iyi anlaşınca, bu kez Spartalılar rahatsız olmuşlardı. Thibron komutasında bir orduyu Anadolu'ya gönderdiler; Thibron **Ephesos**'a geldi ve buradan **Priene**, **Leukophrys** ve **Akhilleion**'u üs olarak kullanarak toprakları yağmalamaya başladı. Strouthas, düzenlediği bir baskınla, başta Thibron olmak üzere bir çok Spartalıyı öldürdü. Ancak Spartalılar, Diphridas komutasında bir orduyu yeniden Rhodos üzerinden Anadolu'ya gönderdiler (M.Ö.391); ayrıca 8 gemilik bir donanmayı da Ekdikos'un komutasında, Rhodoslulara yardım etmek ve Thibron'un ordusundan geri kalanları toplamak üzere Anadolu'ya gönderdiler. Diphridas, Strouthas'ın kızını ve damadını rehin alınca, bir miktar fidye almış ve ordusunu toparlamıştı. Ekdikos ise, **Knidos**'a gelmiş ve Rhodos'a yardım için geç kaldığını öğrenmişti. Sparta, Teleutias komutasında 12 gemiyi daha, Ekdikos'un donanmasına katılmak üzere gönderdi; Teleutias, Samos'a uğrayıp 7 gemi de buradan alarak Knidos'a gelmişti. Teleutias, Ekdikos'u Sparta'ya göndererek, Rhodos'a giderken rastladığı 10 Atina gemisini de ele geçirdi (M.Ö.391, Atina gemileri, Kral'a karşı ayaklanan Atina yandaşı Kıbrıslı Evagoras'a yardıma gidiyordu) ve Rhodos'a gitti. Atina, Sparta'nın yeniden denizlere egemen olmasını engellemek için **Thrasyboulos** komutasında 40 gemiden oluşan donanmayı gönderdi. Thrasyboulos, önce Hellespontos boğazına yöneldi. Thrakia'ya geçip, orada Atina'ya yeni bağlaşıklar edindikten sonra, Byzantion'a gelerek burada halk yönetimini kurdu. Khalkedonluların da gönlünü alan Thrasyboulos, Mytilene halkını örgütleyerek Methymna üzerine sefere çıkardı ve bunda başarı sağladıktan sonra Rhodos'a doğru yola çıktı. Ancak, önce Aspendos'a giden Thrasyboulos, burada Aspendoslular tarafından öldürüldü. Atina onun yerine Agyrrhios'u donanmanın başına atadı. Spartalılar, Atina'nın, Perslerin de yardımıyla, neredeyse tüm kıyı kentleri ile iyi ilişkide olmalarından rahatsızlık duymaya başlamışlardı. Bu sırada Derkylidas, hala **Abydos** ve **Sestos** kentlerini elinde tutuyordu. Spartalılar, Anaxibios'u 3 gemi ve 1000 asker parası vererek Çanakkale üzerine gönderdiler. Anaxibios karaya çıkar çıkmaz kendisine bir ordu kurdu ve Abydoslulardan aldığı 3 gemiyle birlikte toplam 6 gemiyle sağa sola saldırmaya başladı. Atinalılar, bunun üzerine, Thrasyboulos'un kurduğu düzenin yıkılmasını engellemek amacıyla, İphikrates komutasında 8 gemi ve 1200 kişilik orduyu Anadolu'ya gönderdiler. Anaxibios'un ordusuyla Antandros'a gitmek üzere yola çıktığını öğrenen İphikrates, Abydos topraklarında kurduğu pusuda Anaxibios'u öldürmeyi başardı (M.Ö.390).²⁸⁵

285 . Xen.Hell.IV.VIII.1-39

V.5. MISIR VE KIBRIS AYAKLANMALARI

Strouthes, Konon'un krala karşı isyan eden Kıbrıslı Evagoras'ın yanına kaçmasına izin vermiş ve Konon burada ölmüştü (M.Ö.391). Bu sırada, Evagoras açıkça isyan etmiş ve üzerine Kral Euwagoro yazan sikkeler darbettirmeye başlamıştı; ayrıca Kıbrıs kentlerinin önemli bir bölümünü de kendisiyle beraber isyan etmeye ikna etmişti. Atina, isyana destek vermek üzere gemilerini hemen Kıbrıs'a gönderdi. Bunun üzerine Sparta, donanmanın yolunu keserek engel oldu. Bu sırada, Struthas da Batı Anadolu'ya varmıştı; Struthas Sparta'dan bağımsız olarak *İonia sorumluluğuna*²⁸⁶ atanırken, Karia da yerel bir hanedan liderliğinde yarı özgür olmuştu.²⁸⁷ M.Ö. 391 yılında, Agesilaos'un arkadaşı, İdrieus oğlu Hekatomnos ilk Karia yöneticisi olarak atanmıştı. Merkezi Mylasa olan Karia bölgesi, İonia gibi Sardes satraplığının alt bölgeleri olarak ayrılmışlardı. Böylece, toprakların korunması sadece satrabın sorumluluğunda olmadığı için daha kolay olacaktı.

Autophradates ve donanma komutanı olarak **Hekatomnos**, Kıbrıs'taki bu ayaklanmayı bastırmak üzere kral tarafından görevlendirildiler. Bu sefer başarılı olmadığı gibi hemen seferin sonunda, Karia ayaklanmaya gizlice yardım bile etmiştir. Thrasyboulos güney-batı Anadolu kıyılarına gelerek, yandaşlarından para topluyor ve vermeyenleri de buna zorluyordu. Thrasyboulos, Eurymedon Nehri'nin ağzında demirlemiş Aspendoslulara ödeme yapmaları için baskı yapıyordu; Aspendoslular buna yanaşmayınca askerlerine kenti yağmalamaları için izin verdi; fakat Aspendoslular bu savaşı kazanarak Thrasyboulos'u öldürdüler (M.Ö. 389).²⁸⁸

Ertesi yıl Atina, Evagoras'a yardım etmek üzere Khabrias'ı gönderdi; bu sırada daha önce ayaklanmış olan Mısır da Atina ve Evagoras'a katılmıştı.

Atina'nın yardımıyla Mısır ve Kıbrıs'taki bu ayaklanmalar **Artaxerxes**'in karar vermesini kolaylaştırdı ve değişiklikler yapacağı noktaları belirledi. Muhtemel olumsuzlukları ortadan kaldırmak için, Pharnabazos'u başarılarından dolayı kız kardeşi ile evlendirerek ödüllendirdi (M.Ö. 387). **Ariobarzanes**, Pharnabazos'un yerine Daskyleion satrabı oldu ve **Tiribazos**, **Autophradates** ve **Struthas**'ın yerine geçti.²⁸⁹

²⁸⁶ . Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Bölüm VII.2.

²⁸⁷ . Bu konudaki tartışmalar için bkz. Bölüm VII.2

²⁸⁸ . Xen. Hell. IV.8.29-31

²⁸⁹ . Xen.Hell. V. 1.28

Bu olayı tek başına ele almaktansa, diğer olaylarla birlikte incelemek, bütünlüğü sağlamak açısından önemli olacaktır; bu olay, hem kısa süre sonra imzalanacak olan Kral Barışı hem de Satrap isyanları ile doğrudan ilişkilidir.

V.6. BÜYÜK KRAL BARIŞI

Tiribazos'un tekrar görevine dönmesiyle, Sparta biraz daha destek bulmuş ve daha uzlaşmacı bir kişiliğe sahip olan **Antalkidas**'ı amiral olarak atamıştı. Kısa sürede, Perslerle daha iyi anlaşan Sparta karşısında güç duruma düşen Atinalılar, Spartalı Antalkidas'ın girişimleriyle barış yapmak zorunda kalıyorlardı; Çünkü Sparta ve Syrakusa donanmalarıyla, Antalkidas ve Tiribazos Hellespontos'ta Atina donanmasına önemli kayıplar verdirtmişlerdi.

Tiribazos, bütün Yunan temsilcilerini Sardes'te toplantıya çağırdıktan sonra Kral Artaxerxes'in imzasını taşıyan anlaşma koşullarını okudu:

*"Asia'daki tüm kentler ve adalar arasından Klazomenai ve Kıbrıs bana ait olacak. Daha önceden Atina'ya ait olan Lemnos, İmbros ve Skyros adaları dışında, küçük veya büyük bütün kentler özgür olacak. Bu koşulları kim kabul etmezse karada adamlarımla, denizde gemilerim ve paramla ona karşı savaşacağım"*²⁹⁰ (M.Ö.387-6).

Antalkidas Barışı veya **Büyük Kral Barışı** olarak anılan bu kararların kabul edilmesiyle, yıllardır savaşarak yıpranmış olan Yunan kentleri biraz nefes almak fırsatı bulmuşlardı. Ancak, bu anlaşmanın maddeleri yeni bir tartışmanın zeminini oluşturuyordu. Pers kralının Ege denizinde bu kadar ada varken, **Klazomenai** Adası'nı özellikle istemesi ilgi çekici bir noktadır. Üzerinde tarım bile yapılamayan bu küçücük adanın, bu denli önemli bir barış anlaşmasının maddesi olma nedenini anlayabilmek için bundan sonraki olayları da değerlendirmek yerinde olacaktır.

M.Ö.386 yılında Artaxerxes, daha önce isyan etmiş olan Salamis kralı Evagoras'a karşı bir sefer başlattı; bu, 300 triremlik donanma ve 300 bin kişilik kara ordusuyla **Orontes** (Armenia satrabı) ve **Tiribazos**'un komutasında oldukça büyük bir hareketti. Orontes ve Tiribazos, **Phokaia** ve **Kyme**'de toplanan donanma ve orduya komuta ediyorlardı. Phokaia ve Kyme Pers donanması açısından önemli stratejik noktaları;²⁹¹ M.Ö. 480-79 yılında Yunanistan seferinden dönen Pers donanması yine aynı yerde kışı geçirmişti.²⁹² Smyrna Körfezi'nin kuzeyindeki Phokaia Limanı, Kıbrıs'a düzenlenen bu sefer için donanmanın hazırlandığı yer idi. M.Ö. 387 yılında Evagoras'ın etkisi ile Persler, Fenike ve Kilikia'nın kontrolünü de kaybetmişlerdi. M.Ö. 404 yılında

²⁹⁰ . Xen.Hell.V.1.31; Olmstead 1978, 394-5

²⁹¹ . Bean 1996

²⁹² . Diod.11.2.3; Hdt. 8.130

isyan eden Mısır'ı M.Ö. 389 yılında tekrar ele geçiren Persler için bu olay hayati bir önem taşımaktaydı. Kıbrıs'ın yanı sıra stratejik bir noktada olan bu adanın karşı kıyısının da Pers denetiminden çıkması, Perslerin Doğu Akdeniz ile Batı Akdeniz ve Ege Denizi arasındaki iletişiminin kopması anlamını taşımaktaydı. Pers tarafının Kıbrıs'a yapılan bu seferi çok büyük bir orduyla ve işi şansa bırakmak istemeyen bir düşünceyle yapmalarının nedeni, daha önce isyan eden Mısır üzerine yapılan seferin uzun sürmesi ve tahmin edildiğinden fazla zarar vermesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Fenike ve Kilikia, Mısır seferi sırasında Pers ordusu ve donanması için hareket noktaları olarak kullanılmış olmalıdır. Kıbrıs üzerine sefer düzenleyen Pers ordusunun Kilikia'yı kullanamaması, özellikle Smyrna Körfezi'nin önemini arttırmış olmalıdır. Pers yönetimi M.Ö. 387 yılında Kral Barış'ı imzalarken, kısa süre sonra yapacakları Kıbrıs seferini düşünerek, bu sefer için en önemli nokta olan Smyrna Körfezi'ni garantiye almak istemiş olmalıdır.²⁹³ Smyrna Körfezi'ne bu düşüncelerden hareketle bakıldığı zaman, Klazomenai Adası'nın önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Smyrna kentine hakim olmak, tarihin hiç bir döneminde körfezi rahatça kullanmak için yeterli olmamıştır.²⁹⁴ Klazomenai Adası'nın körfezin giriş-çıkışını denetleyen stratejik bir noktada olması, önemini arttırmaktadır. Ayrıca bu tarihlerde Klazomenai'de, Atina yanlılarının adada yerleşmiş olmaları da Persler için risk taşıyan bir durum olmalıydı ve barışın bu maddesiyle Atina da elini adadan çekmek zorunda kalacaktı.²⁹⁵

Kıbrıs üzerine gönderilen Tiribazos'un 300 gemisi İonialılardan, isyancı Evagoras'ın ordusu ise Kıbrıslı ve Yunanlı paralı askerlerden oluşuyordu. Bir diğer isyancı Mısırlı Akhoris de Evagoras'a para, tahıl ve 60 gemiyle yardım etmişti. M.Ö.380'li yılların sonuna doğru yapılan savaşta Pers donanması önemli bir zafer kazanırken Evagoras, Salamis'i takviye ederek savunmasını sürdürdü. Savaşa katılan Kappadokia satrabı Orontes'in Tiribazos'u, yavaş hareket etmesi ve uzlaşmacı davranışları nedeniyle Artaxerxes II'ye şikayet etmesi üzerine, kral, Tiribazos'un tutuklanması ve Susa'ya gönderilmesi için emir verdi (M.Ö. 381). M.Ö. 380 yılında, Orontes, Evagoras ile bir anlaşma yaparak ayaklanmayı sona erdirdi. Bu anlaşmaya göre, Evagoras krala vergi ödeyecek; fakat kralın kölesi olmayacaktı. Evagoras bu anlaşmayı yaptıktan kısa süre sonra ölmüş ve ayaklanma sona ermiştir.²⁹⁶

293 . Ruzika 1983, 104-108

294 . Doğer-Gezgin 1997

295 . Merkelbach 1970, 32-36.

296 . Weiskopf 1989

V.7. II. ATINA KONFEDERASYONU

Kıbrıslı Evagoras'ın ortadan kalkmasıyla birlikte, Pharnabazos, Mısır'daki isyanı da bastırmak amacıyla ikinci bir sefer hazırlığına başlamıştı. İlk olarak Yunanlı paralı askerlerin lideri olan Atinalı İphikrates kiralandı (M.Ö.379). Bu durum Atina'nın kısa süre önce imzalanan Kral Barış'ına da sadık kalmasını sağlıyordu.

Atinalılar bir yıl sonra II. Atina Federasyonu'nu kurdukları zaman (M.Ö.378) üyelerini özellikle Kral'a bağlı olmayanlar arasından seçiyorlardı. Çünkü Büyük Kral Barış'ına aykırı davranmak ve Kral'ı karşılarına almak istemiyorlardı. Yunan kentleri, doğrudan özgürlük ve bağımsızlık parolasıyla Sparta'ya karşı birleşiyorlardı. Atina I. Konfederasyon'u iyi analiz etmişti ve Yunan kentlerini etrafında toplayabilmek ve eski durumu yeniden yaratabilmek amacıyla daha yumuşak ve demokrat bir tavır takınma zorunluluğunu hissediyordu.²⁹⁷ Atina'nın arzusu, I. Konfederasyon ile M.Ö. 5.yy'da sahip olduğu güçlü konumunu yüz yıl sonra tekrar yakalamaktı. M.Ö. 378 yılında kurulan konfederasyonun üyeleri, M.Ö. 375 yılında Khabrias²⁹⁸ ve M.Ö.373 yılında Timotheos'un²⁹⁹ Batı Anadolu kıyılarına yaptığı seferlerle daha da artmıştı. Ele geçen listelerden 58 isim okunabilirken Diodoros, üye kentlerin sayısını 75 olarak vermektedir.³⁰⁰

Bu oluşumda, Atina'nın müttefikleri üzerinde bir egemenliği olmayacağı gibi, her kent özgürlük ve bağımsızlığını koruyacak ve birlik meclisinde birer oya sahip olacaklardı. Atina konfederasyon meclisinde temsil edilmezken, mecliste alınan kararlar Atina halk meclisine bildirilecekti. Her konuda esas olan meclis kararları olacaktı. Her üyenin vereceği vergi meclis tarafından belirlenirken, Atina toprak talebinde bulunmayacak ve üye kentlerde garnizon bulundurmayacaktı.

M.Ö.338 yılına kadar devam eden II. Konfederasyon birincisi kadar etkili olmamakla beraber Ege Denizi'nde varlığını hissettirmişti. Pers kralına karşı uyguladığı politikalarda dikkatli davranan birliğin, özellikle Karia'daki Hellenleşme hareketini

297 . Olmstead 1978, 404-405

298 . Diod. XV.36

299 . Diod. XV.47.2

300 . Cawkwell 1981

etkilediğini söylemek mümkündür. Bu tarihte konfederasyon, Demades barışı ile Makedonya Kralı Philippos tarafından resmen sona erdirildi.³⁰¹

Sparta'nın Leuktra'da aldığı ağır yenilgi, Atina Birliğinin etkisinin artmasına neden olurken, Thebai'nin saldırganlığı Yunanistan içlerinde karışıklık yaratmış ve Atina ile birliğin yıpranmasına neden olmuştur. Birliğin Ege Denizi'nde etkisi azalınca, Kariyalı **Mausolos**'un kışkırtmasıyla, M.Ö. 357 yılında, **Khios**, **Byzantion** ve **Rhodos**, kendilerine karşı entrika çevrildiğini söyleyerek birlikten ayrıldılar. Karia'lı Mausolos'un da desteğini alan bu kentler önemli bir güç oluşturmuşlardı ve ayaklanmayı bastırmak üzere Anadolu'ya gelen Atinalı Khares'e karşı verdikleri mücadeleden galip olarak ayrıldılar.³⁰² **Sosyal Savaş** olarak da anılan, Atina'nın bu kentleri tekrar ele geçirme çabası sonuçsuz kalmıştır (M.Ö.355).³⁰³ Khios, Byzantion ve Rhodos birleşerek Atina'ya karşı isyan ettiler; birlikten ayrılan Amphipolis'in üzerine gönderilen Khares, Kariyalı hanedan Mausolos tarafından desteklenen Khios, Rhodos ve Byzantionluların üzerlerine yürüdü, ancak kentlerin direnmesi ile yenilgiye uğradı (M.Ö.354). Bu savaşla birlikte, Atina ve birlik hem prestijini hem de gücünü tamamen kaybetmişti; Sosyal Savaşın sonunda Atina'nın gelirlerinde bir azalma olarak 130 talantın altına düşmüştü.

301 . Cawkwell 1981

302 . Cawkwell 1981

303 . Cawkwell 1981

BÖLÜM VI

PERSLER PERSLERE KARŞI

VI.1. BÜYÜK SATRAP AYAKLANMASI VE AYAKLANMAYI HAZIRLAYAN NEDENLER

Diodoros, M.Ö. 362-1 yıllarında, Artaxerxes II'nin krallığı sırasında, imparatorluk topraklarının batı bölümünde bir kargaşa ve isyan ortamının yaşandığını anlatmaktadır. Asya kıyılarında oturanlar, Perslere karşı ayaklanmışlar ve Anadolu'daki Achaemenid yöneticilerinin bir kısmı krala karşı birleşmişlerdi; daha güneyde isyan eden Mısırlıların kralı Takhos, Perslere karşı savaş hazırlıkları yapmasının yanı sıra isyancılara da yardımda bulunuyordu.³⁰⁴ Yukarıdaki gibi özetlenebilecek olan Diodoros'un anlatımı bu konudaki bir kaç kaynaktan ve en önemlilerinden biridir.

Artaxerxes II, özellikle Kıbrıs ayaklanmasını bastırabilmek için önemli harcamalar yapmış; ancak beklenen sonuçlar alınamamış; Tiribazos tutuklanmış ve Orontes kendi menfaatlerinin peşine düşmüştü.

Mısır'da ayaklanmayı devam ettiren Akhoris'e destek veren Atinalı Khabrias Mısır tahtına geçen yeni kral Nektanebo'ya yardıma hazırlanıyordu. Ancak, M.Ö. 379 yılında Atina ile Perslerin ilişkileri düzelince, Atina Perslerin isteği üzerine Khabrias'ı geri çağırıldı ve M.Ö. 373 yılında, Pharnabazos komutasında Mısır'a sefer düzenleyen Pers ordusuna destek vermek için, İphikrates komutasında bir ordu görevlendirdi. Önemli bir donanma eşliğinde Mısır'a gelen Pharnabazos burada önemli aşamalar elde etmesine rağmen, Nil Nehri'nin taşkınları nedeniyle başarılı olamayarak ve önemli kayıplar vererek geri döndü. Sonraki on yıl içerisinde de Mısır'ın isyanı ve Perslerin bu isyanı bastırma çabaları devam etmiş ancak Persler başarıya ulaşamamışlardı.³⁰⁵

İmparatorluğun doğusu böyleyken, Anadolu içlerinde de durum, Persler açısından hiç parlak değildi. Artaxerxes'in özel ordusunun komutanlığına getirilen Datames, M.Ö. 378 yılında Paphlagonia kralı Otys'in isyanını bastırmak için

³⁰⁴ . Diod. 15.90.3; 15.91.1; 15.92.2

³⁰⁵ . Dandamaev 1989

Kappadokia'ya yönetici olarak atanmıştı. Kısa sürede yıldızı parlayan Datames Anadolu'nun en güçlü Persli yöneticilerinden birisi oldu. M.Ö. 373 yılında, Kral ile anlaşmazlığa düşen Datames, Karadeniz'den Toroslara kadar işgal ettiği topraklarda bağımsız davranışlar sergilemeye başladı. Datames'in bu hareketi Ariobarzanes tarafından da desteklenmişti. Bunlara ek olarak, Karia'da Hellenleşme hareketini başlatan Mausolos ve Anadolu'daki bazı yöneticiler de Datames'in yanında yer almışlardı. Özellikle Mausolos'un ayaklanmaya destek verdiği konusunda hiç bir bilgi yoktur.

Bunların yanısıra, Artaxerxes II'ye sadık kalan Sparda satrabı Autophradates, isyanı bastırmak için mücadeleler vermişti. Autophradates ordusuyla Kappadokia'ya Datames'in üzerine yürümüş ancak başarı sağlayamamıştı. Atina ve Sparta'dan yardım alan Ariobarzanes ile Datames, daha büyük bir ordu toplamışlardı. Bu ordu içinde, Sparta kralı Agesilaos'un yanı sıra, isyancıların sağladığı gelire toplanmış paralı askerler de vardı. Kısa süre önce, Kral anlaşmasını imzalayan Atina bu anlaşmaya sadık kalabilecek şekilde 30 gemi ve 8.000 paralı askeri Ariobarzanes komutasına göndermişti. Uzun zamandır Perslere karşı özgürlük mücadelesi veren Mısırlı Takhos da isyana destek veriyordu.

Çok organize olmuş bir hareket olmamasına rağmen, bu hareketlilik bir anda tüm Anadolu'ya yayılmış ve isyancılar büyük destek görmüşlerdi.

Evagoras'a karşı yapılan Kıbrıs seferinde Tiribazos'la giriştiği mücadeleden zararlı çıkan ve itibarını kaybeden **Orontes**, M.Ö. 363 yılında, isyancılara karşı tek başına mücadele veren Autophradates'e yardımcı olması için, Artaxerxes II tarafından Mysia'ya gönderilmişti. Burada kısa zamanda yandaş toplamayı başaran Orontes de İsyana etmekte gecikmedi.³⁰⁶

M.Ö. 360 yılına gelindiğinde, oğlu Mithridates'in ihanetine uğrayan Ariobarzanes'in öldürülmesi isyanın sonunun yaklaştığını göstermekteydi. Kısa zaman içerisinde, krali birlikler karşısında yenilgiye uğrayan Datames de öldürülünce, Autophradates'e karşı başarılı olamayan Orontes de teslim olmak zorunda kaldı. Bütün isyancılar cezalandırılırken, Karia'da önemli bir güce sahip olan Mausolos, belki de açıkça isyana destek vermediği için ceza görmekten kurtuldu.³⁰⁷

³⁰⁶ . Weiskopf 1989

³⁰⁷ . Dandamaev 1989

Satrap isyanları olarak adlandırılan bu olay böyle özetlenebilir; olayı daha iyi anlayabilmek ve nedenlerini görebilmek için, arka planda kalan ama isyanın hazırlanması açısından önem taşıyan olayları daha detaylı olarak incelemek gerekmektedir.

Weiskopf,³⁰⁸ bu konuda son yıllardaki en detaylı araştırmayı yapmış ve bu güne kadar gerçekliğinden hiç şüphe edilmemiş olan Büyük Satrap İsyanları'nı çok hassas bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Weiskopf'a göre, Büyük Satrap İsyanları olarak anılan bu olayın nedenleri Peloponnesos savaşları sırasında görev yapan Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Sardes satrabı Tissaphernes'e kadar dayanmaktadır. Tüm imparatorluk arazisi içerisindeki memurlar arasında, krala karşı daha yakın olabilmek için var olan rekabet bu iki satrap arasında da vardı. *"Eğer Kral, başka birini başkomutan olarak gönderir ve ben onun buyruğu altına girmek durumunda kalırsam, sizin dostumuz ve bağlaşığınız olacağım. Ama eğer, başkomutanlığı bana verirse, sanırım omur duyusunu böyle yapılmasını gerektirir; bilesiniz ki, size karşı savaşı, elimden geldiğince işi sıkı tutarak yürüteceğim"*.³⁰⁹ Xenophon'un bu pasajından da bir satrabın kraldan beklentileri ve başkasının başkomutan olmasından duyduğu rahatsızlık anlaşılabilir. Özellikle, Genç Kyros'un bu iki satrabın da üzerinde bir yetkiyle atanması bu olayları daha da kızıştırmıştı. Kyros'dan sonra da Tissaphernes'in benzer bir konuma getirilmesi Pharnabazos'u rahatsız etmiştir. Benzer rekabetler, başka satraplar arasında da görülmüştür: Kıbrıs seferinde Tiribazos ile Orontes arasındaki mücadele, yine kralın gözünde biraz daha değer kazanabilmek için yapılmıştı. Hatta satraplık arazisinde oturan Persli krali aileler de zaman zaman bu rekabet içerisinde görülebilmekteydi. M.Ö. 390'lı yıllarda, Daskyleion satraplık arazisindeki Persli Spithridates'in, Pharnabazos'a karşı isyan ederek Spartalılara katılması bu tür rekabetlere güzel bir örnektir. Weiskopf, bu olayları nedenleriyle birlikte tartıştıktan sonra ayaklanmaların, doğrudan Artaxerxes II'ye karşı olmadığını; satrapların Artaxerxes'e daha yakın olabilmek ve itibar kazanmak için birbirlerine karşı düzenledikleri, dağınık, organizasyondan uzak ve imparatorluk için tehlikesiz entrikalar olarak değerlendirilebileceklerini belirtmektedir.³¹⁰

Diodoros tarafından anlatılan bu olayın başka yazarlar tarafından anlatılmaması gerçekten de şüpheli bir durum oluşturmaktadır. Özellikle olayların geçtiği tarihlerde yaşamış olan Xenophon'un bu olaydan hiç söz etmemesi çok ilginçtir. Sadece

308 . Weiskopf 1989

309 . Xen.Hell.IV.I.37

310 . Weiskopf 1989

Demosthenes M.Ö. 360'lı yıllarda Ariobarzanes ile Orontes'in ve Autophradates ile Artabazos'un aralarındaki çekişmelerinden doğan bir rahatsızlık olduğunu anlatır.³¹¹

M.Ö. 5.yy sonu 4.yy başlarında, Pharnabazos ile Tissaphernes büyük bir rekabet içerisindeydiler. Her iki satrap da Yunanlılara karşı, kendi güçleriyle, kendi sorumlulukları olan bölgeleri savunmaya çalışıyorlardı. Kralın isteği üzerine, toprakların güvenliğinin sağlanması, ekonomisi önemli oranda topraklarındaki Yunan kentlerinden toplanan vergilerle ayakta duran imparatorluğun devamı için vergi toplamak ve elde ettikleri gelirleri merkeze iletmek gibi temel görevleri vardı. Ayrıca, birbirlerine çok yakın satraplıkların başındaydılar ve aynı düşmanla savaşıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında eşit koşullarda mücadele ediyor görünüyorlar ve bu mücadelede başarısız olmak istemiyorlardı. Bu rekabeti ortadan kaldırmak için, her ikisinin de üstünde bir yetkiyle görevlendirilen Kyros'un kafasında başka düşüncelerin olması, bu olayın daha da alevlenmesine sebep olmuştu. Çünkü, Kyros'un krala karşı verdiği mücadelede, kralın yanında olan ve büyük yararlılıklar gösteren Tissaphernes daha da güçlenmişti. **Tissaphernes** bu olayla birlikte Batı Anadolu'daki tüm orduların başına komutan olarak atanmıştı.³¹²

M.Ö. 380'li yıllarda savaşılan cephenin değişmesiyle, bu iki satraplık arasındaki rekabetin azalmasına rağmen, bu kez karşımıza Kıbrıs'ta, yukarıda da anlatılan, bir başka rekabet, **Tiribazos** ve **Orontes** arasındaki mücadele çıkmaktadır. Tiribazos'un bu savaşın hemen başında kazandığı deniz zaferi nedeniyle itibarının artması, en az Tiribazos kadar ünlü olan Orontes'i rahatsız etmiş ve bu mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Orontes'in Tiribazos'u krala şikayet etmesiyle başlangıçta cezalandırılan Tiribazos, kısa sürede haklı bulunmuş; fakat Orontes savaşta önemli bir başarı sağlayamadığı için, geçmişte kazandığı ününe gölge düşürmüştür. Büyük Satrap Ayaklanmasında isyancılardan birisi olan Orontes, satrap ünvanını bu olayla kaybederek daha düşük bir statüde, Autophradates'e yardım etmesi için görevlendirilince isyan etmiştir.

Yaklaşık olarak M.Ö. 388 yılında, Daskyleion satraplığına Pharnabazos'un oğlu Ariobarzanes getirilmişti.³¹³ Kuzeybatı Anadolu'da başarılı bir yönetim gösteren, Ariobarzanes'in M.Ö. 368-7 yıllarındaki faaliyetleri kralı tatmin etmemekteydi. Bu bölgede güvenliği sağlaması için görevlendirilmişti; oysa aradan geçen 20 yıla rağmen satraplık içerisinde hala karışıklıklar görülmüyordu. (Bu karışıklıklarda, II. Atina

³¹¹ . 15.9; 14.31; 23.154. bu dip not Weiskopf 1989'dan alınmıştır.

³¹² . Xen. Hell. 3.1.3. Bu olayı önceden krala haber veren ve Kynaxa'da yapılan savaşta kralın yanında yer alan Tissaphernes, Kyros'un ölmesiyle büyük prestij kazanmıştı.

³¹³ . Bakır 1989, Weiskopf 1989

konfederasyonunu kuran Atina'nın parmağı vardı.).³¹⁴ Bunun üzerine, Mausolos'un desteklediği Autophradates'in ordusunun saldırısına maruz kalmıştı. Bu sırada isyan etmiş olan Datames'e Ariobarzanes tarafından destek verildiği bilinmektedir. Ariobarzanes ile Autophradates arasındaki kavganın asıl nedeni, iki satraplık arasında kalan topraklara hakim olmak ve kendilerinden önceki satraplardan bu yana devam eden kişisel rekabetler olmalıdır. Ariobarzanes üzerine ilk sefer M.Ö. 366 yılında Autophradates tarafından yapılmıştır. **Adramytteion**'u kuşatan Autophradates'in ordusunda kıyı Yunan kentlerinden askerlerin yer almasının yanısıra, bu orduya Mausolos da bir deniz gücüyle destek vermişti. İsyancı Ariobarzanes de Atinalılardan yardım alıyordu. Autophradates karadan, Mausolos ise denizden, Ariobarzanes'in bulunduğu **Assos**'u kuşatmışlardı. Bu seferden bir sonuç alınamamış ve Autophradates ile Mausolos geri çekilmişti. Satrapın krala karşı isyan etmesinden hoşnut olmayan Daskyleion'daki Persli memurların da aralarında bir bölünme yaşanmış ve satraplık kaosa bürünmüştü. Bu sırada, Atinalıların satrapa yardım etmek üzere gönderdiği Timotheos da Daskyleion yakınlarında faaliyet göstermekte, hatta bazı kentlerin yönetimini elinde tutmaktaydı.³¹⁵ Ariobarzanes'in oğlu Mithridates'in sadakatsizliği de yönetimin zayıflamasına neden olan olaylardandı. Bunun üzerine, Daskyleion satraplığının yönetimini alması ve satraplığı yeniden organize etmesi için yeni bir satrap, **Artabazos**, atanmıştı. M.Ö. 363 yılına gelindiğinde Artabazos satraplığa hakim olmuş; Ariobarzanes tehlikesi ortadan kalkmış ve Mithridates Artabazos'un desteği ile satraplığın doğusundaki topraklara sahip olmuştu. Mithridates'in toprak sahibi olması Datames ile Artabazos'un aralarının açılmasına sebep olmuştu. Bu konuda değişik anlatımlar olmasına rağmen Datames isyan etmişti ve iki satrap arasındaki bu husumetten yararlanan Akhaemenid yönetimi Mithridates'i Datames'in üstüne göndermiş ve onun öldürülmesini sağlamıştır (M.Ö.361).³¹⁶ Satraplıktaki kargaşanın sona ermemesi nedeniyle Troas bölgesi üzerine sefer düzenleyen Artabazos'un, Autophradates ile arası açılmıştı. Muhtemelen Edremit Körfezi civarındaki iki satraplık arasında kalan bölgenin hakimiyeti yüzünden çıkan gerginlikte, Autophradates sorumsuz davrandığı için Artabazos'u tutuklamıştı. Kısa süren gözaltından sonra serbest bırakılan Artabazos, Troia'daki Yunan güçlerinin de yardımıyla M.Ö.360 yılında tüm satraplık içerisinde güvenliği sağlamıştı.³¹⁷

314 . Austin 1944

315 . Weiskopf 1989

316 . Polyaeus 7.29.1

317 . Weiskopf 1989

Bu isyan sırasında adı geçen fakat Diodoros'un³¹⁸ belirtmesinin dışında isyan ettiğine dair hiç bir iz bulunmayan, aksine Autophradates'e isyancılara karşı yardım eden Mausolos, olayların sona ermesi ile de cezalandırılmamıştır. Adının Diodoros'ta isyancı olarak geçmesi ile isyan ettiği düşünülse de, Spartalı Agesilaos ile olan dostluğu³¹⁹ ve yönetimindeki topraklarda uyguladığı Hellenleşme politikası, onun, tüm olaylar boyunca krali güçlere yardım ettiğini göstermektedir.

İsyanın etkisini yitirmeye başladığı M.Ö. 360'lı yılların sonlarında, yeni oluşumlara izin vermemek amacıyla politik operasyonlar düzenlenmiş olup kral aleyhindeki tüm memurlar görevlerinden alınmıştır.

Bazı bilim adamları tarafından Mysia satrapı olarak anılan Orontes³²⁰ Batı Anadolu'da en etkili olan isyancıydı. Başarılı bir Armenia satraplığı döneminden sonra Kıbrıs seferinde Tiribazos'a ve Akhaemenid ordusuna verdiği zararlar nedeniyle itibar kaybeden Orontes, Batı Anadolu'da satrap ayaklanmaları nedeniyle, isyancı satraplara karşı mücadele veren Autophradates'e yardım etmek üzere, Mysia'da görevlendirilmişti.³²¹ Satrap olarak değil, Autophradates'in emrinde bir memur olarak görevlendirilen Orontes (M.Ö.364), iki satraplık arasında kalması ve uygun olmayan coğrafyası nedeniyle iyi organize edilemeyen Mysia bölgesinde kısa sürede güç kazanmış ve isyan etmiştir. Hiç bir zaman kendi başına bir satraplık olamayan Mysia, Lydia satraplığına bağlıdır. Kabileler şeklinde organize olmuş olan Mysia bu tür olaylarda her zaman tehlike yaratabilecek potansiyele sahiptir.

Atina'nın da yardımıyla³²² kiralık asker toplayan Orontes, bölgenin de özelliğinden yararlanarak kısa sürede, bölgedeki etkisini yaymaya başlamıştır. Kısa sürede yükselen Orontes, **Kisthene** ve **Lampsakos**'ta kendi adına sikke de bastırmıştır. Adramytteion Körfezi civarında hakimiyetini hissettiren Orontes bu sikkeleri, ordusundaki paralı askerlere ödeme yapmak üzere bastırmış olmalıdır.

Orontes'in asıl hedefi, Autophradates yönetimindeki Lydia satraplığı olmuştur;³²³ **Kyme** ve **Pergamon**'a da hakim olan Orontes Lydia satraplığına seferler düzenlediyse de bunda başarılı olamamıştır. M.Ö. 360 yılında, diğer bölgelerdeki isyanlar bastırılınca, teslim olduğu zaman kendisine ödül verileceğini düşünen Orontes'in teslim

318 . 15.90.3

319 . Xen. Ages. 2.27

320 . Osborne 1975

321 . Weiskopf 1989

322 . Polyaeus 7.14.3-4

323 . Polyaeus 7.14.2-4

olmasıyla, tüm alanlarda güvenlik sağlanmış oldu.³²⁴ Özellikle Daskyleion ve Troas kıyılarının kontrol edilmesiyle Orontes çözülmeye başlamış ve yalnız kalmıştı; teslim olmaktan başka seçeneği de kalmamıştı.

İsyancıların en önemli destekçileri Atina, Mısır ve satraplıklarda yönetimden hoşnut olmayan memurlardı. Atina, Kral Barışı nedeniyle doğrudan yardımda bulunamamasına rağmen, isyancıların en önemli destekçisiydi. Özellikle Troas bölgesinde isyancı satrap Ariobarzanes'e açıkça destek vermişlerdi. Bir diğer destekçi olan Mısır'ın da bu konularda önemli yardımları olmuştu. Kendisi isyan etmiş olan Mısır, Batı Anadolu'nun karışıklık içerisinde olmasından faydalanıyor olmalıydı. Mısırlı Takhos'un, isyanın sonlarına doğru **Rheomithres**'le gönderdiği gemiler ve para yardımı isyancıların eline geçmemişti.³²⁵ Batı Anadolu bu kadar hassas bir durumda iken, dengeleri değiştirebilecek olan bu yardımın neden ulaşmadığı konusu da ilgi çekicidir. Getirdiği yardımla birlikte **Leukai** yakınlarında karaya çıkan Rheomithres'in yardımı isyancılara vermemesi için ne gibi bir nedeni olabilirdi?

Her şeyden önce Rheomithres'in karaya çıktığı yerin Pers egemenliğinde olması çok önemlidir. Rheomithres, getirdiği yardımları isyancılara vermek isteseydi, (bu tarihte **Kyme** Orontes'in hakimiyetindeydi) Leukai'ye gitmek yerine doğrudan Kyme'ye giderdi. Ayrıca **Larisa**'yı ellerinde bulunduran Mısırlıların da Perslerin yanında olmaları çok önemlidir. Rheomithres, Larisa'daki Mısırlıların etkisinde de kalmış ve bu yüzden yardımı isyancılara iletmekten vaz geçmiş olabilir. Ancak ilk olasılık daha akla uygun gelmektedir; Takhos'dan aldığı yardımları Batı Anadolu'ya getirmek üzere yola çıkan Rheomithres, Daskyleion satraplığındaki kargaşanın bastırılması, Datames'in öldürülmesi üzerine, Orontes'in yalnız kaldığını ve bunun umutsuz bir isyan olduğunu düşünerek, düşmek üzere olan isyancılara yardım etmek gibi bir yalnızlığa düşmek istememiş olmalıdır.

İlk bakışta sadece satrapların arasında görülen bu mücadele, aslında Weiskopf'un söylediği kadar basit bir olay değildir. Satraplar özellikle Sparda ve Hellespontos satrapları, buldukları mevki itibarıyla, hem ekonomik hem de siyasal olarak çok güçlü görevlilerdir. Ayrıca coğrafik olarak da krala karşı özgürlük mücadelesi yapan güçlü ve savaşçı Yunan kentlerine yakınlıkları düşünülürse, ne kadar büyük bir güç oldukları hesaplanabilir. Üstelik, en son isyancı satrap örneği olan Genç Kyros'un, Artaxerxes II'yi ne kadar zor duruma düşürdüğü Xenophon tarafından detaylı olarak anlatılmıştır. Bu

³²⁴ . Diod. 15.91.1

³²⁵ . Diod. 15.91.1

ayaklanmayı değerlendirmek için bölgenin konumu, satrapların konumu, ekonomik durum ve dış etkiler gibi etkenleri gözden kaçırmamak gerekir. Olay, tabii ki satraplar arasında geçecekti; çünkü sistem bunu gerektirmekteydi. Satrapların kendi aralarındaki bu sert rekabete kral bu yüzden göz yumuyordu; çünkü bu rekabet onların kendi aralarında bir iç denetim oluşmasına da neden oluyordu. Ayrıca krala bağlı olan satraplar ve güçler de bu duruma müdahale etme yetkisine sahipti. Batı Anadolu'da satrap isyanları olağan bir hale gelmiş; bu yüzden tedbirler de alınmıştı. Yani isyan eden satrap, kralla doğrudan karşı karşıya gelemezdi; yukarıda anlatılan bir takım mekanizmalar, onu engellemek üzere kurulmuştu; bu mekanizmalar geçilmeden sarayın tehdit edilmesi mümkün değildi.

Her şeye rağmen bu yıllarda imparatorluk çok farklı cephelerde savaşmak zorunda kalmış ve hemen hemen hiç birisinde de tam başarıya ulaşamamıştı. Peloponnesos Savaşı'nın hemen sonrasında başlayan Sparta akınları, Atinalı Thrasymboulos ile mücadeleler, Mısır ve Kıbrıs ayaklanması ile Kilikia ayaklanması ve buralara düzenlenen seferler imparatorluğu yıpratmıştı.

Anadolu'da iki yüz yıla yakın süren savaşlar sonucunda yeni bir meslek dalı ortaya çıkmıştı. Anadolu'da belki sayıları yüz binlerle ifade edilecek kadar çok paralı asker vardı ve bunların ne amaçları, ne etnik kökenleri hiç bir şey önemli değildi; onlar para karşılığında herkes için savaşlardı. Büyük paralara sahip olan herkes bu paralı askerleri kullanarak büyük bir ordu kurabilirdi; bununla birlikte, bunu bir de politik amaca yönelik yaptıklarında Atina, Sparta, Mısır ve Kıbrıs gibi ülkelerden de destek bulabilirlerdi. Satraplar, Pers yönetiminin egemenliği altındaki kentlerden topladığı vergilere bakıldığında ve bu vergilerin satraplar tarafından toplanarak krala ulaştırıldığı düşünüldüğünde, çok önemli mevkilerdeki insanlar olarak karşımıza çıkarlar.

Büyük Satrap İsyanları olarak anılan bu olay, tüm Anadolu'yu kısa sürede sarmış, ekonomik ve siyasi açıdan etkilemiştir. Belki doğrudan Artaxerxes II'nin tahtına yönelik bir tehdit oluşturmayan bu olaylar zincirinin, Akhaemenid İmparatorluğu'nun güvenliğini ciddi olarak sarstığı görülmektedir. Hatta Satrap isyanları, Kıbrıs ve Mısır isyanları imparatorluğun yıpranmasına neden olmuş ve çöküşün başlamasına neden olmuştu.

VI.2. İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ

Satrap isyanları imparatorluğun çöküşünün başlangıcı olmuş ve yaygın bir biçimde çıkan kargaşalar imparatorluğu yıpratmıştı. Büyük Satrap İsyanları'nın bastırılmasından kısa süre sonra (M.Ö. 358) Artaxerxes II'nin ölümüyle tahta Artaxerxes III Okhos geçmişti. Okhos ilk iş olarak isyana devam eden Nektanebo II üzerine bir sefer düzenlemişti; fakat bu seferden önemli kayıplar vererek döndü. Akhaemenid tahtındaki saltanat kavgası ve hemen ardından Mısır'da alınan yenilgi, Batı Anadolu'da da kendisini göstermiş, Hellespontos Phrygia satrabı Artabazos isyan etmişti. Her zaman olduğu gibi Atina isyancı satraba destek veriyordu ve çok geçmeden Kıbrıs, Fenike ve Kilikia da isyan edenlere katıldılar.

İdrieus komutasındaki bir ordu Kıbrıs'taki isyanı bastırmak üzere adaya çıkmış ve Kıbrıslıları teslim alarak isyanı sona erdirmişti. Artabazos ise Atina'nın verdiği destekle üzerine gönderilen kuvvete karşı koymayı başarmıştı (M.Ö.356).

Artaxerxes III Okhos, Atina'yı, isyanlara yardım etmesini önlemek amacıyla, üzerine yürümekle tehdit etmiş ve yardımı kesmesini istemiştir. Atina'nın yardımlarını kesmesine rağmen isyanını devam ettiren Artabazos Thebaililerin yardımlarıyla krala karşı koyabiliyordu. Ancak bir süre sonra yardıma gelen Thebaililer ile ilişkisi bozulunca etkisini kaybetmeye başlamış ve M.Ö. 351 yılında Makedonia kralı Philippos'a sığınmak zorunda kalmıştır.

Bu sırada Okhos, ayaklanan Fenike kıyılarına bir sefer düzenleyerek buraları düzene soktukten sonra Mısır seferine hazırlanmaya başladı; M.Ö.341 yılında Mısır'da da düzeni sağlamayı başardı.

Mısır seferinde krala çok büyük yardımı dokunan **Mentor** satraplığa atanmış, Batı Anadolu'ya gelmiş ve kısa sürede ayaklanmaları bastırarak düzeni sağlamayı başarmıştı. Bunun üzerine kral, Makedonia Krallığı'na sığınmış olan Artabazos'u da affederek Anadolu'ya dönmesine izin vermişti. Bu olaydan hemen sonra zehirlenerek öldürülen (M.Ö. 338) Artaxerxes III Okhos'un yerine geçen Arses M.Ö. 327 yılında öldürülünce Pers İmparatorluğu'nun son kralı olan Dareios III tahta geçti.

M.Ö. 334 yılında, Anadolu'ya geçen Makedonia Kralı Aleksandros ile Granikos'ta karşı karşıya gelen Pers ordusu bozguna uğrayınca önce Batı Anadolu, kısa sürede de tüm Anadolu, Aleksandros'un egemenliği altına girmiş oldu.

BÖLÜM VII

PERS HAKİMİYETİ ALTINDA YUNANLILAR

VII.1. PERS HAKİMİYETİ ALTINDA YUNANLILAR

Persler tarafından ele geçirildikten sonra uzun yıllar Sardes satraplığına bağlı kalan **Karialılar**, kültürel açıdan farklılıkları nedeniyle diğer Yunanlılardan ayrılmaktadır. Etnik olarak da oldukça problemlili olan bölge, kültürel, ekonomik ve sosyal açılardan farklı bir durumdadır; bölgede değişik bir dil kullanılmaktaydı ve Karialılar, sarp arazilere kentler kurmaktaydılar.³²⁶

Leleg ve Dor kentlerinden oluşan Karia halkları da İonialılar gibi uzun yıllar Perslere karşı özgürlük mücadelesi vermişlerdi. Anadolu'daki Pers dönemi öncesinde bazı İonia kentleriyle birlikte Mısır'da koloni kuran Karialılar, diğer Yunanlılar ile de iyi ilişkiler içerisindeydi. M.Ö. 546 yılında, Lydia ve İonia'nın yıkılışını gören Karialılar Perslere fazla direnmeden boyun eğmişlerdir; fakat yaklaşık olarak 50 yıl sonra çıkan İonia ihtilalinde diğer Yunanlılarla birlikte mücadele etmişlerdi. İonia ihtilalinin sonunda da Persleri en çok uğraştıran halk olmuşlardı. Buna rağmen Lade Savaşı'ndan sonra, Miletos'un topraklarının pay edilmesinde rol alan Pedasalılar bu duruma ters düşmektedir. Ancak kısa sürede, Perslerin sempatican kazandıkları kabul edilebilirse, en azından Pedasalıların M.Ö.546 yılında direnmelerine rağmen, Pers tarafına geçtikleri söylenebilir.

Xerxes'in Yunanistan üzerine düzenlediği büyük seferde, bir çok Yunan halkı gibi Karialılar da görev almışlar ve başarı da sağlayarak kralın gözüne girmeyi başarmışlardı. Bu savaş sonucunda düşen Pers ordusunu vuran Yunan ordusu içinde de Karialıları görmek mümkündür.³²⁷

Yunanlıların özgürlük umudu olan ve Attik-Delos Deniz Birliği'nin kurulmasından Peloponnesos savaşlarına kadar Ege denizine hakim olan Atina, Karia kentlerini de birliğe dahil etmişti. Buna rağmen, birliğe dahil olan Yunan kentlerinden Pers kralının da vergi topladığı ve hatta bazı Karia kentlerinin, Pers egemenliğinin

³²⁶ . Bean 1987; Hornblower 1982

³²⁷ . Hdt. VIII.68, 69,87,99

azaldığı bu dönemde de Perslerle ilişkilerini kesmedikleri iddia edilmektedir.³²⁸ M.Ö. 466 yılındaki Eurymedon Savaşı'nda Kimon'un bu bölgedeki halkları birliğe üye olmaya zorladığı göz önünde tutulursa, bu iddianın doğru olması söz konusu olabilir.

Attik-Delos Deniz Birliği'ne üye olan kentlerin hepsinin demokratik bir sistemle yönetilmesi beklenmemelidir. M.Ö. 454 yılında kesin olarak birliğe üye olmasına rağmen, Karia'da Artemisia ve daha sonra da Lygdamis gibi tyranlar görülmekteydi. Bu sırada bazı ailelerin Perslere de vergi ödedikleri bilinmektedir ki, bu durum Karia kentleri üzerindeki Pers etkisinden kaynaklanmaktaydı.³²⁹ Delos Birliği'nin başlangıcında kıyı Karia kentleri birliğin etkisi altında kalıp üye olurken, Mylasa gibi iç Karia kentleri birlik dışında kalmışlardı.

Birliğin kayıtlarına göre, iç Karia'da yer alan Alinda, Uranium gibi kentler bazı yıllar vergilerini öderlerken, bazı yıllarda ise listede görülmezler. Atina hakimiyetinden uzakta Persler, yerel hanedanların ellerinde tuttukları iç Karia'daki kentlere baskı yapıyorlardı ve bu durum bölgedeki politikanın sık sık değişmesine neden olmaktaydı.³³⁰

M.Ö. 454 yılında birliğin merkezinin Delos'tan Atina'ya taşınması, tüm Yunanlılar arasında huzursuzluk yaratmıştı. Perslerin baskısının daha yoğun olduğu Karia'da da M.Ö. 449-425 yılları arasında politik yelpaze, Atina'dan Perslere doğru yönelmeye başlamıştı. Yukarıda da anlatıldığı gibi bu değişiklik vergi listelerinden anlaşılmaktadır. Bu dönemde ödenmeyen vergileri toplamak üzere Atina tarafından iki sefer düzenlenmişti. İlki Melasandros ikincisi Lysikles komutasında düzenlenen bu seferler başarılı olamamış ve satrap Pissouthnes bölgede etkili olmaya başlamıştı.³³¹

Vergi listelerinden de anlaşılacağı gibi M.Ö. 425 yılından itibaren Kariyalılar birliğe geri dönmüşlerdi. Geri dönüşün politik nedenleri de olmalıdır: Arkhidamos Savaşı'nın sonunda satrap Pissouthnes'in yönetimle arası açılmıştı. Atina'nın Pissouthnes'i (M.Ö. 423-414) desteklemesi Karia'daki Pers egemenliğini ortadan kaldırmış olmalıdır.³³² Peloponnesos Savaşları'nın sonuna doğru, Sparda satraplığına Karanos olarak atanan Kyros'un Batı Anadolu'ya gelmesiyle, Sardes satrabı olan Tissaphernes, Karia'daki topraklarına çekilmiş ve yeniden satrap olarak atandığı M.Ö. 401 yılına kadar da burada kalmıştı.³³³

328 . Hornblower 1982

329 . Hornblower 1982, 1-34

330 . Hornblower 1982, 1-34

331 . Thuk.II.69; III.19)

332 . Thuk.VIII.5; Hornblower 1982, 1-34

333 . Xen. Hell. 4.1.5; Anab.1.1.2

M.Ö.4.yy'ın başlarından itibaren, Karia'da çok güçlü ve etkileyici bir prestij kazanan Hekatomnid sülalesinin konumu önemli bir tartışma konusu olmuştur. Karia'nın en parlak günlerini, bu hanedanın üyelerinin yönetimi sırasında yaşadığı söylenebilir. Pers yönetimiyle iyi geçinen hanedanın üyeleri, M.Ö. 387-6 yılında imzalanan Kral Barışı'ndan sonra Atina'nın da Anadolu'ya müdahale edememesi nedeniyle Karia'da önemli işler başarmışlardır.

Önceleri merkezi Mylasa olan Karia, İonia'dan daha farklı bir bölgeydi: Büyük polisler yerine Karia'da köy denilebilecek küçük yerleşim birimleri vardı. Bunun dışında, Dorlarla birlikte Leleglerin de bu bölgede yaşamaları Karia'da bir etnik birliğin de olmadığını gösterir.³³⁴ Karia, özellikle Mausolos'un liderliğinde, önemli değişikliklere uğramış ve gelişme göstermiştir. M.Ö. 377-6 yılında babası Hekatomnos'un yerine geçen **Mausolos**, yönetim merkezini Mylasa'dan Halikarnassos'a taşımakla işe başlamıştı. Öncelikle, küçük yerleşim birimlerini bir araya getirerek kentler kurmaya çalışan Mausolos, böylece halkın daha sıkı ilişkiler içinde olmasını sağlıyor ve bir birlik oluşturuyordu. Yunan kültür ve sanatından çok etkilenen Mausolos, Karia'da Yunanlaşma politikasını başlatan lider olmuştur. Atina'nın tekrar toparlanmaya başladığı ve II. Atina Birliği'ni kurduğu yıllara rastlayan bu değişikliklerin politik nedenleri de olmalıdır. Özellikle Karia merkezinin, Mylasa'dan Halikarnassos'a taşınmasının nedeni, Halikarnassos'un stratejik bir noktada olması ve dışarıya açık olmasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca Halikarnassos'un Karia birliğinin merkezi olması daha mantıklıdır; stratejik ve coğrafik olarak Karia merkezi için en uygun yer olan Halikarnassos'un nüfusu da buna uygun olmalıydı. Bunun için Mausolos bazı Leleg kasabalarının Halikarnassos'a göç etmelerini sağladı.³³⁵ Synoikizm olarak adlandırılacak olan bu hareketi tüm Karia içerisinde görmek mümkün olmaktadır. M.Ö. 4.yy'ın III. çeyreğinde Rhodos ve Kos adalarında da görülen³³⁶ synoikizm hareketlerinin asıl nedeni Atina ve Persler arasında sıkışmış olan bölgelerdeki insanların politik ve fiziksel olarak daha güçlü olma isteklerinden kaynaklanıyor olmalıdır.³³⁷ Bu dönemde, Karia'da çok sayıda kentin yer değiştirdiği saptanmıştır. Bunlar arasında, Mylasa, Herakleion, Knidos, Priene ve Erythrai gibi kentleri saymak mümkündür.³³⁸

334 . Bean 1987 ; Hornblower 1982

335 . Plinius NH. V.107; Strabon XIII 611

336 . Diod. XV.76.2

337 . Hornblower 1982, 34-55

338 . Hornblower 1982, 52-78; Demand 1990; Bean-Cook 1952; Berges 1994

Achaemenid döneminde, antik kaynaklardan en az bilgi edinilen bölgelerden olan Lydia, Pers İmparatorluğunun Anadolu'daki en önemli yönetim merkezidir. Bütün antik kaynaklarda Sardes'ten detaylı bir biçimde söz edilmesine rağmen, Lydialılar hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Pers İmparatorluğu topraklarında, yönetim açısından ayrıcalıkları olan ve diğerlerine göre daha etkin görünen iki satraplık merkezinden birisi olan Lydia satraplığı, Perslerin Batı Anadolu'daki Yunan kentleriyle olan ilişkisinde çok önemli bir rol oynamıştır. Satrapların, Pers politikasına çok aykırı düşmedikleri sürece, bağımsız hareket edebilme olanaklarının olması nedeniyle, Yunan kentleriyle ilişkilerinde serbestçe hareket edebilmeleri, Yunan kentleriyle olan ilişkileri açısından öne çıkmalarına neden olmuştur. Sparda satraplığının başında bulunan satrapın daha etkin olmasının yanısıra, Batı Anadolu'daki tüm Pers ordularının komutanı olarak atanan ve başkomutan (karanos)³³⁹ olarak anılan görevlinin de Sardes'de ikamet etmesi, bu bölgenin önemini arttırmaktadır. Satrapların da üstünde bir pozisyonda atanan karanoslar zaman zaman Daskyleion ve Sardes satrapları arasında sert çekişmelere neden olmuştur.³⁴⁰

Pers yönetimi açısından bakıldığında, imparatorluğun en hareketli ve en tehlikeli bölgesi olan Sparda satraplığı, Yunanistan ve Anadolu kıyılarındaki Yunan kentlerinden gelebilecek tehlikelere karşı koyabilecek Pers gücünün bulunduğu yer olması nedeniyle de önem taşımaktadır. Ayrıca, Persler açısından çok önemli olan vergi ve asker toplama açısından önemli bir kaynak olan Yunanlıların denetlenmesi, elde tutulması da satrapın görevleri arasındaydı. Bu da, doğal olarak, bu bölgede satraplık yapanlar için bir avantaj sağlıyor olmalıydı. Antik kaynaklarda, son derece detaylı olarak anlatılan bu olaylara rağmen, Lydialılar hakkında bilgi yoktur. Lydialıların Perslere vergi ödeyip ödemedikleri bile net olarak bilinmemektedir.³⁴¹

Akhaemenid egemenliği altındaki Lydia'nın, diğer Yunan kentlerine ve bölgelere göre daha çok asimile olduğu söylenebilir. Antik kaynaklarda bu halkla ilişkili fazla bilgi olmaması, bu bölgenin hiç bir zaman Pers egemenliğinden kurtulamaması,³⁴² Pers nüfusunun çok yoğun olarak bulunması gibi nedenlerle ilişkili olmalıdır. Pers etkili dinsel kültürlerin de³⁴³ diğer yörelere göre yoğun olması, buradaki Pers nüfusunun çokluğunu ve

339 . Daha geniş bilgi için bkz. Sekunda 1991

340 . Bkz. Bölüm VI.1

341 . Herodotos Lade savaşından sonra, Yunan kentleri için uyguladığı yeni vergi sistemini anlatırken, bu verginin Lydialıları kapsadığından ya da tam tersinden hiç söz etmemektedir.

342 . Batı Anadolu'daki kıyı kentleri, geçici bir süre de olsa M.Ö. 479 yılında kazanılan Plataia ve Mykale savaşlarından sonra Pers etkisinden uzaklaşmıştır.

343 . Tuplin 1987a ; Sekunda 1986;

daha üst düzeyde olduklarını göstermektedir. Bu bölgede yapılan araştırmalarda saptanan Pers isimli yerleşmelerden de anlaşılacağı gibi, Akhaemenid döneminde bir kolonizasyon hareketi gerçekleşmiştir.³⁴⁴

Batı Anadolu'da, Lydia'nın dışındaki bütün kıyı bölgeleri, denizle bağlantılı olmaları ve konumları itibariyle daha aktif bölgeler olarak göze çarpmaktadır. Bunda en önemli faktör, kıyı kentlerinin Yunanistan'a olan coğrafik ve etnik yakınlığıdır. Sparta ve Atina gibi dönemin güçlü kentlerinin, Pers egemenliğinin başlangıcından itibaren Yunan kentlerinin yanında yer almaları, kıyı kentlerinin sık sık isyan etmelerine ve saf değiştirmelerine neden olmuştur. Buna rağmen, denizde kıyısı olmayan kentlerde, Perslerin egemenliğinde olmaları ve Yunanistan'dan fazla destek görmemeleri nedeniyle siyasi olarak, diğer kentlere oranla daha sakin bir yaşam söz konusudur. Kyme ve Phokaia gibi, stratejik noktalarda bulunan bir kaç kentin dışında Aiolis kentleri, olaylarda aktif bir rol oynamazlar. Hatta bazı kentlerin, Perslerin etkili oldukları bir bölgede olmalarına rağmen bağımsız kalabilmeleri bile mümkün olabilmekteydi.³⁴⁵ Herodotos'un Aiolis kentleri arasında saydığı bazı kentlerin ise hiç bir olayda aktif olarak rol almadıkları için olsa gerek, hiç bir kaynakta isimleri bile geçmemektedir. Bu nedenle, coğrafik konumları hakkında fazla bilgi olmayan bu kentlerin bugün lokalizasyonu bile yapılamamaktadır.³⁴⁶ Aiol kentlerinden Larissa ve Kyllene, Sardes önlerinde M.Ö.546 yılında yapılan ve Kroisos'un yenilgisiyle sonuçlanan savaşta başarılı olan Mısır'dan gelmiş paralı askerlere ödül olarak verilmiştir.³⁴⁷ Pers kralı Kyros tarafından verilen bu kentler, Hellenistik döneme kadar Mısırlıların elinde kalmıştır.³⁴⁸ Kyllene kentinin yeri tam olarak tesbit edilememiş olmasına rağmen, Larissa kentinde yapılan kazılarda, bu döneme ilişkin doğulu özellikler taşıyan bir yapı ortaya çıkarılmıştır.³⁴⁹

Uzun süren Pers egemenliği sırasında, olaylardaki rolü itibariyle en az sözü edilen bölge Troas bölgesidir. M.Ö.6.yy'ın sonlarında Perslerin eline geçen bu bölge, genel olarak Daskyleion satraplığı yönetimine bağlı kalmıştır. M.Ö.5.yy içerisinde gerçekleşen satraplık topraklarının daha küçük parçalara ayrılarak alt satraplıklar oluşturmaları sırasında, Zenis adındaki yerel yönetici Pharnabazos'un izniyle, bu bölgenin

344 . Sekunda 1986

345 . Hdt. ; Herodotos'un verdiği bu bilgiyi doğrulamak, henüz detaylı bir çalışma yapılmamış olan bu kentler mümkün olmamakla birlikte, kentlerin hareket kabiliyetini sınırlayacak bir coğrafik konumda bulunmaları ve belki de Perslere karşı uyguladıkları politika sayesinde bu durum doğru kabul edilebilir.

346 . Hdt. I.149; burada sayılan Aiol kentlerinden Notion, Aigiroessa ve Kyllene kentlerinin lokalizasyonu henüz tam olarak yapılabilmemiş değildir.

347 . Sekunda 1986, 19; Xen. Cyr. 7.1.43-5

348 . Xenophon kendi döneminde bile bu kentlerin Mısırlıların ellerinde olduğunu anlatır.

349 . Schefold 1983

kontrolünü eline geçirmiş güçlü bir yönetici olarak ortaya çıkmaktadır. Skepsis ve Gergis gibi kentlerin merkezini oluşturduğu, Skamandros Nehri havzasının yukarısındaki bu topraklar, önceleri Zenis ve o ölünce de karısı Mania'nın kontrolünde, Daskyleion satraplığını denizden gelebilecek olan tehlikelere karşı koruyabilecek bir tampon bölge oluşturuyordu.³⁵⁰

Startejik önemi olan Çanakkale Boğazı, bu gün olduğu gibi antik çağda da önemli bir ticari yolun geçidini oluşturuyordu. Tahıl üretimi açısından, antik dünyanın ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayacak üretime sahip olan Karadeniz kıyıları, Yunan kentleri için hayati bir önem taşımaktaydı. Bu nedenle, gerek Atina ve gerekse Persler bu boğazı kontrol etme ihtiyacı duymuşlardır. Sık sık Atina saldırılarına maruz kalan bu bölgenin kontrolü güçleşince, Daskyleion satrabı Pharnabazos, vergileri toplayarak kendisine getirmek koşulu ile bu bölgenin yönetimini Zenis'e vermiştir.³⁵¹

Bu bölgede yapılan araştırmaların az olması da bilgilerin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Cook, burada yaptığı yoğun yüzey araştırmalarına rağmen, lokalizasyon tartışmalarının ötesine geçmemiştir.³⁵²

350 . Sekunda 1991

351 . Sekunda 1991

352 . Cook 1973

VII.2. PERS İMPARATORLUĞU'NUN BATI ANADOLU ÜZERİNDEKİ YÖNETİMİ

A. SATRAPLIKLAR VE SATRAPLIK PROBLEMLERİ

Xenophon'a göre Büyük Kyros, Sardes'i ele geçirip Babil'e döndüğü zaman, egemenliği altına aldığı uluslara boyun eğdirmek ve hakimiyeti altında tutabilmek için, bu ülkelere satrap gönderme kararı almıştı.³⁵³ Bu kararı almasında en önemli etken, kendi yokluğunda bu ülkeleri yönetecek, vergi toplayacak, asker bulunduracak ve toprakları koruyacak güvenilir insanlara ihtiyaç duyması idi. Kyros bu kararı alırken, şunu çok iyi biliyordu; merkeze yaklaşık 1800 km. uzakta olan bu kadar geniş toprakları tek başına yönetmesi imkansızdı. Adamlarının arasından en güvendiklerini seçerek **Kyrysantas'** **Lydia** ve **İonia**, **Pharnokhos'u** **Aiolis** ve **Hellespontos Phrygia** satrabı olarak atamıştır.³⁵⁴ İmparatorluğun devamı iki şeyle doğrudan ilişkilidir; egemenliğin devamı için para kazanma ve kontrolün sağlanması. Bu sistem vergi toplamak veya yarar sağlamak için araştırma yapmak, tehlikeli halkları sindirmek veya bazı gruplara yüksek statüler vererek manipüle etmek yoluyla egemenliğini devam ettirmek ve dış saldırılar ile isyanlar için garnizonlar bulundurarak yönetimin devamını sağlayabilmektir.³⁵⁵

Kyros'un (M.Ö.546-545) temelini attığı bu sistem, daha sonra modern tarihçiler tarafından yıllarca tartışılmıştır. Başlangıçta, Kyros'un oluşturduğu bu sisteme göre, M.Ö. 546 yılında Sardes'in düşmesiyle ele geçirilen Batı Anadolu iki önemli satraplık merkezinden yönetilmiştir. Bunlardan ilki Lydia'nın başkenti olan **Sardes** (buna Sparda ismi de veriliyordu) ki, Batı Anadolu için anahtar rolündeydi, diğeri ise Marmara denizinin güneyinde yer alan **Daskyleion'**dur. Sardes, İonia, Karia ve Aiolis'i de kapsayan büyük ve önemli bir satraplık merkezidir; Daskyleion satraplığı ise Kuzey Aiolis, Mysia, Troas ve Batı Phrygia topraklarına da hükmeden yönetim merkezidir.³⁵⁶

Kyros, bu merkezlere gönderdiği satraplar yoluyla, hem güvenliği sağlıyor hem de egemenliğindeki ülkelerden vergi topluyordu. Kyros ve Kambyses döneminde bu ülkelerden toplanan vergiler belli bir kurala bağlı değildiler ve çoğu zaman Büyük Kral'a

³⁵³ . Xen. Kyr. VIII.6.1-10

³⁵⁴ . Xen. Kyr. VIII.6.7; Xenophon'un verdiği bu bilgiye rağmen, ne Lydia satrabı Kyrysantas ne de Phrygia satrabı Pharnokhos başka bir kaynaktan geçmez. Özellikle Sparda satraplığında başka satrapların adının geçmesine karşın Herodotos Kyrysantas'dan hiç söz etmez.

³⁵⁵ . Tuplin 1987, 109

³⁵⁶ . Balcer 1993

sunulan hediyeler şeklindeydiler.³⁵⁷ Bu durum, Dareios I (M.Ö. 522-486) kral olana dek sürdü; Hystaspes oğlu Dareios tahta çıkınca, ülkeyi yirmi satraplığa ayırdı ve herbirine düzenli, her yıl ödemeleri gereken vergi yükümlülükleri getirdi.³⁵⁸ Herodotos'a göre Batı Anadolu şöyle ayrıldı:

1. İonialılar, Magnesialılar, Aiolisliler, Karialılar, Lykialılar, Miliyalılar ve Pamphylialılar 400 talant gümüş ödemekle yükümlü idiler,
2. Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia 500 talant ödeyecekti,
3. Phrygia, Trakhlar, Paphlagonia Maryandyn ve Suriye 360 talant,
4. Kilikia 360 beyaz at ve 500 talant gümüş ödeyecekti.

Söz konusu satraplıkları anlatan oldukça çok kaynak vardır; bu kaynaklarda imparatorluğun bölündüğü satraplıkların sayısı 20 ile 30 arasında değişmektedir. Bu değişikliklerin nedenleri olarak, bu bilgileri veren belgelerin değişik tarihlere ait olması gösterilebilir; çünkü satraplıklar farklı zamanlarda ve farklı olaylarda değişik düzenlemelerle karşılaşmışlardır.³⁵⁹ Bu belgelerin en önemlileri, Behistun yazıtı, Susa'nın kuruluş yazıtı, Persepolis apadanasındaki krali kabartmalar ve Persepolis kale tabletleridir. Bunların en önemlilerinden olan Dareios I'in Behistun yazıtında 23 satraplık ismi görülmektedir ki, bu listede yedinci ve sekizinci satraplık olarak Sparda ve Daskyleion gösterilmektedir. Susa'daki yazıtlarda 9. ve 10. satraplıklar olarak görülmektedir. Persepolis tabletlerine göre ise, 9. ve 10. satraplıklar olarak geçmektedir. Ele geçen satraplık listelerinden çoğu Dareios I dönemine tarihlenmektedir. Bu listelerin hemen tümünde Daskyleion ve Sparda satraplıkları mevcuttur.³⁶⁰ Merkezi Daskyleion olan Hellespontos Phrygia satraplığının sonradan kurulduğu, başlangıçta yalnızca merkezi Sardes olan Sparda satraplığının olduğunu iddia eden bilim adamlarına rağmen,³⁶¹ bu görüşü destekleyecek herhangi bir veri yoktur. Aksine Xenophon'un da anlattığı gibi³⁶² her iki satraplık da Kyros tarafından kurulmuştur.³⁶³

Herodotos'un verdiği liste bir çok bilim adamı tarafından satraplıklar listesi değil vergilendirme listesi olarak yorumlanmaktadır.³⁶⁴ Bu listelerden de anlaşılacağı gibi, imparatorluğun erken dönemlerinde, merkezleri Sparda ve Daskyleion olan iki satraplık

357 . Hdt. III.89

358 . Hdt. III.89

359 . Vogelsang 1992,

360 . Vogelsang 1992, 97-99

361 . Petit 1985, 43-52

362 . Xen.Kyr. VIII.6.1-10

363 . Bakır 1989, 75-85

364 . Vogelsang 1992, 97-179; Cook 1983; Tuplin 1987

Batı Anadolu'nun idari temsilcileriydi. Xerxes dönemine ait olan bir liste daha vardır ki, bu listede de durum değişmemiştir; hatta Dareios I'in mezarındaki listenin de aynısıdır.³⁶⁵

M.Ö. 5. ve 4. yıllara gelindiğinde, Akhaemenid İmparatorluğunun Batı Anadolu'daki satraplıklarının sayısı bir problem olarak en çok tartışılan konulardan biridir.

Xerxes'in Yunanistan'a yaptığı sefer sırasında, Batı Anadolu'da iki satraplık merkezinin varlığı kesin olarak bilinmektedir. Ancak kısa süre sonra, Diodoros'un bir pasajından, imparatorluk topraklarında yeni bir organizasyona gidildiği sonucunu çıkaran bilim adamları vardır. "*Bu yıl (M.Ö.463/2) tahtı ele geçiren Pers Kralı Artaxerxes, ilk önce babasını öldürenlerin bir bölümünü cezalandırdı ve sonra kendi personelinin yararına, Krallığı yeniden organize etti. Böylece satraplarla ilişkili olarak, ona düşman olanları kovmuş ve kendi arkadaşlarını satrap olarak atamıştı...*".³⁶⁶ Bu pasajdan, yeni satraplıklar ve satraplar olduğu sonucu çıkıyormuş gibi görünüyorsa da, bu aslında ileride tartışacağımız gibi, satraplıkların kendi içlerinde daha küçük bölünmeleri anlamına gelmektedir.

Özellikle M.Ö. 4.yy'da ortaya çıkan İonia ve Karia satraplıkları problemi hala bilim adamlarını meşgul etmektedir. Bazı bilim adamları İonia ve Karia'nın kimi belgelerde satraplık olarak ortaya çıkmasını, Küçük Asia'daki Pers politikasının yeniden düzenlenmesi olarak değerlendirmektedir.³⁶⁷ Özellikle, her iki bölgenin de satraplık olarak geçmesinin aynı tarihe rastlaması, Kral Artaxerxes'in, Kyros'u destekleyen Batı Anadolu kentleri arasında yeni bir düzenleme getirmesi şeklindeki yoruma destek sağlamış oluyordu. Yaklaşık olarak M.Ö. 395-392 yılları arasına tarihlenen bu düzenlemeye göre, Struthas'ın, Sparta'ya karşı İonia'yı korumak üzere İonia satrapı olarak görevlendirildiği; yine aynı şekilde Hekatomnos'un Karia satrapı olarak görevlendirildiği görüşü kabul görmektedir.³⁶⁸ Bundan kısa süre önce de, Genç Kyros'un yanında Artaxerxes II'ye karşı savaşan ve Karia'da toprak sahibi olan Mısırlı Tamos'un oğlu Glos, Genç Kyros tarafından Aiolis ve İonia yöneticisi olarak atanmıştı.³⁶⁹ Artaxerxes II'ye karşı verdiği savaşı Kyros'un kaybetmesiyle birlikte de Tissaphernes'in öfkesinden korkarak Mısır'a kaçmıştı.³⁷⁰

365 . Vogelsang 1992

366 . Diod. II.69-71.1

367 . Hornblower 1982, Bean 1987; Cook 1983

368 . Hornblower 1982,

369 . Diod. XIV.35.3; Sekunda 1991, 89.

370 . Diod. XIV.19.6; XIV.35.3; Xen.Anab. I.4.2; Sekunda 1991, 83-143.

İonia satrabı olarak otaya çıkan **Struthas**³⁷¹ **Tiribazos**'un (Sardes satrabı) görevden alınmasıyla birlikte Sparta karşıtı politikayı yürütmek için görevlendirilmiş olmalıdır (M.Ö. 392). Ancak Struthas Anadolu'ya gelir gelmez ortadan kaybolur (antik kaynaklara göre) ve hakkında herhangi bir bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Xenophon M.Ö. 390 yılında isyan eden Kıbrıs'a karşı yapılan seferi anlatırken Sardes satrabı olarak **Autophradates**'i³⁷² gösterir. Bazı araştırmacılar, Struthas'ı İonia'da **karanos** ünvanıyla ve Autophradates'i de Sardes satrabı olarak görmek eğilimindedirler. Bu görevlendirmenin doğru olmaması halinde ise Struthas'ı, İonia satrabı olarak kabul etmek gerektiğini söylerler. Ancak İonia için daha önce ve daha sonra herhangi bir satrap isminin geçmemesi ve Miletos'dan çıkan yazıttaki **İonia Satrabı** ibaresi problemin kaynağını oluşturmaktadır (Karia ve İonia'da bulunan yazıtlarda Struthas İonia Satrabı olarak geçmektedir).³⁷³ Theopompe, Kıbrıs seferinde Autophradates ile Hekatomnos'un birlikte görevlendirildiğini aktarmaktadır.³⁷⁴ Diodoros ise Hekatomnos'u Kariyalı bir hanedan olarak tanımlamaktadır.³⁷⁵

İonia satraplığının ortaya çıkışı varsayımı (M.Ö.392) Karia'nın da satraplık olma olasılığını güçlendirmekteydi. Kariyalı Hekatomnos sülalesinin satrap olarak gösterildiği sekiz yazıt ele geçirilmiştir. Hekatomnos sülalesinin satrap olarak gösterildiği bu kadar az belgenin olması ve çağdaş Yunanlı yazarlar tarafından *epistathmos*, *tyrannos*, *arkhon* ve *dynastes* olarak isimlendirilmesi şüphe uyandırmaktadır.³⁷⁶ Yunanlı yazarlar tarafından aynı satırda yer almalarına rağmen, Lydia yöneticileri satrap olarak isimlendirilirken, Kariyalılar için hanedan ünvanı kullanılması da ilginçtir.³⁷⁷ Ayrıca ele geçen yazıtların tamamı Karia'da bulunmuş olup, muhtemelen Karia'da yazılmışlardır. Bunun yanı sıra, Karia dışında herhangi bir belgenin bulunmaması, onların Karia dışında satrap olarak tanınmadıkları şeklinde yorumlanabilir.³⁷⁸

Bunun karşıtı olarak da, Mausolos'un satraplık göstergesi olan tiaralı baş tasvirli sikkeler bastırması, bir çok araştırmacının Mausolos'u satrap olarak nitelemesine neden olmuştur.³⁷⁹

371 . Xen. Hell. IV.8.17; Petit 1988, 307-322

372 . Xen. Hell. IV.8.17; Petit 1988, 307-322

373 . Petit 1988, 307-322

374 . Petit 1988, 307-322

375 . Diod. XIV.98.4

376 . Petit 1988, 314

377 . Petit 1988, 314-20

378 . Petit 1988, 307-322

379 . Hornblower 1982;

Ancak, özellikle Petit'in makalesinde,³⁸⁰ bu durum açıklığa kavuşmuş görünür. Petit'e göre;

1- Bilinen ve resmi olarak kayıtlara geçmiş tüm satraplar erkektir ve Karia hanedanlığında Artemis ve Ada gibi, bu kurala uymayan kadın yöneticiler vardır.

2- Satrapların tümü Perslidir ve bunun istisnası dahi yoktur.

3- Bütün satraplar bağımsızdırlar, oysa Hekatomnos Autophradates'e bağımlıdır ve büyük satrap ayaklanmasında da Mausolos Lydia satrabına bağımlı olarak hareket etmiştir.

4- Pers satrapları arasındaki rekabet göz önüne alınırsa, olası bir Karia satraplığının Daskyleion ve özellikle Sardes satraplığıyla yarışamayacağı ir gerçektir.

Petit'e göre, Karia hanedanlığı Anadolu'da çağdaş veya yakın tarihlerde görülen diğer hanedanlarla aynı niteliğe sahipti. Bunlar arasında en tanınmışları olarak Paphlagonialı **Thys**, Aiolisli **Mania**, Kappadokialı **Kamisares**'in hanedanlıkları gösterilebilir. Bu durum özellikle Peloponnesos savaşının Batı Anadolu'yu etkisi altına aldığı M.Ö.5.yy sonlarında, M.Ö.410 yılına doğru Lykia'da **Harpagidesler**, M.Ö. 400 yılından hemen önce Paphlagonia'daki **Korylos**, M.Ö.400 yılına doğru Aiolis'te **Mania**, M.Ö.400-390 yılları arasında Kıbrıs'ta Evagoras ve Karia'da Hekatomnos gibi hanedanlar yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu durumu aslında, Pers İmparatorluğu'nun sürekli olarak değişen siyasi olaylar karşısında yapmak zorunda olduğu politik değişiklikler olarak görmek gerekmektedir. Bu tür ayrıcalıklar, Peloponnesos savaşlarında bir çok cephede savaşmak zorunda kalan ve bu savaş sonunda, büyüyen Sparta tehlikesiyle karşı karşıya kalan Perslerin, belli bölgelerde etkili ve güçlü olan hanedanlara sundukları bir terfidir. Bu durum, satrapların topraklarını daha kolay savunmalarına ve aynı anda farklı yerlerde mücadele vermelerine olanak tanımaktadır. Özet olarak, Karia hanedanlığı da Kuzeybatı Anadolu'da oldukça etkili olan Mania'dan daha çok yetki sahibi değildi ve her ikisinin de satraba bağlı olduğu düşünülebilir.

Tartışılan bir diğer satraplık ve satrap da **Mysia** ve Mysia satrabı olarak gösterilen **Orontes**'dir.

Orontes, Evagoras'a karşı yapılan sefer sırasında **Armenia** satrabıydı ve bu seferde de Artaxerxes tarafından, kara ordularının komutanı olarak atanmıştı (Orontes, Genç Kyros'un Kral'a karşı yaptığı sefer sırasında da kralın tarafını tutmuştu). Çünkü

380 . Petit 1988, 307-322

Orontes'in Armenia'daki başarısı Artaxerxes'in gözüne girmesine neden olmuştur. Önceleri Armenia satraplığında Orontes'in adamı olarak karşılaşılan **Tribazos** da **Sparda** satrabı ve komutan sıfatıyla (oldukça prestijli bir konumda) Kıbrıs seferinde yer alıyordu. İki komutanın Kıbrıs'ı kuşatmaları sırasındaki anlaşmazlıkları, Orontes'in Tribazos'u Artaxerxes'e şikayet etmesi ve Artaxerxes'in Tribazos'u tutuklamasıyla Orontes'in lehine sonuçlanır.³⁸¹

Aynı Orontes, satrap isyanları sırasında Diodoros tarafından Mysia Satrabı³⁸² olarak gösterilir. Kıbrıs seferi sırasında ceza gören Tribazos'un aklanmasıyla Orontes cezalandırılmış, rütbesi düşürülerek batıya sürülmüştür.³⁸³ Diodoros'un, önemli isyancılar arasında saydığı Orontes'in batıya atanma tarihi de M.Ö. 366/4 olarak kabul edilmektedir. Osborne'a³⁸⁴ göre, Autophradates'in isyancılar arasında kalması, Kral'ın Orontes'i Autophradates'e yardımcı olarak göndermesine neden olmuş ve Mysia satraplığı da onun için düzenlenmiştir. M.Ö. 380-360 yılları arasında hiç bir yerde izine rastlanmayan Orontes'in Lydia satraplığının egemenliğindeki Mysia'da satrap olarak, hem de isyancıların lideri olarak gösterilmesi problemin kendisini teşkil etmektedir.

Weiskopf ise Orontes'in, Kıbrıs seferinden hemen sonra kendisine toprak verilerek Mysia'ya atandığını ileri sürmektedir ki bunu yaparken de haklı nedenleri vardır. Weiskopf'a göre Orontes (Kral'ın damadı) satraplığı kaybetmiş ve daha düşük bir memur olarak Mysia'ya atanmıştır; statü olarak da M.Ö. 4.yy başlarında **Asidates** ve **İtamenes**'in pozisyonları ile aynı düzeydedir. Orontes'in bu pozisyona getirilmesi, Artaxerxes'in gözünden düşmesi ve cezalandırılması ile ilişkilidir.³⁸⁵ Bir kargaşa ve otoritenin kaybolduğu bir anda fırsatları iyi değerlendiren Orontes, birden olaylar içerisinde çok önemli bir noktaya yükselmişti. **Edremit Körfezi**, **Pergamon** ve **Kyme**'ye hakim olan Orontes, emrindeki Yunanlı paralı askerlere ödeme yapabilmek için **Adramytteion** ve **Kisthene**'de sikke bastırmıştır. Ele geçen sikkeler M.Ö.360 yıllarının sonlarına tarihlenmektedirler. Polyenus'a göre, Orontes, **Sardes** ve **Tmolos Dağı** civarında, Pers generalleri ile savaşmıştır.³⁸⁶ Weiskopf'a göre, Pergamon ve Kyme'de üstlenen Orontes'in gözü Autophradates'in üzerine çevrilmişti ve bu savaşı da Autophradates'e karşı yapmıştı; Orontes Daskyleion satraplığına karşı etkili olabilmek için

381 . Orontes, kısa süre önce, kendi komutasında olan Tiribazos'un bu kadar önemli bir mevkide savaşa katılmasını hazmedememiş olmalıdır.

382 . Diod. 15.90.3

383 . Osborne 1975

384 . Osborne 1975

385 . Weiskopf 1989

386 . 7.14.2-4

Autophradates tarafından Armenia'dan çağrıldı ve ona bağlı bir memurdu. Ancak Orontes kısa zamanda Kisthene ve Adremyteion üzerinde kontrolü sağlayarak (M.Ö.363), paralı askerlerden oluşan önemli bir güç elde etmiştir. Onun Kyme ve Pergamon'daki egemenliği, hakimiyetinin büyüdüğünü gösterir ve Sardes yakınlarına saldırı yapmaya başladığı bilinmektedir (M.Ö.362). Bu sırada Akhaemenid yönetiminden şikayetçi olan bazı Yunan kentlerinden ve düşük statüdeki memurlardan, Orontes'in ciddi bir destek gördüğü anlaşılmaktadır.³⁸⁷ Polyaeus,³⁸⁸ Kyme'den Orontes'i destekleyenlerin 10.000 kişi olduğunu anlatır. Ayrıca Orontes'in, Mısır ve Atina'dan da yardım aldığı bilinmektedir. M.Ö.361 yılında, Orontes'in durumu kötüye gitmeye başlamıştır. Bunun en önemli nedeni Daskyleion satraplığındaki karışıklığın sona ermesi ve **Artabazos**'un kontrolü sağlamasıydı. Mısır'dan (Takhos'dan) yüklü bir yardım getiren **Rheomitres**'in son anda yardımı teslim etmekten vazgeçmesi, güçlerinin bir bölümü Autophradates tarafından yok edilen Orontes'i zor bir duruma sürüklemişti. M.Ö. 360 yılında teslim olmak zorunda kalan Orontes, yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi, Mysia satrabı değil, Autophradates'e yardımcı olarak atanmış bir memurdu ve diğer toprak sahipleriyle benzer sorumluluklara sahipti.³⁸⁹

Bütün bu anlatılanların da gösterdiği gibi, Batı Anadolu'nun Pers hakimiyeti altına girdiği M.Ö.546 tarihinden, Büyük İskender'in ele geçirdiği M.Ö.334 yılına kadar, iki büyük satraplık merkezi tarafından yönetilmiştir. Daskyleion satraplığının M.Ö.480 yılları civarında organize edilmiş bir satraplık olduğu iddia edilse de³⁹⁰ Xenophon'un anlatımının doğru olduğu kabul edilmelidir.³⁹¹ Dareios'un tahta geçmesinden sonra isyan eden Oroites'in Daskyleion satrabı Megabyzos ve oğlunu öldürmesi olayı da Daskyleion satraplığının daha erken bir tarihte (Kyros döneminde) kurulmuş olduğunu desteklemektedir.³⁹² Bu anlatımdan, Daskyleion satraplığının, Lydia satraplığı gibi, Büyük Kyros tarafından kurulmuş bir satraplık merkezi olduğu ortaya çıkmaktadır..

387 . Diod. 15.90.3; 15.91.1

388 . 7.14.3

389 . Weiskopf 1989

390 . Balcer 1995, 81

391 . Xen.Kyr. VIII.6.7

392 . Hdt. III.120-129

B. ALT-SATRAPLIKLAR VE TOPRAK SAHİPLERİ

Yukarıda da belirtildiği gibi, M.Ö.465 yılında Artaxerxes tarafından, Akhaemenid İmparatorluğu topraklarında yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.³⁹³ Bu yapılanmayla yeni satraplıklar kurulmamış, var olan satraplıklar alt birimlere ayrılmışlardır. Bu düzenlemenin yapılmasında, daha kolay vergi toplayabilmek, toprakları daha kolay işlemek ve savunma yapmak amacı önemli nedenler arasındadır. Bu organizasyonun izlerini antik yazarlarda da görmek mümkündür. Xenophon'un³⁹⁴ anlattığı **Zenis** ve karısı **Mania**, bu bölünmelerin en iyi örneğidir. M.Ö.5.yy boyunca Atinalıların kontrolü altında olan Batı Troas bölgesinde, **Pharnabazos** önceleri Zenis ve daha sonra karısı Mania yönetiminde bir tampon bölge kurmuştur. Başlangıçta neredeyse bir satrap gibi hareket eden Zenis, gerçekte Pharnabazos'a bağlı bir yöneticidir.³⁹⁵ Buradan da anlaşıldığı gibi, siyasi olarak oldukça karışık bir dönemde, pek çok yerde birden savaştan satraplık güçlerinin işlerini kolaylaştırmak, en azından belli bölgelerin korunmasını sağlamak amacıyla, otorite sahibi yerel güçlerin yetkilendirilmesidir ki, bu yetki hiç bir zaman satraplık düzeyine ulaşmamıştır. Olayların en yoğun olduğu Peloponnesos Savaşları sırasında, bu bölünme ya da organizasyon, kendisini çok iyi hissettirmektedir. M.Ö.4.yy başlarında, Karia hanedanlığının benzer bir pozisyonda yetkilendirilmesi, Persler için bu dönemin en önemli tehlikesi olan Sparta'ya karşı önemli bir savaş veren satrapların işlerini kolaylaştırmıştır.

Bunların dışında, Batı Anadolu'da, Dareios Pers kralı olduktan sonra, çok sayıda asil Persli ismiyle karşılaşmaktadır.³⁹⁶ Özellikle satraplıkların yönetimine Büyük Kral'ın akrabaları ve yediler soyuna mensup kişiler getirilmeye başlanmıştır.³⁹⁷

Sekunda, yaptığı çalışmalarda, Batı Anadolu'da Pers sarayına mensup olan Persli asillerin ve onların sahip olduğu toprakların varlığını ortaya koymuştur.³⁹⁸ Sekunda, satraplıklar içerisinde toprağın bölünmesi, bunların sahipleri ve statüleri konusuna da açıklık getirmeye çalışmıştır; buna göre, satraplık arazileri "dük" olarak isimlendirilen

393 . Diod.II.69-71.1

394 . Hell. III.I,10 vd.

395 . Sekunda 1990, 175-196

396 . Cook 1983

397 . Cook 1983

398 . Sekunda 1991; 1990; 1985, 7-30

soylu Persli aileler tarafından paylaşılmışlardır. Sekunda,³⁹⁹ Daskyleion satraplığındaki en önemli soylu ailenin **Pharnakidler** olduğunu söyler ki, bu aile uzun yıllar bu merkezin satraplığını da elinde bulundurmıştır. Yediler sülalesinden, Dareios'un soyundan olan bu ailenin üyeleri arasında **Pharnakes**, **Artabazos** ve **Pharnabazos I-II** gibi ünlü isimler görülmektedir.⁴⁰⁰

Daskyleion satraplığında görülen bir diğer aile ise, Sekunda tarafından **Spithridatidler** olarak belirlenmiştir. Asil bir Persli olduğu anlaşılan **Spithridates**'in, Pharnabazos'un satraplık süvari birliğine komuta ettiği bilinmektedir.⁴⁰¹ Spithridates, satraplığın kuzeyinde, Kyzikos'a kadar olan toprakları elinde tutmuş bir yöneticidir.

Daskyleion satraplığındaki bir diğer asil aile de **Ariobarzanidler**'dir; önceleri Pharnabazos yönetiminde bir Persli olarak karşılaşılan **Ariobarzanes**, Pharnabazos'un Mısır seferine çağrıldığı sırada Daskyleion satraplığına yükselmiştir ve bu aile Kius civarındaki toprakları elinde bulundurmaktadır.

Sekunda ayrıca, Kaikos vadisindeki Asidates'in de toprak sahibi asil bir Persli olduğunu ileri sürmektedir. Bunun dışında **Rathines**'in de Pharnabazos'un süvarilerine komuta eden Persli bir toprak sahibi olduğu bilinmektedir.⁴⁰²

Özetlemek gerekirse, kıyı Phrygia satraplığının batısında, Zeleia çevresindeki topraklarda Spithridatidler, merkezde, Daskyleion'daki topraklarda Pharnakidler ve Kius, Myleia çevresinde ise Ariobarzanidler oturmakta ve buraların yönetimini ellerinde bulundurmaktaydılar. Satraplık görevi, imparatorluk döneminin çoğunda Pharnakidler tarafından yürütülmüş olmasına rağmen, bazen bu görev Ariobarzanid veya Spithridatid ailesinin eline geçmiştir; her üç aile de yediler sülalesinden gelmektedir. Eldeki verilerin çoğunun Pharnabazos döneminden olması nedeniyle, Pharnabazos'a ait olan 600 süvarinin de⁴⁰³ bu aileler tarafından oluşturulduğu düşünülmektedir. Çünkü Xenophon'un⁴⁰⁴ anlattığı toprakların atlı arabalarla doldurulması ve satrapların topraklarını koruması için süvari ve arabacı sınıfına duyduğu ihtiyaç⁴⁰⁵ aslında feodal sistemin bir göstergesidir.⁴⁰⁶ Spithridates'in Pharnabazos'un süvarilerinden 200 tanesini alarak Agesilaos'a kaçması⁴⁰⁷, her bir toprak sahibi soylu ailenin bu süvari bölüğüne 200

399 . Sekunda 1990, 175-196

400 . Xen.Hell. IV.1.33

401 . Xen.Ages.III.3

402 . Sekunda 1990, 181

403 . Xen.Hell.IV.1.17

404 . Kyr. VIII.8.20

405 . Kyr. VIII.6.10

406 . Sekunda 1990, 183

407 . Xen. Ages. III.3; Plut. Vit. Ages.8.3

kişi yetiştirdiği anlamına gelebilir.⁴⁰⁸ Sekunda, bu süvari bölümündeki askerlerin ikinci derece soylu kişilerden oluştuğunu söyleyerek, onları, sahip olduğu toprak karşılığında soylu aileler tarafından yetiştirilen ücretliler olarak tanımlar. Ayrıca bu adamların *tımar sahipleri* olduğunu (şovalyeler) ve Spithridates'in de kendisine ait topraklardaki tımar sahiplerini toplamış bir dük olduğunu iddia eder. Yani Spithridates, satraplığın batısındaki kendi dükaliğinde yaklaşık 200 tımar sahibini kontrol etmekte olan bir dük idi. Şovalye olarak isimlendirilen bu tımar sahipleri de, belli büyüklüklerdeki topraklara ve köylere hükmeden ikinci derecede soylu Perslerdir.⁴⁰⁹ Sekunda, ayrıca Tissaphernes'in Genç Kyros'un isyanını haber vermek için Kral'a giderken yanında götürdüğü 500 süvariye Karia bölgesindeki şovalyeler olarak tanımlamaktadır. Genç Kyros'un Anadolu'ya geldikten sonra 600 kişilik bir süvari bölümünü oluşturması da⁴¹⁰ benzer bir örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca Xenophon'un⁴¹¹ anlattığı Asidates ve İtamenes'in statüsü de, Tissaphernes'in komutasındaki *şovalye* ve *dük* olarak tesbit edilmektedir. Buna dayanılarak da Daskyleion satraplığında olduğu gibi, Sparda satraplığının da baştan başa asil Pers yerleşimleriyle daha küçük parçalara bölündüğü anlatılmaktadır.⁴¹²

Bunların yanısıra, **Tissaphernes** de, Karia'da toprak sahibi olan soylu bir Persli olarak kabul edilmekle birlikte, aslında Karia'da, Perslere ek olarak güçlü ve Kariyalı bir toprak sahibi olarak kabul görmektedir.⁴¹³ Yine Karia'da toprak sahibi olan Mısırlı Tamos'un oğlu olan Glaos⁴¹⁴ Persli olmayan ama Pers ünvanı taşıyan toprak sahiplerine örnek olarak gösterilmektedir.

408 . Sekunda 1990, 183

409 . Sekunda 1990, 186-188

410 . Xen.Anab. I.8.5-6

411 . Anab. 7.8.7-23

412 . Sekunda 1985, 11-14

413 . Sekunda 1990, 88

414 . Diod. XIV. 19.6; Sekunda 1991

C. GARNİZONLAR VE SAVUNMA SİSTEMİ

Bu noktada başka bir tartışma başlamaktadır; Xenophon'un Hyparkhos olarak tanımladığı isimlerden bazıları Sekunda tarafından **dük** olarak isimlendirilmektedir. Antik yazarlarda, Akhaemenid döneminde geçen bazı ünvanların tam olarak anlaşılabilmesi bu tartışmayı doğurmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden birisi, antik yazarların arasında terminoloji konusunda bir uzlaşma ve tutarlılık olmamasıdır. Xenophon'da geçen Phourarkhos ve Khiliarkhos ünvanları da tartışılan isimlerin başında gelmektedir. Tuplin, bu konudaki çalışmasında,⁴¹⁵ Xenophon'un bir pasajında geçen⁴¹⁶ "εν ταις ακραις φρουραρχουσ και τους χιλιαρχουσ των κατα την ξοραν φυλακων" sözünden yola çıkarak, Akhaemenid İmparatorluğu topraklarında başından itibaren bir sistem bulunduğunu iddia etmektedir. Tuplin'e göre bu pasajdan;

- 1-Kyros ele geçirdiği her yerde phouros ve phourarkhos bırakmıştı.
- 2-Kyros egemenlik kurduğu her ulus üzerine satraplar göndermiştir.
- 3-Her bir ulusta,
 - A- Satrap
 - B- Krala bağlı askeri güçler
 - a- Khoradaki bölüklerin başında khiliarkhos, akradaki bölüklerin başında phourarkhos
 - b-Kral tarafından kurulmuş ve onaylanmış khora ve akrada phylakesler olacak.
- 4-Satrapların görevleri arasında,
 - A-Phrourosa mistos ödemek,
 - B-Persli müttefiklerden oluşan arabalı kuvvetler ve şövalyelerin organize edilmesi,
 - C-Satraplık arazisi içinde oturanları korumak,

gibi sonuçlar çıkarmak mümkündür.

Xenophon'un Oekonomikus⁴¹⁷ adlı eserinde de bu konuda bilgi bulmak mümkündür; Tuplin bu pasajdan da,

- 1-Kral herbir yöneticiye toprakları korumak için şövalye, okçu, sapancı ve gerrophoroi vermiştir.

415 . Tuplin, 1987a

416 . Kyr. VIII.6.1

417 . 4.5-11

2-Bu güçler sadece toprakları değil akropoldeki sitadeli de savunmak zorundadırlar.

3-Yönetici phrouroilar için ücret olarak trophe sağlamak zorundadır.

4-Kral her yıl mistophoroilar ve silahlı görevliler için denetleme yapar.

5-Denetleyiciler akropolis muhafızlarına karışmaz.

6-Denetlenen memurlar phrouarkhoslar, khiliarkhoslar ve satraplardır. gibi sonuçlar çıkarmaktadır.

Ayrıca yine Xenophon,⁴¹⁸ phrouarkhosların ve khiliarkhosların kral tarafından atandığını ve bunların sadece krala karşı sorumluluk duyduklarını da anlatmaktadır.

Bu iki pasajdan anlaşıldığı gibi, her bir satraplıkta phrouroi olarak isimlendirilmiş, satraplardan, vergiden ve bölgenin üretiminden pay alan, hepsi eyaleti korumakla yükümlü ve kral tarafından atanmış, satraplardan daha önemsiz bazı birlikler vardır. Bu birlikler, akra garnizonları ve khora boyunca, çok büyük olmayan ve belirli bir sisteme göre yayılmış birlikler olarak, iki farklı biçimdedir.

Bu birliklere komuta eden kumandanların isimleri de phrouarkh ve khiliarkh olarak farklılık gösterirler. Akra garnizonları kentsel merkezlerde bulunurken, khora bölükleri daha geniş alanlara, daha planlı olarak yayılırlar. Khora garnizonları, bünyesinde şovalyeler, okçular, sapançılar ve gerrophoroilar⁴¹⁹ barındırırken, khora birliklerinde böyle bir tanımlama yoktur. Her ikisi de satraptan para almalarına rağmen akra garnizonundakiler için bir bütün olarak, kralın adamları tanımlaması yapılırken, khora garnizonları için benzer bir tanımlama yoktur. Ayrıca, akra garnizonlarındaki birlikler, sürekli askerler olarak tanımlanırken, khora garnizonlarındaki askerler için daha çok paralı asker tanımlaması yapılmaktadır. Bütün bunların da gösterdiği gibi, satraplıklarda birbirinden farklı iki askeri birlik vardır.

Tuplin, arazideki bütün kalelerin garnizon olmadığına da dikkat çekerken, Xenophon'un anlattığı⁴²⁰ Asidates'in tursisinin de khora garnizonu olmadığını, çünkü burada yaşayanların asker olmadığını ifade ederek, burasının etrafı surla çevrili bir çiftlik olduğunu iddia eder ve arazi sahiplerinin burada da olduğu gibi bazı basit savunma sistemleri oluşturduklarını söyler.⁴²¹

Tuplin ayrıca, Büyük Kyros tarafından Mısırlılara verilen, **Kyllene** ve **Larisa**'nın da askeri kolonizasyonlar olarak görülmemesi gerektiğini ifade ederken, Aiolis'te

418 . Xen.Kyr. VIII.6.9

419 . Sekunda 1988

420 . Anab. 7.8.7-25

421 . Tuplin 1987a, 176

Atarneus ve **Ptoleous**, İonia'da **İsinda** ve **Knidion**, Karia'da **Sasanda**, **Alinda**, **Halikarnassos Akropolisi** ve bazı erumataların, Troas'da **Kharidemos**'un, Akhaemenid dönem içinde tahkim edilmiş yerleşimler olduklarını iddia eder.

Aleksandros'un Batı Anadolu'yu ele geçirmesinden sonra da, Akhaemenid döneminde garnizon olan bazı yerlerin, aynı işlevlerini sürdürdükleri bilinmektedir (Sardes ve Tralles gibi).⁴²²

Herodotos'da ortaya çıkan **Kyme**'nin Persli yöneticisi **Sandokes** de, bir hyparkhos olarak kabul edilmektedir;⁴²³ bu olay, Xerxes'in Yunanistan seferinde ortaya çıkmıştır. Yunanistan seferinin dönüşünden bir yıl sonra, **Sestos**'u Atinalılara karşı savunurken ortaya çıkan **Arktayktes** de yine bir hyparkh olarak görülmektedir. Ayrıca **Stages**, **Teos** ve **Kolophon**'da özel bir alanı korumakla yükümlü ve Tissaphernes'e bağlı bir hyparkhdır.

Tuplin, Babil metinlerinden askeri **tımarlıklar** da saptamıştır; bunlar yay, savaş arabası ve at tımarlıklarıdır. Çoğu zaman garnizon olarak değerlendirilen bu tımarlıkların durumu da şöyle özetlenebilir:

- 1- Tımar sahiplerinin iki görevi vardır; birincisi yıllık vergilerini ödemek ve askerlere erzak sağlayarak gerektiğinde asker olarak hizmet etmek,
- 2- İkinci sorumluluk pek açık olmamakla beraber her durumda parasal ödemeler yapmak ve ihtiyaçlara kişisel takas yoluyla cevap vermektir.
- 3- Askeri tımar sahipleri, diğer tımar sahiplerinden, fetihlerden sonra ortaya çıkan askeri ihtiyaçları, paylaşılan topraklarda gidermek açısından farklılık gösterirler.
- 4- Askeri tımar sahipleri, asker sağlar ve askeri harcamalar için gelir üretir. Her iki durumda da tabii ki garnizonların ihtiyaçlarını da giderdikleri kabul edilmelidir.

Tuplin, bunların dışında, kapı koruyucuları, hazine muhafızları ve erzak deposu yöneticileri gibi, temelde askeri işlevleri olan bir çok birliğin de varlığını iddia etmektedir.

Satraplıklarda, önemli sayıda, Persli olmayan paralı askerlerin de var olduğu bir gerçektir. Xenophon **misthophoroi** terimini açık bir şekilde⁴²⁴ kralın veya satrapın kiraladığı Yunanlılar olarak kullanmış ve Tuplin, bu askerlerin garnizonlarda toplandığını ve ihtiyaç duyulması anında, satrapın emrinde olduklarını belirtirken, bazı olaylar karşısında satrapların kısa sürede ne kadar çok asker toplayabildiklerine dikkat

422 . Tuplin 1987a, 181

423 . Hdt. 7.33,78; 9.115

424 . 3.2.7.25

Bütün bunlarla birlikte, Tuplin, etrafi surlarla çevrilmiş bir alan için garnizon olabilecek ve bunların Persler tarafından kullanıldıklarını kanıtlayacak veriler aramaktadır. Ancak, özellikle Batı Anadolu'da bu tür sorulara cevap verebilecek araştırmaların az ve yetersiz olması onun için bir zorluk olsa da, Xenophon'dan edindiği bilgilerden, bu konuyla ilgili şu sonuçları çıkarmaktadır:

1-Tüm imparatorluk topraklarında phrouroslar vardır.

2-Phrouarkhlar tarafından yönetilen az sayıdaki akra garnizonları ile khiliarkhlar tarafından yönetilen khora garnizonları arasında farklar vardır.

3-Toprakları korumakla görevli doğu kökenli khora bölükleri vardır.

4-Khora ve akra garnizonlarındaki askerler arasındaki ücret farklılığı nedeniyle satraplar paralı askerler temin etmektedirler.

5-Phrouarkhlar ve khiliarkhlar kral tarafından atanmışlardır.

Kappadokia'da benzer işlevleri olan, Hellenistik dönem içlerine kadar devam eden 75 Akhaemenid posta kalesi tesbit edilmiştir.⁴²⁵

Akhaemenid döneminde garnizonlaştırılmış Aiolis kentleri göz önünde tutulursa, her bir eyalet için bir çok krali akra garnizonu olduğu anlaşılabilir. Bunun yanısıra, Xenophon'un anlattığı Asidates olayında da⁴²⁶ küçük bir alan içerisinde savunmaya yönelik bir çok garnizon görülmektedir. **Myrina** ve **Grynaion**'u elinde tutan **Gongyles**, **Teuthrania** ve **Halisarne**'ye hakim olan prokles ve İtamenes'in kalesi bunlardandır. Ayrıca, yine bu bölgede bulunan **Apollonia** ve **Parthenion** da khora garnizonları olmalıdır. Xenophon'un phrouros tanımını kullanmaması nedeniyle, İtamenes'in durumu kesin olarak bilinmemekle beraber Parthenion, Apollonia ve diğer "khorion"dan gelen birlikler paralı askerler olmalıydılar. **Komania** ismi ise henüz tartışmalı olmakla beraber doğu ile ilişkisi kesindir. Bu olayda basit bir askeri sistem anlatılıyor: Asidates'in tursisinin yakınlarında yerleşmiş, küçük ve hızlı hareket edebilen koruma birlikleri söz konusudur. Asker sayıları hakkında kesin bir şey söylemenin olanaksız olduğu bu birliklerin küçük, hareketli, iletişimleri çok iyi fakat düzenli bir orduya karşı koyamayacak birlikler oldukları kesindir. Buradaki olayda, 12 saatten daha önce Asidates'in tursisine yardıma gelebilen khora bölüklerinin olması, aslında khora garnizonlarının araziye dağılım sistemleri hakkında da bilgi vermektedir. Muhtemelen bu garnizonlar Asidates'in tursisini görebilecekleri veya kolayca haber alıp yardıma koşabilecekleri bir mesafede

⁴²⁵ . Tuplin 1987a, 212

⁴²⁶ . Xen.Anab. 7.8.8-25

bulunuyorlardı ve bu birliklerin içerisinde, yerli paralı askerlerin yanısıra, paralı doğulu askerler de görev yapıyorlardı.⁴²⁷

Garnizonların yapısı hakkında bilgi sahibi olmamamıza rağmen, onların komutanlarının çoğunun Persli olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanısıra, Mytilene, Samos, Miletos, Kaunos, Notion ve Aiolis'te Yunanlı komutanlar da görmek mümkündür. Paralı olmayan Yunanlı bölükler de Notion, Miletos, Kelainai, Kaunos ve Mania'nın hyparkhisinde görülür.⁴²⁸ Yine Kyros'un egemenliğindeki İonia kentlerinde ve Pharnabazos'un satraplığında İranlı olmayan barbarlar, nadiren de olsa garnizon komutanı veya askeri memur olarak karşımıza çıkarlar. Daskyleion satraplığında ele geçen isimlerden Elnap, Ada ve Pedaya Yahudi olup çok kesin olmamakla beraber askeri memurlar veya din adamları⁴²⁹ olmalıdırlar.

Xenophon'un, Asidates olayını anlatırken, mistophoroi (paralı asker) tanımını Komania'dan gelen birlikler, Asurlular ve Hyrkaniyalılar için kullanmış olması da bölükler arasında bir farklılık olduğunu gösterebilir. Çünkü bilindiği üzere bu birliklerin tümü paralı askerlerdir. Bu durum, Asurlular ve Hyrkaniyalıların özel bir paralı askerler sınıfını temsil ettiği şeklinde yorumlanabilir. Akra garnizonlarındaki birliklerin özel olarak ve kral tarafından seçildiği düşünülürse Komania'nın da bir akra olduğu sonucu çıkarılabilir.⁴³⁰

Diğer yandan, savaş sırasında ordu komutanları (Kythera, Mytilene) veya bir satrap tarafından kurulmuş (Xanthos'da hyparkhos Artemelis ya da yüksek rütbeli eyalet yöneticileri tarafından kurulmuş olan Jarusalem) garnizonlarla da karşılaşmak mümkündür. Satrap, Hyparkh veya bir komutan tarafından kurulmuş olan garnizonların bulunması istisnai bir durum değildir. Bu durumda garnizonları bir kaç farklı sınıfta toplamak gerekmektedir. Sardes akropolü, Doryskos gibi bir teikhos "basilikon"dur; Daskyleion ise "khorion okhuron sphodra kai kateskeuasmemon hupo basileos"dur.⁴³¹ Mithridates tarafından saldırılan Kappadokia phrouriaları "phrouria basileos"dur,⁴³² Suriye kapısı limanlarındaki güney teikhos "phlake basileos"dur ve Komania bölüklerinin bazıları "misthophoroi basileos"dur; Miletos da bir "teikhos basileos"dur.

Bazı pasajlarda geçen "kralın" sözcüğü özel bir *krali kale* anlamına gelse de bu konuda fazla veri yoktur. Ancak satrapların garnizonlar ile yakın ilişkide oldukları kesin

427 . Tuplin 1987a, 213-215

428 . Xen.Hell.III.1.10 vd.

429 . Bakır 1995, 275-276

430 . Tuplin 1987a, 222-224

431 . Hell. Oxy. 22.3

432 . Polyain 7.29.1 (Bu referans, Tuplin 1987a'dan alınmıştır.)

olarak bilinmektedir. Herodotos'a göre,⁴³³ Sardes satrabı krali kalelerdeki sığınakları alır ve isyancı Yunanlılara karşı onların savunma kontrollerini kendisi yapardı. Yani Xenophon'un anlattığı sistemin tamamen doğru olduğunu da kabul etmek bizi yanlış sevkedebilir. Xenophon'un garnizon komutanlarının, kral tarafından atandığı görüşüne rağmen, Tissaphernes'in, M.Ö.411 yılında Miletos'a bir garnizon yerleştirdiği de bilinmektedir.⁴³⁴ Bu durum satrapların da bu tür atamalar yaptıklarına ilişkin bir örnekse de, bunu genelleştirmek yanlış olabilir; çünkü M.Ö. 411 yılında Batı Anadolu'da çok özel durumlar yaşanmaktaydı. Ancak, yine de özellikle satraplık merkezlerindeki garnizonlarda bulunan garnizon komutanları satrapla ilişkide olmak zorundadır.⁴³⁵ Tuplin'in Batı Anadolu'da tesbit ettiği garnizonlardan bazıları şunlardır:

Troas	Aiolis-Mysia	İonia	Karia-Lykia	Lydia
İlion	Antandros	Phokaia	İasos	Sardes
Skepsis	Atarneus	Notion	Halikarnassos	Blaundos
Kebren	Assos	Ephesos	Tralles	
Neandria	Pteleous	İsinda	Sasanda	
Kokylion	Komania	Knidinon	Alinda	
Larissa	Apollonia	Miletos	Knidos	
Hamaxitos	Partheion		Kaunos	
Kolona			Hypernai	
Gergis			Xanthos	

Cook, Kyros egemenliği altında satraplıkların bir kaç tanesi hariç tekbiçimli (uniformity) bir yapı gösterdiklerini belirterek, Dareios I'in tahta geçmesiyle birlikte imparatorluğun bir aile şirketine dönüştüğü ve bütün mevkilere Yediler sülalesi mensuplarının getirildiği görüşünü ileri sürmektedir. Cook'a göre büyük satraplıklar, krali prensliklere ayrılmışlardı, küçük satraplıklar ise Persli asillerin veya yerel grupların ellerinde uzun süre yönetilmişler ve vergi ödemişlerdi.⁴³⁶

Cook, M.Ö.4.yy'da İonia'nın ayrı bir satraplık olmasını şüpheyle karşılarken, Karia'nın Tissaphernes'in ölümünden sonra yerel bir hanedan yönetiminde, yeni bir

433 . Hdt. V.100

434 . Thuk. VIII.109

435 . Tuplin 1987a, 229-233

436 . Cook 1983, 167-183

satraplık olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, Dareios döneminden itibaren Batı Anadolu'da, bütün ordu komutanlarının yediler sülalesinden geldiğini ifade etmektedir.

Akhaemenid satraplıklarına ait topraklar tımarlıklara bölünmüşlerdir ve bu tımarları koruyan bir sistem olarak da hyparkhlar devrededir. Cook, bu sisteme örnek olarak da, Pergamon'un, birisi vadinin derinliklerinde olan iki Yunanlı aile tarafından kullanıldığı ve Gryneion civarında da tımarlıklar bulunduğu, hatta **Asidates**'in Persli bir tımar sahibi olduğu ve **İtamenes**'in de bünyesinde paralı askerleri bulduran bir hyparkhos olduğunu göstermektedir. Ayrıca yazar, Daskyleion satraplığı topraklarındaki **Mania**'nın pozisyonunu da satraba bağlı tımar sahibi olarak göstermektedir; bunun dışında, Pharnabazos, Tissaphernes ve Genç Kyros'un şovalyelerini de tımar sahibi olarak yorumlama eğilimindedir. Çok detaylı bilgi vermemesine rağmen, arazi içerisinde hareketli birlikler olduğu da, yazarın iddiaları arasındadır.⁴³⁷

Yazılı bir sistemle yönetilen Akhaemenid İmparatorluğunun tekbiçimli olmadığını ileri süren Tuplin,⁴³⁸ imparatorluğun merkezinden yayılan karar ve yasaların çeşitli dillere çevrilerek herkes tarafından anlaşılmasının imparatorluğun anlayışı hakkında bilgi vereceğini söylemektedir. Ayrıca bu yazılı belgelerin çoğu da imparatorluk içerisinde ne kadar yoğun bir bürokrasi olduğunu göstermektedir. Bu duruma örnek olarak da, Yunan kaynaklarında Susa ve Sardes arasında krali iletişimi sağlayan 111 istasyonun işlevi gösterilmektedir. Krali iletişimin yanı sıra, diğer bütün yolcular için de bu istasyonlar önemli görünmektedir; çünkü karşımıza krali bir *seyahat izin belgesi* çıkmaktadır. Bu belge, kral, satrap veya bir yüksek memur tarafından yolculara verilen ve seyahat izninin yanı sıra konaklama yerlerini de belirleyen bir içeriğe sahiptir.⁴³⁹ Tuplin'e göre, imparatorluk ayakta kalabilmek için, egemenliği altındaki toprakları korumalı ve bu topraklardan vergi toplamalıdır. Bunu yapabilmek için de düşmanlarını yok etmek veya onları belli mevkilerle ödüllendirerek manipüle etmek zorundadır.

Ele geçen sikkeler üzerinde yapılan çalışmalarda da tüm imparatorluk içerisinde bir birlik olmadığı saptanmıştır.⁴⁴⁰ Bununla birlikte, özellikle Dareios I döneminde imparatorlukta yeni organizasyon ve düzenleme çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalar sırasında, Dareios'un Mısır devlet sistemini incelediği ve ondan etkilendiği bir gerçektir.⁴⁴¹ İmparatorluk topraklarının eyaletlere ayrıldığını ve satraplarla yönetildiğini

437 . Cook 1983, 167-183

438 . Tuplin 1987, 109-166

439 . Tuplin 1987, 110-111

440 . Tuplin 1987, 112; Carradice 1987,73-95

441 . Olmstead 1978,

tekrarlayan Tuplin, satrabın her zaman eyaletin en yüksek rütbeli memuru olmak zorunluluğu olmadığına ve zaman zaman satraplardan daha yüksek rütbede memurların görülebildiğine de işaret etmektedir. Başlangıç olarak, Herodotos'un vergi listelerinin, eyaletleri belirlemede doğru kabul edilebileceğini ifade eden Tuplin, özellikle M.Ö.4.yy'da satraplıkların sayılarının arttığını iddia ederken, Karia'yı da örnek olarak göstermektedir.⁴⁴²

Tuplin, yaptığı çalışmada, eyaletlerde, satrapların yanısıra, hazine sorumluları, yazıcılar ve işçiler gibi bazı sınıflara ait yöneticilerin de görev yaptıklarını saptamıştır.⁴⁴³ Ayrıca satraplara göre statüleri çok düşük olmayan, belki de eşit olan, krali yargıçlar ve komutanların da varlıkları kesin olarak bilinmektedir. Bu görevlilerin pek çoğunun kral tarafından atandıkları fikri akla yakındır; çünkü bu görevlilerin arasında satrapları ve garnizon komutanlarını denetleme yetkisi olan görevliler de vardır. Bunların dışında Xenophon'un bir pasajında geçen "*kralın gözü*" sıfatı imparatorluk içerisinde bir istihbarat teşkilatının da olduğu anlamına gelebilir.⁴⁴⁴

Satraplıktaki memurlar arasında hyparkh olarak bilinen özel bir grubun varlığını tesbit eden Tuplin, bunları, satraplık arazilerinin coğrafik olarak bölünmeleriyle oluşan daha küçük bölgelerin askeri yöneticileri olarak kabul eder. Buradan yola çıkarak yazar, Yunan kaynaklarının da yardımıyla, İonia,⁴⁴⁵ Aiolis ve komşu topraklar,⁴⁴⁶ Troas Aiolis'i,⁴⁴⁷ Lemnos⁴⁴⁸ gibi yerlerin hyparkhının var olduğunu tesbit etmiştir. Troas Aiolis'inde bir bölgenin, garnizonların ellerindeki küçük şehirlerden oluştuğunu ifade eden Tuplin, bunların Pharnabazos'un askerleri değil özel birlikler olduğuna işaret etmektedir.

İmparatorluk içerisindeki yapılanmanın hiyerarşiye bağlı olduğunu ileri süren Tuplin, köylerin bile yerel bir otoriteye sahip olduğunu söylerken, **komarkhların**, bu türden küçük yerleşim yerlerinin yöneticileri olduğunu anlatır. Yerel yöneticisi bulunan bazı bölgelerde Persli bir **hyparkhın** atanabileceği ve kralın emirlerini yöneticilere bu yolla kabul ettirebileceği iddia edilirken, Sestos ve Kyme hyparkhları bu şekilde yorumlanmaktadır.

442 . Tuplin 1987

443 . Tuplin 1987; 1987a

444 . Tuplin 1987

445 . Thuk. 8.31.2

446 . Diod. 14.19.6

447 . Xen.Hell. 3.1.10

448 . Hdt. 5.27

Satraplıkların en önemli merkezlerinin satraplık başkentleri olmasına rağmen, başka çok önemli yerleşimler ve yapılar da vardır. Antik metinlerde geçen krali saraylar ve avlanma parkları da zaman zaman krali misafir eden önemli yerlerdir.⁴⁴⁹

Babil metinleri arasında yine tımarlıkla ilgili bilgiler bulan Tuplin bunların belli bir sisteme göre ödeme yaptıklarını iddia etmektedir. Genel yönetimlerin dışında, imparatorluk topraklarında arazi sahibi olan çok sayıda insana ait bilgi ve belge de bulmak mümkün olmaktadır. Krali aileden gelen toprak sahiplerinin yanı sıra değişik grupların da tımar sahibi olarak ellerinde toprak bulduklarını bilinmektedir. Sekunda, yaptığı çalışmada, satraplıklardaki asil Persli ailelerin ellerindeki şövalye sayısının, satraplıktaki tımarlık sayısı ile ilişkili olduğunu söylemektedir. Pharnabazos'un 600 şövalyeye sahip olduğu ve Spithridates'in isyan etmesi ve 200 şövalye ile birlikte Spartalılara katılmasından yola çıkarak, Daskyleion satraplığının üç Persli aile tarafından yönetildiği ve her bir ailenin 200 şövalye barındırdığı, bunun da 200 tımarlık anlamına geldiğini iddia etmektedir. Sekunda, ayrıca, bu şövalyelerin satraptan önce dük olarak isimlendirdiği toprak sahibi aileye bağlı olduğunu ifade eder.⁴⁵⁰

Xenophon, Büyük Kyros'un Sardes'i ele geçirdikten sonra personel arasından bazı kişilere oikoi, khorai ve çalışanlara dasmos ve ziyaretlerinde kullanabileceği uygunlukta yerler verdiğini anlatır. Ayrıca satraplıktaki bazı şahıslara toprak verildiği yine Xenophon tarafından anlatılmaktadır.

⁴⁴⁹ . Tuplin 1987, 127-128. Özellikle Daskyleion Satraplığında Kralların avlanmaları için av hayvanları ile dolu olan parkların buldukları Xenophon tarafından anlatılmaktadır. **Xen.Hell.IV.1.33; Bakır 1989.**

⁴⁵⁰ . Sekunda 1985; Sekunda 1990

VII.2.D. SAVUNMA SİSTEMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA MODELİ: AKHAEMENİD DÖNEMİNDE İONİA VE AİOLİS'TE SAVUNMA SİSTEMİ

1993 yılında başlanan ve halen devam etmekte olan Aiolis ve İonia bölgelerinde yoğunlaşan yüzey araştırmalarında, oldukça bol ve değişik içerikli buluntu ele geçirilmiştir.⁴⁵¹ Bu araştırmalarda, İonia ve Aiolis bölgelerinde antik kaynakların anlattıkları ve bilinenler dışında bir antik dünya ile karşılaşılmıştır. Kronolojik olarak Tunç Çağlardan Cumhuriyet dönemine kadar değişik ve uzun bir dönemi içeren bu araştırma, bilinen 12 İon ve 11 Aiol kentinin yanısıra, kentlerden daha küçük olan kasaba ve köy gibi yerleşim birimleri ile aşağıda anlatılacağı gibi, sistemli bir savunma mekanizmasının varlığını ortaya koymaktadır. Tarımın, antik Yunan kentleri açısından önemi ve tarım arazilerinin kentlerin dışındaki topraklarda yapıldığı göz önüne alındığında, tarımla uğraşan kent nüfusunun hepsi olmasa da önemli bir kısmının kent dışındaki daha küçük yerleşim birimlerinde yaşıyor olmaları, kent dışındaki arazilerin önemini arttırmaktadır. Ayrıca, kentlerin kuruluşunda kolonistlerin dikkat etme ihtiyacı hissettikleri koşulların, daha küçük yerleşim birimleri kurulurken de göz önüne alındığı kabul edilirse, tarım toprakları ile nüfus ve yerleşim birimleri arasında bir ilişki olması zorunluluğu doğmaktadır. Bu ilişkinin, siyasi otorite, savaş, barış, iklim koşulları, teknoloji ve ulaşım gibi (daha da çoğaltılabilir) dönemin koşullarıyla da bağlantılı olması gerekmektedir. Gerçekten de hiç bir yerleşim yerinin veya tahkimli mevkinin, dönemi ne olursa olsun, tesadüfen kurulmadığını, yukarıda sayılan koşullarla da yakından ilişkili olduklarını ve belirli ihtiyaçları karşıladıklarını söylemek mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, var olan yerleşim birimlerinin, siyasi ve askeri otoritenin veya yukarıda sayılan koşulların değişmesiyle aldıkları yeni şekiller de rahatlıkla takip edilebilmektedir.

Burada sunacağımız, Akhaemenid döneminde İonia ve Aiolis bölgelerindeki savunma sistemleri, yukarıda sözü edilen geniş kapsamlı araştırmaların sadece bir bölümüdür.

Pers yönetiminin Batı Anadolu'daki en önemli idari merkezi olan Sardes'in bulunduğu coğrafik konum ve ilişkide bulunduğu en yakın bölge olan Smyrna ve

⁴⁵¹ . Doç.Dr. Ersin Doğer ve Öğr.Gör. İsmail Gezgin tarafından yapılan bu çalışmalar yakında yayınlanacaktır.

Pers yönetiminin Batı Anadolu'daki en önemli idari merkezi olan Sardes'in bulunduğu coğrafik konum ve ilişkide bulunduğu en yakın bölge olan Smyrna ve çevresini içeren bu çalışma tam olarak bitmemiş olmasına rağmen, bir model özelliği göstermesi bakımından önem taşımaktadır.⁴⁵² İlk bakışta Smyrna'nın dış savunması olarak algılanan bu sistem, aynı zamanda deniz tarafından Sardes'e gelebilecek olan tehlikeler için de bir önlem oluşturuyordu.⁴⁵³

Güney, kuzey ve doğudan Smyrna'ya ulaşan yolların güvenliğini sağlayan bu kaleler Harita 2'de görüldüğü gibi şu şekilde dizilmişlerdir. Smyrna'ya Pergamon yönünden gelen yolda saptanan ilk tahkimli nokta, Myrina'yı geçtikten hemen sonra modern Güzelhisar kasabasının yakınlarında bulunan Sivritepesi'dir. Hemen sonra gelen nokta ise Hatundere köyü sınırları içerisinde yer alan Küçük Kale ve Büyük Kale mevkiileridir. Daha çok bir kent görünümü veren ve buradan ele geçen buluntulardan uzunca bir süre kullanıldığı anlaşılan Küçük Kale, konumu itibariyle iyi gizlenmiş olmasının yanı sıra yola çok hakim durumdadır. Daha yüksek bir konumda olan Büyük Kale ise Bütün ovaya hakim olması ve kayalık yapısıyla herhangi bir tahkimata ihtiyaç duymaması ve üzerinde de ancak çok az insanı barındırabilecek kadar küçük bir alanı olmasından, daha çok bir gözetleme kulesi işlevi taşıdığı söylenebilir. Larissa'nın kuzey doğusunda yer alan bir diğer tahkimat, çok yakın bir konumda olması nedeniyle Larissa'nın akropolü olarak değerlendirmek mümkün olmakla beraber, Larissa ile beraber Neonteikhos yönüne giden yolu koruyor olmalıdır. Larissa'nın hemen batısından geçen yolu Larissa ile kontrol etmek mümkün olmakla beraber, doğudan geçen yolun bu tahkimatın da yardımıyla iki taraftan güvenliği sağlanmış oluyordu. Larissa, M.Ö.546 yılında Sardes'te yapılan savaşta gösterdikleri başarı nedeniyle, Kyros tarafından Mısırlılara hediye edilmişti ve M.Ö.4.yy.da da yine Mısırlıların ellerinde bulunmaktaydı.⁴⁵⁴ Tuplin tarafından askeri bir amaç taşımadığı söylene de Larissa, bulunduğu konum itibariyle ve Mısırlıların sadakati nedeniyle her zaman bir güvence olmuştur.⁴⁵⁵

Sardes'ten çıkıp Magnesia üzerinden Dumanlı Dağı'n kuzeydoğu eteklerinden Myrina önlerine çıkan bir diğer güzergah üzerinde de bazı güvenlik noktaları tesbit edilmiştir. Hermos Nehri yatağını kullanarak Köş Tepe'den kuzeybatı yönüne ayrılan yolun ilk kontrol noktası olarak Köştepe olarak gösterilebilir. Bu yol üzerindeki bir başka

452 . Burada anlatılacak olan sistemdeki tahkimli noktaların çoğu yayınlanmıştır (Doğer-Gezgin 1997).

453 . Doğer-Gezgin 1997

454 . Xen.Kyr. 7.1.43-5

455 . Doğer-Gezgin 1997

nokta ise **Sarmısaklı Tepe** olarak isimlendirilen ve oldukça iyi bir tahkimata ve üzerinde iyi korunmuş büyük bir yapıya sahip olan tahkimattır.

Temnos kentinden yine Myrina önlerine çıkan ve Myrina'ya giden kıyı yoluna göre daha kısa olan yolu Dumanlı Dağ üzerinde kontrol eden tek nokta ise modern Çukurköy içindeki **Asartep**'dir. Sarmısaklı Tepe kalesiyle taş döşeli bir yolla bağlantısı olan Asartep kalesi güçlü bir tahkimata sahiptir.

Larissa aynı zamanda Persleri denize ve stratejik olarak çok benimsedikleri Phokaia ve Kyme limanlarına indiren en önemli geçidin başında bulunması açısından da önem taşımaktadır. Persler açısından hayati bir önem taşıyan ve Hermos'un yatağının oluşturduğu bu geçidi kuzey ve güneyden koruyan başka tahkimatlar da bulunmaktadır. Hermos yatağının kuzey kenarında Neonteikhos ve Temnos gibi kentlerin dışında **Çınarlı Tepe** ve **Köş Tepe** adında son derece stratejik noktalar da bulunmaktadır. Çamlık Tepe'ye göre daha büyük olan Köş Tepe'in üzerinde yer alan tahkimat içerisinde bazı yapı kalıntıları da görülmektedir. Hermos vadisinin güney kıyısını kontrol eden noktalara gelince batıdan doğuya doğru şu şekildedir: Eski Emiralem yakınlarında yer alan **Herakleia**, bu boğazın batısını kontrol eden ilk noktadır. Daha sonraları yaşadığı bir sınır problemi nedeniyle bir yerleşim merkezi olarak karşılaşılan Herakleia⁴⁵⁶, stratejik olarak da önemli bir noktadadır. Sonraki ilk nokta, Palaudis⁴⁵⁷ olarak saptanan oldukça iyi tahkim edilmiş ve büyüklüğü ile yerleşim yeri özellikleri taşıyan ama Hermos vadisine biraz mesafeli bir noktada olması nedeniyle savunma zaafi gösterecek bir pozisyonundadır. Ancak bu zaafiyet yolun hemen yanında ve Palaudis'in tam karşısında yer alan Kocakaya Tepe'sinin tahkim edilmesiyle giderilmiştir. Coğrafi konumu nedeniyle Palaudis ile ilişkili olması gereken bu tahkimat, fazla sayıda asker barındırabilecek büyüklüğü ile önem taşımaktadır.⁴⁵⁸

Antik çağda da hemen hemen bugünkü güzergahı takip eden, İzmir-Menemen yolu üzerinde de bazı kaleler saptanmıştır. Kuzeyden güneye doğru ilerlerken karşılaşılan ilk tahkimat **Boztepe**'dir. Burada yapılan araştırmalardan ve ele geçen arkeolojik verilerden bir kent havası sezilmektedir. Bu merkez, eskiye giden tarihi ve yüzölçümü olarak büyüklüğü M.Ö. 4.yy.a kadar devam eden ve bu yüzyılın sonlarında terk edilen bir Aioli kenti imajı vermektedir.⁴⁵⁹ Bu yol üzerindeki diğer tahkimat, çok küçük olması nedeniyle daha çok posta kalesi denilebilecek bir noktada olan **Çeltik Çeşmesi**'dir. Bu

456 . Doğer 1995,

457 . Doğer-Gezgin 1997; Doğer 1995,

458 . Doğer-Gezgin 1997

459 . Doğer-Gezgin 1997

noktayla Smyrna arasında kalan büyük bir alanda modern yapılanma nedeniyle araştırma yapmak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle haritada bu alanda herhangi bir nokta görülmemektedir, fakat bu alanda da bir kale beklemek gerekir. Smyrna'ya girişte saptanan bir başka nokta ise, bugün **Küçük Yamanlar Tepesi** olarak isimlendirilen ve Tunç çağdan itibaren yerleşime sahne olmuş bir tahkimattır. Hemen sonrasındaki kale, Smyrna'nın akropolü olarak da tanımlanan **Büyükkale**'dir. Küçük Yamanlar Tepesi'ndeki tahkimatla birlikte Yamanlar üzerinden giden bir başka yolun girişini de tutan Büyükkale üzerinde yer alan bir takım yapılar ve Smyrna'ya yakınlığı açısından dikkat çekicidir.

Herakleia ve Smyrna arasındaki bir başka yol ise, önceki yola nazaran daha engelbeli olan ve Yamanlar Dağı üzerinden geçen yoldur. Yukarıda da anlatıldığı gibi, bu yolun Smyrna'ya en yakın noktasını Küçük Yamanlar Tepesi'nde bulunan tahkimat ve Büyükkale kontrol etmektedir. Yamanlar Dağı yamaçlarına gelindiğinde Bu yolun **Kale Tepe** ve **Ada Tepe** olmak üzere karşılıklı iki noktadan kontrol edildiği saptanmıştır. Bunlardan Ada Tepe, büyük ve etkileyici görünümüyle sarp bir kaya kütlesi üzerinde oturmakta ve yüzeyinde çok sayıda buluntu içermekle beraber, tam karşısında yer alan **Kale Tepe** daha basit bir yapıya sahiptir. Bu yol, bir ucu **Herakleia** yakınlarına giderken **Ada Tepe** önlerinde ayrılan diğer bir kol **Palaudis**'in batısından Hermos vadisine çıkmaktadır. Bu yolun Hermos yatağına çıktığı bu nokta Palaudis tarafından tutulurken Yamanlar Dağı üzerinde yolu takip eden bir başka nokta da Melanpagos'tur.⁴⁶⁰ Oldukça iyi bir tahkimata sahip olan **Melanpagos** büyük bir yerleşim yeri niteliğindedir.

Smyrna'nın doğusundan geçerek Ada Tepe önlerine çıkan bir başka yol ise başlangıç noktası olan modern Laka köyündeki **Asar Tepesi** ve hemen kuzeyindeki **Çoban Çeşmesi** tarafından kontrol edilmektedir. Çok küçük ve basit bir yapılanmaya sahip her iki kale de surla çevrilmiş olup kontrol amacı taşımış olmalıdır.

Henüz tam olarak araştırması tamamlanmamış olan Magnesia-Smyrna arasındaki modern yolla aynı güzergahta olan yolu koruyan şimdilik bir tek nokta saptanmıştır. Magnesia ovasına çok hakim bir noktada olan bu Kale, Modern Gökçeler köyü yakınlarındaki **Asartepe**'dir. Bir kaleden çok gözetleme kulesini andıran bu nokta oldukça basit bir sur ile çevrilmiştir.

Smyrna ve Sardes arasındaki en önemli geçit olan Belkahve geçidi üzerinden geçen yolun tesbit edilebilen en doğudaki güvenlik noktası olarak **Nymphaion** tesbit edilmiştir. Kemalpaşa sınırları içerisinde yer alan ve oldukça büyük yapısıyla ve görkemli surları ile Hermos vadisinin genişlediği Kemalpaşa ovasına hakim bir noktadadır.

⁴⁶⁰ . Doğer-Gezgin 1997; Doğer 1995,

Belkahve geçidinde yer alan diğer güvenlik noktası, Smyrna'ya bu yöndeki tek geçidi kontrol etmektedir. Antik dönemde, körfezin bu günkü Bornova ovasına kadar geldiği varsayılırsa, Smyrna'ya giden yol **Asartepe** (Laka Köyü) yakınlarından geçmek zorundadır ki, bu durumda Asartepe'deki tahkimat önemli bir noktadadır.

Smyrna'nın kuzey ve doğusundaki ulaşım ve güvenlik sistemi böyleyken, güneyden Smyrna'ya ulaşan iki yol bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi bu günkü modern karayolu doğrultusunda yer almakta olup, bu yolu kontrol eden kale sistemini **Metropolis**'ten başlatmak mümkün görünmektedir. Hellenistik dönemde kurulduğu bilinen Metropolis'in, daha erken tarihlerde, bu yolu kontrol eden bir işleve sahip olması muhtemeldir. Bu güzergah üzerinde tesbit edilen ikinci kale Çatalkaya üzerinde yer almaktadır. Büyük bir alanda kurulmuş olan bu tahkimat, Ephesos ve Kolophon yol ayrımı üzerinde yer almakta olup güçlü bir savunma sistemine sahiptir. Bu yol Smyrna'ya girişte, **Pagos** önlerinde ikiye ayrılmaktadır: Batıya dönen yol Akçakaya kalesi önlerinden Klazomenai yönüne giderken, diğer taraftan ise Pagos'un yanından Smyrna körfezine ulaşmaktadır. Klazomenai'a doğru giden yol Akçakaya Tepesi üzerinde yer alan kale tarafından kontrol edilirken, kuzeye Smyrna'ya ayrılan yolu kontrol edebilecek en iyi nokta Pagos olmalıdır.

Güneyden Smyrna'ya ulaşan diğer güzergah ise Metropolis'i geçtikten sonra modern Ayrancılar yerleşiminden kuzeybatı yönüne ayrılarak Demirci- Kırıklar ve Kaynaklar üzerinden bu günkü otoyol yönündedir. Bu yol Ayrancılar yakınlarından ayrıldıktan hemen sonra Demirciler mevkiindeki **Çakraktepe** ve **Kocadağ Tepe**'si kaleleriyle kontrol edilmektedir. Stratejik noktalarda bulunan her iki kale de, oldukça bol buluntu vermekle beraber, bu işlevlerini M.Ö. 4.yy.da yerine getirmiş olmalıdırlar. Sonraki iki nokta, çok basit bir surla çevrili olan **Kale Tepe I** ve daha iyi işçilik gösteren surlara sahip olan **Kale Tepe II** kaleleridir. Bu yol üzerinde tesbit edilebilen son güvenlik noktası Kalekayası Tepesi üzerinde yer alan kaledir. Büyük bir kaya kütlesi üzerine inşaa edilmiş olan bu kale de oldukça hakim bir noktadadır.

Yine Metropolis yönünden gelerek, Karabel geçidinden Nymphaion yakınlarından Hermos vadisine inen ve Sardes'in güvenliği açısından son derece önemli olan yol en son güzergahtır. Modern Torbalı yerleşiminin bulunduğu noktadan ayrılarak kuzey yönünde ilerleyen bu yol, batı kıyısından **Manastırkale** ve **Kızkalesi** tarafından kontrol edilmektedir. Kale Tepe I ile hemen hemen aynı özellikleri gösteren Manastırkale'ye göre Kızkalesi son derece güzel ve görkemli bir kaledir. Bu yolun

Hermos vadisine indiği noktayı kontrol eden **Akkaya** da büyük bir kaya bloğunun üzerine oturtulmuştur.

Haritada görüldüğü gibi ve bu araştırma ile saptanmış olan, ulaşımı sağlayan bütün yollar üzerinde bir güvenlik sistemi olduğu diğer araştırmacılar tarafından anlaşılamamıştır. Bunun nedeni olarak da her yerleşimin veya kalenin bulunduğu coğrafik ortamdan kopuk ve tekil olarak değerlendirilmesini göstermek mümkündür. Başlangıçta, yukarıdaki sonuçlara varan araştırmacılar tarafından da bilinmeyen bu sistem, bulunan her birimin harita üzerine işlenmesi ve Tuplin'in⁴⁶¹ bu konuda yazdığı makale yardımıyla keşfedilmiş olup, bu noktadan sonra araştırması da kolaylaşmıştır. Hiç bir veri olmamasına rağmen, sadece haritalara bakılarak bile tesbit edilebilen yolların kenarlarındaki stratejik noktalar, yapılacak ziyaretlerle tesbit edilebilir. Yukarıda anlatılan sistemi oluşturan kale isimlerine dikkat edilirse, neredeyse tamamına yakını arkeolojik bir bulguyu hatırlatmaktadır. Yer isimlerinde yer alan, kale, asar, hisar ve manastır gibi kelimeler kesin olarak bir yerleşim yerini işaret ederler. Yöre halkının da önemli yardımlarıyla gerçekleştirilen bu araştırma, sadece haritadaki yer isimleri ve coğrafik konumlarından yola çıkarak da yapılabilir.

Bu güvenlik noktalarına genel olarak bakıldığında, birbirinden farklı üç gruba tesbit etmek olasıdır:

1. Diğerlerine oranla en büyük boyutlu ve yerleşim özellikleri taşıyan, yüzey toprağında daha çok malzeme ve çeşitli yapı kalıntıları içeren, çok sayıda insanı barındırabilecek, yamacında yerleşim olduğunu gösteren kalıntılar bulunan, akropol görünümündeki birimler. Kent ya da biraz daha küçük yerleşim birimleri olduğu düşünülen bu merkezleri, Bölüm VII.2.C'de anlatılan ve araziye sistemli bir biçimde yayılmış olan khora garnizonlarına komuta eden, Khiliarkhların oturduğu askeri yönetim birimleri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu merkezler, diğerlerine oranla coğrafik olarak gelişmeye daha uygun noktalarda yer almaktadır. Bu merkezler, aynı güzergah üzerinde yer alan ve daha küçük olan güvenlik noktalarına hükmeden askeri otoriteler oldukları akla yakın gelmektedir. Bulunan her kalede bir Khilarkh oturduğunu düşünmek yanlıcı olur, çünkü araziye çok planlı yayılmış olan bu kalelerin ortak hareket etmelerini sağlayacak bir merkez düşünmek akıllıca olur. Araştırmalarda tesbit edilen ve bu gruba girebilecek olan kalelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: Palaudis, Melanpagos, Boztepe, Kızkalesi ve Nymphaion.

461 . Tuplin 1987a

2. Bu gruba dahil edilebilecek tahkimatlar, güçlü ve özenli işçilik gösteren bir sura sahip olmakla birlikte küçük, fakat içinde bir takım yapılar ve belli bir sayıda asker barındırabilecek kapasiteye sahip kalelerdir. Bu gruba ait garnizonlar, bütün güvenlik noktaları göz önüne alındığında, Tuplin'in khora garnizonları olarak saptadığı,⁴⁶² savunma açısından önemli noktaları sistemli bir biçimde kontrol eden garnizonlar olarak gösterilebilirler. Stratejik noktaları savunmaları ve arazi içerisindeki genel dağılımları ile khora garnizonlarıyla paralellik gösterirler. Bu gruba toplanabilecek tahkimatlar, Sarmısak Tepe, Küçükkale, Kale Kayası, Kale Tepe I ve Çakrak Tepe olarak gösterilebilir.

3. Son olarak gruplandırılacak kaleler, küçük ve basit yapıları, özensiz işçilikleri ve herhangi bir yapı ve buluntu içermemeleri ile daha çok gözetleme kulesi işlevi görmektedirler. İşlenmemiş taşlardan yapılmış ve çok yüksek olmayan surları (bu tür taşlarla daha yüksek duvar örmek de mümkün değildir) ile daha alelade yapılmış bir görüntüleri vardır. Bu tür kalelerin savunmadan daha çok, savunma görevi üstlenen khora garnizonları arasındaki iletişimi sağlamaları amacıyla yapıldıkları mantıklı görünmektedir. Gökçeler-Asar Tepe, Manastır Tepe ve Kale Tepe II tahkimatları bu gruba dahil edilebilirler.

Her üç gruba giren kalelerin arazideki coğrafik durumlarına bakıldığında, herbirinin bir sonrakini göreceği biçimde konuşlandırılması, aralarındaki iletişimin ne kadar sağlam olduğunu göstermektedir. Xenophon'un⁴⁶³ anlattığı Asidates-İtamenes olayında da hemen yardım gelmesinin nedeni de yukarıda anlatılan sistemle daha iyi anlaşılmaktadır. Buna göre, khiliarkhlar khora garnizonları olarak belirlenen karakollar ve haberleşmeyi sağlayan posta kaleleri yardımıyla İmparatorluk topraklarının güvenliğini sağlamaktaydılar.

Kronolojik olarak bakıldığında, bu sistem içerisinde yukarıda anlatılan kalelerin en eskisi M.Ö. 6.yy.a ait malzeme içeren en belirgin nokta Belkahve tahkimatıdır. M.Ö. 4.yy.da bütün kalelerin kullanıldığı ve hatta bazı kalelerin bu yüzyılda yapıldığı dikkate alınır, sistemin son haline M.Ö. 4. yy.da geldiği söylenebilir. M.Ö.5.yy. sonlarında, Peloponnesos Savaşı'nın Anadolu kıyılarında yoğunlaştığı, M.Ö. 4.yy. içerisinde de

⁴⁶² . Tuplin 1987a

⁴⁶³ . Xen.Anab.7.8.8-25

Sparta'nın Anadolu üzerine yaptığı akınlar ve Satrap İsyanları sırasında bu bölgede yaşanan kargaşa düşünülürse bu sistemi doğuran ihtiyaçları kolayca anlamak mümkün olmaktadır.

Bu sistemin, sadece İonia ve Aiolis bölgesinde değil, Xenophon'un İtamenes olayını anlatımından da görüldüğü gibi İmparatorluğun tamamında olması düşünülebilir. Ancak Pers İmparatorluğu'nun en hareketli alanı olan Ege Bölgesi'nde bu sistemin varlığı, gücünü sağlıklı haberleşme ve savunmaya dayanmış Akhaemenid'lerin bu alandaki yaratıcı uygulamalarının somut bir sonucudur.

VII.3. PERSLERİN VERGİ SİSTEMİ

Herodotos ve bazı krali Pers yazıtlarında ele geçen vergi listeleri, bu alandaki tartışmaların verilerini teşkil etmektedir. Bu listelerden de anlaşılacağı gibi, imparatorluk içerisinde oldukça sistemli bir vergi düzenlemesi vardır. Özellikle Herodotos'un⁴⁶⁴ verdiği listenin, imparatorluk içerisindeki halkların vergi düzenlemesindeki coğrafi gruplar olduğu kabul edilmektedir.⁴⁶⁵ Böyle büyük bir imparatorluğun devamlılığını sağlayabilmesi için vergi toplamaya ihtiyacı olduğu kabul edilmelidir. İmparatorluğun kurucusu olan Büyük Kyros'un saltanat yıllarında, düzenli bir vergi sistemi olmadığını söyleyen Herodotos, imparatorluk içerisindeki halkların Kyros'a hediyeler verdiklerini de ifade etmektedir. Bu görüş Poliklitos ve Plutarkhos tarafından da desteklenmektedir.⁴⁶⁶ Ancak yine Herodotos'un kitabında, Smerdis'in 3 yıl için vergiyi affettiğini⁴⁶⁷ ve daha sonra Kyrenelilerin Kambyses'e vergi ödediğini de⁴⁶⁸ anlatması aslında çelişkili olmaktadır. Bu çelişki bazı bilim adamlarına göre şöyle yorumlanmaktadır: Akhaemenid İmparatorluğu büyümeye başladığında ele geçirilen her bir ülkeden krali vergi alınması geleneği vardı. Bu gelenek çok düzenli değildi ve bazı durumlarda vergi yerine hediye alışverişi de oluyordu.⁴⁶⁹ Dareios, Pers İmparatorluğu'nun her yerinde farklı olan bu vergi ödemelerinin birbiriyle uyum sağlaması için yeni bir reform gerçekleştirmiştir.⁴⁷⁰ Dareios tarafından tüm imparatorluk içerisinde düzenlenen vergi yükümlülüğünün büyüklüğü de bir başka problemdir. Bu konuda da Herodotos'un verdiği bilgilere başvurmak mümkündür. Herodotos'a göre,⁴⁷¹ Perslerin vergi talepleri, Babillileri kızlarına fahişelik yaptırmaya sevk ediyordu; Nehemiah'ın da vergi borçlarını ödeyebilmek için ağır borçlar altına girdiği bilinmektedir.

Perslerin Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinden aldığı vergilere ilişkin en önemli bilgi, Herodotos⁴⁷² tarafından anlatılan, M.Ö. 494 yılında Lade Savaşı'ndan hemen sonra Sparda satrabı Artaphrenes tarafından yapılan yeni vergi düzenlemesine ilişkindir. M.Ö. 493 yılında Lade savaşından yenik çıkan Yunan kentlerinin temsilcilerini Sardes'te

464 . 3.90

465 . Cook 1985; Tuplin 1987

466 . Poliklitos ve Plutarchos için bkz. Tuplin 1987, 138.

467 . 3.67

468 . 3.13; 4.165

469 . Tuplin 1987; Cook 1983;1985

470 . Tuplin 1987, 139-140

471 . Tuplin 1987, 140; Hdt. I.196

472 . Hdt. VI.42

toplayan Artaphrenes, Yunan kentlerinden toplanan vergileri belli bir temele oturtmuştur. Kentlerin topraklarının büyüklüklerine göre yapılan bu düzenlemeye göre, Yunan kentleri her parasang (5,6 km.) için bir altın minanın temel ölçüsünün 1/12'si oranında vergi vereceklerdi. Metinden hareketle bakıldığında, sadece Sparda satraplığı için geçerli olduğu izlenimini oluşturan bu vergi reformunu, M.Ö. 503 yılında Mısır'da ve M.Ö.500-499 yılında Babil'de yapılan vergi reformları ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu düzenlemelerin yapıldığı yerlere bakıldığında her üç bölgenin de Dareios tahta oturduğu zaman başkaldırı durumunda oldukları görülmektedir. Buradan hareketle, Dareios'un imparatorluk topraklarında çıkan isyanları bastırdıktan sonra, diğer bölgelere ilişkin (bu konuda bilgi olmamasına rağmen), yeni bir düzenlemeye gittiği söylenebilir.⁴⁷³

Bu düzenlemeyle ilgili bölümde Lydia bölgesinden hiç bahsedilmezken Yunan kentleri detaylı olarak anlatılmaktadır.⁴⁷⁴ Artaphrenes'in bu reformu, Yunan kentlerinin topraklarının büyüklüklerine göre yapılmıştır; bu toprakların ne anlama geldikleri çok anlaşılmamakla beraber, bu düzenlemenin tarım alanlarına, kentin ürün potansiyeline ya da kentin varlığına göre yapılmadığı açıktır. Kentlerin coğrafik olarak sahip oldukları toprak miktarları ve kentin ödediği toplam verginin bilinmemesi, problemin çözümünü güçleştirmektedir.⁴⁷⁵ Descat yaptığı çalışmada,⁴⁷⁶ Sardes'ten bulunan Mnesimakhos yazıtı, Attik-Delos Deniz Birliği vergi listeleri ve Herodotos'un verdiği bilgileri karşılaştırarak önemli sonuçlara ulaşmayı başarmıştır. Herodotos'un pasajında⁴⁷⁷ sunduğu vergi listesinin ve miktarların doğru olduğunu ortaya koymaktaysa da yaptığı hesap spekülasyona açıktır.

M.Ö.477 yılında kurulan Attika-Delos Deniz Birliği üyeleri arasında vergi düzenlemesi yapılırken, M.Ö.493 yılında Artaphrenes'in Yunan kentleri için yaptığı bu düzenleme temel alınmıştır.⁴⁷⁸ Birliğin yıllık vergi miktarı Aristeides ve arkadaşları tarafından 460 talant olarak saptanmıştır.⁴⁷⁹ Bu miktar, birliğe para verecek kentler arasından toplanmaktaydı; fakat bir de donanma için gemi yardımı yapan kentler de vardı ve bu durum antik kaynaklarda çok net olarak açıklanmamaktadır.

Arkeolojik veriler de, İmparatorluk topraklarında vergi ödemekle yükümlü halkların günlük yaşamlarında bu durumdan etkilendiklerini göstermektedir. Klasik

473 . Balcer 1995, 193-194; Descat 1985

474 . Hdt. VI.42

475 . Balcer 1995, 193-195

476 . Descat 1985, 97-112

477 . Hdt. III.90; Descat 1985

478 . Thuk. I.96.2

479 . Balcer 1995, 195.

dönemde İonia kentlerindeki fakirleşme arkeolojik olarak da tesbit edilmiştir.⁴⁸⁰ Son yıllarda bazı araştırmacılar,⁴⁸¹ bu saptamaya katılmamaktadırlar ve bunun tersini iddia etmektedirler. Buna kanıt olarak da M.Ö.5. yy'da Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinin bastığı sikkeler ve Attik-Delos Deniz Birliği'ne ödedikleri yüksek vergiler gösterilmektedir.⁴⁸² Sikkelerin, kentlerin ekonomik durumlarını yansıtmadığı tabii ki söylenemez ancak, tek başına sikke basımının kent ekonomik durumunun göstergesi olduğunu iddia etmek de ciddiyetten uzak olur. Bütün özellikleri bir arada değerlendirmek daha akılcı olacaktır. Şu bir gerçektir ki, İonia ihtilalinden sonra Batı Anadolu Yunan kentlerinde bir düşüş gözlemek mümkündür ve bu durum yapılan kazılar ve araştırmalarla da desteklenmektedir. Bazı kentlerin neredeyse yok olduklarını söylemek abartılı olmayacaktır. Ancak, özellikle İonia kentlerinde saptanan bu durumun başka nedenlerinin de olduğu söylenebilir.

Herodotos'un vergi listesinde her bir grup Babil gümüşü veya Euboia altın talantı ödüyor görünmektedir ve listenin toplamı 14.560 Euboia talantı yapmaktadır. Ayrıca yine aynı listede Mısır'ın bakla ve mısır, Kilikia'nın at ve Babil'in harem ağaları temin ettiği görülmektedir.⁴⁸³

Vergilerin toplandığı merkezin Persopolis olduğu inancına rağmen, Cahill,⁴⁸⁴ Persopolis'in vergilerin toplandığı merkez olmadığını, burada sadece sembolik hediyelerin toplandığını ve geri kalanının, ekonominin yürümesi için tekrar imparatorluk içerisinde dağıtıldığını ileri sürerken Susa'nın bu iş için daha uygun olduğunu ileri sürmektedir.

İmparatorluk hazinesine en büyük vergi dilimini ödeyen kurumlar satraplıklardır. Satraplıklar imparatorluk topraklarındaki halklardan topladıkları parayı krala aktarıyorlardı. Satraplıkların içinde öngörülen siyasi bölünmeler, vergi toplama sisteminde de kabul edilmelidirler. Antik yazarlarda karşılaşılan az sayıdaki örnekler de bu duruma uygun düşmektedir. Hyparkhos **Zenis** ve **Mania**, Pharnabazos için phoroi topluyorlardı.⁴⁸⁵ Pseudo Aristoteles, Mausolos'un hyparkhos'u Kondalos'un, satraplığın vergi kotası için vergi topladığını anlatmaktadır.⁴⁸⁶

480 . Cook 1961

481 . Balcer 1995 195-197

482 . Balcer'a göre (1995, 196-7), Kyme 12, Miletos 10, Ephesos 7,5, Erythrai 7 ve Teos'un 6 talant ödemesi bu kentlerin ekonomik durumlarının iyi olduğunu, daha fazla nüfusa sahip olduklarını ve daha büyük ölçülere sahip olduğunu göstermektedir.

483 . Hdt. III.90

484 . Cahill 1985; Tuplin 1987, 139

485 . Xen.Hell.3.1.12

486 . Tuplin 1987, 146

Vergiler, üretilecek ürünün verimine göre hesaplanıyordu; toprak sahipleri tarafından, kiracıdan veya toprağı işleten insanlardan vergi alınmaktaydı. Toprak vergisinin yanı sıra kelle vergisi ve çalışma vergisi gibi değişik vergilerle de karşılaşılmaktadır.⁴⁸⁷

Çok özel bir nedenle muaf edilmemişlerse, Akhaemenid İmparatorluğu içerisindeki bütün birimler vergi ödemekteydi. Yalnızca bazı özel yerleşimler, sorumlu tutuldukları vergi karşılığında değişik ürünler yetiştirmekle yükümlü idiler. Herodotos,⁴⁸⁸ Babil'deki dört büyük köyün hiç bir vergi ödemediklerini, bunun karşılığında ise kralın köpeklerini beslemekle yükümlü olduklarını anlatmaktadır. Ayrıca Armenia'da bir köy, krala verilecek vergi karşılığında 17 tay yetiştirmekle sorumluydu.⁴⁸⁹ Bu vergileri toplamak için krala bağlı memurların görevlendirildikleri de bir gerçektir.

Akhaemenid İmparatorluğu'na vergi ödeyen satraplıklar, arazi sahipleri ve köylerin dışında tapınaklar da vergi toplamada önemli rol oynamaktadırlar. Bu konuda, Batı Anadolu'ya ilişkin hiç bir bilgi olmamasına karşın, özellikle Mısır ve Babil'deki tapınaklar hakkında bilgi bulunmaktadır. Akhaemenid krallarının tapınaklara sunuda buldukları bilinmektedir; hatta Yunan tapınaklarına bile sunuda bulduklarına ilişkin pek çok örnek vardır. Bunun yanı sıra kralın istediğı doğrultuda çalışmayan tapınak yönetimine Akhaemenid kralları tarafından müdahale edildiğı de yine bilgilerimiz arasındadır. Tapınaklar, toprakları, hayvanları, köleleri ve memurları olan büyük ve önemli kurumlardır; özellikle M.Ö. 525 tarihinden sonra mal edinmek ve bunları çalıştırmak gibi ticari bir fonksiyon da yüklenmişlerdir ve bu toprakları ve ürünleri kiralayarak veya satarak karşılığında öşür toplamaktaydılar.⁴⁹⁰

Akhaemenid İmparatorluğu'nun vergi gelirinin önemli bir bölümü, toprak gelirlerinden elde edilen vergilerdir. Bazı garnizon komutanlarının toprak kiraladıkları ve elde ettikleri gelirden vergi verdiklerine ilişkin bilgi de vardır.⁴⁹¹

Özellikle, Babil'deki toprak sahiplerinin elinde, yay, at veya araba tımarlığı bulundurduklarına ilişkin belgeler vardır. Murasu arşivinde, tımarlık vergisi üzerine yıllık olarak verilen vergilerin *ilku* olarak tanımlandıkları ve her bir tımar için gümüş olan bu verginin sabit olduğuna dair belgeler vardır. Bu vergiler, vergi toplayıcıları tarafından (vergi toplayıcıları: *hadru*, vergi toplayıcıların şefi: *saknu*) toplanmaktadırlar. Yarı askeri

487 . Tuplin 1987

488 . 1.192

489 . Xen.Anab. 4.5.24; Tuplin 1987, 149

490 . Tuplin 1987,138 v.d.

491 . Tuplin 1987, 152

olarak değerlendirilen vergi toplayıcıları, bir satraplıktaki düşük rütbedeki memurlar olarak kabul edilmektedir. İlku, bu metinlerde, daha çok askeri alanda bir sorumluluk olarak algılanmaktadır. Krali tımarlık sahiplerinin bir kısmı, krali askerler tedarik etmekle de yükümlüdürler ve bilinen örneklerden bir kaçı resmi seyahat olanakları ve para temin etmektedirler.⁴⁹²

Persopolis metinlerinin bazılarında, Akhaemenid krallarına, çeşitli memurların bireysel olarak vergi ödedikleri de bilinmektedir. Bazılarının vergi yerine verdikleri hayvanlara bakılırsa, bunların büyük hayvan sürülerine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bazı belgelerden, bu tür insanların hesabına sığır, mısır, un, meyve, fındık ve aşar vergisi toplandığı bilinmektedir.⁴⁹³

⁴⁹² . Tuplin 1987, 155; Dandamaev 1989, 57

⁴⁹³ . Tuplin 1987, 157

VII.4. PERS HAKİMİYETİ ALTINDAKİ BATI ANADOLU'DA EKONOMİK VE SANATSAL YAŞAM

Batı Anadolu'daki Yunan kentleri, Pers dönemi öncesinde, tapınakları, pazarları, kamusal yapıları ve güvenli surları ile ticarete önemli bir pay sahibi olan kentler idi. Bu kentlerin doğu ile kurdukları ticari ilişkilerle ortaya çıkan etkileşim, kültürün bütün alanlarına yayılmıştı. M.Ö.7. yy'dan itibaren, büyük boyutlu heykelleri üretmeye başlamışlar, ürettikleri seramiklerle Korinth ve Attika ürünleri gibi kendilerine pazarlar edinmişlerdir. Büyük bir sosyal ve kültürel gelişme yaşanıyordu; sikke kullanımı yaygınlaşmış, Batı Akdeniz'e doğru ticari ve kültürel bir yayılma başlamış, hatta **Naukrates**'i kurarak Mısır kralları için paralı askerler bile sağlamışlardı.⁴⁹⁴ Bunun yanı sıra Karadeniz kıyılarına koloniler kurmuşlar ve buralara, metal, balık, köle, tahıl, yağ, şarap ve seramik pazarlamaya başlamışlardı.⁴⁹⁵ Doğu Yunan seramiği olarak da adlandırılan Batı Anadolu Yunan kentlerinin üretimlerinin, sadece deniz değil, aynı zamanda karayolu ile de ihrac edildiği, Anadolu'nun iç kesimlerindeki kentlerin kazılarında çıkan buluntulardan anlaşılmaktadır.

Perslerin, Lydia devletini yıkmalarıyla başlayan ve 200 yıldan fazla devam eden egemenliği süresince Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinde pek çok şeyin değiştiğini kabul etmek gerekmektedir. Öncelikle, Akdeniz'den Karadeniz'e kadar pek çok koloni kuran Yunan kentleri Pers egemenliği altına girdikten sonra bir tek koloni bile kurmamışlardır. Koloni kurmanın anlamı ticarettir ve bu durumda kentlerin yaptıkları ticaret de aynı şekilde sekteye uğramış olmalıdır. Özellikle, İonia ihtilalinden çok zararlı çıkan ve kentleri yakılıp yıkılmaktan kurtulamayan Yunan kentlerinin üretimlerinde de bir düşüş olduğu muhakkaktır. Kazısı yapılan kentlerin planlarına bakıldığında da arkaik dönemin Yunan dünyasına öncülük yapan kentlerin, hem fiziksel hem de ekonomik olarak küçüldüklerini anlamak zor olmamaktadır. M.Ö. 494 yılında yapılan Lade savaşında yakılan ve nüfusunun önemli bir bölümü sürülen Miletos'un halkı, ancak M.Ö. 479 yılındaki Plataia ve Mykale savaşlarından sonra geri dönebilmişler ve kentlerini imar etme fırsatı bulabilmişlerdi.⁴⁹⁶ Aynı şekilde yüz yıl öncesinde Alyattes'in büyük ordusuna kafa tutmayı başarmış olan Klazomenailılar, M.Ö. 494 yılında kentlerinin yakılmasından

494 . Hdt.II.178.

495 . Starr 1975. Roebuck 1959

496 . Bingöl 1996; Hoepfner 1996

sonra kentin karşısındaki Karantina Adası'na sığınmak zorunda kalmıştı. Erken arkaik dönemde, önemli bir kent konumunda olan Smyrna, M.Ö. 5.yy'da adeta kaybolmuştur; hiç bir olayda adını duymak mümkün olmamaktadır⁴⁹⁷. Anadolu'daki pek çok kent için bu durum geçerlidir. Kentlerin durumu böyleyken, ekonomik ve sanatsal yaşam açısından farklı bir tablo düşünülemezdi. Erken arkaik dönemde, ticaret piyasasında Atina gibi bir merkezle yarışan ve kendisine belli bir yer edinen Batı Anadolu Yunan kentlerinin çoğunda üretim durmuştu. Dolayısı ile ticaretten aldıkları paylar da aynı oranda düşmüş olmalıydı. Ayrıca, Perslere verdikleri ve Artaphrenes tarafından kentlerin yüzölçümüne göre hesaplanan vergileri de unutmamak gerekir. M.Ö. 5.yy'da Atina'ya bağlı olan Pire Limanı'nın hızlı gelişiminin altında yatan nedenin de bu olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁹⁸ Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinin ticaret yapamamaları ve limanlarının az kullanılması Atinalılara yaramış olmalıydı.

M.Ö. 479 yılında Perslerin Plataia ve Mykale'de yenilmelerinden sonra Yunan kentleri nefes almaya dahi fırsat bulamadan, kendilerini Attik-Delos Deniz Birliği'nin içinde bulmuşlardı. Önceleri kendi istekleriyle birliğe katılan Yunan kentleri, M.Ö. 4.yy'ın ortalarında politika değiştiren Atina yönetiminin baskısıyla, Pers yönetimini özlemeye başlamışlar ve birlikten ayrılabilmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardı. Ancak her başkaldırı ardından Atina'nın saldırısına maruz kalmışlardı. Atina'nın izlediği bu politika da Yunan kentlerinin kendilerini toparlamalarına engel olmuştu. Peloponnesos savaşlarıyla beraber sürekli bir savaş durumuyla karşı karşıya kalan Yunan kentleri, savaşmaktan ve vergi ödemekten, demokrasi ve özgürlüğe duydukları özlemlerini bile unutmışlardı. Özellikle M.Ö. 4.yy başlarından itibaren Anadolu'da bu kadar çok paralı askerinin olması da bu şekilde açıklanabilir. Doğru dürüst tarım yapamayan, ticareti neredeyse tamamen unutan Yunanlılar için paralı askerlik yeni bir meslek haline gelmişti. Kentlerin ancak, M.Ö. 387 yılında imzalanan Kral Barışı'ndan sonra biraz toparlanmaya başladığı söylemek mümkün olsa da, bu da çok uzun sürmemiştir. Zaten M.Ö. 4.yy'dan itibaren savaşın hiç bir anlamı kalmamış, özellikle Batı Anadolu Yunan kentlerinin amacı da kalmamış ve umutlarını yitirmişlerdi. Hem Atina hem de Perslerin yaptığı baskılar ve neredeyse yüz yıl süren savaşın tam ortasında yer almak, Yunan kentlerini yıpratmıştı. Atina'nın M.Ö. 5.yy ortalarından itibaren uyguladığı politika da, onların, demokrasi ve özgürlüğe olan inançlarını sarsmanın yanı sıra ekonomik olarak çökmelerine de neden olmuştu. Böyle bir durumda sürekli savunma

497. Akurgal 1983; Doğer-Gezgin 1997.

498. Starr 1975

durumunda kalan (zaman zaman Atina'ya karşı, zaman zaman da Atina'nın yanında Sparta veya Perslere karşı) Yunan kentleri, bütün kazançlarını savunmaya yatırıyor olmalıydı. Zaten böyle bir ekonomik durum, sanatın ve sanatçının meyve vereceği veya barınacağı bir ortam olamazdı. Pers hakimiyetinin erken dönemlerinden itibaren Yunanlı sanatçıların Pers kralları tarafından Pers ülkesine götürüldükleri ve burada kendileri için çalıştırıldıkları, hem epigrafik hem de arkeolojik verilerden hareketle kanıtlanmıştır.⁴⁹⁹ Bütün bunlara rağmen, Yunan kentlerinin Pers egemenliğinin altında zayıflamadığını söylemek güçtür. Tabii ki, bunun sorumlusu sadece Pers egemenliği değildir; Yunanlılara özgürlük ve demokrasi vadeden ve bunun için kentlerden zorla haraç alan Atina ve hiç bitmeyen savaşlar da en az Persler kadar Yunan kentlerinin zayıf düşmelerinin nedenleridir.⁵⁰⁰

Bu dönemde Sardes'in düşmesiyle birlikte Yunan kentlerinin, her şeyden önce siyasal olarak bağımsızlıkları sona ermiştir. Siyasi ve ekonomik bağımlılık, bir süre sonra kendisini değişik alanlarda göstermeye başladı ve doğulu etkiler taşıyan bir takım eserler ortaya çıkmaya başladı.⁵⁰¹ Ayrıca Batı Anadolu'da bulunan Persli nüfus nedeniyle bu etkilenme daha da abartılı yaşanmakta olup, etkilenmeden çıkarak kültür transferine dönüşmektedir. Bu dönüşüm kendisini dinsel alanlarda Roma dönemine kadar devam ettirmiştir. Bir başka deyişle, Roma dönemine ait bir takım dinsel kalıntılar, bu dönemde hala Perslerin var oldukları sonucunu çıkarmak için yeterlidir.⁵⁰²

Perslerin despotizmi nedeniyle, Phokaia ve Teos'un göç ettikleri Herodotos tarafından anlatılmaktadır ve Perslerin, genel olarak da Yunan kentleri üzerinde ağır bir baskı uyguladıkları kabul edilmektedir. M.Ö. 5.yy'da Atina'nın da devreye girmesiyle, tam olarak anlaşılamayan bu durumu açıklayabilmek için, Yunan kentlerini her yönüyle analiz etmek gerekmektedir. Ancak, Yunan kentlerinin çoğunun kazılmaması ve kazılanların da büyük ölçüde yayınlanmamış olması bu konudaki en büyük güçlüğü oluşturmaktadır. Buna rağmen yüzeysel bir çalışmayla bile Yunan kentlerinin M.Ö. 6.yy ile 5.yy'da oldukça farklı bir profil çizdikleri anlaşılmaktadır.⁵⁰³

Yunan kentlerinde bulunan mimari terrakottalar üzerinde incelemelerde bulunan Akerström,⁵⁰⁴ bunların çoğunun M.Ö. 6.yy'ın II. yarısında yapılmış olan büyük mimari

499 . Guepin 1964,

500 . Bazı araştırmacılar Yunan kentlerinin bazı zamanlarda Hem Perslere hem de Yunanlılara aynı anda vergi verdiklerini iddia etmektedirler.

501 . Starr 1975

502 . Hanfmann 1973,

503 . Starr 1975

504 . Akerström 1973

yapılara ait olduklarını saptamıştır. Yine M.Ö. 6.yya ait olan Samos, Ephesos, Didyma ve Klaros'taki tapınaklar gibi yapıların Yunan kentlerinin ekonomik durumlarının birer göstergesi oldukları kabul edilmelidir.⁵⁰⁵ M.Ö.494 yılındaki büyük yıkımdan sonra Batı Anadolu Yunan kentlerinde, Yunan tapınaklarının ihtişamını gösteren hiç bir yapı inşa edilmemiştir.⁵⁰⁶ M.Ö. 6.yy'ın başlarından itibaren Yunan dünyasına girmiş olan görkemli yapıların yaklaşık 100 yıl sonra birden bire yok olması, Yunan kentlerinin içinde buldukları durumu yansıtmaktadır.

Cook da⁵⁰⁷ çalışmasında benzer bir sonuca varmış ve M.Ö.5.yy'da İonia kentlerinde bir düşüşün olduğunu arkeolojik buluntular yardımıyla gözlemiştir. Anadolu üzerindeki Pers hakimiyetinin M.Ö. 546 yılından itibaren var olduğu göz önüne alınırsa ve M.Ö.5.yy'da Atina'nın Yunan kentlerine egemen olduğu düşünülürse, Yunan kentlerini bu duruma düşüren etkenin Atina olduğu düşünülebilir. Fakat, M.Ö. 5.yy'ın başındaki, Yunan kentleri için felakete sonuçlanan İonia İhtilali'ni ve hemen sonrasında satrap Artaphrenes tarafından yapılan vergi düzenlemesini unutmamak gerekmektedir.⁵⁰⁸

M.Ö. 479 yılında Plataia ve Mykale savaşlarının hemen ardından özgürlüğünü kazanan Batı Anadolu kentlerindeki, belki de, tek imar faaliyeti Miletos'ta görülmektedir. M.Ö. 479 yılından sonra Persler tarafından doğuya sürülmüş olan Miletliler, geri dönme ve kentlerini yeniden inşa etme fırsatı bulmuşlardı. Yüzyılın en önemli mimarlık olaylarından birisi olarak kabul edilebilecek olan Hippodamos planı Miletos kentinin yeni çehresini bu dönemde oluşturmuştu.⁵⁰⁹ M.Ö. 5.yy'da yapılmış olan tek tapınak olan Athena tapınağı yine Miletos'ta ve yine bu dönemde yapılmıştır. Bu gün pek bir şey kalmamış olan Athena Tapınağı, Pers egemenliği altına girdikten sonra İonia'da yapılmış tek tapınak olmasıyla önem taşımaktadır.

M.Ö. 5.yy'ın ortalarında, Atina'nın Pire Limanı'nın hızla büyümesi de İonia limanlarının ticari özelliklerini kaybetmesiyle açıklanmaktadır. Ayrıca, Anadolu'nun iç kısımlarının da Perslerin denetiminde olması, bu yönde yapılan ticareti de engellemiş oluyordu. Bu dönemde Panionion'da Apollon onuruna yapılan festivallerin de düzenlenmediği bilinmektedir.⁵¹⁰

Yukarıda da anlatıldığı gibi, Batı Anadolu'daki Yunan kentleri, hem Perslerin hem de Atinalıların siyasi ve ekonomik baskıları nedeniyle ezilmişlerdi. Hatta Yunan

505 . Starr 1975

506 . Serdaroğlu 1982

507 . Cook 1961

508 . Hdt.VI.42; Balcer 1995

509 . Hoepfner 1996

510 . Starr 1975

kentlerinin Atina birliğinde görünüp haraç ödemelerinin yanı sıra Perslere de vergi ödedikleri iddia edilmektedir.⁵¹¹

Peloponnesos Savaşları'nın Sparta ve Persler lehine sonuçlanarak, Ege Denizi ve Anadolu kıyılarına Perslerin yeniden hakim olmasıyla beraber bir canlanma olmuştur. M.Ö.5.yy ve daha erken tarihlerde, para basan sadece 31 merkez varken M.Ö. 4.yy'da para basan merkezlerin sayısı 73'den daha az değildir. Bu durumu ticaretin hızlanması olarak kabul etmek gerekmektedir.⁵¹² Ayrıca Yunan kentlerindeki yapılanma faaliyetleri de artmıştır.

Anadolu'nun Pers hakimiyeti altına girmesinden kısa süre sonra, Persli etkiler taşıyan bir takım yapılar ve eserler görülmeye başlanmıştır. İmparatorluk içerisindeki organizasyon geliştikçe batıdaki Persli nüfusta da bir artış görülmeye başlamış ve nüfus artışı kendisini sanat dallarında da hissettirmiştir. Batı Anadolu'da Pers özellikleri taşıyan en erken buluntu olarak Sardes'deki Pramidal mezar gösterilebilir; 1914 yılında bulunan ve değişik zamanlarda tekrar tekrar araştırılan ve Batı Anadolu mimarisinde pek rastlanmayan formuyla Pers dönemine tarihlenen anıt mezar Anadolu'da Pers varlığını gösteren en eski yapıdır. M.Ö. 6.yy sonu 5.yy başlarına tarihlenen anıt ile Pasargade'deki Kyros'un mezarı arasında bir paralellik kurulmaktadır.⁵¹³ Sardes'deki Pramidal mezarın Batı Anadolu'daki bir diğer benzeri de Phokaia kenti yakınlarında bulunan Taş Kule'dir. Benzer bir forma sahip olan Taş Kule, ana kayanın yontulmasıyla tek parça olarak inşaa edilmiş olup, Persli özellikler taşımaktadır. Batı Anadolu'daki soylu Perslerden birisine ait olduğu düşünülen bu anıt, Kyros'un Pasargadae'deki mezarı örnek alınarak yapılmış olmalıdır. Bu gün de iyi durumda olan bu anıt mezar da arkaik dönem sonlarına tarihlenmektedir.⁵¹⁴ Menemen-İliya arasında Şehitkemal Köyü yakınlarında ele geçen ve M.Ö.4. yy'a tarihlenen bir başka pramidal yapı doğu etkileri taşıması bakımından yine Perslerle ilişkilendirilebilir.⁵¹⁵ Aynı şekilde Ephesos yakınlarındaki Belevi anıtı da Perslere ait bir eser olmalıdır.⁵¹⁶

M.Ö.5. yya oranla M.Ö.4.yya ait daha fazla fiziksel kalıntı ele geçmiştir: Ephesos Artemis Tapınağı'nın, yüzyılın ortalarında yakılmasına rağmen, özellikle Karia

⁵¹¹ . Hornblower 1982

⁵¹² . Carradice 1987, 73-95

⁵¹³ : Hanfmann 1969; Ratte 1992. Ratte bu anıt mezarın, Kyros'la beraber gelen ve Sardes savaşında ölen, Susa kralı Abradatas olabileceğini ileri sürmektedir. Sardes savaşında hayatını kaybeden Abradatas karısı Panthea tarafından Paktolos ırmağının kenarına gömülmüştür (Xen. Kyr. 7.3.4,5).

Daha sonra da üzerine bir anıt mezar inşaa edilmiştir (Xen. Kyr. 7.3.16).

⁵¹⁴ . Cahill 1988, 481-501

⁵¹⁵ . Doğer-Gezgin 1996

⁵¹⁶ . Buluç 1973

ve Lykia bölgelerinde bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. **Klazomenai, Erythrai ve Priene** gibi İon kentlerinin yanı sıra, **Knidos, Myndos, Syangela, Mylassa ve Halikarnassos** gibi Karia kentleri yeniden kurulmuşlardır.⁵¹⁷ M.Ö.4.yy'ın ortalarında yeniden kurulduğu yapılan kazılarla anlaşılan Priene'deki Athena tapınağı bu dönemin önemli yapılarından. Pytheos tarafından inşa edilmiştir. M.Ö. 4.yy'ın başından itibaren Pers kralı tarafından kendisine yetki verilen Hekatomnid sülalesinin etkili olduğu Karia ve Lykia kentleri, M.Ö.4.yy'da hareketli kentlerin başında gelmektedir. Aynı sülaleye mensup olan Mausolos'un yönetime geçmesiyle bu faaliyetler de doruğa çıkmıştır. Kentleşme alanında Karia bölgesinde devrimler yapan ve neredeyse tüm Karia kentlerinin taşınmasını sağlayarak büyük ve güçlü kentler oluşturan Mausolos'un bıraktığı en önemli kalıntı kendi adına yaptırdığı (karısı Artemisia ile birlikte) anıt mezardır. Anadolu'nun en önemli mimarı olan **Pytheos** tarafından inşa edilen yapı, yine dönemin en önemli heykeltıraşları tarafından kabartma ve heykellerle süslenmiştir.⁵¹⁸ Lykia ve özellikle Xanthos'ta çok sayıda yapı ve anıt mezar yine bu dönemde yapılmıştır. Ancak Karia ve Lykia bölgesini İonia ve Aiolis'ten ayrı tutmakta yarar vardır. Karia M.Ö.4.yy'ın başından itibaren Pers yönetimiyle olan iyi ilişkileri nedeniyle bazı avantajlara sahipti.⁵¹⁹

Pers hakimiyeti öncesinde, Yunan dünyasına her alanda öncülük eden İonia, M.Ö. 546 yılından başlayarak ekonomik, siyasi ve sanatsal olarak etkilenmiş, özellikle de M.Ö.5.yy'da neredeyse bütün yapılanma ve sanatsal faaliyetleri durmuştu. M.Ö.5.yy'ın II. çeyreğine ait bir kaç eserden başka bu dönemde, hiç bir sanat faaliyetinin olmadığını söylemek mümkündür. Bu eserler de, M.Ö. 479 yılında Plataia ve Mykale savaşlarında yenilen Perslerin kıyı kentlerindeki etkisini kaybetmesi nedeniyle ortaya çıkan ve kısa süren huzur ortamının ürünleridir. Her zaman sanatın, siyasi ve ekonomik kaygılardan uzak ortamlarda zenginleştiği düşünülürse, uzun yıllar savaşan ve Atina ile Persler arasında kalarak savaş tehditleri ile burun buruna yaşayan Yunan kentlerinin durumu daha iyi anlaşılabilir. Yunan sanatının etkisi altında kalan Persler, zaman zaman beğendikleri eserleri kendi ülkelerine taşımışlardır. Hatta Persepolis'te bulunan bir tablette değişik ülkelerden getirilmiş malzeme, işçi ve sanatçılardan söz edilmektedir. Bunlar arasında, Batı Anadolu'dan götürülen malzemelerin yanı sıra, taş işçiliği için İonia ve Sardes'ten sanatçı götürüldüğü de anlaşılmaktadır.⁵²⁰ Pers İmparatorluğu sınırlarının değişik yerlerinde bulunan bazı Yunan stili buluntular da Yunanlı sanatçıların imzalarını

517 . Taşınan tüm kentler için bkz. Demand 1990; Karia kentleri için bkz. Bean 1987;

518 . Bean 1987, 120; Hornblower

519 . Hornblower 1982

520 . Starr 1977; Guepin 1963-4

taşımaktadırlar. Bunların en ünlülerinden birisi Sidon'da bulunan ve Doğu Yunan sanatçıları tarafından yapılmış olan "**Satrap Lahdi**"dir.

İki kültürün (Pers ve Yunan) en çok karşılaştığı ve bu kadar sıkı bir ilişkiden etkilenmenin kaçınılmaz olduğu yer ise Anadolu'dur. Persepolis'teki eserlerde Anadolu etkisi görüldüğü kadar, M.Ö. 5.yy'dan itibaren Anadolu'da da Pers etkileri görülmektedir. Kazısı yapılmadığı veya yayınlanmadığı için çok örnek olmamasına rağmen lahit gibi mimari ve plastik sanatını aynı anda barındıran eserlerde bu etkilenme açıkça görülmektedir. Bu etkilenmenin belki de en iyi görülebileceği, Batı Anadolu'daki Pers satraplık merkezleri Daskyleion ve Sardes'deki kazılarda, Pers dönemi tabakaları hakkında yeni bilgilere ulaşılmaktadır.⁵²¹ Ancak, özellikle Lykia'da ele geçen lahitlerden Yunan heykel sanatının Pers etkisi taşımaya başladığı görünür: **Harpy** anıtı açıkça Yunan stilinde yapılmış olsa da güçlü Pers etkileri taşımaktadır.⁵²² Sardes satrapı Autophradates'in tasvir edildiği **Payava** lahdi⁵²³ yine Persli özellikler taşımaktadır. Mimari olarak genellikle Yunan mimarisinin özelliklerini yansıtmalarına rağmen lahitlerin çoğu üzerinde durdukları platformlar nedeniyle Kyros'un mezarını andırmaktadırlar.⁵²⁴

Greko-Pers olarak adlandırılan ve çoğu Daskyleion topraklarında bulunan mezar stelleri bu güne kadar bir çok araştırmacının çalışmasına konu olmuştur. Klasik Yunan sanatından bir hayli uzak olan bu eserler yoğun Pers özellikleri taşımaktadırlar.⁵²⁵

⁵²¹ . Bakır 1991a; 1991b; 1993; 1994; 1995; 1997 (hepsi aynı yazara ait)

⁵²² . Starr 1977;

⁵²³ . Tuplin 1987, 207

⁵²⁴ . Starr 1977

⁵²⁵ . Polat 1994; Akurgal 1974; Borchard 1969

VII.5. İKİ KÜLTÜRÜN BİRBİRLERİNE BAKIŞI VE YAKLAŞIMLARI

"Yalan yere yemin ederek birbirlerini aldatmak için kentlerinin ortasında özel bir buluşma yeri ayırmış olan insanlardan korkum yoktur. Ve eğer ölmez sağ kalırsam, dedikodularının konusu, İonia'nın başına gelen felaketler değil, kendi başlarına gelecek olan felaket olacaktır."⁵²⁶ Sardes'i ele geçiren Kyros'un İonia kentlerini korumak amacıyla gönderilen Spartalı elçilere verdiği bu cevap birbirinden oldukça farklı olan iki kültürün ayrımını ortaya koymaktadır.⁵²⁷ "Doğu'da bir tyran ve korkuya boyun eğmiş kitleler, Batı'da ise ancak kabul ettikleri yasaları efendi olarak gören, kararları birlikte alan özgür insanlar vardır. Yunan sitelerinin hepsi aynı rejimle yönetilmemektedir. Ama ister monarşi, isterse demokrasi ile idare edilsinler, hepsinde geleneksel, ya da yazılı yasanın egemenliği söz konusudur. Doğu'da olan bir despot ve bir yığın uyruk, Site'de olan yasa ve yurttaşdır."⁵²⁸ Bu, savaş dışında, iki farklı kültürün ilk karşılaşmalarını da temsil etmektedir. Yunan dünyası, M.Ö. 8.yy'dan bu yana, toprağa bağımlı olmaktan kurtulmuş, ticareti keşfetmiş ve yaşamlarının bir parçası haline getirmiş, ticaretini yaptıkları ürünleri sanayi haline getirerek seri üretime geçmiş, kendilerine yeni pazarlar bulabilmek için Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında yoğun bir kolonizasyona gitmişti.⁵²⁹ Bu gelişmelerin paralelinde, yeni bir zengin sınıfı oluşmuş, yönetimde ağırlığı bulunan asil toprak sahipleriyle girişilen siyasi mücadele sonucunda, az da olsa arkalarında bir halk desteği bulunan tyranlar yönetime geçmişti. Ekonomik ve siyasi alanlarda yaşanan bu gelişmeler, kentlerin fiziksel gelişmelerini de etkilemiş ve daha planlı bir yapılanmaya gidilmiştir. Ekonomik gelişmelerin neden olduğu nüfus artışı, ekonomik ve siyasi işlevleri olan yapılara duyulan ihtiyaç, kentin mimari dokusuna da yansımıştır.⁵³⁰ Ürünlerin pazarlandığı, depolandığı ve zaman zaman siyasi toplantıların yapıldığı agora da bu ihtiyaçlardan doğan bir mimari öge idi. Diğer yanda ise, toprakları hızla büyüyen ve imparatorluk haline gelen doğu kültürünün temsilcisi Pers dünyası: Ekonomisi önemli ölçüde tarıma ve yeni ele geçirilen halklardan aldıkları vergilere dayanan, ihtiyacı ölçüsünde üretim yapan, ticaret ve para gibi kavramlara yabancı olan ve çok hızla

526 . Hdt. I.153

527 . Burn 1984, 44

528 . Bumin 1990.

529 . Roebuck 1959.

530 . Daha geniş bilgi için bkz. Wycherley 1986

büyümesine rağmen ekonomik ve siyasal olarak henüz tam organize olmamış, çok etnikli ve çok kültürlü, Asur ve Med gibi daha eski doğulu toplumların izlerini taşıyan bir halk topluluğu. Bu bağlamda düşünülünce, Kyros'un Spartalı elçilere verdiği cevap daha iyi anlaşılacaktır. Ticaretin yabancısı oldukları için Yunanlıların agorada ürünlerini satmak için yaptıkları pazarlığı "yemin ederek birbirlerini kandırmak" olarak algılamış olmalıdır ki, bu da doğaldır. Daha çok askeri bir yeteneğe sahip olan Kyros dönemindeki imparatorluk henüz bütün alanlarda organize olmamış olduğundan, bu dönemde Yunanlıları anlamaları beklenmemelidir. Ancak, kısa süre sonra tahta geçen Dareios, sahip olduğu ekonomiyle ilgili birikim ve zekası ile imparatorluğu yeniden organize etmiş ve yararlanabileceği her şeyi kendi toplumuna aktarmaya çalışmıştır. Dareios'un imparatorluk içerisinde vergi oranlarını yeniden ayarlamasının yanı sıra, ilk kez sikke basan kral olması da Pers İmparatorluğu'nda ekonomik ve siyasi yapının değişmeye başladığının bir göstergesidir. Ekonomik, siyasal ve toplumsal yapıları birbirinden oldukça farklı olan iki kültürün ilk karşılaşması bu şekilde olmuştur.

İki toplum arasındaki önemli bir diğer farklılık ise inançlar ve tanrılar arasındaki farklılıktır. Persler, Batı Anadolu'yu işgal ettikleri andan itibaren Yunanlıların inançlarına ve tanrılarına saygı göstermişler, hatta zaman zaman adaklar sunmuşlar, kurbanlar kesmişlerdi. M.Ö. 546 yılında Yunan kentlerinin ele geçirilmesi sırasında tapınakların zarar görmedikleri bilinmektedir. Buna karşın, İonia İhtilali sırasında İonialıların Sardes arazisini yakarken Kybele tapınağını da yakmaları sonucunda Perslerin gösterdiği tepki, bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Perslerin kendilerine ait bir tapınak olmamasına rağmen Kybele tapınağının yakılmasına gösterdikleri tepki, Lade savaşından sonra bir çok Yunan kentini ve tapınağını tahrip etmelerine neden olmuştur. Bu sırada zarar gören tapınakların en önemlisi, Didyma Apollon tapınağı olup tahrip edilmesinin yanı sıra, hem içindeki zengin hediyeler alınmış hem de heykeltraşlık eserlerinin bazıları Susa'ya götürülmüştür.⁵³¹

Bütün bunlarla birlikte, Perslerin Yunan tanrıları için kurban kestikleri ve sunuda buldukları bilinmektedir. Bu olaya gösterilebilecek en iyi örneklerden birisi, Xerxes'in Yunanistan üzerine yaptığı sefere çıkarken uğradığı Troia'da "İlion Athena"sı için 1000 tane doğurmamış inek kurban etmesi gösterilebilir.⁵³²

M.Ö.6.yy için fazla bir şey bilinmemekle beraber, M.Ö. 5.yy'dan itibaren Batı Anadolu'da Pers tanrıları için kurulmuş tapınım merkezleri bilinmektedir. Yedilerin

⁵³¹ . Paus. I.16.3; VIII.46.3

⁵³² . Hdt. VII.43

Bardia'yı devirip tahta Dareios'u geçirmelerinden sonra, Anadolu'daki Persli nüfusta bir artış görülmektedir.⁵³³ Özellikle asil Perslerin Batı Anadolu'da çoğalması, aynı zamanda kült merkezlerinin de artmasına neden olmuştur. Bu kültlerin en önemlisi olarak, kökeni Mezopotamya'ya kadar giden **Anahita** gösterilebilir. Özellikle Lydia bölgesinde yoğunlaşan Anahita kültü, Perslerin resmi kültü gibi kabul görmüştür.⁵³⁴ Dareios II ve Artaxerxes II dönemlerinde yaygınlaşmış olan kült, kısa sürede benzer atributları nedeniyle, Yunan tanrıçası olan Artemis ile özdeşleşmiştir. Sardes'deki Kybele kültü ile de özdeşleştirilen Anahita, M.Ö. 4. yy sonlarından itibaren Artemis ile birlikte anılmaya başlanmıştır.⁵³⁵ Din gibi değişimin zor olduğu bir alanda bir Pers tanrısının Yunan tanrısıyla özdeşleştirilmesi ve birlikte anılması ilgi çekicidir. Perslerin başından itibaren Yunan tanrılarına saygı göstermeleri, hatta zaman zaman onlara tapınmaları bu konuda bir ipucu vermektedir. Her iki toplumun da, çok tanrılı dinlere ve benzer özellikleri olan tanrılara sahip olmaları, birbirlerinin tanrılarına saygı göstermelerini sağlamaktadır. Tek tanrılı dinlerde mümkün olmayacak bu ilişki çok tanrılı dinlerde daha kolay sağlanıyor olmalıdır.

Pers hakimiyeti öncesinde Anadolu'nun batı kıyılarında, **İonlar**, **Aioller** ve **Dorlar** yaşamaktaydı. İonia büyük bir alanda kurulmuş kent devletlerinden oluşmakta ve her alanda canlılık göstermekteydi. Aiolis toprakları, daha küçük ölçekli kentler tarafından parsellenmiş, küçük ekonomileri ile gelişmiş politik yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ancak her bir etnik grubun alt grupları da vardı ve bazı durumlarda onları, Dorlar, İonlar ve Aioller olarak üç gruba değil daha çok gruba ayırmak mümkündü. Örnek olarak, İonları 12 İon kenti ile Smyrna, Miletos ve Phokaia'nın Marmara denizindeki kolonileri olarak da ayrabiliriz. Benzer şekilde, Aioller sadece Herodotos'un saydığı kadar değillerdi. Bununla birlikte, özellikle İon ve Dor kentlerinin bir dinsel birlik etrafında toplanması da tüm Yunan dünyasının birlikte hareket etme özelliğini yok etmektedir.⁵³⁶

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi, Yunanlılar tek etnik formda değildiler; buna rağmen Persler Yunanlıları bir bütün olarak görmüşler ve bu şekilde **Yauna** olarak veya coğrafik olarak adlandırmışlardı. Bu isim, Perslerin Yunanlıları İonia merkezli olarak gördüklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Dorlar ve Aioller gibi isimler ender görülürken, Dor ismi genellikle Spartalılar için kullanılmaktadır. İsimlendirmeler

⁵³³ . Cook 1983,

⁵³⁴ . Boyce 1982, 29-30

⁵³⁵ . Boyce 1982, 30. Daha geniş bilgi için bkz. Olmstead 1978; Diakonoff 1979; Corsten 1991

⁵³⁶ . Seager-Tuplin 1980

genellikle *deniz kenarında oturan İonialılar* veya *deniz ötesinde oturan İonialılar* olarak yapılmaktadır. Pers yazıtlarında Yunanlılar, çoğunlukla iki şekilde isimlendirilmişlerdir: Deniz kenarında oturan İonialılar ve karada oturan İonialılar. İmparatorluk için Yunanlılar arasında en önemli görülen halklar deniz kıyısında oturan Yunanlılardır.⁵³⁷

M.Ö. 499-494 yılları arasında çıkan ve Lade savaşı ile sona eren İonia Ayaklanması öncesinde elimizde Perslerin Yunanlıları nasıl isimlendirdiklerine ilişkin fazla bilgi yoktur. İonia ihtilalini ve ihtilale katılan kentleri dikkate aldığımızda, Perslerin Yunanlıları tek etnik kökene sahip gibi görmelerinin nedenlerinden birisini anlamak mümkün olabilir. Miletos'un alevlendirdiği ayaklanma kısa sürede bütün Yunan kentlerine yayılmış ve ayaklanmaya neredeyse Batı Anadolu'daki bütün Yunan kentleri katılmıştı. Bu olayda, kentlerin kısa sürede organize olmaları ve birlikte hareket edebilmeleri, Persler tarafından tek bir grup biçiminde algılanmalarına neden olmuş olmalıdır.

⁵³⁷ . Seager-Tuplin 1980

VII.6. BATI ANADOLU YUNAN KENTLERİ VE DEMOKRASİ MÜCADELESİ

Batı Anadolu kıyılarında oturan Grekler, Pers egemenliği altına girdikleri M.Ö.546 yılından itibaren özgürlük ve demokrasi mücadelesi vermişlerdi. Özellikle, M.Ö. 5.yy'ın sonlarına doğru, Peloponnesos Savaşı'nın yoğun bir biçimde yaşandığı Anadolu kıyılarında demokratlarla aristokratlar arasında çok önemli mücadeleler sergilenmekteydi.

İlk kez İonia İhtilali sırasında, önemli bir politik olgu olarak karşılaşılan bu rejim mücadelesi, sonraki yüzyılda da devam etmesi ve bölge politikasını etkilemesi bakımından önem taşımaktadır.

M.Ö.6.yy'ın başlarında, toplumsal ve sınıfsal çatışmaları önlemek için, Atina'da **Solon'a** verilen geniş yetkilerle başlayan siyasal oluşum, yüzyılın sonlarına doğru demokrasi hareketine dönüşmeye başlamıştı. M.Ö. 6.yy'da Yunan kentlerinde yönetici sınıfı olarak karşımıza çıkan tyranlar bu gelişmenin başlamasında önemli rol oynamışlardı. M.Ö.6.yy'ın ortalarına doğru yönetime geçen **Peisistratos**, Solon'un çıkardığı yasaları desteklemesinin yanı sıra, uyguladığı dışta barışı güçlendiren, içeride ekonomik gelişmeyi hızlandıran ve alt sınıfların yaşam düzeyini yükselten bir politika izleyerek kentin gelişiminde önemli katkılarda bulunmuştu. M.Ö.6.yy'ın ikinci yarısında Peisistratos'un ölümüyle birlikte yeniden başlayan iktidar çatışmaları halkı bezdirmiş ve M.Ö.513/2 yılında büyük bir halk hareketine ve tyranların kovulmasına neden olmuştu. M.Ö. 507 yılında, arkasındaki halkın geniş desteği ile iktidarı ele geçiren **Kleisthenes** ise eşitlik temeli üzerinde yaptığı reformlarla demokrasiyi bütün kurumları ile Yunan toplumunun hayatına sokmuştu.⁵³⁸

Peisistratos yönetiminden itibaren Yunan dünyasının liderliğine oynayan Atina'da yaşanan bu gelişmeler, bu kadar net olmasa da diğer Yunan kentlerinde de etkisini gösteriyordu. Tam olarak, Atina'da yaşanan kargaşa ve tyranların kovulduğu zamana denk gelen dönemde, Perslerin **Skythia** üzerine yaptığı sefer sırasında, Batı Anadolu'daki Yunan kentlerindeki durumun anlaşılmasını sağlayacak veriler bulmak mümkün olmaktadır. Özellikle bu olayı çok detaylı bir biçimde nakleden Herodotos önemli bilgiler vermektedir.⁵³⁹ Dareios'un bu seferinde Batı Anadolu Yunan

⁵³⁸ . Calligas 1994; Ağaoğulları 1994

⁵³⁹ . Hdt. IV.120-144.

kentlerinden çok sayıda asker vardı ve bunlar belki de Persleri tamamen yok edecek bir fırsat yakalamışken bunu yapmamışlardı. Yunanlılar, Dareios tarafından **İstros Nehri** üzerinde kurulmuş olan köprüyü korumakla görevlendirilmişlerdi ve Dareios Skythlerin peşinden giderken onlar bu köprüyü Dareios dönünceye kadar koruyacaklardı. Bunun için de belli bir süre verilmiş ve bu süre içerisinde Dareios dönmezse köprüyü yıkarak evlerine dönmeleri söylenmişti. Skythlerin arkasından giden Dareios önemli kayıplar vermiş, herhangi bir başarı kazanamamış ve belirtilen sürede de köprüye gelememişti. Dareios'tan önce köprüye gelen Skythler, köprüyü bekleyen İonialıları köprüyü yıkarak evlerine dönmeye ve böylece Perslerden tamamen kurtulmaya ikna edememişlerdi.⁵⁴⁰ Böyle bir fırsat yakalamışken, özgürlüklerine düşkün olan İonialıların bunu neden kabul etmediklerini anlamak için, Yunan dünyasında yaşanan siyasi gelişmeleri göz önünde bulundurmak gerekir. Bu sırada, köprüyü yıkarak geri dönmek isteyenler olsa da Miletos tyranı **Histiaios**'un konuşmasından sonra yapılan oylamada İonialılar köprünün yanında kalmaya karar verdiler. Histiaios'un düşüncesi şu şekildeydi: "*... ona göre her biri kendi ülkesinde Dareios sayesinde tyran olarak kalabiliyordu, Dareios'un gücü kırılırsa, ne kendisi Miletosluların, ne de öbürleri öbür halkların başında kalabilirlerdi; bu polislerin hepsi de tyranlığı kaldırıp demokrasi kurmak sevdiğiydi.*"⁵⁴¹ Bu pasajdan da net olarak anlaşıldığı gibi, tüm Yunan kentleri Atina'da yaşananlardan olumlu olarak etkilenmişlerdi ve demokratik bir sistemle yönetilmek istiyorlardı. Oysa, Yunan kentlerinin demokratik bir düzene sahip olmalarını istemeyen Dareios, tyranların yönetimi için bir teminat gibi görülüyordu. İktidarı ellerinde tutmak isteyen tyranlar da bu teminattan faydalanarak ayaklarına kadar gelen özgürlüğü reddetmek konusunda fazla tereddüt etmemişlerdi. Bu tarihten sonra da tyranlar ya da demokrasi karşıtı olanlar benzer davranışları sergilemekten kaçınmamışlardır.

İonia ihtilalini hazırlayan olaylara bakıldığında yine benzer bir hareket ve mantık görmek mümkündür. Kralın gözüne girmek, para ve itibar kazanmak isteyen ve bu amaçla kendisi gibi Yunanlı olan halklarla savaşmayı göze alan Miletos tyranı **Aristagoras**, hırsının kurbanı olmuş, kaybettiği itibarın yanı sıra ödenemeyecek oranda borcun altında kalmıştı.⁵⁴² Hem kendi vatandaşları olan Miletosluların gözünden düşmüş hem de Pers kralının yanında saygınlığını kaybetmişti. Bu durumda belki de Miletos'da

⁵⁴⁰ . Hdt. IV.136; Skythlerin İonialılara mesajı aynen şu şekildedir: "*İonialılar, size verilen gün doldu, siz hala burada kalmakla doğruluktan ayrılmış oluyorsunuz. Eskiden sizi burada tutan korkuydu; ama şimdi hemen bu geçidi yıkınız, gönülünüz sevinçli olsun, tanrılara ve Skythlere şükrederek özgürlüğünüze koşun. Sizin efendiniz olan adama gelince, biz onu bir daha kimseye sataşamayacak hale getireceğiz.*"

⁵⁴¹ . Hdt. IV.137

⁵⁴² . Hdt. V.35.

iktidarda bile kalması zor olan Aristogoras, çözüm olarak Yunan kentlerini Pers kralına karşı kışkırtarak isyan ettirmeyi ve eskisinden daha önemli konumlara gelebilmeyi bulmuştu. Fakat, hala tyranlar tarafından yönetilen Yunan kentlerini isyana ikna etmenin zorluğunun da farkındaydı. Yukarıda da anlattığımız gibi, Pers kralının Batı Anadolu'daki varlığı, tyranların güçlerini devam ettirebilmelerinin tek koşulu idi. Ancak şu da bir gerçektir ki, tyranların dışında demokrasi ve özgürlüğü isteyenler çoğunlukta ve patlamaya hazırdı. Bu durumu iyi gören Aristogoras, **İonia İhtilali**'nin başladığı M.Ö.499 yılında, önce kendisi tyranlıktan ayrılmış ve daha sonra İonia kentlerindeki tyranların görevlerinden alınmasını sağlayarak, **demokratik** bir ortam yaratmış ve kentlerden kendi komutanlarını seçmelerini istemişti. Bu değişiklik yani o ana kadar Pers yönetimiyle fazla bir problem yaşamayan Yunan kentlerinin, özgürlük mücadelesi vermek üzere Perslere karşı ayaklanması, çok önemli bir hareket olarak kabul edilmelidir. Aksi takdirde, Aristogoras'ın daha çok kişisel nedenlerle başlattığı bu ayaklanmaya destek bulması hemen hemen olanaksız görünüyordu. Aristogoras'ın başka seçeneği kalmamış ve bazı konularda riske girmeyi göze almak zorunda kalmıştı. Bu sırada, Yunan kentlerinden kovulan **tyranlar** soluğu Perslerin yanında almakta gecikmemişler ve Perslerin tekrar hakimiyet kurmaları için çalışmaya başlamışlardı. Ayaklanmanın sonunda, M.Ö.494 yılında Lade önlerinde yapılan savaşı Perslerin kazanmasında da önemli bir rol oynamışlardı. Karşılarındaki İon donanmasından korkan Persli komutanlar, hemen devreye İonia'dan kovulan tyranları sokmuşlar ve Yunanlıları savaştan vazgeçirmeye çalışmışlar, bunda da oldukça başarılı olmuşlardır.⁵⁴³

Bu döneme genel olarak bakıldığında bile, özellikle Atina'nın gittikçe demokrat olmaya başladığı ve demokrasinin, Yunan kentleri arasında da moda olan ve kabul gören bir yönetim biçimi olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Tyranlar ve Perslerin yönetiminden bunalmış olan Yunan halkları kurtuluşu demokratik bir düzende buluyor olmalıydı.

Bu olaydan kısa süre sonra, Pers generali **Mardonios**'un Yunanistan üzerine yapacağı sefer için yaptığı hazırlıklar arasında, Yunan kentlerinde işbaşında bulunan tyranları görevden alması ve yerine demokratik bir model getirmesi de, Batı Anadolu Yunan kentlerinin demokrasiye bakışını ortaya koymaktadır. Bir çok araştırmacıya doğru gelmeyen bu davranışın ardında, kentlerin demokrasi için mücadele ettiğini, bu amaçla riske girdiklerini ve ölümü göze aldıklarını gören Pers yönetiminin, Yunanistan'a yapacağı sefer sırasında Anadolu'yu güvence altına almak istemesi yatmaktadır. Ayrıca

⁵⁴³ . Hdt.V.7-17

bu, Pers yönetimi açısından son derece akıllıca bir harekettir. Ancak, bu seferden başarısızlıkla dönen Persler bu durumu döner dönmez değiştirmişlerdir.

Gerçekten de, M.Ö.490 yılında önemli ölçüde büyük bir orduyla Yunanistan üzerine yürüyen Persler, iki ateş arasında kalmak istemiyordu. Ayrıca Pers ordusunun önemli bir kısmı Yunanlıydı ve üzerlerine sefer düzenlenen insanlarla aynı etnik kökenden geliyorlardı; bu sırada Anadolu'da çıkacak bir ayaklanma -Anadolu'da doğru dürüst bir Pers gücü kalmıyordu- Pers ordusunun ve Anadolu'daki Pers varlığının yok olmasına neden olurdu. Tyranları görevden alıp yerine demokratik bir rejim getiren Persler, çok akıllıca bir politika izlemiş oluyordu.

Perslerin M.Ö. 479 yılında **Plataia** ve **Mykale**'de önemli yenilgiler alarak kıyı Yunan kentleri üzerindeki etkisini kaybetmesi üzerine, Yunan kentleri arasında ilk kez çok somut bir biçimde, demokratlar ve aristokratlar, kurumsal düzeyde karşı karşıya geliyorlardı. **M.Ö.478/7** yılında, Yunan kentlerinin önemli bir bölümünün katılması ve Atina'nın organizasyonu ile kurulan **Attik-Delos Deniz Birliği**, demokrasi yanlısı kentlerle, Sparta yanlısı aristokrat kentler arasındaki sert ayrımı vurgulamaktaydı. Yunan kentlerinin bu seçimi yaparken, Yunan dünyası için liderlik mücadelesi yapan **Sparta** ve **Atina** ile olan ilişkileri belirleyici rol oynamaktaydı. Özellikle Pers savaşlarından sonra Anadolu kıyılarına gönderilen Spartalı **Pausanias**'ın Yunan kentlerine kötü davranması, özgürlüğün tadını çıkarmaya çalışan Yunan kentlerini Atina'ya daha çok yaklaştırmıştı. Demokratların katıldığı Attik-Delos Deniz Birliği'nin kurulmasından kısa süre sonra Sparta ve Sparta'yı destekleyen kentler de buna karşı **Peloponnesos Birliği**ni oluşturdular.

Plataia ve Mykale savaşlarının hemen ardından, Anadolu'da da bir takım *demokratikleşme hareketleri* kendisini göstermiştir. Bu olayın en önemli göstergesi olarak Lade savaşında yerle bir edilen, hatta çıkabilecek yeni bir ayaklanmaya karşı önlem oluşturabilmek amacıyla nüfusunun önemli bölümü doğuya götürülen **Miletos**'un yeniden yapılanmasını göstermek mümkündür. Genel olarak bakıldığında, bu durum, bir savaş sonucunda tahrip edilmiş bir kentin yeniden imarı gibi görülse de, kent planı ve bu dönemin siyasi atmosferi göz önüne alındığında çok şey ifade edebilir. **Hippodamos** adında Miletoslu bir şehir planlamacısı⁵⁴⁴ tarafından planlanan ve ızgara şeklinde düzenlenen kent planı, Miletosluların özlemlerini de yansıtmaktadır. "Hippodamos, ilk şehirci olarak, şehirciliğin gerçek rolünü, daha rasyonel bir toplumsal düzeni tasarlamak

544 . Bingöl 1996,

ve vurgulamak olarak anlayan bir anlayışın da öncüsü oluyordu."⁵⁴⁵ Atina'nın Kleisthenes yönetiminde uygulamaya koyduğu eşitlik ilkesine dayalı yönetim sistemi, Miletos kent planında eşit paylaşım olarak kendisini göstermektedir. Kamu yapıları için oldukça geniş bir alan ayıran Hippodamos, insulalarda yer alan konutların, boyutları, iç planları ve doğadan yararlanma oranlarını mümkün olduğunca eşit tutmaya çalışmıştır.⁵⁴⁶ Arkaik Yunan kentlerinde görülmeyen bir başka özellik ise düzgün planlı bu kentlerde kamu yapıları için ayrılan alanların çok geniş olmasıdır. "*Kent halkının giderek daha büyük bir kısmının siyasal kararlara katılması ve özerk olmanın verdiği gurur o zamana kadar arkaik kentlerde bilinmeyen bir gelişmeye neden olmuş ve en azından sur içinde konut alanları daraltılarak siyasal ve dinsel işlevlere ayrılmış alanlar genişletilmiştir. Bunun yanısıra konutlar mimari açıdan birbirine benzer hale gelmiş ve ileri gelen ailelerin konutları da buna uygun tasarlanmaya ve eskisi kadar dikkat çekmemeye başlamıştır.*"⁵⁴⁷ Yıllarca Pers yönetimini destekleyen tyranlar tarafından yönetilen, gereksiz yere maceraya sürüklenen ve ekonomiye dayalı insan sınıflamalarına maruz kalan ve çok korkunç felaketler yaşayan Miletoslular, Atina'da yaşanan gelişmelerin de etkisiyle özgürlüklerini kazandıkları ilk anda özlem duydukları yaşama biçimini hayata geçirmek istemiş olmalıdır.⁵⁴⁸ Bu plan, kısa süre sonra, Atina halk meclisi kararıyla Atina'ya bağlı olan Peiraeus'da da Hippodamos tarafından uygulanmıştır. M.Ö.5.yy sonu-4.yybaşlarında, bu plan başka Yunan kentlerinde de uygulamaya konulmuştur.⁵⁴⁹

Bu dönemde gelişme gösteren sadece kent planları değildi, dönemin siyasi gelişmelerine paralel olarak konut planlarında da değişiklikler saptanmıştır. Kent planları ve mekanlar hiç bir zaman tesadüfler sonucu oluşmamıştır. Yaşanan siyasi ve toplumsal olaylar sonucunda duyulan ihtiyaçlara göre şekillenmişlerdir. Hippodamos tarafından planlandığı bilinen Pire'de rastlanan tipte evler, daha sonra kurulan kentlere de örnek teşkil etmiştir.⁵⁵⁰ Aktif siyasete katılabilen erkeklerin ihtiyaçlarının şekillendirdiği bu

⁵⁴⁵ . Bumin 1990, 36.

⁵⁴⁶ . Miletos'da sözünü ettiğimiz kent planı ile ilgili kazı çalışmalarının az olması nedeniyle bu konudaki bilgileri, benzer şekilde planlanan diğer kentlerden edinmek mümkün olmaktadır. Hoepfner 1996

⁵⁴⁷ . Kentteki kamu yapıları için ayrılan alanın halkın siyasete katılımı ile doğru orantılı olduğu düşünülürse, kentin yaklaşık 3/1'inin kamu yapılarına ayrılması halkın devlet işleriyle yakından ilgili oldukları söylenebilir. Daha detaylı bilgi için bkz. Kolb 1996.

⁵⁴⁸ . Hoepfner 1996, 155-164

⁵⁴⁹ . Anadolu'da Hippodamos planını uygulayan kentler arasında Klazomenai ve Priene kentlerini sayabiliriz. Ayrıca diğer bazıları için bkz. Hoepfner-Schwadner 1986

⁵⁵⁰ . Bu evler daha önce Bayraklı'da bulunmuş olan evlerin biraz daha gelişmiş şeklidir. Bkz. Akurgal 1983, abb.20a-b; Akurgal 1996, fig.17

evlerde, 20 m. uzunluğunda 11 m. genişliğindeki parselin ortasında bir avlu, kuzeyinde ise iki ana oda vardır. Ön kısmında bir oda bulunan megaron biçiminde bir oikos, antreli bir androna bağlanmaktadır. Bu planın, Atina'da yaşanan isonomia (eşitlik) ilkesi üzerinde temellenen demokrasi hareketleriyle orta sınıfın hızla gelişmesi sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Agoraya, gymnasiona giden ve buralarda aktif olarak siyasete katılan erkekler evin andron olarak adlandırılan, kendilerine ait olan salonunda toplantılar ve siyasi tartışmalar yapıyorlardı.⁵⁵¹

M.Ö.5. yy'in başlarında, Yunan kentleri arasında oluşan demokratlar ile aristokratlar arasındaki gerginlik, Perslerin de buna uygun politikalar izlemesiyle, M.Ö. 4.yy boyunca da devam etmiştir. M.Ö. 5.yy ortalarına kadar Atina ile bağlaşıp kalan Batı Anadolu kıyılarındaki Yunan kentleri, Atina'nın M.Ö.454 yılında birliğin hazinelerini Delos'tan Atina'ya taşıyınca, rahatsız olmuşlardı. Özellikle Perikles'in politikayı değiştirmesi, sonraki yarım yüzyıl içerisinde Ege'deki dengelerin değişmesine neden olmuştur. Perikles'le beraber, Atina kendi vatandaşlarına demokrat, ancak müttefiklerine karşı emrivaki ve zora dayalı bir politika izlemeye başlamıştı. Perikles yönetimine göre, Atina birliğin kuruluş amacında belirtilen görevini yerine getirmiş, bağlaşıklarına sadık kalmış ve onlar için yıllarca Perslerle savaşmış, böylece misyonunu tamamlamıştır; birliğe ödenen paralar da Atina'nın hakkıdır ve nasıl isterse öyle harcar. Buna uygun olarak da önce birliğin hazinesini Atina'ya taşımışlar, daha sonra da Pers savaşları sonunda çok tahrip olan Atina kentini yeniden imar etmeye başlamışlardı. Bu politika, Yunan sanatında yeni bir sayfanın açılmasına, çok önemli eserler kazanılmasının yanı sıra, özellikle Batı Anadolu kıyılarında Persler ve Spartalıların tehditleri altında bulunan Yunan kentlerinin demokrasiye ve Atina'ya olan inançlarını yitirmelerine neden olmuştur. Ayrıca özellikle, Peloponnesos savaşıyla birlikte, Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerinde etkisini yitirmiş olan Perslerin yeniden etkin hale gelebilmek ve önemli bir gelir kaynağı olan bu kentlerden vergi alabilmek için yeniden devreye girmelerine neden olmuştur.⁵⁵²

Batı Anadolu Yunan kentlerinin, en yoğun kargaşa içinde oldukları dönem olan M.Ö.5.yy sonları ve 4.yy başlarında, Atina ve Sparta'nın baskıları, Perslerin bu durumu iyi değerlendirerek Sparta ile işbirliği yapar görünmesine rağmen, zaman zaman Atina'yı da destekleyerek, bu kaos durumunu devam ettirmek ve Yunanlıları kendi aralarında savaştırarak yıpranmalarını sağlamıştı.

⁵⁵¹ . Hoepfner 1996

⁵⁵² . Thuk. VII.58 vd.

M.Ö.5.yy ortalarından itibaren Batı Anadolu Yunan kentlerinin, Atina ve birlikten ayrılma istekleri ve hareketleri görülmeye başlamıştır. Miletos ve Samos'un isyanları, Atina tarafından kısa sürede bastırılırken, M.Ö. 413 yılında Atina'nın sefer düzenlediği Sicilya'dan büyük bir bozgunla dönmesi, özellikle İonia kentlerinin ayaklanmasına zemin hazırlamıştır. Atina'nın bu olayla birlikte gücünü ve prestijini kaybetmesiyle **Erythrai** ve **Khios** birlikten ayrılmış ve bu kentlerin baskısıyla da **Klazomenai** da isyan eden kentlere katılmıştı.⁵⁵³

Bu ana kadar, kentler arasında kendini hissettiren bu mücadelenin, Yunan kentlerindeki halklar arasında da yansıması çok açıkça görülüyor. İonia ayaklanmasından sonra, adaya taşınmaya zorlanan Klazomenai halkı içerisindeki, isyan da önemli bir rol oynayan oligarkhlar adayı terk etmiş ve ada karşısında **Polikhna** adında bir yerleşim birimi kurmuşlardı.⁵⁵⁴ Bu olaylar sırasında demokratların adada kalmalarına dikkat etmek gerekmektedir. Ancak, kısa sürede kendini toparlayan Atina, M.Ö. 411 yılında, Batı Anadolu kıyılarındaki bu isyanları bastırmayı başarmış, isyan, Klazomenai'da isyan edenlerin ele başlarının Daphnous'a sığınmaları ve halkın tekrar adaya dönmesi ile sonuçlanmıştı.⁵⁵⁵ İonia kentlerinin bir çoğunda benzer tartışmalar başlamış ve Klazomenai örneğinde olduğu gibi kentlerin ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Bunun bir diğer örneği de Kolophonluların bir kısmının Notion'a taşınması olarak gösterilebilir.⁵⁵⁶ M.Ö. 427 yılında Samoslu oligarkhlar Ephesos yakınlarındaki Anaia'ya taşınmışlardır.⁵⁵⁷ İkiye bölünen kentlerde, Atina baskısı altında bunalan oligarkhlar genellikle kentten ayrılan taraf olmuşlardır.⁵⁵⁸ M.Ö. 422 yılında, Delos'tan ayrılan oligarkhlar, Daskyleion satrabı Pharnakes'in verdiği Lesbos'un karşı kıyısındaki topraklara yerleşmişlerdir. Kolophon örneğinde ise, kent merkezi oligarkhların elinde kalırken, demokratlar Notion'a taşınmışlardı.⁵⁵⁹

Atina'da bulunmuş bir dekretten (M.Ö.387), Klazomenai Adası'na Atina tarafından sürülen oligarkhların tekrar karaya çıkarak **Khyton**'da yerleştikleri (M.Ö.404) ve adada kalan demokratlarla çatıştikları anlaşılmaktadır.⁵⁶⁰ Yukarıda da anlatıldığı gibi,

553 . Thuk. VIII.1-6

554 . Thuk. VIII. XIV,3

555 Thuk. VIII.19-23

556 . Balcer 1985, 33

557 . Thuk.III.23.3

558 . Balcer 1985, 33

559 . Balcer 1985

560 . Klazomenai halkı M.Ö. 494 yılındaki Lade savaşından sonra, kentin hemen karşısında bulunan Karantina adasına taşınmışlar ve ilk kez Atina'nın Sicilya'da aldığı yenilgiden sonra anakaraya çıkmışlarsa da kısa süre sonra Atina'nın baskısı nedeniyle tekrar adaya dönmek zorunda kalmışlar ve

bu çatışma zaman zaman kentlerin bölünmesine ve bir grubun kentin dışında başka bir yere taşınmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, dekretten adada oturan demokrat Klazomenaililerin bu çatışmalarda, Khyton'da oturanlar arasından bazı esirler aldığı da anlaşılmaktadır.⁵⁶¹ Klazomenai'de kurulan **Khyton** yerleşiminin **Hippodamos** tarzında planlandığı son yıllarda yapılan kazılardan anlaşılmıştır. Bu yerleşimi kuran halkın, Sparta yanlısı olan oligarkhlar olduğu düşünülürse yukarıda anlatılanlarla ters bir durum ortaya çıkmaktadır. Atina yanlısı demokratlar adada kalırken, Atina baskısının ortadan kalkması ile adadan ayrılan Sparta yanlısı oligarkhlar anakarada Hippodamos planlı bir yerleşim oluşturarak demokratlardan ayrılmışlardır. Demokrasi ile paralellik kurmaya çalıştığımız Hippodamos planını yerleşimlerinde uygulayanlar, oligarkhlar olmuşlardır. Bu nedenle, M.Ö. 479 yılından hemen sonra kurulan **Miletos** kenti ile M.Ö. 5.yy sonlarında ve M.Ö. 4.yy ortalarında kurulan **Klazomenai** ve **Priene** yerleşimlerini farklı değerlendirmek gerekmektedir. M.Ö. 479 yılında tyranların ve Perslerin baskılı yönetimlerinden kurtulan Miletos halkının demokrasiye duydukları özlemi yansıtan Hippodamos planı, demokrat Atina'nın M.Ö. 5.yy'da Yunan kentleriyle kurduğu emperyalist ilişki nedeniyle, M.Ö. 4.yy'da sadece kullanışlı bir kent planı olarak uygulanmaya başlanmış olmalıdır. Atina'da yaşanan demokratik gelişmelerin üzerinden geçen yüz yıl, Yunan kentlerinin demokrasiden soğumalarına ve umudu kesmelerine neden olmuştur. Bunda da, Attik-Delos Deniz Birliği'nin gelirlerini Atina kentinin imarı için kullanan Atina'nın payı büyüktür. M.Ö. 387 yılında imzalanan Kral Barışı ile Pers egemenliği altına giren Anadolu'daki Yunan kentlerinin, Hippodamos planını uygulamaları ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki kurmak yanıltıcı olabilir. Ancak, Hippodamos'un ilk kez Miletos'da uyguladığı bu planın ortaya çıkışı, Yunan dünyasındaki demokrasi hareketlerinin bir yansıması olmalıdır.⁵⁶²

M.Ö.404 yılında, Peloponnesos Savaşı'nda Atina'nın Spartalılardan aldığı yenilgiyle Ege'deki gücünü tamamen kaybetmesi nedeniyle bu tartışmalar sona eriyor gibi görünse de, özellikle M.Ö. 389 yılında Thrasyboulos'un girişimleriyle Atina, Ege'de yeniden söz sahibi olmaya başlamıştır. Ancak, Perslerin yeniden Sparta'yı desteklemesi ve peşinden yapılan Büyük Kral anlaşmasıyla bütün bunlar sona ermiştir. Büyük Kral anlaşmasında, kralın Klazomenai Adası'nı istemesinin nedeni olarak, adada

M.Ö.387/6 yılından hemen sonra ise kentteki demokratlarla geçinemeyen oligarkhlar tekrar anakaraya yerleşmişlerdir. Daha geniş bilgi için bkz. Tanrıver 1988

⁵⁶¹ . Seager 1967; Şahin 1976, 565-568

⁵⁶² . Hoepfner 1996; Kolb 1996, 146-154

demokratların burada oturması gösterilmek istense de gerçek neden adanın stratejik önemi olmalıdır.⁵⁶³

İlk Atina birliğinden yaklaşık yüz yıl sonra kurulan **II. Atina Konfederasyonu**, ilkine göre daha demokratik bir çerçevede oluşturulmaya çalışılsa da, hem fazla ilgi görmemiş hem de fazla etkili olamayarak kısa sürede yok olmuştur. Fazla ilgi görmemesinin nedeni olarak ta, Batı Anadolu kentlerinin Pers egemenliğinde olması ve Atina'nın M.Ö. 387 yılında imzalanan barışa ters düşmemek için daha yumuşak bir politika izlemesi gösterilebilir.⁵⁶⁴ M.Ö. 360'lı yıllarda Anadolu'daki kargaşa ortamında Atina birliğinin payı olsa da Yunan kentlerinin özgürlüğünü sağlayacak kadar etkili olamamıştır. Daha önceki tecrübeye olduğu gibi, Pers kralını doğrudan karşısına almak istemeyen Atina, Anadolu'da ayaklanma yanlısı olan Persli yöneticileri desteklemekten de geri kalmamış ancak, Yunanistan'da yaşanan karışıklıklar bu dönemde rahat davranmalarına engel olmuştur.⁵⁶⁵

⁵⁶³ . Ruzicka 1983, 104-108

⁵⁶⁴ . Cawkwell 1981, 40-55

⁵⁶⁵ . Weiskopf 1989

BÖLÜM VIII

SONUÇ

Persler, Lydia Kralı Kroisos'u yenerek Batı Anadolu'yu ele geçirdikleri tarih olan M.Ö. 546 yılından, Makedonia Kralı Büyük İskender'e Granikos ovasında yenildiği tarih olan M.Ö. 334 yılına kadar, Batı Anadolu Yunan halkları olan Karia, İonia, Aiolis ve Troas bölgesi kentleri üzerinde etkili olmuşlardır. Genel olarak bakıldığında, iki tarih arasında geçen 212 yıl boyunca, Persler Anadolu'ya tamamen hakim gibi görünse de M.Ö. 479 yılında Plataia ve Mykale Savaşları'nda yenilgiye uğrayan Perslerin, Peloponnesos Savaşı ortalarına kadar özellikle kıyı kentleri üzerinde hakimiyetlerinin bulunmadığını saptamak gerekmektedir. Ege denizinde donanma bile bulunduramayan Perslerin kıyı kentleri üzerindeki fiziksel etkileri tamamen ortadan kalkmıştı.

Yunan halklarının etnik temele dayalı birliklere sahip oldukları bilinmekle beraber, bu birlikler, belki de böyle bir amaç taşımamaları nedeniyle, Pers saldırıları karşısında etkili olamamışlar ve Lydia'nın düşmesinden kısa süre sonra Persler tarafından ele geçirilmişlerdir. M.Ö. 546 yılından aynı yüzyılın sonlarına kadar Pers yönetimiyle bir problem yaşamayan Yunan kentleri, Atina'da yaşanan gelişmelerin etkisi altında kalmışlardı. M.Ö.513 yılında Atina'da tyranların kovulması ve hemen ardından Kleisthenes tarafından gerçekleştirilen demokratik atılımlar, gerçekte bütün Yunan kentleri tarafından benimsenmiş olmasına rağmen, Pers yönetimine bağımlı olan tyranlar tarafından yönetilmeleri nedeniyle Anadolu'daki kentler aynı gelişmeleri kendi kentlerinde yaşayamamışlardı. Kendi yönetimlerinin devamının Pers yönetimine bağlı olduğunu çabuk kavrayan tyranlar, bazı fırsatlar yakalamalarına rağmen Perslerden kurtulmak için çaba harcamamışlar ve kişisel çıkarları uğruna Yunan halklarının özgürlüğünü kazanamamalarına neden olmuşlardı. Ancak, özellikle Histiaios'un Skyth seferi sırasında, diğer kentlerin tyranlarına yaptığı konuşmadan, Yunan halkının tyranların yönetiminden hoşnut olmadıkları ve Atina'da yaşanan gelişmeleri benimsedikleri açıkça anlaşılmaktadır. M.Ö. 499 yılında, kişisel nedenlerle Pers kralına karşı zor durumda kalarak Yunan kentlerini Pers yönetimine karşı isyana teşvik eden Miletos Tyranı

Aristagoras'ın yanında yer almalarının en önemli nedeni yine demokrasi özlemi olmalıdır. İsyanın hemen önce Aristagoras'ın, demokratik bir yönetim modeli getirmeyi vadederek Yunan kentlerinden tyranların kovulmasını sağlaması, yıllarca tyranların baskıcı yönetiminden bıkmış olan Yunan kentlerinin bir tyranın arkasından gitmeyeceğini ve böyle bir isyanın ancak özgürlük isteğiyle gerçekleşeceğini anlamasından kaynaklanmaktadır.

M.Ö. 479 yılında Perslere karşı kazanılan zaferlerin hemen ardından, Atina liderliğinde kurulan Attik-Delos Deniz Birliği Atina ve Sparta arasında bir gerginlik yaşamasına ve Yunan halkları arasında da uzun yıllar sürecek ve kentlerin geleceği için alınacak kararlarda önemli rol oynayacak olan aristokrasi ve demokrasi mücadelesinin başlamasına neden oldu. Anadolu kıyılarındaki Yunan kentlerinin büyük çoğunluğunun üyesi olduğu ve özgürlük vadeden Birlik ve Atina yönetiminden umduğunu bulamayan Yunan kentleri, iki ateş arasında kalmış oldular. Birlikten ayrılmak isteyen Atinalıların baskıcı yönetimi ve kentler için hiç bir anlamı kalmayan birliğe Yunan kentlerinin ödedikleri ağır vergiler, Yunan kentlerini hem yıpratmış hem de onların demokrasi ve özgürlüğe olan inançlarını yitirmelerine neden olmuştu. Klazomenai ve Kolophon gibi bazı kentler, bu tartışmalardan etkilenmişler ve vatandaşları arasındaki mücadele nedeniyle ikiye bölünmüşlerdi.

27 yıl süren Peloponnesos Savaşı'ndan Atina'nın büyük bir yenilgiyle çıkması, Sparta'nın prestijini artırırken, Anadolu'daki Yunan kentlerini de yeniden Pers egemenliği altına girmelerine neden olmuştur. Kısa süre sonra Perslerle karşı karşıya gelen Spartalılar, Yunan kentlerinin yardım istemeleriyle Anadolu'daki Pers güçleri üzerine seferler düzenledilerse de verdikleri mücadele Yunan kentlerinin özgürlüğünü sağlamaya yetmemiştir. M.Ö.387 yılında yapılan Büyük Kral Anlaşması'yla Anadolu'daki bütün Yunan kentleri Pers egemenliği altında kaldılar. Birincisinden yüz yıl sonra ve daha demokrat bir içerikle kurulan II. Atina Konfederasyonu, Kral Barışı'nı ihlal etmemek amacıyla daha yumuşak bir politika izlemesiyle ve Yunan kentlerinin tamamının Pers egemenliği altında olması nedeniyle fazla rağbet görmemiştir. Kıbrıs, Mısır ve Satrap Ayaklanmalarında önemli bir rol oynayan Atina, doğrudan Persleri karşısına almaktan çekindiği için çok başarılı olamamıştır.

Bu mücadeleler sırasında, Perslerin imparatorluk içerisinde uyguladıkları yönetim de bir hayli ilgi çekici olmuştur. Kyros tarafından başlatılan organizasyon özellikle Dareios ve Artaxerxes'in saltanat yıllarında daha da şekillenmiştir. Daha sonraki İmparatorlukların (Makedonia Krallığı, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları) çoğu

için model oluşturan bu sistem, çok geniş topraklara sahip olan imparatorluğun tek merkezden yönetilmesinin getirdiği zorluklardan doğan ihtiyaçlar nedeniyle, uzun bir zaman da kurulmuştu. Genel olarak bakıldığında, coğrafik ve hiyerarşik bölünmelere dayanan sistem, imparatorluk topraklarının korunması, işlenmesi ve daha kolay vergi toplama gibi amaçlar taşımaktaydı. İmparatorluk toprakları eyalet olarak tanımlanabilecek ve satraplık olarak isimlendirilen ve doğrudan Büyük Kral'a bağlı olan satraplar tarafından yönetilen coğrafik bölgelere ayrılmıştı. Sayıları 20 ile 30 arasında değişen bu satraplıkları yöneten satraplar, asker ve vergi toplamak ve toprakları korumakla yükümlüydüler ve asil Persliler arasından Kral tarafından atanıyorlardı. Satraplık arazileri de imparatorluğun küçük birer modeli gibi planlanmışlar ve daha küçük toprak parçalarına ayrılmışlardı. Bazı bilim adamları tarafından dükalık veya alt-satraplık olarak adlandırılan bu bölünme, bu kez satraba bağlı Persli yöneticiler tarafından idare edilmekteydi. Toprağın işlenmesi ve vergi vermek ve asker bulundurmak gibi görevleri olan bu yöneticiler belli sayıda asker barındırmakla yükümlüydüler. Bu toprakları idare eden yöneticiler, sorumluluklarındaki toprakların daha küçük parçalara bölünmesiyle oluşan tımarlıkların işletilmesinden de sorumludurlar ve tımar sahiplerinin yöneticisi konumundadırlar. Her birimin daha küçük parçalara ayrılması esasına dayanan bu sistem pramidal bir form oluşturuyordu ve bu form yetki ve sorumluluk dağılımını sağlaması bakımından da modern yönetim anlayışına oldukça yakın olduğu söylenebilir.

Siyasi olarak yukarıda anlatılan yetki dağılımı askeri olarak da çok farklı değildir. Terminolojideki karışıklık nedeniyle bu kadar net olarak saptanamamasına rağmen, benzer şekilde olduğuna ilişkin bazı kanıtlar vardır. Askeri makam olarak karşılaşılan en yüksek mevkii antik kaynaklar tarafından Karanos olarak adlandırılmaktadır. Batı Anadolu için kıyı bölgesi orduları komutanı anlamını taşıyan Karanos, askeri olarak satraplardan da üstte bir makamdır. Phrourarkhos olarak karşılaşılan bir diğer askeri yönetici de akra garnizonları olarak adlandırılabilir olan ve kentlerin akropollerinde konuşlandırılan garnizonların (akra garnizonları) komutanlarıdır. Phrourarkhos'ların yetkilerine sahip bir diğer askeri yönetici de Khiliarkh'lardır. Phrourarkhlerden farkları ise kent merkezleri yerine, satraplık arazilerinde belirli bir sistemde yayılmış olan garnizonlara (khora garnizonları) hükmetmeleridir. Her ikisi de, kral tarafından atanan bu yöneticilerin konumları satraplarla karşılaştırıldığında problemler gibi görünseler de, satrapların gelirlerinden pay almaları, satraplık arazilerinde oturmalarına rağmen doğrudan krala bağlı olmaları ve görevleri arasında satraplıkta çıkacak isyanları önlemek de olan bu karakol komutanları en az satraplar gibi önemli bir

mevkideydiler. Aiolis ve İonia'da yapılan yüzey araştırmalarında, saptanan tahkimli yerler, yukarıdaki saptamalar ışığında değerlendirilmiş ve gerçekten de çok düzenli ve planlı bir yayılım gösterdikleri ve araziyi korumak için ideal bir sistem içerdikleri anlaşılmıştır. Bu askeri ve coğrafik bölünme, toprakların korunması, vergi toplanması ve asker barındırmanın yanı sıra, tarımsal arazilerin daha güvenli olarak işlenmesi, yolların korunmasıyla karadan yapılan ticaretin de daha rahat yapılmasını sağlıyordu. Arazide yapılan bu çalışmalarda, farklı türde tahkimli noktalar belirlenmiştir. Bunları üç grupta toplamak mümkündür: Birinci tip tahkimli mevkiler, kaleden çok kente yakın, uzun süre kullanılmış yerleşim yeri formunda ancak tahkimli ve stratejik noktalardır. İkinci tip tahkimli yerler, yerleşim olamayacak kadar küçük, güçlü surlara sahip ve belirli bir insan gücünü barındırabilecek stratejik mevkilerdir. Son grup ise, ilk ikisine göre son derece küçük, tahkimli olmasının yanı sıra 400-500 m²'lik alanı ve herhangi bir buluntu içermeyen durumu, özensiz ve düzensiz taşlardan yapılmış surları ile stratejik noktalardır. Arazi çalışmalarından varılan sonuçlar ile yukarıda anlatılan askeri hiyerarşik sistem ilişkilendirilmeye çalışılırsa, birinci grup tahkimlerin khora garnizon komutanı olan khiliarkhların oturduğu yerleşim özelliği de olan yerler, ikinci tip tahkimli noktaların khiliarkhların komutasında belirli miktarda, hareket kabiliyeti yüksek askeri birlik barındıran garnizonlar ve son tip ise haber alma ve gözetleme amaçlı küçük posta kaleleri olarak değerlendirilebilir.

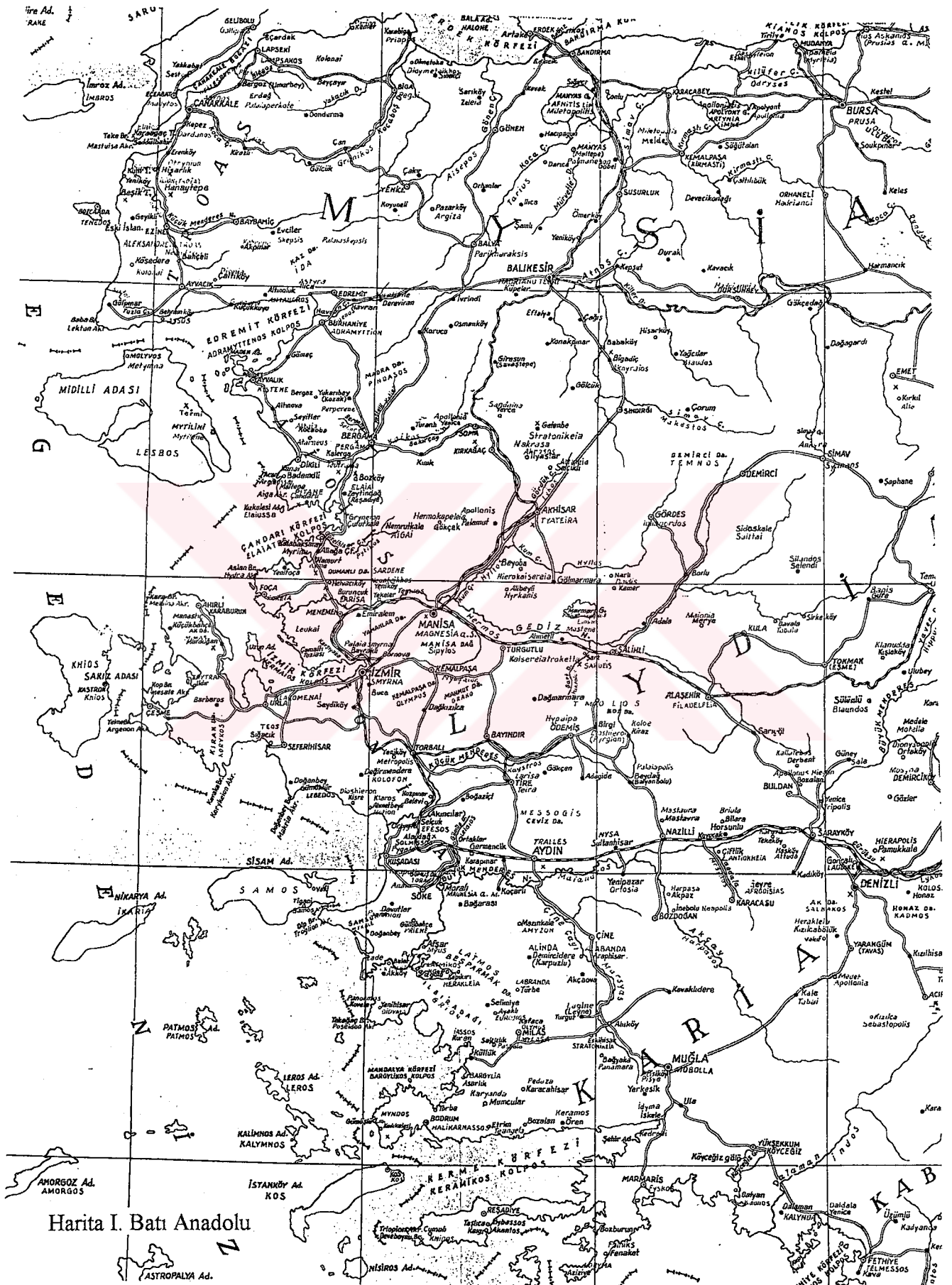
Önceleri aktif ve mutlu bir yaşam süren Batı Anadolu şehir devletleri, Perslerin egemenliği altına girdikleri M.Ö. 546 tarihinden itibaren, ekonomik, sosyal ve siyasi olarak bir çöküntü yaşamaya başlamıştı. Özellikle, büyük bir yıkımla sonuçlanan Lade Savaşı'ndan sonra, daha net olarak hissedilebilen bu çöküntü, bunların eski görkemli görüntülerinden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Her ne kadar, M.Ö. 479 yılından sonra, kıyı kentlerinin özgürlüklerini kazandıkları söylene de, Atina'nın tutumu nedeniyle başka bir esaret dönemi başlamış oldu. Atina Birliği'ne yüksek miktarlarda vergi ödedikleri için bunların ekonomik olarak hala güçlü olduğu söylene de, yapılan kazı ve araştırmalar gösteriyor ki, özellikle M.Ö.5. yy.da yapılanma ve sanat açısından oldukça zayıflamışlardı.

M.Ö. 4.yy.da ise, Büyük Kral Barışı ile kesin olarak Pers egemenliği altına giren Batı Anadolu şehir devletleri, Atina'nın baskısından kurtulunca biraz canlanma gösterebilir de eski parlak günlerine dönmeyi başaramamışlardır. Bu dönemde, Büyük Kral'la iyi ilişkiler içerisinde bulunan ve uyguladığı yeni politikayla önemli atılımlar ve yapılanmalar gerçekleştiren Mausolos'un Karia'sı diğer bölgelerden farklılık

göstermektedir. Arkaik dönem başlarında sanat ve bilimin öncüsü olan İonia'da bile bu dönem sönük geçerken Yunan dünyasının en önemli sanatçılarının Karia'da çalışmalar yaptıkları ve görkemli eserlere imza attıkları bilinmektedir.

M.Ö. 6.yy. ortalarında neredeyse tüm Batı Anadolu'yu ele geçiren Persler uzunca bir süre sadece askeri açıdan sürdürdükleri varlıklarını, Büyük Dareios'un tahta geçmesi, yukarıda anlatıldığı gibi yetkilerin dağıtılması ve bu yetkilerin özellikle Yediler sülalesine mensup asil Persliler arasında paylaşılmaya başlaması sonucunda, Batı Anadolu'daki asil Persli nüfusunda bir artış görülmüştür. Bu nüfus artışının sonucunda, Persler sosyal, kültürel, dinsel ve sanatsal anlamda da varlıklarını hissettirmeye başlamışlardı. Bunun sonucunda, Batı Anadolu'da anıtsal Pers yapılarında, Taş Kule ve Belevi anıtı gibi, artış görülmeye başlamıştır.

Konunun kronolojik ve coğrafik kapsamının çok geniş olması nedeniyle, bu çalışmamız sınırlı tutulmak zorunda kalmıştır. Başka araştırma ve çalışmalarda da konunun yukarıda anlatılan yönleri ve belki daha geniş bir perspektif içerisinde incelemek mümkündür. Özellikle, sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden yararlanılarak yapılacak bir çalışma konuyu daha anlaşılır hale getirebilecektir. Ayrıca, Batı Anadolu merkezlerinde yapılan kazı ve araştırmalardan elde edilen bulgu ve sonuçların yayınlanmasının da bu konunun problemlerini çözmeye katkıda bulunacağı inancındayız.

Harita I. Bati Anadolu

ÖZET

M.Ö. 546-M.Ö.334 yılları arasında, Perslerin Batı'ya yayılmaları sırasında, Batı Anadolu, coğrafik konumu nedeniyle, olayların en yoğun yaşandığı bölge olmuştur. Bu çalışmada, uzun süre Pers egemenliği altında kalan Yunan kent devletlerinin içinde bulunduğu durum ve olayların getirdiği politik, kültürel ve ekonomik gelişmeler tartışılmıştır.

Uzun süren savaşlar ve zor koşullar, Batı Anadolu'daki Yunan kent devletlerini özellikle ekonomik olarak oldukça sarsmış ve M.Ö. 7. ve 6.yy'larda yakaladıkları gelişmeyi kaybetmelerine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, M.Ö. 6.yy'ın sonlarında Atina'da yaşanan demokratik gelişmelerden, içinde buldukları Pers baskıları nedeniyle tam olarak yararlanamamışlardır. Yunan kent devletleri, Pers etkisinin azaldığı M.Ö. 5. yy'da da bu kez Atina'nın uyguladığı emperyalist politika nedeniyle zor günler yaşamışlardır. 200 yıl boyunca iki süper gücün arasında kalmaları nedeniyle sürekli savaş durumunda olan kent devletleri giderek zayıflamışlardır.

Zaman zaman Perslere ve zaman zaman Atina'ya karşı verdikleri özgürlük mücadelesi, Yunan kent devletlerinde yaşayan halkı da etkilemiş ve bazı kentlerin iç savaşa sürüklenmelerine ve hatta bölünmelerine neden olmuştur.

M.Ö. 546 yılından ve özellikle de M.Ö. 494 yılından sonra, Yunan kent devletlerinin kolonizasyon hareketlerinde görünmedikleri ve her hangi bir anıtsal yapı inşa etmedikleri arkeolojik olarak da saptanabilmektedir.

Perslerin bu bölgeyi ellerinde tutabilmek ve denizden gelebilecek olan tehlikelere karşı koyabilmek için uyguladıkları savunma sistemi tartışılmış ve askeri kademeler ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

SUMMARY

Between the years 546 B.C. and 334 B.C. when the Persians were spreading to the west, Western Anatolia was the most chaotic region due to its geographical location. This study discusses the situation of the Greek city states which were under the Persian control for a long time, and the political, cultural and economic influences of this control on these city states.

The everlasting wars and difficult conditions of life greatly affected the Greek city states in the Western Anatolia, especially their economy, and consequently, these states lost the developing trend that they had in the 7th and 6th centuries B.C. Furthermore, due to the Persian pressure, they could not thoroughly benefit from the democratic movements in Athens. Although the Persian influence started to decrease in the 5th century, these cities still had troubles because of the Athen's imperialistic policy. They gradually lost their power since they were under the influence of two super powers for 200 years.

The fight for freedom against Athens and the Persians influenced the people living in Greek city states and resulted in civil wars and even divisions in some cities.

It is also archeologically observed that the Greek city states did not experience any colonization movements, and build any monumental constructions after 546 B.C. and especially after 494 B.C.

The study discusses the defense system that the Persians employed in order to keep the region under their control and defend it against the danger from the sea, and attempts to relate this system to the military hierarchy.

ÖZGEÇMİŞ

Kimlik Bilgileri

Adı-Soyadı : İsmail Gezgin
Doğum yeri-yılı : Iğın-1965
Ev Adresi : 58 sok. No:1/5 Bornova-İZMİR
İş Adresi : Çeşme Meslek Yüksek Okulu
Telefon : 3885138 (ev), 3393546 (iş)
Medeni Hali : Bekar
Cinsiyeti : Erkek

Eğitim

İlöğretim : Iğın İnönü İlkokulu (1971-1976)
Orta Öğretim : Iğın Lisesi (1976-1983)
Üniversite Eğitimi : Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü (1983-1988)
Lisans Tezi: "Klazomenai Protogeometrik Dönem Seramiği"
Yüksek Lisans : Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı (1988-1990)
Tez Başlığı: "Klazomenai'de Ele Geçen M.Ö. 6.yüzyıl Seramik Atelyesinde Üretilen Figürlü Seramikler"
Yabancı Dil : İngilizce

Yayınlar

Gezgin, İ.-Tuna, N.-Doğer, E. "Hisarönü-Çubucak Sondaj Kazıları (Önrapor)" **Arkeoloji Dergisi II**, 1994, 185-193
Gezgin, İ. "Datça-Burgaz Mevkii Kazı Sonuçları" **Arkeoloji Dergisi III**, 1995, 71-91
Gezgin, İ.-Doğer, E. "Aiolis'te Bir Anıt" **Arkeoloji IV**, 1996,
Gezgin, İ.-Doğer, E. "Arkaik ve klasik Smyrna'nın dış savunması üzerine Gözlemler" **İzmir Araştırmaları Dergisi** (baskıda)